



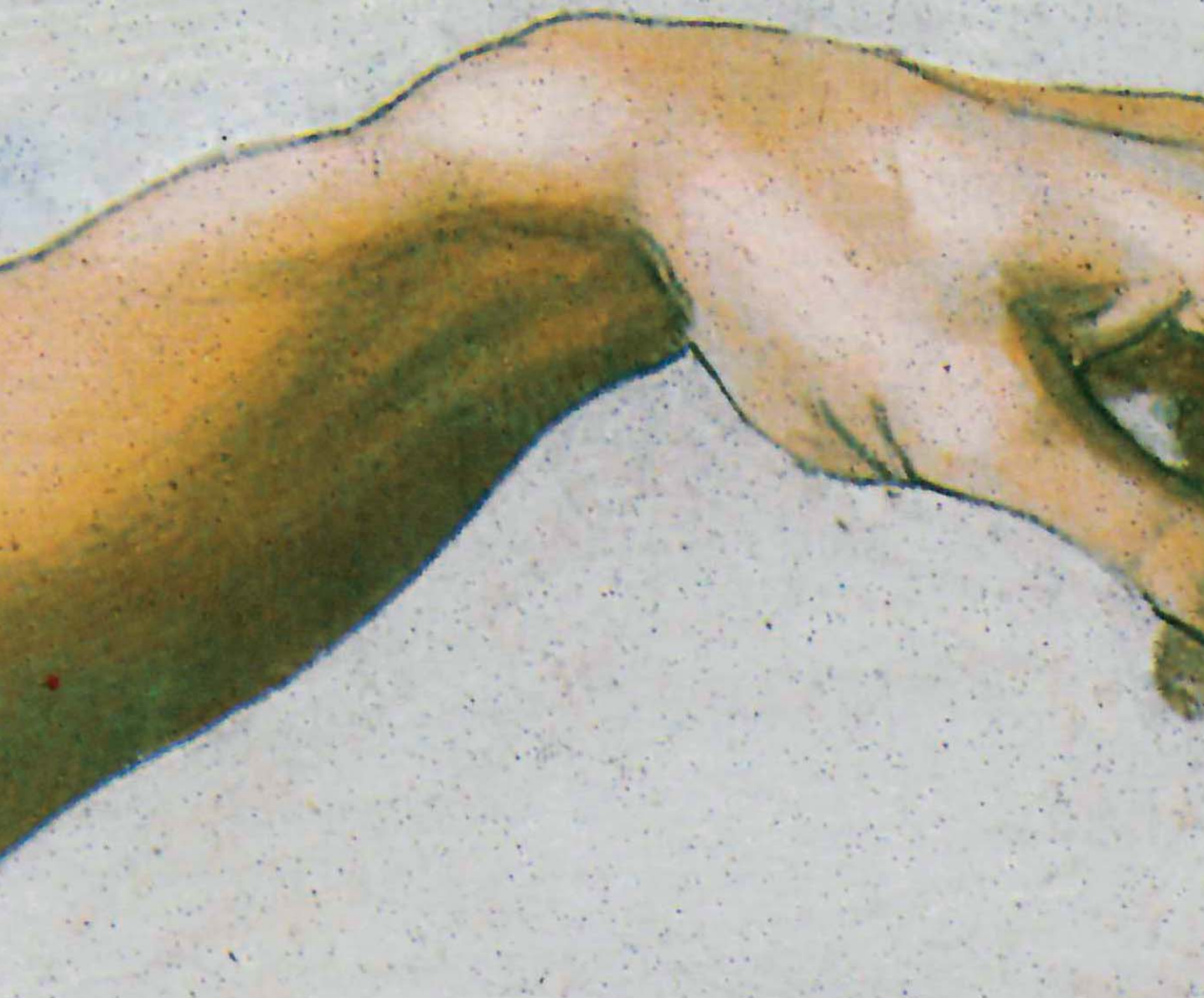
Fűzfa Balázs

# irodalom\_09



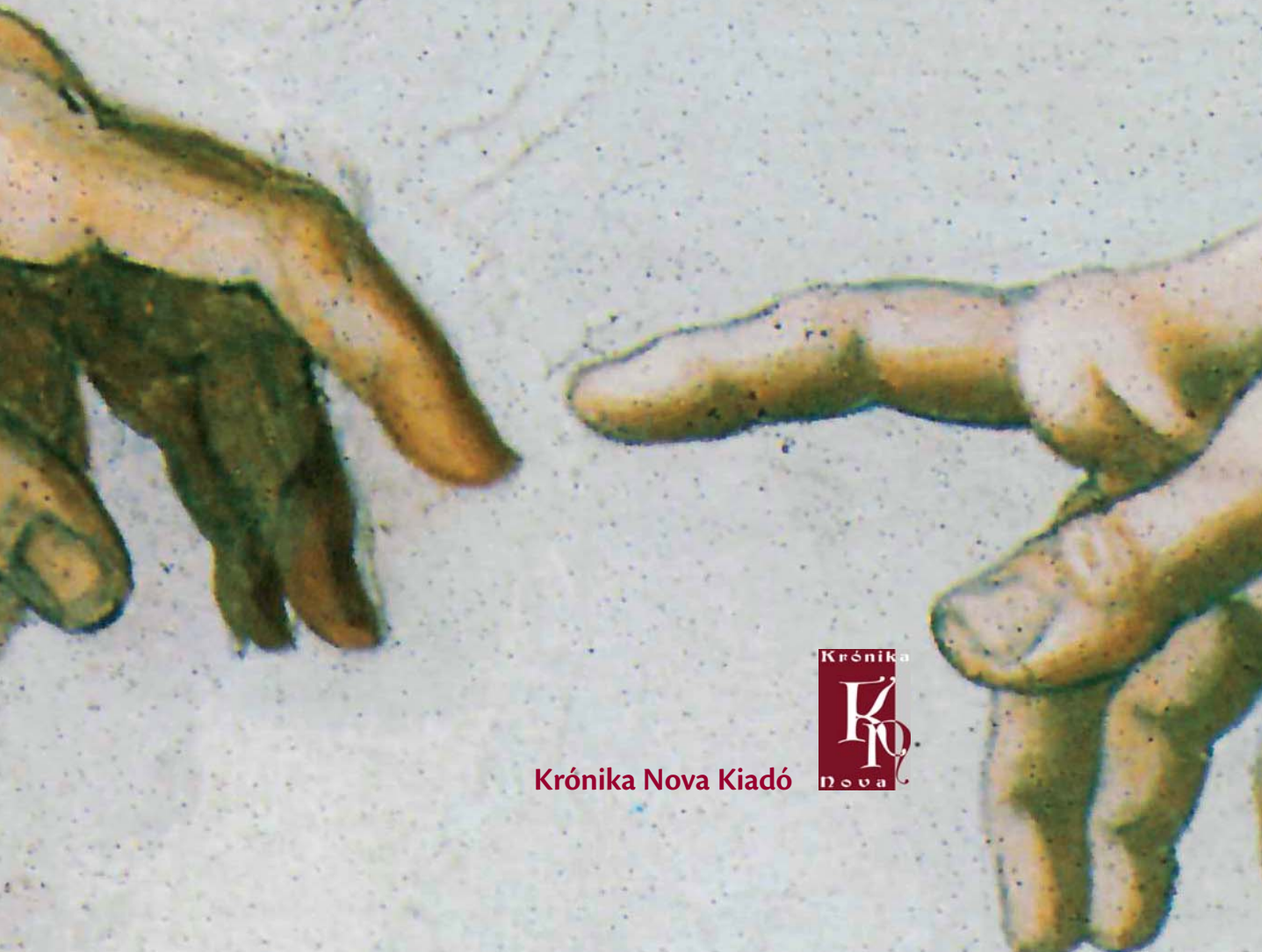


**ÉRETTSÉGI-KÖZPONTÚ IRODALOMKÖNYVEK MŰSZÖVEGEKKEL**



Fűzfa Balázs

# irodalom \_ 09



Krónika Nova Kiadó





Tanterv OM-kerettanterv, 28/2000.  
OM-kerettanterv, 17/2004. 3. számú melléklet

Lektorálta Kerber Zoltán

© Dr. Füzfa Balázs PhD, 2010  
© Krónika Nova Kiadó, 2010  
© HUNGART, 2011

ISBN 978-963-9423-98-5  
Kiadói kód KN 4009  
Terjedelem 23,6 A/5 ív, 505 gr

A kötetben lévő képek jegyzéke megtalálható: [www.kronikanova.hu](http://www.kronikanova.hu)

Kiadja a Krónika Nova Kiadó Kft.  
1085 Budapest, Stáhly utca 2/a  
Telefon (06-1) 365-4797  
Fax (06-1) 385-1941  
E-mail [kronikanova@kronikanova.hu](mailto:kronikanova@kronikanova.hu)  
Honlap [www.kronikanova.hu](http://www.kronikanova.hu)

Felelős kiadó Sz. Kuncze Magdolna ügyvezető igazgató  
Felelős szerkesztő Fábíán Teréz

Tipográfia és design Szabó László

Nyomdai és kötészeti munkálatok Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen, 2011  
Felelős vezető György Géza vezérigazgató  
Nyomdai rendelés törzsszáma 1546.49.01

## Kedves Tanárok és Diákok!

Éz a könyv arra törekszik, hogy bevezesse Tisztelt Olvasóját Magyarország és a „világ” „irodalomtörténeisei”-be a kezdetektől az 1700-as évekig (a kora modernségig). Nem irodalomtörténetébe tehát, hanem hangsúlyozottan irodalomtörténeiseibe. S miközben hosszabb pillantásokat vetünk az irodalomtörténet e nagy korszakának alkotóira és műveire, elsődleges célunk az, hogy a *kétszintű érettségi* „hosszmetszeti jellegű” követelményrendszerének megfeleljünk. De szem előtt tartjuk a *Nemzeti alaptanterv* és a *kerettanterv* előírásait is – e három alapdokumentum javaslatait mintegy „keresztelni” igyekszünk egymással.

Tankönyvünk felépítését, szemléletét és beszédmódját az irodalom tantárgy tekintetében újszerűnek szánjuk. A megszokott, egyenes vonalú – irodalomtörténetre alapozott – szerkezet helyett koncentrikus körökben szerveztük meg a tananyagot. Ez alapvetően azt jelenti, hogy egy-egy téma, szerző vagy mű, probléma többször is előkerülhet, akár más-más vonatkozásban is. Elsődleges szempontnak az irodalom „egyben” és mindig egyszerre való létezését tekintjük, ezért mindenekeleltt a különböző jelenségek mögötti összefüggéseket szeretnénk megragadni.

Gondolatmenetünket ennek okán deduktív, vagyis az általánostól az egyes felé vezető módon igyekeztünk elrendezni. A legáltalánosabb áttekintést, a legmagasabb perspektívát a NULLADIK és az ELSŐ RÉSZben kínáljuk, ahol főlvázoljuk a tananyag esztétikai alapelveit és lényegét.

A MÁSODIK RÉSZben alapvetően az érettségi követelmények szerint rendeztük el, vagyis „kibontjuk” a tananyagot. De itt is állandóan vissza- és előreutalunk a már érintett s még érintendő problémákra, hogy azok összefüggérendszerre minél világosabb legyen. E fejezetben – de lényegében mindvégig – vegyítettük egymással az irodalomtörténeti szemléletet és a motivikus, hosszadmetszeti jellegű vizsgálódásokat. (Utóbbiakra főleg a kérdések, feladatok között kerítünk sort.)

Az egyes fejezetek végén található RÁADÁSokban esszétet, novellákat – s nemegyszer verset is – közlünk. Eme ráadásszövegek az adott műfaj követelményei szerint igyekeznek – másfajta ▶ horizontból és beszédmódban fogalmazva, mintegy „magasabb szempontból” szólva – portrét rajzolni az adott szerzőről vagy áttekintést adni valamely témáról.

Újszerű az is, hogy tankönyvünk tartalmazza mindazokat a műszövegeket, melyeket a fenti dokumentumok minimumkövetelményként megjelölnek.

A megszokottnál sokkal nagyobb szerepet szántunk kötetünkben a vizualitásnak, vagyis a képeknek s az egyes szövegek, szövegtömbök egymáshoz



A szerző a költészet napján, 2011-ben  
(Leryer Gergő fotója)

*Könyvünk nem a „mindent elmondás” igényével készült. Elsősorban probléma-, élmény- és érettségi-központú, gondolkodtató, önálló munkára serkentő tankönyv szeretne lenni. Ezért sokkal több benne a (nem kötelező!) feladat, kérdés. Ezek olykor épp csak fölvetnek egy-egy továbbgondolandó ötletet. De viszonylag sok közös munkára, kis- és nagyobb projektekre is adunk javaslatot, remélve, hogy örömmel fogjátok ezeket kihívásnak tekinteni. ☺*

Nem kizárt az sem, hogy a FŐSZÖVEGBEN és a KIEGÉSZÍTŐ SZÖVEGEKben egymásnak ellentmondó véleményeket közlünk ugyanarról a műről. Sőt, némely esetben egyenesen a tudósokkal vagy a tankönyvszerzővel való vitára szólítjuk fel az Olvasót!



**HIPERTEXT** Egymásra utaló részekből álló, nemlineáris, digitális közegben létező szöveg-hálózat. Előzménye a lexikon típusú könyv.

**MEDIALIZÁLÓDIK** Tágabban: a tömeg-tájékoztató eszközök (médiák) révén igényli és használja a nyilvánosságot. Szűkebben, a mi gondolatmenetünkben: az irodalmi alkotások a szöveg-szerűség mellett egyre gyakrabban alkalmazzák a vizuális és az audiális jelentésteremtés eszközrendszerét, vagyis „multimedializálódnak”. – Ezért az olvasónak is szüksége van a megértéshez eme eszközök használatára, effajta nyelvek ismeretére. (A pszichológia tudománya például „külső emlékezeti tár”-nak nevezi a számítógép vincseszterét, a CD-t, DVD-t, pendrive-ot, melyeken egész könyvtárakat tárolhatunk akár multimédiás formában is.)

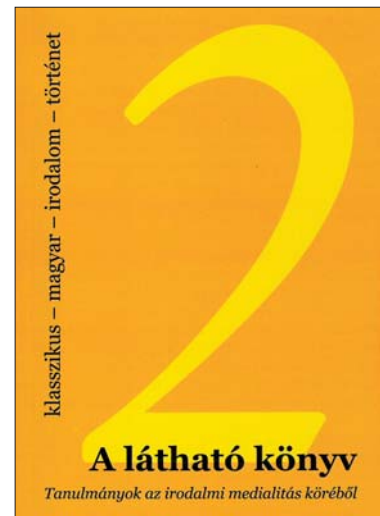
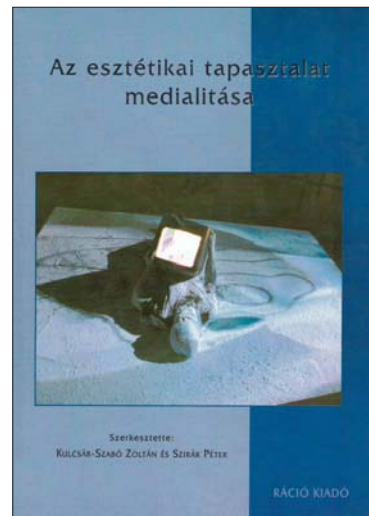
való viszonyainak. A képek nemcsak illusztrációk, hanem szerves részei a gondolatmenetnek. A tipográfia és a tördelés tehát tartalmi kérdés: nemritkán az is előfordul, hogy vizuális hatásokkal szeretnénk olyasmit elmondani – vagy továbbgondolásra biztatni Benneteket –, amit szavakban külön nem is fogalmazunk meg.

A könyv használatának legfőbb újdonsága azonban mégiscsak abban van, hogy nemcsak az eleje felől a vége felé haladva olvasható és tanulható, hanem ide-oda lapozgatva, az asszociációk, az utalások, az ugrópontok – ha tetszik: ▶ hipertextek – mentén is. Ez pedig nemcsak azt jelenti, hogy egy-egy probléma több szempontból is előkerülhet, hanem azt is, hogy a más-más nézőpont más-más vélemény alapja is lehet.

Továbbá: a hipertextualitás alapelvén működő internet nemcsak az egymással szemben álló nézetek szabad területe, hanem új olvasási módszert is kifejleszt. A dinamikus olvasás lényegében a képernyő egyszerre-látását és -befogadását jelenti, ezért szeretnénk különösen, ha az egyes oldalak összképe együtt többet mondana, mint azok részei egyenként – lineárisan haladva – elmondani képesek lennének.

Ezzel a módszerrel – mely az online világban teljesen természetes – egyrészt szeretnénk hasonlítani a kortárs irodalom beszédmódjára (*Iskola a határon*, *Termelési [kiss]regény*, *Por* stb.), másrészt alkalmazkodni igyekszünk az olvasók, tehát az érettségi előtt álló diákok olvasási szokásaihoz, továbbá az irodalomtudomány aktuális tendenciáihoz.

*A jövőben az irodalom egyre inkább mint a kultúra egyik „ágazat”-át, lehetséges „nyelvezet”-ét tekinti önmagát. A vele foglalkozó tudományok – irodalomelmélet, irodalomtörténet – is átalakulóban vannak, s mindinkább összehasonlítható jellegűvé válnak, illetve ők maguk is ▶ medIALIZÁLÓDNAK.*



Tankönyvünk törzsanyagát – mely a középszintű érettségéhez elengedhetetlenül szükséges – a normál betűkkel szedett főszöveg adja. Az *emelt szintű érettség*hez tartozó szövegrészeket vékony bordó kerettel emeltük ki. Mindezekhez kapcsolódnak az általában az oldalak szélén vagy keretben található kiegészítő megjegyzések, gondolatok, illetve fogalommagyarázatok, olykor egy-egy író, költő fotója vagy valamely mű szövege. Az első részben főleg olyan alkotókról és alkotásokról beszélünk e kiegészítésekben, akikről és amelyekről később már – helyhiány miatt – nem lesz módunk hosszabban szólni. A további fejezetekben részletesen bemutatott szerzőket itt, az első részben gyakran csak megemlítjük, hogy jelezzük fontosságukat, illetve hogy elhelyezzük őket a kánonban. Nevüket az első részben NAGYBETŰvel szedjük, és zárójelben jelezzük, hogy hol található náluk vagy tőlük a könyvben hosszabb szöveg, esetleg önálló fejezet.

A bonyolultabb fogalmakat – ismétlésképpen – általában akkor is megmagyarázzuk, ha azok már előfordultak korábbi irodalmi tanulmányaitok során. Ugyanakkor nem írunk körül feltétlenül mindent: amiről feltételezzük, hogy valamely más tantárgyból – vagy az „élet”-ből – már tanultatok vagy ismeritek, annak bemutatását nem erőltetjük újra. S ha mégsem volna ismerős egy-egy szó, akkor pár másodperc alatt megtaláljátok a neten.

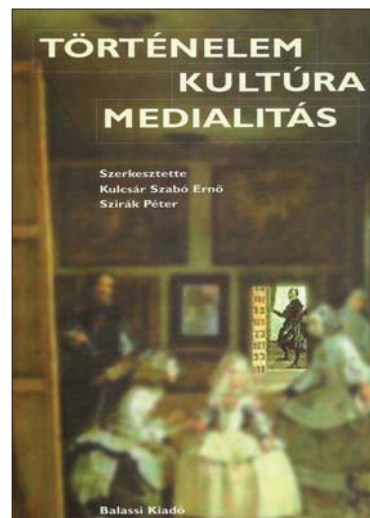
A feladatrendszer is kétszintű. Az emelt szintű érettségire felkészítő feladatokat, kérdéseket színes kerettel különítjük el a középszintűektől. A forrásmunkák adatait – melyek nem mások, mint „ősrégi” hipertextusok! – lábjegyzetben adjuk meg. Meghatározásainkban az ismétlődéseket a lexikonokban szokásos módon jelöljük: ~. A műszövegek közlésében a gondozott kiadásokat követtük, illetve ilyenek hiányában az eredetihez ragaszkodtunk, ha annak a szerzőre jellemző stílusértéke van. Az egyértelmű elütéseket javítottuk, a kihagyott részeket pedig a szokásos jellel [...] érzékeltetjük. (A lábjegyzetekkel és a hivatkozásokkal kapcsolatos további megjegyzéseket lásd a hátsó belső borítón, az ún. „mintaoldal”-on!)

Kedves Olvasóm! E könyv írásakor arra törekedtem, hogy munkám számodra ne legyen unalmas. Szeretném, ha az irodalom segítene Téged önmagad minél mélyebb megismerésében, szeretném, ha az irodalom közelebb vinne az emberi létezés legfontosabb céljaihoz, a szabadsághoz, a boldogsághoz és a szeretethez. Ebben reménykedve kívánok sok örömet az olvasásban, az irodalomról való beszélgetésekben – és főképpen sok sikert majd az érettségin ☺!

Szombathelyen, 2011 áprilisában

A szerző

**KÁNON** Eredetileg a Biblia hiteles iratainak megnevezésére szolgáló fogalom. Ma az irodalomtudomány kedvelt kifejezése: a „trendi” művek összességét jelenti.



Felfogásomban a tankönyvszerző lényegében moderátor, aki a tudáshoz való eljutásban, az önálló gondolkodásban segít, aki elsősorban ötleteket ad a munkához – s nem az a célja, hogy kész ismereteket közöljön.

Ebben a könyvben is a Horatius-tételtől származó felszólításhoz igyeksem tartani magam: „Merj mást gondolni, mint amit én!”



Török László Dafti

[bobita@bobita.hu](mailto:bobita@bobita.hu)

Bóbíta, Bóbíta játszik.  
Ráakad egy furu site-ra.  
Klikkel el onnan, ahol csak  
békahadak fuvoláznak.

Bömböl a Bóbíta anyja,  
zúgnak a szitkok a szájból:  
– Hát sose lesz meg a leckéd?!  
De a lány laza, csak skypol.

– Bóbíta, Bóbíta, olvas!  
– Hagyd a regényt! Mese sem kell!  
Könyveimet magam írom,  
facebookon és msn-nel.

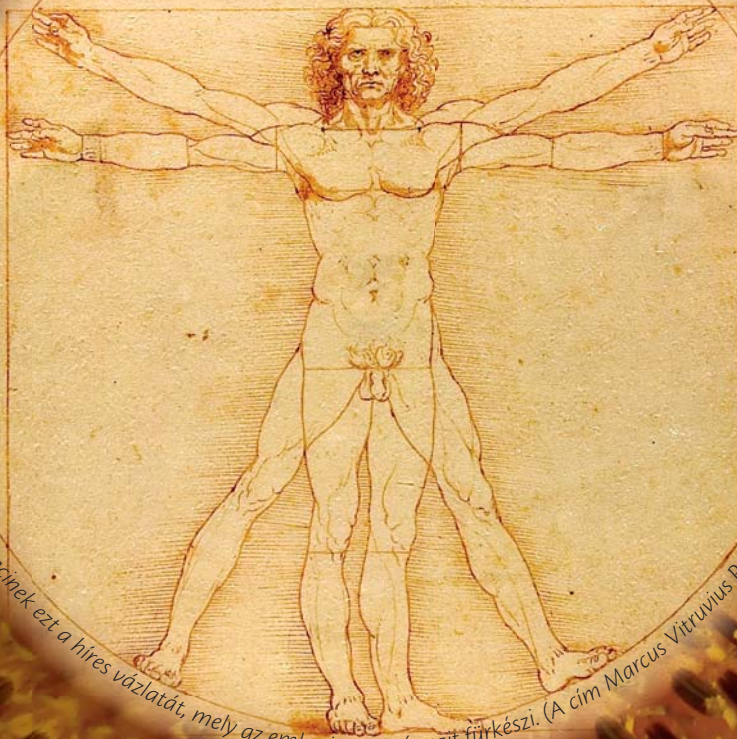
Bóbíta, Bóbíta mérges:  
– Gyenge a ramban a póver!  
Gyűlöli vén masináját,  
mint apa randa pulóvert.

Néz anya rútan a bútól.  
Bámul a sok üzenetre.  
Bóbíta, Bóbíta bootol,  
s képeket rak fel a netre.

– Bóbíta, Bóbíta, mármost  
hallgass a józan eszedre!  
Sörrel apád kutyaházban.  
Régi poén ... na de szedd le!

Bóbíta, Bóbíta épít  
kőfalakat megabájtval.  
– Ekkora sztár leszek úgyis!  
Így kiabál teli szájtval.

Bóbíta, Bóbíta alszik.  
A ledek pirosra váltva.  
Az álom analóg élet,  
s a lét egy dióda álma!



*Vitruvius-tanulmányként emlegetjük Leonardo da Vincinek ezt a híres vázlatát,*

*(Ivan Jancsó)*

*mely az emberi test arányait fűrkészi. (A cím Marcus Vitruvius Pollio, ókori építész h...*



## 0. rész

### „Gondoltam fenét!”

(Arany János)

„A vers, amióta csak emberi torok  
a ritmikus beszéd fegyelmét vállalta,  
világmagyarázat. Kezdetben, míg az ember  
jobban félt a világot, mint ismerte,  
bűvölő-mágikus szó volt maga a költészet is,  
hiszen a varázsige, ha a valóságon nem is,  
a félelmen győzhet. Ahogy nőtt az ember tudása,  
úgy távolodott a vers a mágiától, s fedezte fel  
a kifejezés mind ésszerűbb formáit, mignem  
eljutott »a líra: logika« költészettanához.”

(Láng Gusztáv irodalomtörténész)





„Ez a döngicsélés jelent valamit. Olyan nincs, hogy csak döngicsélés van meg zümmögés, és az nem jelent semmit. Ha döngicsélés van meg zümmögés, akkor ez azt jelenti, hogy valaki vagy valami döngicsél, illetve zümmög, és amennyire az én műveltségem futja, az egyetlen elképzelhető ok, ami valakit döngicsélésre, illetve zümmögésre indíthat, abban a tényben leli magyarázatát, hogy az illető egy méhecske.”



(A. A. Milne: Micimackó – részlet)

„Az internet jelentősége a keresz-  
ténység felvételéhez mérhető.”\*  
(Kányádi Sándor)

Ha átveszünk valahonnan egy szöveget vagy annak részletét, jelezniük kell a forrást. Ezért tankönyvsorozatunkban vagy a szöveg után vagy lábjegyzetben mindig megadjuk az idézet pontos lelőhelyét. Minden szakmai munka komolysága, tudományossága azon múlik, hogy mennyire hiteles. Továbbá azon, hogy az olvasó világosan képes legyen elkülöníteni – a jegyzetek alapján – mások eredményeit a szerzőitől vagy a sajátjaitól. – Az eredetiből való kihagyásokat – mint a bevezetőben is jeleztük – szögletes zárójelbe tett három ponttal jelöljük: [...].

Íme, így néz ki egy, a forrására pontosan hivatkozó jegyzet:

\* Aki az ihletre vár, nem jut sehova (MÉZES Gergely interjúja KÁNYÁDI Sándorral), Vasárnapi Kisalföld, 2009. március 29., 15.

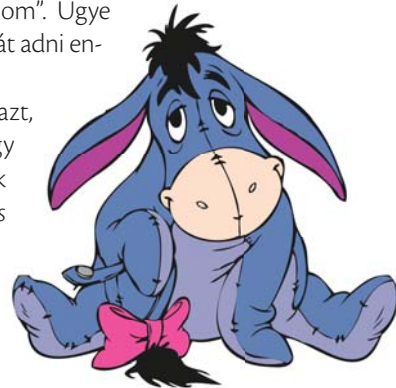
## Miért szép?

„Gondoltam fenét!” Arany János vetette oda a fejezetcímbeli mondatot egy róla, illetve valamely művéről szóló „elemzés” margójára. A kritikus azt fejtegette, hogy mit is gondolhatott a költő, amikor a verset írta... De vajon fontos kérdés-e ez egyáltalán bármely mű ▶ értelmezése szempontjából? Kell-e nekünk ismernünk a szerző szándékát ahhoz, hogy részesüljünk a műalkotás megismételhetetlen élményében?

Ezekben a tankönyvekben inkább úgy látjuk, hogy mindennél lényegesebb maga a szöveg, amelyet olvasunk. Azokhoz az érzésekhez képest, melyeket egy vers, egy regény vagy egy dráma kivált belőlünk, minden másodlagos. Most és a további évfolyamokon is ezzel a szemlélettel beszélünk a versekről, prózai alkotásokról és a drámákról egyaránt.

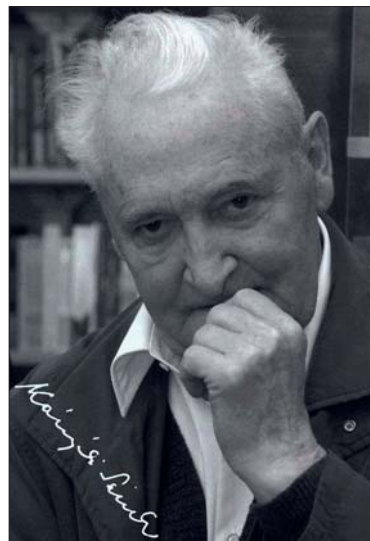
Arra a kérdésre pedig, hogy egyáltalán „mi is az irodalom és mire való?”, valószínűleg Karinthy Frigyes válaszolt eddig a legfrappánsabban. (Micimackó-fordítását ismerhetitek, 11. osztályban fogunk még róla tanulni!) Szerinte ugyanis az irodalom nem más, mint „irodalom”. Ugye aligha lehetne ennél tömörebb meghatározását adni ennek a szóban forgó „valami”-nek...?

Még kevésbé tudjuk megfogalmazni azt, hogy miért szép egy vers, egy regény vagy valamely eposz. Tudományos magyarázatok ugyan akadnak, de amikor például a János vitéz szépségforrásait keressük, egyszercsak rájövünk, hogy erre a kérdésre a legegyszerűbb és legteljesebb válasz az lesz, ha újra-olvassuk magát a művet...



Megpróbálkozhatunk azzal is, hogy nem az irodalom egészét, hanem annak valamely „rész”-ét határozzuk meg. A „mi a vers?” kérdésre például így is válaszolhatunk: „vers az, ami nem ér ki a lap széléig” ☺ (Ismeretlen szerző). Vagy ekképpen: „...vers az, amit mondani kell” (Kányádi Sándor).

Kétségtelen, hogy nincs túl sok fogódzó a kezünkben... De annál izgalmasabb lesz az utazás. A „Gondoltam fenét!” jelszó bátorságával biztatlak Téged: kalandra fel hát, s jöjj velem, Kedves Olvasó!



1. Mi a véleményetek a főszövegben és a lapszálon olvasható Kányádi Sándor-idézetekről? Vitassátok meg a költő állításait! Nézzetek utána munkásságának a neten!

2. Keressetek olyan irodalommal foglalkozó könyveket és folyóiratokat a könyvtárban, amelyekben találtok láb- vagy végjegyzeteket! Ismerkedjétek meg velük közelebbről ☺ !

3. Ugye, a könyveknek finom illatuk szokott lenni!? Szerintetek a betűknek egyenként is van „szaguk”, illatuk, hangulatuk?

4. Társítsatok illatokat a betűkhöz, hozzatok az osztályba parfümököt, kölniket, egyéb szagos dolgokat, s állítsatok össze belőlük „abc”-t!

5. Írjatok velük/belőlük „vers”-eket! – Ezek lesznek az úgynevezett „illatkötemények” ☺ !?

6. Találjátok ki más érzékszervekhez kapcsolódó költői alkotásokat, s próbáljátok ki azokat is!



Értelmezők I. (vagy három Mikulás?)

7. Bókay Antal irodalomprofesszor írja az alábbiakat – nevével, munkáival tanulmányaink során többször találkozunk majd: „Nem szöveget kell megtanulni értelmezni, hanem arra kell rájönnünk, hogy hogyan tehetjük lehetővé azt, hogy a szöveg nekünk kérdéseket tegyen fel, velünk párbeszédet folytasson.”\* Te hogyan gondold ezt? Miképpen folytathat velünk „párbeszéd”-et egy szöveg?

**ÉRTELMEZÉS** Jelenségek és alkotások önmagukon túli jelentésének megfelfedezésére irányuló törekvés. Művészeti alkotások, irodalmi művek esetében annyiféle jelentés lehetséges, ahány értelmező (befogadó).

\* BÓKAY Antal, *Bevezetés az irodalomtudományba*, Bp., Osiris, 2006, 233.

Örkény István: **Csupa közhely**

Zsuzsának

Két test, egy lélek  
Nem tudok nélküled élni  
Ha távol vagy, veled időznek gondolataim

Pedig ki hitte volna  
Mi rejtőzik az idő méhében  
Nem lehet azt kiszámítani  
Mert csak a vak szerencse műve  
Rég volt, talán igaz se volt  
Hogy egymást kézen fogva  
Egymásnak vállat vetve  
Nekivágtunk a meredeknek  
Szembenézve az élet viharaival

Pedig csak most jön a neheze  
Mert nincs pardon  
A természet törvényei ellen  
Télen mindent belep a hó  
Tavasszal kirüggyeznek a fák  
Ősszel elhullatják lombjukat a fák  
És akkor nincs tovább

Múlik az idő  
Rövid az élet  
Minden perc drága

Egyszer értünk is eljön a halál  
Ahonnan még nem tért meg utazó  
És nincs ellene orvosság a kertben

De ha majd becsapja utánunk az ajtót  
Akkor sem áll meg a világ  
Jönnek majd utánunk mások  
Ahány csöpp van a tengerben, annyi  
Élik a maguk életét

Még csak rajtunk is át nem fut a hideg  
Földbe nem gyökerezik a lábuk  
S tanácstalanul néznek vissza ránk  
Mintha elvesztettek volna valamit.

8. Érezted-e már, hogy valamely vers, novella, regény segít Neked bármiben (döntésekben, szerelemben ☺ stb.), vagy felszólít rá, hogy Magad is foglalj állást bizonyos kérdésekben?!

9. „...az irodalom mint művészet minden nyelven *jelölt* beszédmód. Egyik meghatározó sajátossága szerint éppen azért, hogy a dolgokra való utalás rögzített, tehát egyértelmű kapcsolatformáját számolja fel – a jelentések átvihetősége érdekében.”\*

Kulcsár Szabó Ernő irodalomtudós mondataival *jövőre* is találkozunk. Kétségtelenül nem könnyű szöveg. Próbáljátok értelmezni és megmagyarázni eddigi tanulmányaitok alapján! Vajon mit jelenthet a „jelölt beszédmód” vagy „a jelentések átvihetősége” kifejezés? (Gondoljatok a metaforára és a metonímiára!) Ha ezeket megértettétek, igyekezzetek gondolatban az egész idézetet alaposan körüljárni! – Ha túl nehéz a szöveg, akkor ráértetek vele jövőre foglalkozni ☺ !

10. Hozzatok kapcsolatba a tudóstól való idézetet Örkény *Csupa közhely* című szövegével! Hogyan lehetséges, hogy az alkotó közhelyekből építi föl versét, olyan szavakból, melyek már nem is igazi jelek, és együtt mégis „jelölt beszédmód”-ot hoznak létre?



Értelmezők II. (Kaposvár)

\* KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Az esztétikai (?) tapasztalat nyomában. Irodalmi tan-könyveink az évtized nyitányán* = K. Sz. E., *Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés helyzete az ezredvégen*, Bp., Balassi, 1994, 109.



11. „Igazi” vers ez vagy csak játék? Egyáltalán: mitől lesz egy vers „igazi?” Vagy ami irodalom, az egyben játék is és viszont...?

12. Pihenésképpen, ha már idáig jutottatok, írjatok Ti Magatok is egy pár soros szövegverset! Már tudjátok, hogy nem érhet ki a lap széléig, s kell hogy legyen valamilyen ritmusa, továbbá nem árt, ha rímek is vannak benne stb. Lehet illatos vagy illat nélküli, színes vagy színtelen-szagtalan egyaránt ☺. Mindezek persze csak lehetséges, de nem okvetlenül szükséges feltételek. Jó munkát, kellemes szórakozást!

13. A szabad alkotást folytassátok azzal, hogy adott témákat próbáltok megverselni! Küldjétek papírelvéiben, e-mailben, sms-ben, msn-en, Skype-on, Twitteren, Facebookon egymásnak témákat és műveket, majd a legjobbakat olvassátok fel!

14. Miért ne rendezhetnétek akár mindjárt egy költői versenyt?! Ezen a képen például egy „tesztvers” születik?



KÖNYVKOLÓNIA | KÖNYVESBLOG | ÍRÓLAP | HLO.HU

hírvél | RSS

BELEPÉS | regisztráció | elfelejtett jelszó

KERESÉS | Részletes keresés

Aktuális | Magazin | Dossziék | LiteraTV | Haddszóljon | Fórum | KIA

**litera** BÉTA  
AZ IRODALMI PORTÁL

Igen, mindketten olyanok vagyunk, / mint egy h...  
egy h...  
fél...

**15.** Látogassátok meg az Örkény Istvánról 2009-ben létesült honlapot az OSZK portálján: [www.orkenyistvan.hu](http://www.orkenyistvan.hu)

**"Kiütnek, vagy sem" - Identitás Kortárs-szemmel**

Hatvany Lajos mondja, ha azt várjuk el az emberektől, hogy ugyanaz legyen a véleményük, lenézzük őket, ha megengedjük, hogy saját gondolataik legyenek, felnőttek tekintjük őket...  
- Január végén, a Hadikban tartott Kortárs-esten Kosztolányi Tibor és Papp Endre volt a vendég. Ott jártunk.

**16.** Keressetek az interneten más költészeti és irodalmi portálokat! Nézzetek bele egy kicsit ezekbe, később még sokat fogunk találkozni velük! Ez az egyik legismertebb portál nyitólapja – hogy tetszik?

LITERA RÁDIÓ  
**Litera Rádió - Miért visel cilindert Hatvany?**  
A Hadik kávéház Foglalt Párholyában a Kortárs folyóirat január 27-ei estjén Kosztolányi Tibor Osvát Ernőről, Hatvanyról és Nyugatról mesél. Kiderül, miért vivott kardpárbajt Osvát és Hatvany, és hogy sikerült-e kiszűrni

OTT JÁRTUNK  
**A novellában mindig közel a vég**  
"Könnyű novellát nem írni. Quod erat demonstrandum – idézhetjük Németh Gábor művéből. De még könnyebb a megírni olvasni, szeretni. Kell-e bizonyítanunk?" - Vass Norbert beszámolója a Beszélő "Csak a regény?"

KIS HÍREK  
• Szentmártoni János nyilatkozata  
• Elhunyt Tamás Amaryllyis  
• LIBRI.hu: Ingyenes személyes átvétel a Pick Pack Pontokon  
• A Kossuth Klub épületébe költözik a JAK  
• Marék Veronika könyve, a Laci és az oroszlan kínaiul is megjelenik  
• Hamarosan megjelenik McCarthy Vad

08 | 09 | 10 | 11 | 12

hirdetés

Jordán Tamás: **Eleje, közepe, vége**

Eleje eleje eleje eleje	1 1 1 1	Közepe eleje eleje eleje	2 1 1 1	Vége eleje eleje eleje	3 1 1 1
Eleje eleje eleje közepe	1 1 1 2	Közepe eleje eleje közepe	2 1 1 2	Vége eleje eleje közepe	3 1 1 2
Eleje eleje eleje vége	1 1 1 3	Közepe eleje eleje vége	2 1 1 3	Vége eleje eleje vége	3 1 1 3
Eleje eleje közepe eleje	1 1 2 1	Közepe eleje közepe eleje	2 1 2 1	Vége eleje közepe eleje	3 1 2 1
Eleje eleje közepe közepe	1 1 2 2	Közepe eleje közepe közepe	2 1 2 2	Vége eleje közepe közepe	3 1 2 2
Eleje eleje közepe vége	1 1 2 3	Közepe eleje közepe vége	2 1 2 3	Vége eleje közepe vége	3 1 2 3
Eleje eleje vége eleje	1 1 3 1	Közepe eleje vége eleje	2 1 3 1	Vége eleje vége eleje	3 1 3 1
Eleje eleje vége közepe	1 1 3 2	Közepe eleje vége közepe	2 1 3 2	Vége eleje vége közepe	3 1 3 2
Eleje eleje vége vége	1 1 3 3	Közepe eleje vége vége	2 1 3 3	Vége eleje vége vége	3 1 3 3
Eleje közepe eleje eleje	1 2 1 1	Közepe közepe eleje eleje	2 2 1 1	Vége közepe eleje eleje	3 2 1 1
Eleje közepe eleje közepe	1 2 1 2	Közepe közepe eleje közepe	2 2 1 2	Vége közepe eleje közepe	3 2 1 2
Eleje közepe eleje vége	1 2 1 3	Közepe közepe eleje vége	2 2 1 3	Vége közepe eleje vége	3 2 1 3
Eleje közepe közepe eleje	1 2 2 1	Közepe közepe közepe eleje	2 2 2 1	Vége közepe közepe eleje	3 2 2 1
Eleje közepe közepe közepe	1 2 2 2	Közepe közepe közepe közepe	2 2 2 2	Vége közepe közepe közepe	3 2 2 2
Eleje közepe közepe vége	1 2 2 3	Közepe közepe közepe vége	2 2 2 3	Vége közepe közepe vége	3 2 2 3
Eleje közepe vége eleje	1 2 3 1	Közepe közepe vége eleje	2 2 3 1	Vége közepe vége eleje	3 2 3 1
Eleje közepe vége közepe	1 2 3 2	Közepe közepe vége közepe	2 2 3 2	Vége közepe vége közepe	3 2 3 2
Eleje közepe vége vége	1 2 3 3	Közepe közepe vége vége	2 2 3 3	Vége közepe vége vége	3 2 3 3
Eleje vége eleje eleje	1 3 1 1	Közepe vége eleje eleje	2 3 1 1	Vége vége eleje eleje	3 3 1 1
Eleje vége eleje közepe	1 3 1 2	Közepe vége eleje közepe	2 3 1 2	Vége vége eleje közepe	3 3 1 2
Eleje vége eleje vége	1 3 1 3	Közepe vége eleje vége	2 3 1 3	Vége vége eleje vége	3 3 1 3
Eleje vége közepe eleje	1 3 2 1	Közepe vége közepe eleje	2 3 2 1	Vége vége közepe eleje	3 3 2 1
Eleje vége közepe közepe	1 3 2 2	Közepe vége közepe közepe	2 3 2 2	Vége vége közepe közepe	3 3 2 2
Eleje vége közepe vége	1 3 2 3	Közepe vége közepe vége	2 3 2 3	Vége vége közepe vége	3 3 2 3
Eleje vége vége eleje	1 3 3 1	Közepe vége vége eleje	2 3 3 1	Vége vége vége eleje	3 3 3 1
Eleje vége vége közepe	1 3 3 2	Közepe vége vége közepe	2 3 3 2	Vége vége vége közepe	3 3 3 2
Eleje vége vége vége	1 3 3 3	Közepe vége vége vége	2 3 3 3	Vége vége vége vége	3 3 3 3

**17.** Értelmezzétek egyik jeles színművésznünk, Jordán Tamás versét! Az általa írott bevezetőt csak utána olvassátok el (ezért szedtük fejtetőre állítva ☺)!

**18.** Írjatok hasonló logikával „működő” verseket! (Lásd ismét tankönyvünk mottóját líra és logika viszonyáról!)

**19.** A matekosok fejtsek meg, ellenőrizték a vers „képlet”-ét!



*Jordán Tamás Kossuth-díjas színművész, rendező, többszörösínházalapító és -igazgató (Bonyhádi Károly fotója)*



Képzeliünk el egy egyenes szakasz-  
re. Ezek a szakasz gyermekei, az  
első generáció. Nevezjük el őket.  
Legyen a nevük **eleje, közepé,**  
**vége.** Mindgyilküket három rész-  
re osztom, születik kilenc egyenlő  
részecské.  
Ez a második generáció, legyen  
neve mindgyilküknek. Az **eleje**  
„gyermekei”: **eleje, eleje, eleje kö-**  
**zepé, eleje vége.**  
A **közepé** „utódai”: **közepé ele-**  
**je, közepé közepé, közepé vége.**  
Míg a **vége** „leszármazottai”: **vége**  
**eleje, vége közepé, vége vége.**  
A történet a harmadik genera-  
ció 27 tagjának nevével folytatódik.  
A rendszer könnyen áttekinthető.  
Értelmem szerint a második genera-  
cióba tartozó **eleje eleje** három  
nével rendelkező részecskében  
folytatódik, ezek: **eleje, eleje ele-**  
**je, eleje eleje közepé, eleje eleje**  
**vége.** És így tovább.  
A befejezést a negyedik genera-  
ció 81 tagjának neve jelenti. Az **ele-**  
**je eleje eleje közepé, eleje eleje**  
**eleje vége.**  
Hasonlóan a **közepé vége kö-**  
**zepé utódai: közepé vége közepé**  
**eleje.**  
**Közepé vége közepé közepé,**  
**vége vége közepé vége.**  
A negyedik generáció 81 tagja-  
nak a nevét egymás után elmond-  
va megkapjuk az **Eleje közepé vége**  
címtől vers szöveget.  
Jordán Tamás



20. Figyeld meg a képen látható napraforgó-táblát! Lehet, hogy nincs se eleje, se vége, se közepé 😊 ?!

21. Miben különbözik egymástól a két fotó és a Van Gogh-festmény? Miért tekintjük az egyiket műalkotásnak, a másikat egyszerű fényképnek?



Van-Gogh: Váza tizenkét napraforgóval



„A dolgok általában úgy végződnek, ahogy kezdődnek.” (Rudolf Steiner)



**Illyés Gyula: Koszorú**

Fölmagasodni  
nem bírhatasz. De lobogsz még,  
szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat  
kígyóként a talaj szintjén iramítva – sziszegvén  
néha a kintól,  
többször a béna dühtől, megalázott.  
Elhagytak szellemeid.

Újra a fű közt, a  
gazban, az aljban.  
Mint évszázadokon át a behúzott  
vállú parasztok közt.  
A ne szólj szám, nem  
fáj fejem aggjai közt. A  
nádképben remegő lányok közt, mialatt  
átrobogott a tatár. A  
szíjra fűzött gyerekek közt, amidőn csak  
néma ajak-mozgás mímelte a szót,  
mert hangot sem tűr a török, mert  
arcba csap ostor –:  
most mutatod meg,  
most igazán – nekem is, mire vagy jó,  
most a pedigré<sup>1</sup>: a címered, hajszálgöyökerednek  
kőharapó erejét.

Összemosolygás nyelve; a titkon  
össze-világló könnyek nyelve; a hűség  
nyelve; a föl nem adott hit  
tolvaj-nyelve; remény laissez-passer<sup>2</sup>-ja;  
[szabadság  
(percnyi szabadság, kortynyi szabadság, foglal  
[háta mögötti szabadság)  
nyelve; tanár-kigunyolta diák, szerzsán<sup>3</sup>-  
[legyalázta baka,  
összeszidott panaszos, hivatalnokok-unta  
[mamácska

1 pedigré: származás, családfa

2 e. 'leszé paszé'; szabad mozgási engedély külföldiek, diplomaták részére (francia)

3 szerzsán: altiszt, őrmester

*„...soha nem repül oly könnyű szárnyakkal  
az idő, mint mikor egy-egy igazán jó szöveg  
rejtett szépségeiben gyönyörködünk!”*  
(Márai Sándor)

**Nyelv, szépség, humor**

Amikor a Miért szép? kérdést boncolgatjuk valamely irodalmi alkotással kapcsolatban, akkor mindig oda jutunk, hogy a nyelv gyönyörűségét (e)cseteljük. Hiszen az olvasó – akit „befogadó”-nak is szoktunk nevezni – a nyelv segítségével érti meg a gondolatot. De annak zamatából érzi meg azt a szépséget is, amely mélyen „megfogja” őt. Olyannyira, hogyha remekművel van dolga, akkor az alkotás nem is hagyja őt ugyanúgy élni tovább, mint eddig tette.

Az irodalmi ▶ szépség forrása tehát a nyelv. Az ▶ esztétikai hatást pedig a nyelvi formák – betűk, szavak, mondatok, vagyis a nyelvi jelek – elrendezésének egyedi módja adja.

Minden műalkotás a csak rá jellemző módon szerveződik, így hozza létre azt az érzékszerveinkkel felfogható jel- és jelentésegységűttest, amelyet az adott mű ▶ esztétikumának szoktunk nevezni. ▶ Esztétikailag értékesnek – ▶ szépnek – tekintjük azokat a dolgokat, pozitív jelenségeket, amelyek a szabadságérzetünket növelik. Rútnak azokat, amelyek ezt a szabadságérzést csökkentik.

Az ▶ esztétikai minőségek a mű hatását meghatározó értékszerkezetek. Másképpen szólva: az értékek sajátos elrendeződési módjai egy-egy alkotásban. Ilyen minőség például a művészi/természeti szép, a rút, a fenséges, a heroikus, a tragikus, a humoros, a groteszk, a ironikus stb. (később még részletesebben tanulunk róluk).



*Éz például egy „modern nyomor”-t ábrázoló kép. Amit mutat, az rút, de ahogyan „elmondja” ezt, amögött fölsejlik az esztétikai szépség. – A házak egyformasága a bezárt sorsok monotonitását jelzi, a lepusztult épületek szűkössége, a kitergetett ruhák színtelensége a falak mögött élőkről beszél. Az ő korlátozott és szürke létezésükről szólnak szavak nélkül a fénytelen ablakok és a rideg, ember nélküli sikátorok is...*

Az esztétikai szép fogalma azonban nem azonos a hétköznapi értelemben vett szépségével. Sőt! Még az is előfordulhat, hogy esztétikai értelemben „szép-érzünk” van, holott valójában egy rút tárgyat szemlélünk, olvasunk. (Illyés Gyulának a lapszélen közölt verse is jó példa erre az ellentmondásra. Vagy gondolatok például a nyomort ábrázoló regényekre, filmekre!)

►Humorosnak – nyelvi értelemben – pedig azt érezzük, ami eltér és eltérít bennünket a hétköznapi nyelvhasználat megszokott rendjétől. Ez az eltérés lehet nyelvtani eredetű (például betűcserék) vagy lehetnek alapjai szavak, szókapcsolatok (szójátékok). De nem ritka a már egész mondatokat, kisebb történeteket a várthoz képest más jelentéssel felruházó, görbe tükörbe állító humor sem (ilyenek a viccek, anekdoták). (Lásd különösen a 13. sz. kérdést a 20. oldalon!) S ilyenek az anyanyelv tanulásának kedves szó- és mondatalkotásai is gyerekkorban.

nyelve; csomaghordók, alkalmi favágók, mert gyárba se jó, szakmára sem alkalmas (mert nyelv-vizsgát se megállt) proli nyelve; az ifjú főnök előtt habogó veterán nyelve; a rendőrsőrsön azonnal fölpofozott gyanúsított mélyebbről fakadó tanúságtétele, mint Lutheré; kassai zugárus, bukaresti cselédlány, bejruti prostituált szüle-hívó nyelve; köpések-mosta, dühpírja-törölte orcájú fiad közül egy, íme: szólni tudó más nyelveken is, hű európaiként mondandói miatt figyelemre, bólintásra becsült más népek előtt is: nem léphet föl oly ünnepi polcra, nem kaphat koszorút oly ragyogót, amelyet, szaporán lesietve ne hozzád vinne, ne lábad elé tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló ajkad, fölnevelő édesanyám.

(1970)



**SZÉPSÉG, ESZTÉTIKUM, ESZTÉTIKAI HATÁS, ESZTÉTIKAI ÉRTÉK, ESZTÉTIKAI MINŐSÉG, HUMOR** Magyarázatukat lásd a főszövegben!

- Látod, Péter, ez nyomtatott betű, ez meg folyóírás.
- Én meg tengerírással írok.
- [...]
- Nézd, Péterkém, ez a nagy ház az egyetem!
- Itt lakik a Hajdú szőgő?
- [...]
- Itt van a kutya eltemetve.
- Melyik kutya?

RÓNÁKY Edit, *Nyelvteremtő utódaink*, Mohács, 2008, 18, 23, 32.



1. Értelmeztétek R. M. Rilke *Levelek egy ifjú költőhöz* című írását (11.-ben is találkozunk vele!) Válaszoljatok Rilkének az ifjú költő szerepében! (Keressétek meg Szemes Endre írását a *Tempevölgy* folyóirat 2011. márciusi számában!)

2. Mi a véleményetek Kosztolányi Dezsőnek a lapszálon található kijelentéséről, mely szerint „minden szó szimbólum”? Miért gondolhatja így a költő?

„A nyelv egymagában álló hatalmas szervezet, egy természet-produktum, melynek oly furfangos, de lényegében fölségesen egyszerű törvényei vannak, mint a természetnek. [...] A főbb problémára, a hangok és a jelzendő tárgy viszonyára a legnagyobb tudósok is vállat vonnak ez idő szerint. Csak annyit tudunk, hogy minden szó szimbólum.”

(Kosztolányi Dezső: *A nyelvtanulásról*)

4.



3. S nézeteitek miképpen vehetők össze Montaigne-éivel (e. 'monteny'; lásd az 59. oldalon!)?

A magyar nyelv nagyon sok mindent elbír. A legszélsőségesebb stílusárnyalatok vegyítését is. Sőt, a humoros hatás sokszor éppen ebből keletkezik. Keressetek például a YouTube-on népmese-remixeket! Ez itt *A kőleves* meséje *Babi néni strandra megy* címmel újrakeverve „dandozolika” által: [www.youtube.com/watch?v=RXg-2Us3NRY](http://www.youtube.com/watch?v=RXg-2Us3NRY) [2011. 01. 28.]

5. Vizsgáljátok meg a *Babi néni strandra megy* című meseremix szövegét, nyelvi alakíttottságát az alábbiak szerint:

- Vessétek össze az új szöveget az eredetivel!
- Keressetek hasonló nyelvi jelenségeket (például a kezdetükhöz képest „rosszul” befejezett mondatokat) mai magyar versekben!
- Egy olyan verset hozunk példaképpen Parti Nagy Lajostól, amelyik már címében is furcsa nyelvi szójátékot használ fel (*Az angyal habja*).
- Igaz lehet akár az a kijelentés is, mely szerint a diáknyelv és a modern magyar költészet eszköztárában nem is áll olyan távol egymástól? Hasonlóképpen „torzítják” a nyelv különböző elemeit és eszközeit, hogy aztán újra felépítsék azt? A válaszhoz vedd a Parti Nagy-verset, illetve keress példákat az általad használt szavak, szófordulatok közül!

### Parti Nagy Lajos: *Az angyal habja*

„Mi kétezerben nem élünk, szegénykém”  
(Jékely Zoltán)

Lám, élünk kétezerben, s túl lesz,  
lám, élve ezredünk, e jó  
kis ezred, bévű sűrű, dúlt szesz,  
kívül papír és indigó,  
s mint plafon felé vágató dugó  
mögött az angyal habja, múlt lesz  
jövendőnk, nem nagy durranás.

Talán majd összerakja más

6. Készítsetek Ti is hasonló remixeket régi filmekből!

7. Parti Nagy Lajos verse is egyfajta „újrakeverés”. 11. osztályban tanuljuk majd „eredeti”-jét, Jékely Zoltán *Kétezer felé* című versét. Akár most is megkereshetitek ezt a szöveget!



**Ábrányi Emil: A magyar nyelv**

(Részlet)

Magasztos gyásznak bánat-dúlta hangja  
 Úgy zendül benne, mint egyház harangja,  
 Mely messze hinti mély, komor szavát.  
 Búg, mint a gyászdal, mint sír-fáklya lobban,  
 S mint súlyos léptek kriptá-csarnokokban,  
 Úgy döng minden szó a kedélyen át! ...

Ciklopsz pörölye, hogyha csatát fest,  
 Csatakürtök bőszi riadása!

Halld! Halld!

Száguldva, vihogva, kapálva  
 Dölyfös paripák robbannak elő.  
 Százak keze vág, százak keze lö.

Nem szárnyal a vér-ködös égbe más,  
 Csak ágyudörej, szitok és zuhanás!  
 Rázkódik a föld, iszonyodva reng,  
 Amerre a kartács vad tánca kereng! ...  
 Dúl a szilaj kéz, csattog a kard,  
 Sebet osztva süvölt: ne bántsd a magyart!

**9.** Gyűjtsetek hasonlóan erőteljes hangutánzó-hangulatfestő hatású versrészleteket a magyar irodalomból!

**10.** A versekben a szavak elején megjelenő hangismétlődéseket alliterációnak nevezzük (régábban betűrímnek mondták). Keressetek ilyen alakzatokat a 18–19. oldalon!

„Otthon vagy? Hol vagy 'otthon'? Csak a nyelvben.  
 Minden más fonák, zavaros, homályos.  
 Mint egy barokk képen – arany keretben  
 Egy férfi –, idegen vagy és magános.”

Márai Sándor: *Versciklus 1944–45*



Ez itt a Te vallomásod helye az anyanyelvről!  
 (Esetleg versben ☺?)

**8.** Írjatok néhány bravúros „Ábrányi Emil-sor”-t a Ti is a magyar nyelvőről!

**Reményik Sándor: Az Ige**

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,  
 És áhitattal ejtsétek a szót,  
 A nyelv ma néktek végső menedéktek,  
 A nyelv ma tündérvár és katakomba,  
 Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!

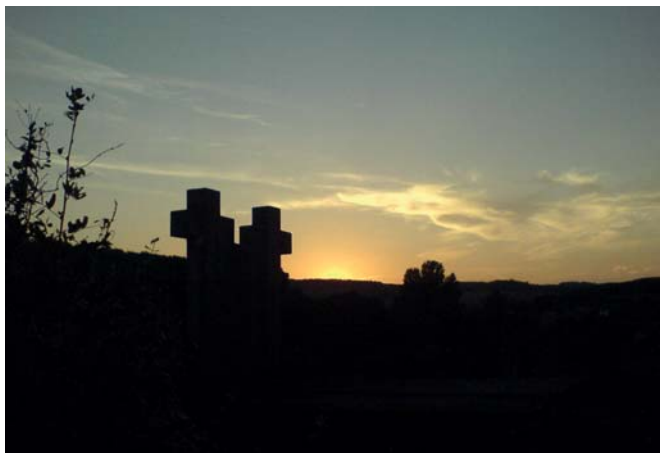
E drága nyelvet porrá ne törjétek,  
 Ne nyúljon hozzá avatatlanul  
 Senki: ne szaggassátok szirmait  
 A rózsafának, mely hóban virul.  
 Úgy beszéljen ki-ki magyarul,  
 Mintha imádkozna,  
 Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna!

És aki költő, az legyen király,  
 És pap és próféta és soha más.  
 Nem illik daróc főpapi talárhoz,  
 S királyi nyelvhez koldus-dadogás.

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,  
 Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,  
 Ki borát issza: Élet borát issza,  
 Előre néz s csak néha-néha vissza –  
 S a kelyhet többé nem engedi el!

10. Mi a véleményetek Kosztolányi Dezsőnek a *Ha más nyelven...* című karcolatában foglaltakról?

11. És ezen a képen milyen „jelcsoportok”-at fedezel fel? Vajon hány nyelven érthetőek? Itt is, ezekben a terekben – egy temetőben – is lehet minden szimbólum, mint Kosztolányi szerint a nyelvben?

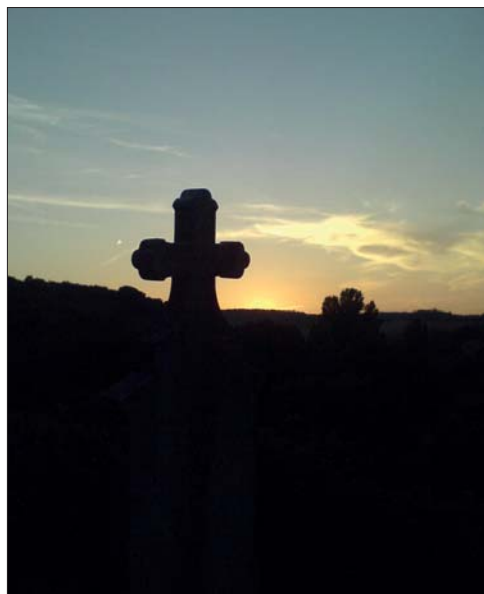


12. Adj különböző címeket a két képnek (sorozatnak?)!

### Kosztolányi Dezső: *Ha más nyelven...*

Ha más nyelven beszélek, mindig kissé elfogódott leszek, de bátrabb, egyesebb. Meg vagyok fosztva attól, hogy a szók közötti csönddel az ezredik árnyalattal hassak. Mégis bizonyos szabadságot ad ez. Általában azt tapasztaltam, hogy a kellemes dolgokat anyanyelvemen tudom leginkább közölni, de a kellemetlen dolgok – fölmondani egy régi hű alkalmazottnak, vitatkozni egy szerződés kétes pontjairól, gorombáskodni a pincérrel, szemébe vágni valakinek a nyers igazságot – könnyebben mennek más nyelven. Szerelmet vallani az anyanyelvemen óhajtok, de szakítani idegen nyelven. Verset írni magyarul de kritikát lehetőleg portugálul.

*Kallósd (Zala megye)*



13. A két kép elsődleges jelentése a gyász. Az alkonyati fotó kiemeli őket eme eredeti összefüggérendszerükből, ezért elsősorban jelképiségükre kérdezhetünk rá. Azt pedig, hogy utánuk humoros szövegek, viccek következnek a magyar nyelvről, először furcsálljuk. Aztán megértjük, hogy a humor képes feloldani a szomorúságot. – Gondoljunk az olyan műalkotásokra, mint Örkény Istvánnak a könyvünk élőfejében futó egyik novellájára (*Arról, hogy mi a groteszk*). De ilyen Roberto Benigni Oscar-díjas filmje, *Az élet szép* is, mely – a címe keltette várakozásunk ellenére – Auschwitzban játszódik... – Nézzetek utánuk eme műalkotásoknak!



**Mottó:** „*Polihisztor vagyok, és más tudományokban is jártas.*” (Világháló)

„Hogy a magyar vicc egyedülálló, minden magyar tudja. Elsősorban csak a magyar, mert a szóvicc, a nyelvi vicc nem fordítható le. A vicc továbbra is a társadalmi-politikai dolgokra leggyorsabban reagáló műfaj: energiaital, pitbull, web aligha szerepelt néhány évtizeddel ezelőtt a folklórban.

– Milyen a falusi energiaital?  
– Kutbul.

– Milyen a falusi harci kutya?  
– Ólbul!

– Mit énekelnek a molyok a szekrényben?  
– Edda blúzt!

– Miről lehet felismerni a számítógépes (internetes) kalózkodókat?

– Webhely van az arcukon.

A szóviccek egészen egyedi formája a szóvegyüléses alakokat létrehozó vicc.

– Mi lesz a mackó és a narancs keresztezéséből?  
– Pandarin.

– Mi lesz a paripa és a grépfrút keresztezéséből?  
– Lócitrom.

– Mi lesz a tehén és a macska keresztezéséből?  
– Mú-mia.

A mai magyar folklórban számos nyelvi abszurd szólás, szólásmondás keletkezik és terjed szájhagyomány, illetve a világháló útján. Például:

*Ezek a patológiák napról napra kihaltabbak!*

*Csak a hangom miatt nem lettem énekes.*

*A szakáll nem szúr, csak a megfelelő oldalára kell születni.*

*Polihisztor vagyok, és más tudományokban is jártas.*

Számos modern szólás egyszerűen csak öncélú játék a nyelvvel. Ide tartoznak a különböző szólásferdítések – amelyekből Galla Miklós, illetve a L'art pour l'art társulat



és Dolák-Saly Róbert stílust is csinált, de ne feledjük, hogy ezek is korábbi eljárások, Karinthy és persze a népköltészet folytatásai.

*Nem minden arany, ami hörcsög.* (= *Nem mind arany, ami fénylik.*)

*Nem a Dunakeszi az embert.* (= *Nem a ruha teszi az embert.*)

*Aki másnak Ermitázs, maga esik bele.* (= *Aki másnak vermet ás, maga esik bele.*)

Nyelvi telitalálat a nonszensz recept, amely ugyancsak a világhálón terjedt el – és teljesen nyilvánvaló, hogy kiváló szerzője lehet.

**Truttyolt ratyli**  
(ősi magyar étel)

Hozzávalók:

– másfél kiló nyersratyli

– egy jókora pese

– 2 csobolyó gönyezde

(ha lehet: porcogós!)

– 3 csipet cihata



*A tankönyvszerző truttyolt ratyilja...☺*

A nyersratyilit fertályórát posvasztjuk, míg csurmot nem enged. A hröllyen kipicskázuk, a nyesedekből pedig apró csulmákat gyúrunk, ezek kerülnek a koshadtba.

Közben a pocadékat megpeccsentjük, a ratyilit pedig hagyjuk slottyadni.

*Truttyolni csak akkor kezdjük, ha már jó vatyalós!*

A peset lesolyvasztjuk, aztán már csak töttyengetjük, miközben a gönyezdét lassan patykazmáljuk.

Vigyázzunk a csobollyal, nehogy a flenymája nagyon megszerdáljon, mert hamar odakaphat.

A cihatát a végén összegremnyáljuk, majd kerek tazskilán tálaljuk. Ajánlhatjuk hozzá a tacsokándi vörös kretylit, vagy a dimánykói letronyát, esetleg a cserdönci vanyorgát.

*Jó étvágyat!"*

BALÁZS Géza, *A mai magyar nyelvi humor*, Napút, 2005. január–február = [www.napkut.hu/naput\\_2005/2005\\_01/tartalom.html](http://www.napkut.hu/naput_2005/2005_01/tartalom.html) [2011. 02. 01.]



### Török László Dafti véglegelő

felszállni az utolsó buszra  
lenni elutazó végleg  
többet nem lejárni sehová  
lejárni nyelv, lejárni bérlet

keresni verseket, jandl  
szisz domonkos istván  
elhűlni mennyi bővli  
tolong előttük a listán

hallani tollak koppanása  
érezni köröttem huzalok  
valaki elrendelni zúgni  
mindig ugyanazok a zajok

koponya lenni sárándomb  
agy belülről kicsi sárán  
szememmel kipislant néha  
és röhög a világpanorámán

menni ejrópába szabadni  
huzalok szorulni egyre  
dobálni félre rímeket  
szigetre hegyre kegyre

dobogni téren hetvenkedni  
a szónok csak szavazni vesz meg  
meghalni manzárdban halkán  
alvadni vér, alvadni eszme

lenni elutazó végleg  
felszállni az utolsó buszra  
s nézni árván, réműlettel  
a sok infinitivusra

(Kötetben: 2010)

## Jelek, jelrendszerek – mindenütt

1. Miként és miért szépek az alábbi képen lévő téglák (mesterséges megvilágításban)? Próbáld megfejteni „üzenet”-eiket!



2. S vajon milyen jelentést kap(hat)nak akár ugyanazok a téglák, ha más környezetbe helyezük őket? Vagy ha ők válnak „környezet”-évé egy szobornak, mely dacolni látszik az idővel?

3. Keressétek meg a neten a lapszelen lévő vers „eredeti”-jét, amely hasonlóképpen a főnévi igenév jelezésmódjára játszik rá. A szöveg a nyelvfelejtés, nyelvrontás ironikus megmutatása lehet ott is, itt is. – Írjatok hasonló verseket!

4. Milyen jeleket, jelrendszereket fedezel fel ezen a képen? Mikor és hol készülhetett a fotó, hányféle jelentése lehet ennek a képnek?

5. Címnek például megfelelne „Béke” vagy „1970”, vagy „1989”? Miért? És Te mit javasolsz?







James Joyce szobra Triesztben

6. Ennek a fotónak pedig talán jó lenne ez a cím: „Az eltűnt idő nyomában” (Marcel Proust híres regényére gondolva). Az idővel, annak múlásával számot vető ember egyik legfontosabb témája az irodalomnak. James Joyce – a 20. századi próza másik óriása, az *Odüsszeiát* megidéző *Ulysses* szerzője (Vö. 142. oldal!) – így fogalmaz *Ifjúkori önarckép* című regényében: „Nem vagyok hajlandó tovább szolgálni azt, amiben már nem hiszek, neveznék azt akár az otthonomnak, a hazámnak vagy az egyháznak, de hajlandó vagyok megkísérelni, hogyan tudnám az életnek vagy a művészetnek valamely útján-módján a lehető legszabadabban és legteljesebben kifejezni magamat, a védelmemre pedig nem használnék más fegyvert, mint az egyedülieket, amelyeknek használatát önmagamnak engedélyezem: a csendet, a száműzetés magányát és az agyfúrt értelmet” (Szobotka Tibor fordítása). – Vitassátok meg a regényíró szándékait, hisz körülbelül ugyanannyi idősök vagytok, mint az ő hőse, amikor ezeket gondolja ☺!

7. ...és őt ismeritek?



2007-ben 25 éves lett a smiley – mondták egyesek. Mások szerint azonban már 40 éves volt ekkor... Itt nézhetsz utána a vitának ☺ : [www.index.hu/tech/blog/2007/09/21/megsem\\_25\\_eves\\_a\\_szmajli](http://www.index.hu/tech/blog/2007/09/21/megsem_25_eves_a_szmajli)).

[:] robot vagyok  
 8-) napszemüvegben vetíték  
 8:-) kislány vagyok  
 :-{ nagy bajuszom van  
 {-:-) svájci sapkás melós vagyok  
 :-[ vámpír vagyok  
 :-:) punk vagyok  
 <|-) kínai vagyok  
 \*<:-) várom a Mikulást  
 (8-o színes bőrű vendégmunkás vagyok  
 \*:o) bohóc vagyok  
 [-:-) fejemen a walkman  
 :-\* csókollak  
 :-P lóg a nyelvem  
 :-o) hoppá

*Az emotikonok közül vajon mind-egyik szerepel már a Te saját jelrendszeredben?*

8. Keressetek, fotózzatok olyan jelenségeket, figurákat, alakzatokat, amelyekhez könnyedén társítható valamilyen jelentés – tehát akár emotikonként is felfoghatóak! – Párosítsátok őket az előző kérdésben szereplő jelekkel!



*Ez a csavart fatörzs – vagy inkább ág? – a természet formálta jelként a Palicsi-tó partján, a Bácskában található. Akár még egyszerre szomorú és vidám smiley-hez is hasonlítható... – De hol is van Bácska...? Segítséül gondolj például gyerekkori olvasmányaid közül a Sortűz egy fekete bivalyért címűre, melynek írója itt született! (De vajon hogy hívják őt...? Mindössze négy betű a vezetékneve, melynek utolsó hangja azonos a keresztnév kezdőbetűjével. Összes magánhangzója: i, o, á, o ☺)*

*Ez egy utcai pad Kalocsán. Milyen jelentést adnál neki a szokatlan nézőpont alapján?*





Medvebocskok



Három (kócos) nővér

9. Lehet, hogy olykor csupán a szokásos nézőpont, képkivágás megváltoztatásával máris „új oldaluk”-ról tűnnek fel a dolgok? Ezen a lapon például csak ezt a két összetevőt variáltuk a képpárokon. Hasonlítsátok össze a „párhuzamos” fotókat! Mennyiben hordoz(hat)nak más jelentést a kamera szemszögének változásától, a tárgytól való távolságtól és a képkivágástól függően? (Adhattok más címeket is a képeknek!)

10. Emitt még a nézőpont sem változott, csak a látószög. Az egyik kép mégis mintha a kezdetről, a másik sokkal inkább az elmúlásról beszélne. Ezen – csupán az erősebb nagyítás miatt – fontosabb szerepet játszik a korhadó öreg fa és a belőle sarjadó fiatal növény ellentéte-párhuzama. A másikhoz pedig akár groteszk jelentést is társíthatunk, amikor azt gondoljuk, hogy leginkább talán egy „V” betűt formázó kézre hasonlít, mely egy kis növényke képében dédelgeti a jövőt. Vagy „gondoltam fenét”?

Élet és halál



Victory

11. Ez pedig már az igazi ► groteszk világa. Értelmezzétek ezt a két El Greco-utánérzést (16. századi spanyol festő)! Keressétek meg az eredetijüket, hasonlítsátok össze őket mai átfogalmazásaikkal!



Kósa János: A '80-as évek eleje, 2006



Kósa János: Hackerek (Greco), 2006

12. Találjátok meg ennek a szintén igencsak groteszk módon „átfogalmazott” híres képnek is az eredetijét! (12.-ben tanulunk majd egy regényről, melyben fontos szerepet játszik ama festmény ☹. Segítségül: a főcselekmény egy katonaiskolában játszódik.)

**GROTESZK** Ábrázolási módszer elsősorban az irodalomban és a filmművészetben. A művész a valóság egymástól távoli, össze nem illő elemeit addig nem ismert, valószínűtlen rendbe állítja, s ezzel ér el általában nevetséges, nem ritkán azonban kesernyés hatást. (Lásd tankönyvünk élőfejét is Arról, hogy mi a groteszk!)

Pablo Picasso:  
Udvarhölgyek  
(1957)





13. Összegzésül még egy képet mutatunk be, amelynek címét szintén vehetnénk Örkeny Istvántól (mikor is említettük őt?): „Arról, hogy mi a groteszk”...

Emlékezzetek ismét az Örkeny-egyperceseket bevezető, hasonló című szövegre könyvünk élőfejében a jobb oldalakon, majd értelmezzétek ezt a Győrben készült, több kivágásban bemutatott fotót! Melyik „keretezés” és nagyítás adja az erőteljesebb groteszk hatást? Ti hogyan vágnátok-nagyítanátok a képet!



14. Végül térjünk be a palicsi állatkertbe, és lássuk, milyen „jelek”-et találunk ott az állatok királyával kapcsolatban...!



Királyok tömlöcben

Szemben önmagunkkal?



Formába zárva





Kulcsihány? I. (Trieszt)



Kulcsihány? II. (Szekszárd)

## Kosztolányi Dezső: A kulcs

Egy tízéves kislány odalépett a kapushoz.

- Hol van kérem az illetékosztály?
- Harmadik emelet, 578.
- Köszönöm szépen – mondta a kislány.

Nekivágott a rengeteg épületnek, mely kongó folyosóival, zord, penészes boltzataival úgy terjengett körötte, mint ismeretlen világ. Iramodott a különböző lépcsőkön, hármásával hágva a fokokat. Fölért a harmadik emeletre.

Itt ide-oda bolyongott. Nem találta az 578. ajtót. A számozás a 411-ig haladt, aztán elakadt, s hiába járta végig a folyosót többször is, az 578. ajtónak nem volt se híre se hamva.

Amikor már percekig tévedezett, szembejött vele egy testes, őszbecsavarodott öregúr, iratokkal hóna alatt.

A kislány tisztességtudóan leemelte sikkját.

– Kezét csókolom, Szász bácsi. Nem tetszik megismerni? Takács Pista vagyok.

– Pista – ámuldozott az öregúr –, jaj, de megnőttél, Pista. Hát te mi járatban vagy itt, Pista?

- Édesapámat keresem.
- No várj – szólt az öregúr. – Majd odavezetlek.

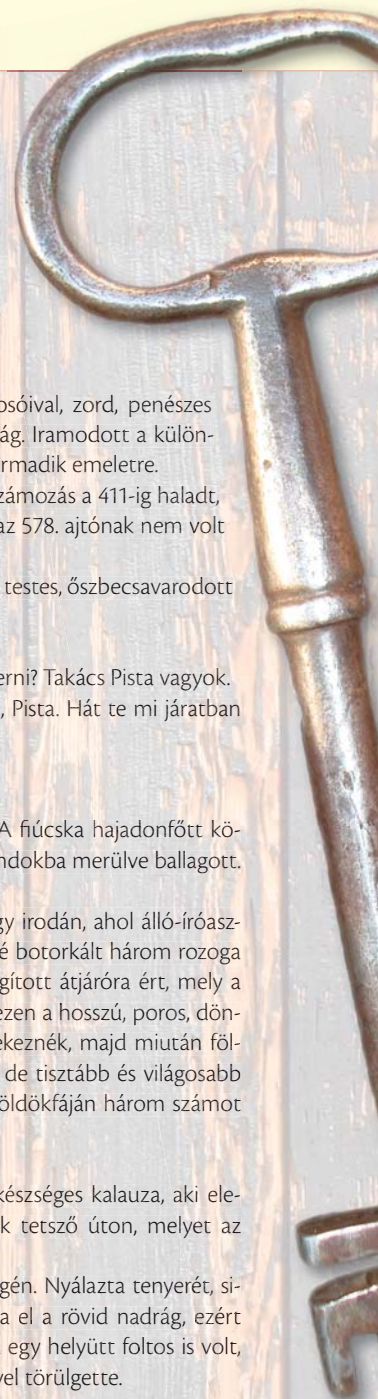
Az öregúr megindult lassan, súlyos elefántlépteivel. A fiúcska hajdonfőtt követve s oldalról rá-rásandított, kíváncsian. Szász bácsi gondokba merülve ballagott. Többé egy árva szót se szólt.

Ő is a 411. ajtóig ment, de ott benyitott, áthaladt egy irodán, ahol álló-írásztalnál hivatalnokok körmöltek, fölírta egy ajtót, lefelé botorkált három rozoga falépcsőn, egy fából eszkábált, homályos, villannyal világított átjáróra ért, mely a törzsepületet az új épületszárnyal ragasztotta össze, s ezen a hosszú, poros, döngő átjárón bandukolt sokáig, mintha a világ végére igyekeznének, majd miután föl-mászott három rozoga falépcsőn, kijutott egy szűkebb, de tisztább és világosabb folyosóra. Ennek végén egy ajtóra mutatott, mely szemöldökfáján három számot viselt: 576., 577., 578.

- Itt van – mondta. – Szervusz.

Pista megvárta, míg eltűnik szeme elől szótlan, de készséges kalauza, aki elefántlépteivel visszafelé gurult azon a végeérhetetlen tetsző úton, melyet az imént együtt tetek meg.

Aztán szemügyre vette magát egy nyitott ablak üvegén. Nyálazta tenyerét, simította vele szőke haját. Harisnyája lógott, nem takarta el a rövid nadrág, ezért harisnyáját fölfelé húzogatta, nadrágját lefelé. Harisnyája egy helyütt foltos is volt, egy helyütt lyukas. Cipője pedig poros. Ezt zsebkendőjével törülgette.





Még nem járt itt. A hivatalról otthon sokat hallott. Apja mindig ezt hajtogatta: „a hivatal, a hivatal, a hivatal”. Anyja is: „szegény apád a hivatalban, a hivatalból, a hivatalért”. A Hivatal úgy vette körül, mint holmi rejtélyes, mindenütt jelenlévő, ünnepélyes, szigorú, fényes és megközelíthetetlen valóság. De eddig nem látta. Semmiféle ürügyön nem juthatott ide, mert apja minden próbálkozása elől kitért, nem szerette, ha ott zaklatják, azon a véleményen volt, hogy „nem gyermeknek való”, és „ami nem gyermeknek való, az nem gyermeknek való”. Vele különben se lehetett tréfázni.

Izgatottan nyitott be az 576., 577. és 578. ajtón.

Egy teremben ember ember hátán szorongott, várakozók nyája, s hátul a fárás mögött hivatalnokok görnyedeztek, bezárva, mint a rabok. Pista nyújtogatta a nyakát. Jobbra egy kisebb szoba volt, melynek ajtaját nyitva hagyták. Ide lépett be.

– Takács István urat keresem – fordult egy fiatalemberhez, aki tízóraiszott.

– Balra – utasította a fiatalember, s anélkül, hogy rátekintene, beleharapott a kolbászába.

Pista a terem tömegén átfurakodva, a bal szobába tartott, mely pontról pontra hasonlított az előbbihez.

Itt egy nagy íróasztalt látott. Annál se apja ült, hanem egy nyakig kopasz úr. De már megismerte apja szőke-deres haját, izmos tarkóját. Háttal ült neki, egy falhoz támasztott kis íróasztalnál, a sarokban.

Lábujjhegyen közeledett feléje. Az íróasztalnál nem tudott tovább jutni a könyvek fölpolcolt halmától. Mélyen meghajolt. Apja nem vette észre. Zavarában köhögött.

– Kezedet csókolom, édesapa.

– Mit akarsz? – kérdezte Takács.

– Anya küldött.

– Miért?

– A kulcsért.

– Miféle kulcsért?

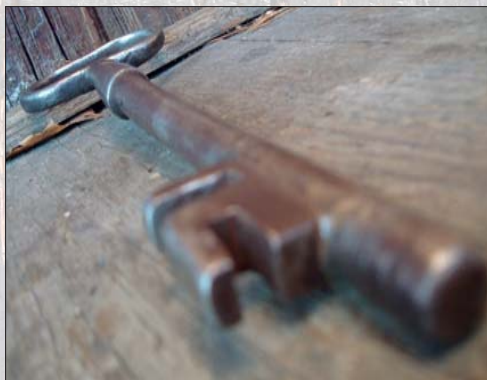
– A kamrakulcsért. Azt hiszi, magaddal hoztad, tévedésből.

– Mindig zavartok – fakadt ki Takács, és fölkel.

Turkált a zsebeiben. Az asztalra csapott egy cigarettatárcát, egy papírba csomagolt vajas zsömlét, egy szemüvegtokot, egy jegyzőkönyvet meg egy zsebkendőt.

– Nincs – állapította meg dühösen –, nincs. Keressétek otthon.

Pista lesütötte szemét. Az íróasztalt nézte, a kis, nyomorék, hektikás íróasztalt. Nagyobbnak képzelte. Legalább akkorának, mint a másikat, amelyiknél a ko-



**1.** Értelmezzétek, elemezzétek a Kosztolányi-novellát!

a) Vizsgáljátok meg szerkezeti szempontból (van-e „eleje, közepe és vége”?)!

b) Mit vagy miket jelölhet, jelenthet a „kulcs” szó?

c) Milyenek tartjátok a szereplőket?

d) Jellemezzétek az egyes figurákat! Vonjatok le általános következtetéseket is a „hivatalnokok” és a „fönökök” típusairól! Vagy sosem szabad általánosítani? Miért igen vagy miért nem?

e) Fejezzétek be többféleképpen a novellát ettől a mondattól kezdve: „– Miért éppen repülő?”

f) Próbáljátok meg csak az utolsó két-három mondatot átírni! Lehetséges ez esztétikai értékvesztés nélkül?

g) Fogalmazzátok meg a saját szavaitokkal, mikor érzünk szépnek egy prózai alkotást!

h) ...és egy verset?

**2.** Feltétlenül játsszátok el többféle szereposztásban a novella kulcsjeleneteit!

**3.** Ne csak felolvassátok a szöveget szereposztás szerint, hanem írjátok belőle „egyfelvonásos”-t is, és úgy alkalmazzátok (osztály)színpadra!



**ESSZÉ** A szépirodalommal határos tudományos műfaj. Elsősorban képes beszédével, hasonlataival, emelkedett stílusával, választékos fogalmazásmódjával érteti meg magát, nem ok-okozati kapcsolatokon nyugvó fogalmazásmódjával.



*Kosztolányi Dezső (1885–1936) költő, író, esszéista, a magyar nyelv egyik legnagyobb művésze*

**4.** Kosztolányi Dezsőről még sokat fogunk tanulni **11. osztályban**, de láthatjátok, hogy nem akármilyen költőről, íróról van szó, amikor őt emlegetjük. Ő írta a – sokak szerint – legszebb magyar verset is, *Hajnali részegség* a címe. Olvasd el egyszer az egészét, ha lesz hozzá kedved ☺!

pasz írt. Takács egymás után forgatta ki zsebeit is, s közben, hogy haragját hűtse, pirongatta fiát.

– Aztán hogy jössz ide, tisztességes emberek közé? Csupa piszok vagy. Meg se mosdottál. A cipőd, a harisnyád. Mint egy csavargó. Nem szégyelled magad?

– Ez a fiad? – kérdezte a kopasz.

– Az – dörmögte Takács. – Haszontalan. Mindig kódorog. A labdán jár az esze, nem a könyvön.

– De most szünidő van – jegyezte meg a kopasz. – Vagy tán megbukott?

– Majdnem – sóhajtott Takács.

Ekkor a nadrágzsebéből a padlóra hullt a kamrakulcs.

– Ott van – szólt Takács.

Pista a kulcs után ugrott, fölemelte, s indult.

Künn azonban, a teremben, egyszerre többen kiáltották:

– Takács, Takács.

Olyan izgalom támadt, mintha tűz ütött volna ki. Sokan megjelentek az ajtóban is, s a csoportban végre feltűnt az izgalom okozója és magja: egy fűrgő, incifinci úr. Takács, aki éppen visszadugdosta kifordított zsebeit, a földig bókolt.

– Parancsoljon, méltóságos uram.

A kis ideges emberke átnyújtott neki egy papírlapot, melyre kék írónnal néhány szám volt írva.

– Takács – rendelkezett –, gyorsan hozza át nekem ezeket az iktatóból.

– Azonnal, méltóságos uram – olvadozott Takács.

Máris rohant úgy, ahogy volt, kalap nélkül.

A szobában csönd volt. Az a csoport, mely a főnököt idáig kísérte, mint testőrsége, széteszlott. Mindenki buzgón dolgozott.

A főnök le-föl sétált csikorgó gomboscipőjében. Várta vissza Takácsot, az okmányokat az iktatóból. Unalmában egy képet nézegetett a falon. Fölvett egy könyvet az állványról, kinyitotta, nagy zajjal visszadobta. Érzett, hogy itt ő a házigazda, az úr.

Pista, aki a főnök érkezésekor a zűrzavarban nem tudott kijutni az ajtón, itt rekedt. Egy darabig az íróasztal mellé lapult, majd letelepedett az ott púposodó könyvhalomra, s harangozott lábaival.

Figyelte a főnököt.

Ez az apró emberke egy furcsa madárhoz hasonlított. Mozgékony orrán erősen villogott a csipetű. Kis feje volt, középütt elválasztott, gyér ezüsthajjal. Kezeit összedörgölte, s ekkor száraz, idegesítő, érdes hang hallatszott, mint amikor üvegpapírral síkálnak valamit.

Egyszerre megállt a kopasz íróasztala előtt s ezt kérdezte:

– Ki itt ez a gyerek?

– Takács kartárs fia – felelte a kopasz.

A főnök hallgatott. Tovább folytatta sétáját. Amikor Pista elé ért, megszólította:

– Hogy hívnak?

– Takács Istvánnak – felelte csengő hangon és bátran Pista, aki már talpra ugrott s feszesen kihúzta magát.



- Hányadikba jársz?
- Második gimnáziumba.
- Milyen a bizonyítvány?
- Nem valami fényes.
- Hogyhogy?
- Van egy elégséges is.
- Miből?
- Latinból.
- És a többi?
- Jeles. De van egy jó is. Számtanból.
- Mi akarsz lenni?
- Még nem tudom – mondta Pista szü-

net után, vállát vonogatva, szemérmesen.

- No mégis?
- Repülő – vallotta be Pista, halkan.
- Repülő? – kérdezte a főnök hangosan és csodálkozva.
- Miért éppen repülő?

Pista válaszolni készült erre a nagy és nehéz kérdésre, amikor lélekszakadva jött vissza apja. Fakó homloka verejtékezett. Néhány, zsineggel összekötött ívet nyújtott át a főnöknek:

- Méltóztassék parancsolni.
- Köszönöm – szólt a főnök, de nem rá tekintett, hanem erre a lelkes, piros arcú kislóra:

- Elbeszélgettünk a fiával – újságolta Takácsnak, mosolyogva. – Kedves, értelmes fiúcska. Úgy látszik, jó tanuló is.
- Igen, méltóságos uram – lelkengett Takács –, iparkodó, szorgalmas gyermek – és fiára pillantott. – Most siess haza, fiacskám, édesanyád vár – és átölelte, megcsókolta. – Szervusz, Pistukám.

Pista fülig vörösödött, meghajolt mindenki előtt, de előbb édesapja előtt, s már ment visszafelé a hosszú úton, az új épületszárnyon, a homályos átjárón, a zegzugo folyosókon, a kanyargó lépcsőkön. „Pistukám” – tűnődött. Miért hívott így? Otthon sohasem nevez így. Aztán arra gondolt, hogy az íróasztala a falnál áll, egész hátul, a sarokban, s olyan kicsike, de azért nagy, nagyobb, mint a főnök, legalább egy fejjel nagyobb.

Ezek a gondolatok összekuszálódtak. Arca, füle égett. Szorongatta izzadt kezében a kulcsot. Boldog volt, zavart, nyugtalan és riadt. Amint ment, ment azon a döngő átjárón, a sóhajok hídján, ajtókat nyitogatva és csukogatva, eltévedt. Egy negyedóra telt, míg kiért a széles fölépcsőre, s megpillantotta a főkaput a tűző, nyári napfényben, s a kapus aranypaszományos sapkáját.

A kapus megállította.

– Mi az, kisló, te sírsz? Ki bántott téged? – vallatta.

– Senki – szipogta és az utcára szaladt.

A sarkon megtörölte könnyektől csorgó arcát. Aztán szaladt-szaladt, a kulccsal a kezében, hazáig.



### Egy kis ízelítő 11. osztályból:

„Olyan sokáig bámultam az égbolt gazdag csodáit, hogy már pirkadt is keleten, s a szélben a csillagok szikrázva, észrevétlen meg-meglíbegtek, és távolba roppant fénycsóva lobbant, valami rebbent, oszolni kezdett a vendégsereg fent, a hajnali homály mély árnyékai közé lengett a báléj, künn az előcsarnok fényárban úszott, a házigazda a lépcsőn bucsúzott, előkelő úr, az ég óriása, a bálterem hatalmas glóriása, s mozgás, riadt csilingelés, csodás halk női suttagás, mint amikor már vége van a bálnak s a kapusok kocskéért kiabálnak.

Egy csipkefátyol látszott, amint a távol homályból gyémántosan aláfoly, egy messze kéklő, pazar belépő, melyet magára ölt egy drága, szép nő, és rajt egy ékkő, behintve fénnel ezt a tiszta békét, a halovány ég túlvilági kékét, vagy tán egy angyal, aki szűzi szép mozdulattal csillogó fejékét hajába tűzi, és az álomnál csendesebben egy arra ringó könnyűcske hintó mélyébe lebben, s tovább robot kacér mosollyal ebben, aztán amíg vad paripái futnak a farsangosan lángoló Tejutnak, arany konfetti-záporába sok száz batár között, patkójuk fölsziporkáz.”

(K. D.: *Hajnali részesség* – részlet)

5. A [moziplussz.hu](http://moziplussz.hu)-n egyenesen olyasmit találtok, hogy „Kosztolányi novellái életre kelnek” (Gaben írása, 2006. 09. 07. = [www.moziplussz.hu/hir.php?id=2685](http://www.moziplussz.hu/hir.php?id=2685)) [2011. 02. 10.]. Mi a véleményetek erről a kijelentésről?

6. Keressetek a [YouTube](https://www.youtube.com)-on Kosztolányi-filmrészleteket!

7. Az egyik legutóbbinak (2009) itt hozzuk a plakátját. Nézzétek meg, „Rólatok” szól, érdemes!

8. Terveztek Ti is filmplakátokat Kosztolányi-adaptációkhoz – fekete-fehérben és színesben is! Mi a különbség a hatást tekintve?



Kosztolányi Dezső novellája azért szép, mert világosan mutat meg mindennapi emberi élethelyzeteken keresztül általános igazságokat. Takács Pista rájön, hogy az életben nem minden olyan szép, mint amilyennek látszik. Sajnos édesapjáról is kiderül számára, hogy másképpen viselkedik otthon és másképpen a hivatalban. S hogy fontosabbnak gondolja-mondja magát otthon, mint amilyen a valóságban.

Fokozatosan rájövünk, hogy *A kulcs* cím valójában nem is egy fémtárgyat jelent, mellyel ajtókat lehet kinyitni. Hanem elsősorban azt, hogy az ilyen helyzetek kulcsot adnak lelkek megismeréséhez és talán megértéséhez is. Valójában tehát nem ajtó-, hanem „léleknyitó” eszköz az a kulcs, amelyről a novellában szó van.

Mindezeket az író nyelvi értelemben szinte kopár egyszerűséggel ragadja meg. A látszólag „legsivárabb” szavak és a legegyszerűbb – mégis mennyire bonyolult! – helyzetek megmutatása azonban metszően éles rajzolatú és hiteles lesz. Olyan erővel jeleníti meg Kosztolányi a szereplőket rövid párbeszédek, szemvillanásaik segítségével, hogy azok szinte élénk lépnek a hivatalból, és azon csodálkoznak, hogyhogy mi, olvasók nem értjük még most sem, milyen is igazából az élet? (Mondhatnánk: ez itt a „kulcskérdés”...)

Takács Pista azonban most már bizonyára jobban érti, milyenek az emberek a lelkük mélyén, s milyen a felnőttek ama híres világa...

9. „Egyenes beszéd”-nek mondjuk, ha az író párbeszédszerűen közli a szereplők szavait. – Vizsgáljátok meg *A kulcs* párbeszédeinek jellegzetességeit!

10. Mit gondoltok, olykor miért hatásosabb a fekete-fehér – vagyis kevesebb szín – használata, mint a sok színesé? Visszatértek meg ezt a kérdést az osztályban több művészeti ág vonatkozásában! (Gondoljatok például Robert Capa drámai erejű fekete-fehér fotográfiáira!)



Egy 2011-es Robert Capa-kiállítás plakátja – de ki tartja a napernyőt?



Felkészülés



Elmondanám ezt né  
Ha nem unnád.  
Múlt éjszaka –  
háromkor –  
abbahagytam a munk  
Le is feküdtem.  
Ám a gép az agyban  
zörgött tovább,  
kattogva-zúgva nagy  
csak forgolódtam  
dühösen az ágyon,  
nem jött az álom.

A világhíres Városháza Szabadkán



2010. április 23-án mintegy hatszázan mondtuk el Kosztolányi versének részleteit a vajdasági Szabadkán, ottani diákokkal, a gyönyörű szecessziós Városháza előtt. – Próbáljátok ki Ti is a módszert! A Nagy Versmondásokról szóló filmeket megtaláljátok az MTV Videotárban és a program honlapján:  
<http://videotar.mtv.hu> – [www.12legszebbvers.hu](http://www.12legszebbvers.hu)



Fehér virág

Fehér virág a zápor zuhogva ejti szirmát  
holló a szél az ékkő tócsában mossa tollát  
szép zöld haját lebontja a kukorica elszáll  
a szíromzuhogásból a tündöklő ökörnyal

Fehér virág kezdedben szétporló liliomszál  
szétporló tenyeredből szökken e liliomszál  
szétporló zuhatagból ahogy a szírom elszáll  
eltűntél aki köztünk angyali zene voltál

„Abda nem nagy falu; meghitt közelségben  
a vízzel. A határban folyik a Rábca zölden.  
A környéken friss füzek, habosak és szűzek;  
és karcsún szomorú nyírfák és elegánsan  
tapsoló nyárfák. És ősz fejú nádak tömött  
sora gomolyog egy egyenes vonalban: mint  
fegyelmezett juhok nyája. Minden növény  
hirtelen nő nagyra itt; és egyébként is, itt  
minden olyan gyorsan változik: hatvanöt  
évvel ezelőtt például jóval odébb folyt még  
a Rábca, valahol ott, ahol most a nádak  
nyája legelész egy szabályos sorban.

Mégis, egyvalami már nagyon-nagyon  
régóta, mondhatni földtörténeti távlatok-  
ban mérve, változatlan lehet itt: és ez a  
víz jóságos jelenléte. Az emberek töltések  
büszkeségével védekeznek a víz elárasztó  
nagyamamai szeretete ellen. És mióta a víz  
ilyen jóságosan, készségesen tolul fel itt a  
talaj közelébe: azóta nőnek itt habos füzek,  
bujá nyárfák, melankolikus kis nyírfák, hir-  
telen akácok. Mindig mások és mások.”\*

## NAGY VERS – „kis” vers?

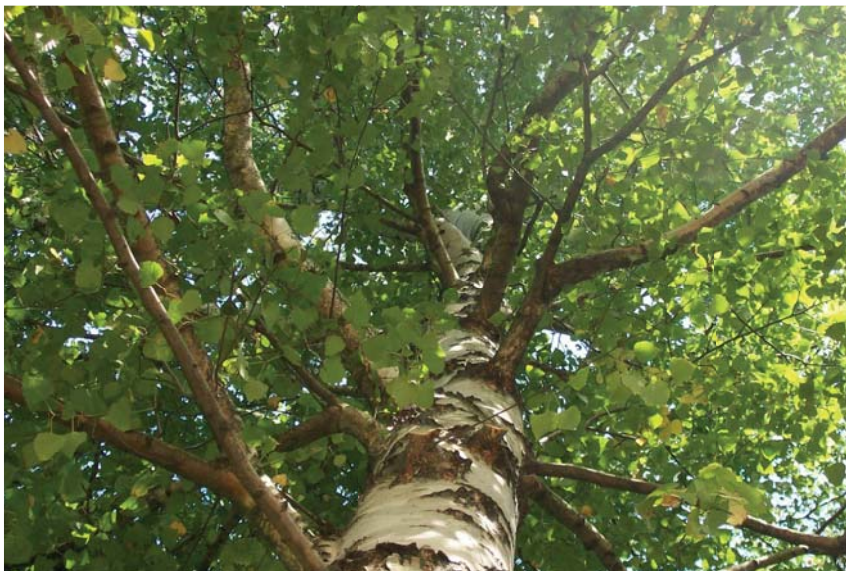
Nem a terjedelemtől függ, hogy „nagy vers” egy költemény vagy „kicsi”...  
Egy igen hosszú ritmusos szöveg is lehet „csinált”, mesterkéltnak, unalmas, esz-  
tétikai értelemben tehát „kicsi”, és egy rövid vers is hordozhat sok-sok fel-  
emelő szépséget. Az alábbiakban néhány példát mutatunk be a „kis-nagy”  
versekre. (Az elsőt emlegetjük majd [12.-ben](#) is!)

### Kormos István: Fehér virág

Az írásjelek hiánya nemcsak az értelmezés szempontjából teszi talá-  
nyossá a verset. Ezzel Kormos az olvasóra bízva a költői képek határ-  
rainak megtalálását is. Az első két sor például tobzódva halmozza a  
metaforákat, melyek egymásba kapaszkodnak, néhol pedig megsze-  
mélyesítéssé formálódnak.

Az első két sor elejének és végének kifejezései is összekapcsolódó  
motívumokból szerveződnek. A ’fehér’ jelző ellentétet alkot a ’holló’  
feketéjével. Ez utóbbi a sejtelmességet fokozza, hiszen könnyen társít-  
ható a ’fehér’ holló ritkasága és a virág, a liliomszál fehér színe. Hason-  
lóképpen a tiszta lélek egységessége és megfoghatatlansága: Radnóti  
halála és hiánya. A vers erre az utolsó sorra s a benne foglalt gyönyörű  
metaforára van fölépítve: „eltűntél aki köztünk angyali zene voltál.”

*Eszlári Nóra fotója azon a helyen készült, ahol meggyilkolták Radnóti Miklóst...*





Susogók és sejtelmések a hanghatások, a verhangulat, lágyan szólnak az 'l'-ek. Ezt az elringató, az elmúlás, az eltűnés, az erőszak ellen tiltakozó emberi hangot festi alá a rímek zenéje és az álomszerű versdallam.

A két középső sorban nincs ige, csak melléknévi igenév, mely időteníti a verset. Főképpen a 'szétporló' szó kétszeri megismétlése hatásos. A végtelen időben is megragadható a pillanat, amely egy ember eltűnésének másodperce. A 'szétporló'-ra keményen csattan az 'eltűn-tél' befejezettsége.

A vers képeit, motívumait jelzi már az első sor, s tovább bővíti a második ('virág', 'sziromzuhogás', 'szél'). A hetedik sorban a verskezdő 'zápor'-ból 'zuhatag' lesz, s a 'szirom' ismétlődik – még több jelentéssel fölruházva. Keretet adnak e szavak-képek a versnek. A természet-től vett motívumokból építkező hét sor önmagába zárul. Ezzel erősíti az utolsó sor emelkedett kimondásvágását.

A sorkezdetek, a megszemélyesítések, a 'kéz–tenyér', a 'virág–szirom', a 'virág–liliomszál' ellentétek metonimikusan építkező képeket alkotnak. A metaforák sokasága teszi teljességet ígézővé ezt a nyolcsorosi tiszta költészetet.

...Ugyanitt mondtuk el közel hatszázán a költő Levél a hitveshez című versét 2009 szeptemberében...



1. Ugye emlékeztek a *Nem tudhatomra* nyolcadik osztályból? Biztosan el tudnátok mondani akár együtt is. (Vigyázzatok az ütemezésre, hogy ne csússzon szét a hang! Jó, ha egyvalaki „vezényel!”)

2. Próbáljátok variálni a legszebb sorokban a szavak sorrendjét! Megváltozik a sorok ereje, szépsége? Mit gondoltok, miért? Vitassátok meg a kérdést az osztályban!

3. Hangsúlyozzátok többféleképpen a „tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton” sor „kik” szavát! Lehet, hogy egyetlen hangsúly megváltoztathatja egy vers értelmezését?

\* ESZLÁRI Nóra, *Abdán* – R. M. emlékére (részlet) = *Levél a hitveshez*, szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2010, 322.

„...a legjobban amit szerettem, a *Fehér virág* című versem, fejben írtam. Órákig álltam hagymáért sorban a Hold utcai csarnokban, és körülöttem öreg asszonyok pletykálgattak mindenféléről. Tudtam, hogy órákig kell állnom, s akkor írtam először fejben verset, a *Fehér virág*ot.”\*

4. Te is tudnál írni fejben verset? Próbáld ki 😊 !

5. Kormos István ma nyilván nem fejben írna verset a Hold utcai piacon, hanem bepötyögné a telefonjába a szöveget, esetleg elküldené sms-ben vagy évélben (e-mailben) a honlapjára... Te vajon sms-t is tudsz fejben írni? Hát vakon, úgy, hogy nem nézel oda a billentyűkre vagy a képernyőre? Milyen gyorsan?

6. Rendeztetek sms-író gyorsasági versenyt! Persze elküldeni nem kell őket, mert akkor ez egy nagyon drága verseny lesz! (Lásd a keretes hírt!)

7. Igyekeztem leírni a *Fehér virág* című versről, hogy szerintem miért szép. Szerintetek miért?

8. Egy sms lehet olyan „szép”, mint egy vers 😊 ?

A vers kulcsmotívuma az 'eltűnés', amely csak az utolsó sorban mondatik ki. Minden szóval fogyatozik a meglévő, minden sor egy-egy keletkező hiányállapot megfogalmazása. S míg az első szakasz jelen időben beszél, addig a második múltba fordítja az igéket ('szökkent', 'eltűntél', 'voltál'). A 'szökkent' ugyan keletkezést és nem elmúlást jelöl, mégis ez utóbbi jelentéstartalmat erősíti, hiszen „szétporló tenyeredből szökkent e liliomszál”.

A keletkezés-motívum ugyanakkor a megmaradás lehetőségét villantja föl. A teremtett világ, a műalkotás által való mégis-megmaradásét.

### Sms verseny NewYorkban<sup>1</sup> 2010-02-02

Különleges versenyt rendeztek a nemrég New Yorkban. A megmérettetést pedig egy dél-koreai páros nyerte.

A versenyzőknek minél gyorsabban és pontosabban kellett egy monitoron látható szöveget begépelniük telefonjukba. Hogy ne legyen olyan egyszerű a helyzet a rendezők időnként hibákat is tettek az irományba, hogy ezzel letesztezzék mennyire éberek a játékosok. A versenyzőknek tilos volt rövidítéseket használniuk, a nagy s kis betűknek, illetve a mondatjeleknek is pontosan úgy kellett szerepelniük, mint ahogy azokat a képernyőn szerepeltek.

A versenyt két dél-korai fiatal nyerte, ők másodpercenként három és fél karaktert vittek be telefonjukba. A tinik fejenként 9,2 millió forinttal lettek gazdagabbak, akik tanulmányaikat szeretnék ebből a nyereményből finanszírozni.

A második helyen a tavalyi SMS bajnok végzett, az amerikai Kate Moore. A hölgy elárulta, hogy a magán életében is gyakran nyúlt telefonjához, s leginkább a szöveges üzeneteket kedveli. Kate azt is bevallotta, hogy havonta körülbelül 12 ezer sms-t küld el ismerőseinek, ám ez nem megy személyes kapcsolatai rovására, hiszen amíg üzenetet ír, addig beszélgetni is tud, mert már anélkül is gépeli sorait, hogy a képernyőre kellene tekintenie. A lány körülbelül egy millió forintot tehetett zsebre.

A harmadik helyen egy argentin, a negyedik pedig egy brazil csapat futott be.

Hatos Nikolett (FORRÁS: [http://hirek.rebusz.hu/sms\\_verseny\\_newyorkban](http://hirek.rebusz.hu/sms_verseny_newyorkban))



\* KORMOS István, *A vasmoszár törője* alatt, Bp., Szépirodalmi, 1982, 246.

<sup>1</sup> Az internetes szövegeket mindig betűhíven közöljük könyvünkben, hiszen a helyesírásnak – pontosabban a „helytelen írás”-nak – itt jelentéskötő szerepe van! (A szerző)



gazdag, előkelő rokont – kezdődik a vihorászás, a káröröm egészséges kuncogása. De ha minden stimmel – kemény a rög, pon-

9. Bella István két négysorosra is bizonyított rá, hogy egészen rövid versben is minden elmondható, ami történik az emberrel a Földön. – Értelmeztek a szövegeket a hozzájuk társított fotókkal együtt!

Bella István

#### Hasonlat

Fűszálon csiga mászik.  
Ezüstnyálat húz a csillag az égen.  
Folytatja egymást a másik.  
A lehetné a régen.

#### Végtelen kert

Alszik, rügyekbezárt öklét  
szájába dugva alszik a fa.  
Hihetnéd, csecsemő öröklét.  
Pedig a hant hasonlata.

10. Keressétek meg a világirodalom leghosszabb és legrövidebb irodalmi alkotásait!



A „lehetné”...



...és a „régén”

11. Ma divatozó kisműfaj a haiku. – Írjatok ilyen, 17 szótagból álló költeményeket!



Ébredező „szoknyás” vagy „kontyos” pogácsaalmafa egy végtelen kertben

Markó Béla

#### Találkozás

két aranyeső  
ágai összeérnek  
tudják-e ők is?

#### Almavirágzás

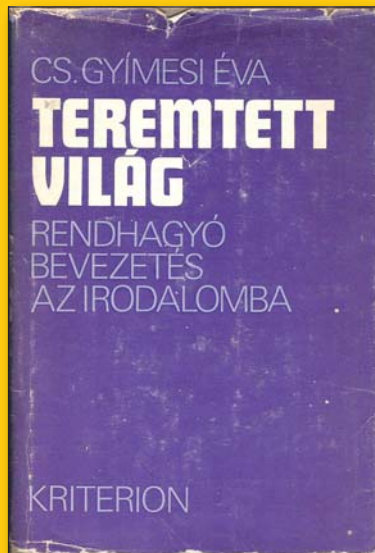
rózsaszín szirmok  
szépeket gondolsz fácska  
saját anyagból

#### Variáció

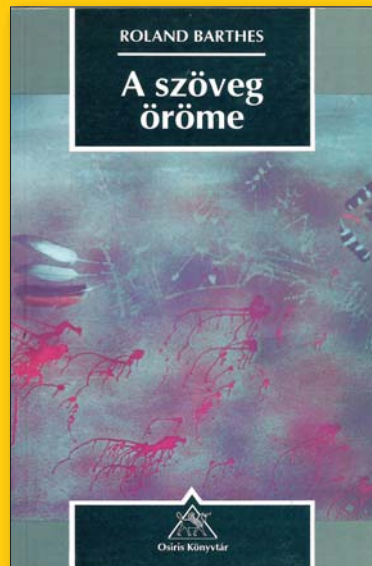
mogorva fákon  
illatos szirmok nyílnak  
miben reménykedsz?

#### Öröklét

csillagvilágot  
tépdes az Isten mintha  
szilvavirágot



12. De van-e értelme szerintetek egyáltalán az irodalmi alkotások – vagy egyéb műalkotások – elemzésének? Cs. Gyimesi Éva, Széles Klára és Roland Barthes könyvei erre a kérdésre is megpróbálnak válaszolni. Az irodalom iránt komolyabban érdeklődők lapozzanak bele ezekbe a könyvekbe, és hozzanak idézeteket a többieknek!



„Még ha sikerülne is meghatározni, hogy melyek egy adott kor tipikus költői módszerei, akkor sem tudnánk meghúzni a költészet határvonalait. [...] Ugyanazokat a költői alakzatokat halljuk a villamoson mesélt viccekben, mint a legkifinomultabb költői nyelvben; a köznapi pletykák ugyanolyan törvények szerint épülnek fel, mint a legújabb vagy legalábbis [...] az előző szezon divatja szerint írott novellák.

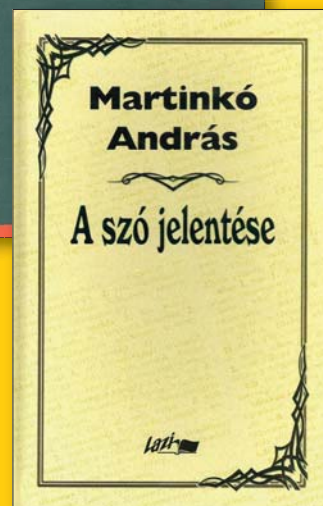
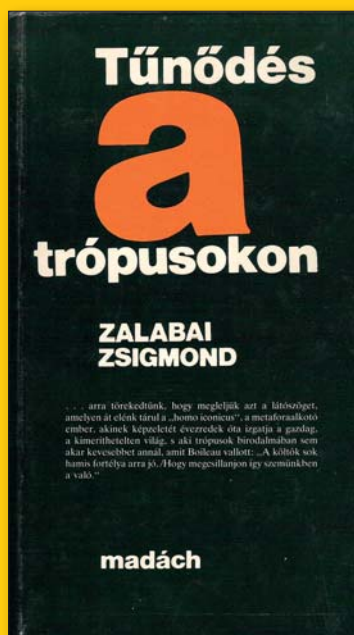
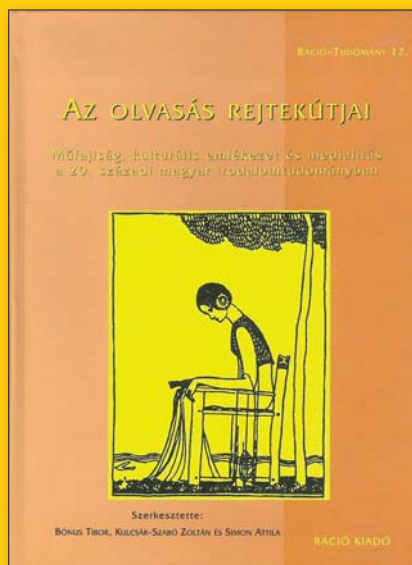
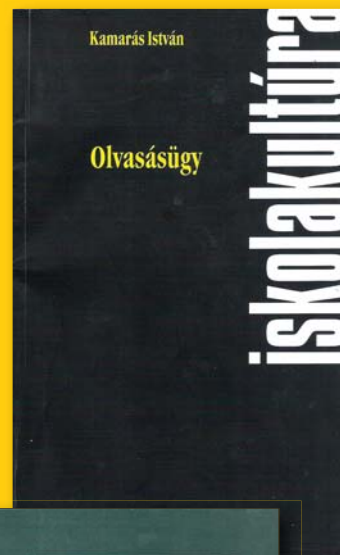
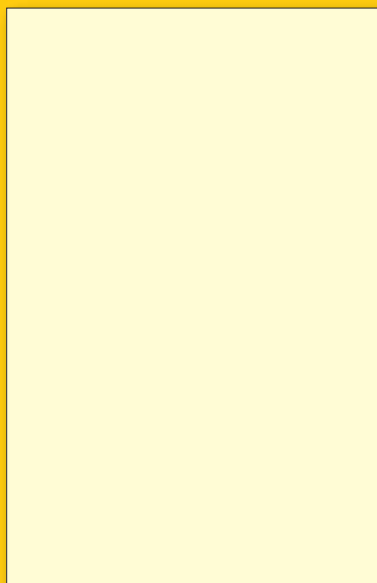
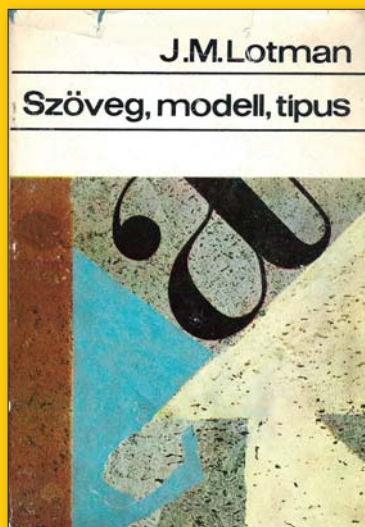
Az a határvonal, amely a költői műalkotást elválasztja a nem költői alkotástól, ingatagabb, mint az országhatárok. Novalis és Mallarmé az ábécét tekintették a legnagyobb költői alkotásnak. Az orosz költők csodálattal fedték fel a költőiséget egy borjegyzékben [...], a cári ruháinak lajstromában (Gogol), egy vasúti menetrendben [...] vagy egy mosodai számlában [...]...”\*

13. A következő oldalon több olyan kötet borítóját láthatjátok, amelyek a műértelmezéssel, olvasással kapcsolatosak. Tegyetek hozzá Ti is egyet – az üres téglalapba írjátok be az adatait! (Vajon mik lehetnek vagy hol lehetnek azok a bizonyos „trópusok” ☺ ?)

\* Roman JAKOBSON, *A költészet grammatikája*, Bp., Gondolat, 1982, 244.



tos a célzás, s telibe találja a deszkakoporsót –, megtapsolják a dobót, derűs lélekkel térnek haza, és sokáig emlegetik a nagy teli-

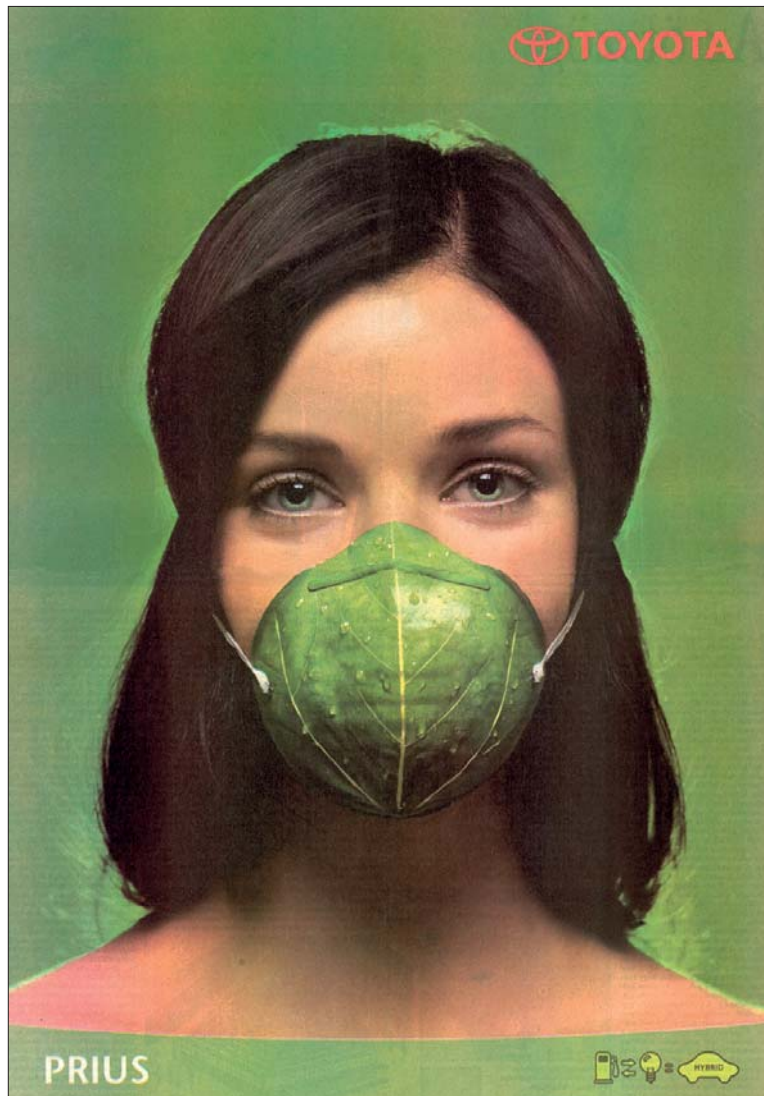


## Költészet a reklámokban?

Ha nyitott szemmel jártok a világban, érdekes felfedezéseket tehetek arról, hogy a különböző reklámok milyen kapcsolatban állnak a művészetekkel. Mi most néhány autóreklámot vizsgálunk meg az elmúlt évtizedből, s megkíséreljük őket röviden értelmezni.

Ez az autóreklám például hasonlóan „működik”, mint egy vers. Ugyanúgy használja fokozásra az ismétlés alakzatát. Mindent háromszor mond el, mint egy jó költemény ☺. Az embléma ívei megismétlődnek a hölgy arca elé rögzített levelet mintázó maszk erezetében, illetve az alsó körívben. Feltűnően zöld minden... – aztán egyszercsak észrevesszük a jobb alsó sarokban megbúvó információkat. A kis képeket (ikonokat) összeolvasva rájövünk, hogy egy olyan autót szeretnének nekünk eladni, amelyik egyszerre megy benzinnel és villanyárammal is, tehát egy hibridet. (A plakát az első hibridek megjelenésének idejéből való, és egy napilapban jelen meg az autómentes világnapon – szeptember 22-én.)

**ALAKZAT** A nyelv hétköznapi vagy művészi használata során a hatás érdekében a szabályos formák megváltoztatásával létrejövő hang-, szó-, mondat-, gondolatsor. (Tulajdonképpen „hiba”, amely azonban így elért hatásossága révén egyéni költői-írói stíluseszközzé válik.) (Példák: hangutánzás, szóismétlés, mondatpárhuzam, gondolatrítmus.)



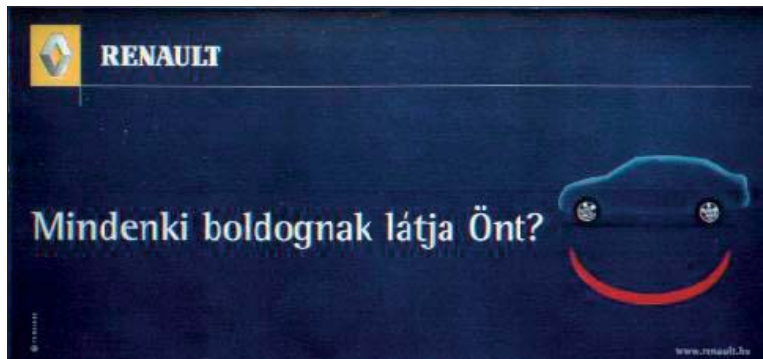


Ez a reklám pedig arra játszik rá, arra, hogy a „német márka” egyszerre jelenthet pénzt, és ugyanakkor utalhat egy bizonyos gépkocsira is. (Szüleitől, nagyszüleitől érdeklődhetnek az euró előtti idők európai pénzneveiről!)

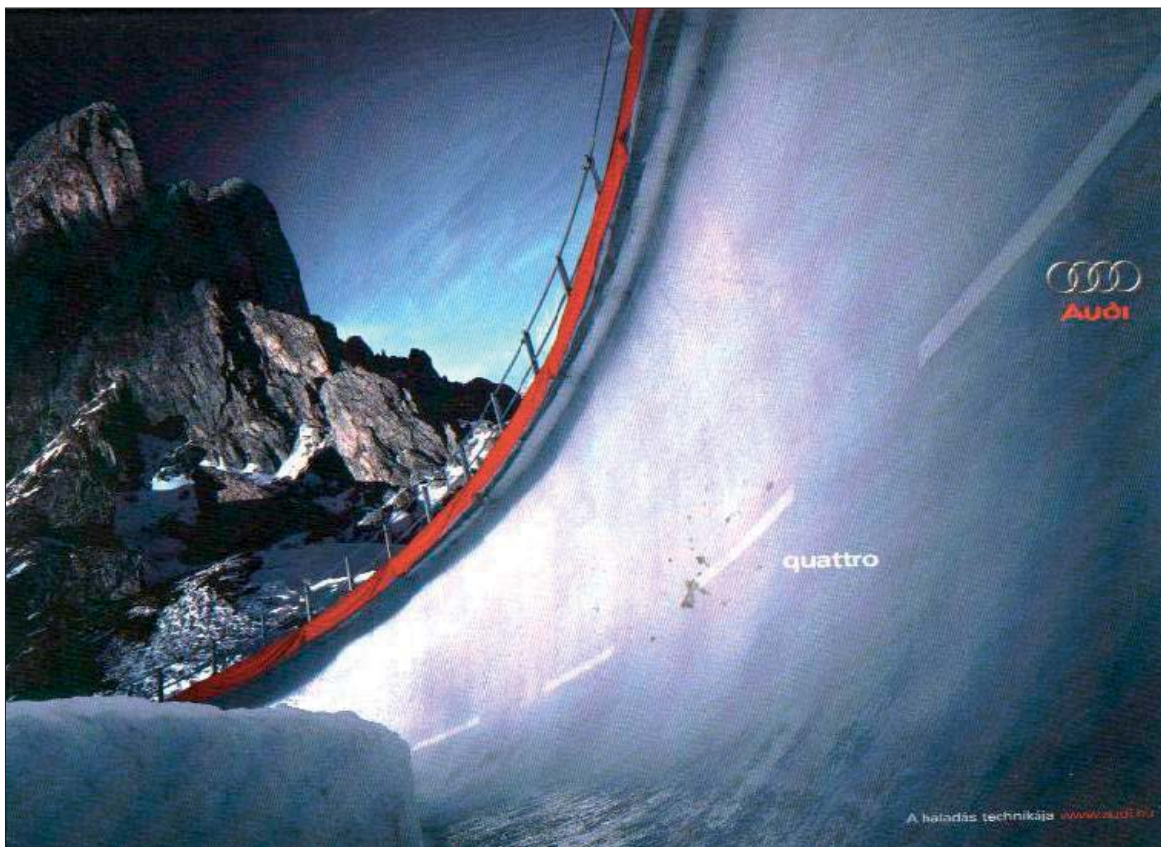
...egy kis szakirodalom a kérdéskörhöz...



1. Vizsgáljátok meg a reklám(plakát)okon lévő márkalogókat! Milyen eszközökkel szeretnének hatást elérni a grafikusok? Készítsetek Ti is reklámgrafikákat!



Eme reklám még világosabban, egyúttal még rejtettebben szeretne nekünk egy – ti. annak a bizonyos autónak a birtoklásával együtt járó – érzést „eladni”. (Éppen úgy, mint egy vers, nem?) Ez pedig nem más, mint a legfontosabb emberi érzés, a boldogság. Ennek lehetőségével kecsegtet ugyanis az élmény, ha ezt a bizonyos autót választjuk...



Itt pedig már autót sem látunk, csak annak a tulajdonságait jeleníti meg a plakát. Ez a jármű még függőleges és jeges útról sem esik le, annyira erősen képes tapadni a négykerék-meghajtással... ☺ ! A márka szimbólumának és szlogenjének használata a garanciája a magas minőségnek, az autót már meg sem kell mutatni... (megintcsak ugyanúgy, mint egy versben, nem?)

**2.** Igazam van-e szerintetek, amikor azt állítom, hogy aki jól tud verset olvasni-érteni, az lehet, hogy jobban (meg)érti a körülötte lévő világot? Egyértelműbben el tudja különíteni egymástól az igazságot és a hamisságot? – Rendezetek vitát erről a kérdésről az osztályban!

**3.** Mi a véleményetek a következő szlogenről – értheti-e az, aki nem ismeri Petőfit? Ez jobb, mint a Kosztolányi-átirat (lásd: [következő oldal!](#))? Miért?

**SZABADSÁG, SZERETEM!**



„Ezt hozta az ősz.  
HÚS GYÜMÖLCSÖKET ÜVEGTÁLON.”  
*Közéletes, aranyfényű körtét,  
hamvas topázzsín barackot.*

# KÓSTOLJA A VEG

A HAPPY DAY KÉT ÚJ  
ELŐNYESES MINŐSÉG

4. Vessétek össze Kosztolányi Dezső Őszi reggeli című versét és ezt az üdítőital-reklámot!

5. Vizsgáljátok meg, miként íródik át az eredeti szöveg? Milyen nyelvi eszközöket használ fel a reklámszövegíró? S végül miképpen „rontja el” a verset?

Ferenczy Károly:  
Október  
(1903)



## Őszi reggeli

Ezt hozta az ősz. Hús gyümölcsöket üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd szőlőt, hatalmas, jáspisfényű körtét, megannyi dús, tündöklő ékszerét. Vízcsöpp iramlik egy kövér bogyróról, és elgurul, akár a briliáns.

A pompa ez, részvételen, derült, magába-forduló tökéletesség. Jobb volna élni. Ámde túl a fák már aranykezükkkel intenek nekem.

(1929)

6. Ferenczy Károly (11. osztályban majd ismét előkerülő) festményét is összevetethetitek a gyümölcsös flakonnal. – Elemeztétek a két alkotást: milyen eszközökkel dolgozik a művész és milyenekkel a reklámgrafikus?

*Szedesben*

**ALLÚZIÓ** Közös ismereten alapuló rájátszás, sejtetés (egyik mű utal a másikra).

**KÉPVERS** Részben vagy egészben vizuális elemeket alkalmazó „vers”. Jelentésrétegei a szövegverséhez hasonlóan, de grafikai eszközök segítségével jönnek létre.

*Ne feledjétek,  
jelszavunk mindvégig:  
„Gondoltam fenét!”  
(Arany János)*

**7.** Tamkó Sirató Károly „vers”-e ugyan nem reklám, hanem inkább (gyógyszertári) „létár” – de talán nem is egészen az. Hát akkor vajon micsoda? De ha van rendes szerzője és rendes címe, akkor mégiscsak komolyan kell vennünk, nem? – A vers címe ▶ allúzió: vajon kire-mire utal?

**8.** Miről szólhatnak ezek a 17. századi magyar ▶ képversek? Milyen érdekes, hogy el sem kell olvasnunk őket, mégis értjük, mi a tárgyuk, nemdebár?

**9.** És vajon mi lehet a témája a **következő** oldalon lévő, 14. századi francia kéziratnak ☺ ?

Tamkó Sirató Károly  
**Pályám emlékezete**

Noszeda –  
Talkum  
Calomel  
Kalmopirin  
Birobin  
Jodaceptin  
Tofamid  
Pepsin  
Uliron  
Isolanid  
Penicillin  
Noxiron  
Bupatol  
Rutascorbin  
Rausedyl  
Miscleron  
Xavin  
Sumetrolim  
Prána  
Morphin  
– Formalin



**10.** A fejezetben bemutatott jelek és jelrendszerek valamilyen módon költői alkotások, vagy bizonyos tulajdonságaikban versekre hasonlítanak. Szerintem Ti is tudnátok ilyeneket készíteni! Rajta hát ☺ !



M. Baude Codex

The image shows a handwritten musical score on aged paper. At the top, it is titled "M. Baude Codex". The main part of the score is a large, heart-shaped staff containing several lines of music. The lyrics are written in French. A red heart is drawn around the word "amour" in the middle of the heart-shaped staff. Below the heart-shaped staff, there are three more lines of music, each starting with a large decorative initial letter. The lyrics for these lines are "Eno: Belle homme", "Ompa Belle homme", and a longer stanza starting with "De reception ce don ne ferois l'onneur de vous supplier ma".

*De bonne sage plaisir en son  
Le bon d'ame d'esperance  
Le d'ame mon  
qui s'amoie si parfaite*

*Eno: Belle homme.*

*Ompa Belle homme*

*De reception ce don ne ferois l'onneur de vous supplier ma  
autre d'ame s'ame Belle homme s'ame  
L'ame vous am q'allois pas man on d'ame  
s'ame si s'ame q'vous s'ame seule s'ame qui s'ame  
s'ame que d'esperance d'ame appelle. fleur  
Si belle sur toutes excellentes  
Belle homme ..*

## Valóság és képzelet

Gabriel García Márquez: **A világ legszebb vízhullája**



A gyerekek, akik elsőként pillantották meg a tenger színén némán és feketén közelgő tömböt, ellenséges hajónak vélték. Aztán mivel sem zászlót, sem árbocot nem láttak rajta, azt hitték, bálna. Csak miután megállapodott a fővenyen, s lehántották róla a sargasszövevényt<sup>1</sup>, a medúzák rostjait, apró halrajok és hajóroncsok ráragadt maradványait, akkor vették észre, hogy egy vízihulla.

Már az egész délutánt végigjártatták vele, betemették a homokba, majd újra kikaparták, amikor valaki véletlenül meglátta őket, és felverte a hírral a falut. A férfiak, akik a vállukon vitték a legközelebbi házig, érezték, hogy nehezebb minden eddig ismert halottnál, majdnem olyan súlyos, mint egy ló, hát azt gondolták, biztos túl sokat lötykölődött már a vízben, és teleszívódtak a csontjai. Amikor kiterítették a padlón, azt is láthatták, hogy mindenkinél nagyobb, alig fér be a házba, de hát – gondolták – úgy látszik, a továbbnövekedés képessége egynémely vízihullának már a természetében van. Tengersizaga volt, és csak

az alakjából lehetett emberi tetem mivoltára következtetni, mivel bőrét moszat- és sárpáncél borította.

Nem kellett lemosniuk az arcát hozzá, hogy tudják, nem idevalósi. A kies földnyelv csücskében alig húsz elszórt, virágtalan, kőudvaros deszkaházból állt a falu. Oly kevés volt a föld, hogy az anyák állandó rettegésben éltek, nehogy elvigye a szél a gyerekeket, s még az évek során elhunyt kevés halottjukat is kénytelenek voltak lehajítani valamelyik szurdokba. A tenger azonban szelíd volt és bőkezű, és az összes férfi elfért hét csónakban. Így hát amikor a vízihullára akadtak, csak végignézték egymáson, máris láthatták, hogy mind megvannak.

Aznap este nem szálltak tengerre dolgozni. Amíg a férfiak a szomszéd falvakban tudakolták, nem hiányzik-e valaki, az asszonyok a vízihullára vigyáztak. Eszpartófü-csomókkal ledörzsölték róla az iszapot, kigubancolták hajából a mélytengeri töviseket, és pikkelyezőkéssel lekapták róla a moszatot. Mialatt ezt végezték, megfigyelték, hogy a növényzet távoli tengerekről, mély vizekből való, ruhája pedig cafatokra rongyolódott, mintha korallok út-

<sup>1</sup> tengeri hínár



vestzőiben hajózott volna. Azt is megfigyelték, hogy méltósággal viseli halálát, vonásai ugyanis nem hasonlítottak sem a tengerbe fúltak magányos arcára, sem a folyami hullák redves, nyomorúságos ábrázatára. Ám csakis amikor teljesen megtisztították, csak akkor ébredtek tudatára, micsoda férfi is volt, és ettől elakadt a lélegzetük. Nemcsak hogy a legmagasabb, a legerősebb, a legférfiasabb s a legjobb alkátú volt, akit csak valaha láttak, hanem hát hiába nézték, be sem fért képzeletükbe.

A faluban nem találtak akkora ágyat, hogy lefektessék, sem olyan erős asztalt, hogy felvatalozzák. Nem ment rá sem a legertemesebb férfiak ünneplő nadrágja, sem a legtestesebbek vasárnapi inge, sem a legnagyobb lábúak cipője. Túlméretezett szépségétől lenyűgözve elhátarozták hát az asszonyok, hogy jókora darab farvitorlából nadrágot, kendervászonból meg inget varrnak neki, hogy méltóan élhesse tovább halálát. Amint így körben ülve varrtak, s egy-egy öltés között a holttestre pillantottak, úgy érezték, soha még ilyen makacs nem volt a szél, sem a Karib-tenger ilyen sóvár, mint akkor este, és feltételezték, hogy ezek a változások összefüggésben állnak a halottal. Arra gondoltak, hogy ha ez a nagyszerű ember itt élt volna a faluban, az ő házána lettek volna a legszélesebb kapui, a legmagasabb teteje és a legkeményebb padlója; az ő ágykeretét hajóbordákból ácsolták volna vas csapszegekkel, s az ő asszonya lett volna a legboldogabb. Azt gondolták, akkora tekintélye lett volna, hogy pusztá szavára előjönnek a tengerből a halak; és oly hévvel munkálkodott, hogy forrást fakaszthatott volna a legkopárabb kőből, virágot a szurdok öléből. Titkon összevetették őt férjeikkel; úgy gondolták, egész életükben nem tudnának annyit végezni, mint ő egyetlen éjjel, s végül, a szívük mélyén, már megvetették őket, mint a föld legsatnyább, legsilányabb teremtményeit. A képzelgés ezen útvesztőiben tévelyegtek már, amikor a legöregebb asszony, aki – éppen mert a legidősebb volt – kevesebb szenvedéllyel, mint szájalommal szemlélte a vízbefúttat, felsóhajtott:

– Olyan istvános képe van!

Igaza volt. Legtöbbjük, ahogy még egy pillantást vetett felé, ráeszmélt, hogy csakis így hívhatják. A makacsabbja, vagyis a fiatalabbja, kirtartott ugyan amellett, hogy majd ha felöltöztetik, és virágok közt fekszik lakkcipőben, még

Lautaro is lehet a neve. Hiú remény volt. Kevésnek bizonyult a vászon, a nadrágot rosszul szabták, és még rosszabbul varrták, szűk lett neki, szívének rejtett feszülésétől pedig lepattogtak az inggombok. Éjfél után elvékonyodtak a szél füttyei, és a tenger visszaesett szerdai álmatagságába. A csend véget vetett az utolsó kétségeknek is: István volt bizony. Az asszonyok, akik öltöztették, akik fésülték, akik a körmét vágták, és a szakállát kefélték, nem tudták elfojtani a szájalom rezdülését, amikor porba hullásába kénytelen-kelletlen belenyugodtak. És akkor rádöbbenek, mily boldogtalan lehetett szegény ezzel az irdatlan testével, ha még holtában sem hagyja nyugodni. Már látták is, egész életében arra ítélve, hogy féloldalt nyomakodjon be az ajtókon, hogy felhorzsolja minden szemöldökfa, hogy a vendégségben állva maradjon, nem tudva, mit kezdjen pufók, rózsaszín tengeriökör-kezeivel, miközben a házaszszony a legvaskosabb ülőalkalmatosságot keresve, holtra váltan kéréli: üljön le ide, István, kérem szépen; ő pedig a falnak támaszkodva mosolyog: hagyja csak, asszonyom, nagyon jól megvagyok így is; sajgó sarokkal és az untig elismételt mondókatól már égő háttal, hagyja csak, asszonyom, jól vagyok így; csak azért, hogy szégyenszemre össze ne rogyjon alatta a szék, s talán még csak nem is sejti, hogy akik az imént marasztalták: ne menj még, várd meg legalább, amíg felforr a kávé, majd összesúgnak utána: végre elment ez a behemót kelekótya, jaj de jó, elment a szép félcédulás. Ezt gondolták az asszonyok a holttest körül, kevésse virradat előtt. Később, amikor eltakarták az arcát egy kendővel, hogy ne zavarja a fény, annyira vég-



képp halottnak, annyira védtelennek, annyira hasonlatosnak látták saját férfiakhoz, hogy szívükben megnyíltak a könnyek első csatornáit. Először az egyik legfiatalabb sírta el magát. A többiek, egymást buzdítva, a sóhajtozásból jajveszékelésbe csaptak, és minél jobban zokogtak, annál nagyobb sírhatnékjuk támadt, mert egyre istvánabbá lett szemükben a vízihulla, s úgy elsírták, hogy a végén a föld leggyámoltalanabb, legszelídebb, legalázatosabb embere lett belőle, szegény István. Ezért, amikor a férfiak visszatértek a hírrel, hogy a vízbefúlt egyik szomszéd faluba se való, az asszonyok ujjongó megkönnyebbülést éreztek a könnyeik között.

– Áldott legyen az ég – sóhajtoztak –, akkor a miénk!

A férfiak csak holmi asszonyi idétlenségnek vélték ezt a hűhót. Az egész éjszakai kutatástól kimerülten egy vágyuk volt csupán, hogy végre megszabaduljanak a betolakodótól, mielőtt fellángolna a szilaj nap, a kopár, szellőtlen nappal. Árbc- és vitorlarúd-maradékokból rögtönzött hordágyat eszkábáltak össze, vastag csarnakkal jól megkötözték, hogy elbírja a test súlyát a szurdokig. Bokájára teherhajó horgonyát akarták kötni, hogy akadálytalanul érjen feneket a legmélyebb tengerben, ahol a halak vakok, és a bűvárok belehalnak a honvágyba, s ahonnét gonosz áramlat vissza nem hozhatja a partra, mint más holttestekkel már megesett. Ám minél inkább siettek volna, annál több időhúzó bolondságot eszeltek ki az asszonyok. Riadt tyúkrok módjára kapirgáltak a ládafiában holmi tengeri amulettek után; az egyik itt lábatlankodott, mert hogy jó szelet hozó skapulárét akarna a halottra aggatni, a másik amott, mert úgymond, tájoló karkötőt csatolna rá, s a sok „menj innen, asszony, ahol nem vagy útban; no nézd csak, még rálöksz az elhunytira” dohogásban a férfiak máját feszegetni kezdte a gyanú, s megindult a zsörtölődés, minek ide ez a sok oltárra való cicoma egy idegen halott miatt, hisz így is, úgy is felfalják a cápák, akármennyi pólyába s fityegőbe bugyolálják is; ám az asszonyok csak tovább dugdosták, egymásba botolva hozták-vitték vásári ereklyéiket, megannyi sóhajtsban ereszelve ki magukból, ami ki nem jött a könnyekkel, míg végül a férfiakból csak kicsattant: mióta szokás ekkora hűhót csapni holmi kóbor halottért, senki fia vízihulláért, rakás szarért! Akkor az egyik asszony, akit felháborított ennyi érzet-



lenség, lehúzta a halott arcáról a kendőt, s erre a férfiaknak is elállt a lélegzetük.

István volt. Mondani sem kellett, felismerték. Ha azt mondják nekik, Sir Walter Raleigh, tán rajta is elámulnak, gringó akcentusán, vállán nyugvó papagáján, kannibálölő mordályán, de nem úgy, mint Istvánon, az csak egyetlenegy van a világon, és íme, ott feküdt, akár a partra dobott hal, mezítláb, kinőtt síhedernadrágban, azokkal a göcsörtös körmeivel, amin csak bicska fogna. Elég volt arcáról lerántani a kendőt, hogy rögtön lássák: röstelkedik, nem tehet róla, hogy ilyen nehéz és ilyen szép, s ha tudta volna, hogy ez lesz belőle, rejtettebb zugot keres magának a vízbefúláshoz, komolyan mondom, magam kötöttem volna a nyakamba a gályahorgonyt, s levettem volna magam a sziklafalon, csak olyanformán, mint aki akarja is, nem is, csak hogy ne lennék most terhükre ezzel a szerdai halottal, ahogy maguk mondják, ezzel az undorító kukaceleddel, amihez semmi közöm. Létmódjában annyi igazság volt, hogy még a leggyanakvóbb férfiak is; azok, akik abbéli rettegésben töltötték hangyaszorgos éjszakáikat a tengeren, hogy asszonyaik majd megünnak övelük álmodni, és inkább vízbefúttakkal álmodnak, még ezek is, de az ennél keményebbek is mind velejükig megrendültek István nyíltságától.

Így történt, hogy a legeslegszebb temetést rendezték neki, amit csak egy vízihulla-lelencnek el tudtak képzelni.

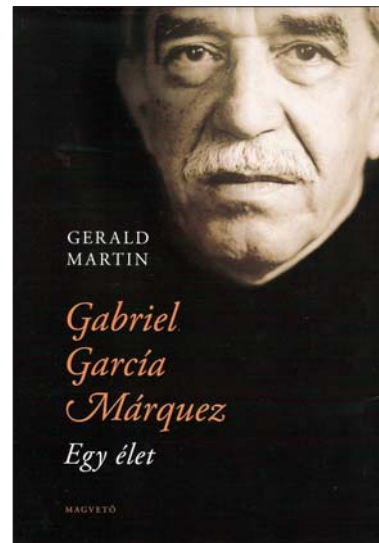


Néhány asszony, aki virágért ment a szomszéd faluba, más asszonyokkal tért vissza, akik nem akartak hinni a fülüknek, ám ők is virágért indultak, amint a halottat megpillantották, s ezek is újakat hoztak, s megint újakat, míg nem annyi volt már a virág és a nép, hogy lépni is alig lehetett. Legvégül pedig sajnálták volna így árván bocsátani vissza a vízbe, hát apát és anyát választottak neki, a legjelesebbek közül; mások testvérükké, unokaöccsükké és nagybátyjukká fogadták, úgyhogy az ő révén rokonságba került egymással az egész falu. Néhány tengerész, aki a távolból hallotta a nagy sírás-rívást, elvétette az útirányt; s olyanról is tudnak, aki a főárbochoz kötöztette magát, réges-régi szirénmesékre emlékezve. Miközben azon marakodtak, kinek jusson a megtiszteltetés, hogy a vállán viheti le a szurdok meredek lejtőjén, a férfiak és az asszonyok első ízben döbbsenek rá utcáik vigasztalanságára, udvaruk kopárságára, álmaik szűkösségére, szemben halottjuk ragyogásával, szépségével. Horgony nélkül dobták le, hogy visszatérhessen, ha akar, és amikor csak akar, és mindannyian visszafajtották a lélegzetüket arra az évszázadtöredékre, míg a test a szakadék fenekére ért. Nem kel-

lett egymásra nézniük, anélkül is tudták, hogy többé már csonkítatlanok soha újra nem lehetnek. De azt is tudták, ettől fogva minden másképpen lesz, házaiknak szélesebb lesz a kapuja, magasabb a teteje, és keményebb a padlója, hogy István emléke szabadon járhasson-kelhessen, ne üsse be fejét a szemöldökfába, és ezután senki se merje susmogni: meghalt a behemót kelekótya, de kár, meghalt a szép félcédulás, mert ők most vidám-tarkára fogják festeni a homlokzatokat, hogy megörökítsék István emlékét, és derékroppanásig fognak forrást kaparni a kövekből; virágot ültetni a szurdok ölében, csak azért, hogy az eljövendő esztendő hajnalain a nagy hajók utasait mélytengeri kertek sűrű illata ébressze, és a kapitány is kénytelen legyen lejönni parancsnoki hídjáról, gálauniformisában, asztrolábiumával, sarkcsillagával és hadi érdemrendjei füzérével, s a Karib-tenger horizontján arra a rózsafedte fokra mutatva tizen négy nyelven magyarázza: nézzék, az ott, ahol most olyan szelíd a szél, hogy az ágyak alá kuporodik aludni, ott, ahol úgy ragyog a nap, hogy a napraforgó nem tudja, merre forogjon, igen, az ott az István faluja.

(Dely István fordítása)

1. Nézzetek utána Gabriel García Márquez munkásságának – 12. osztályban is találkozunk majd vele, s nem ártalmas ☺ előre olvasni tőle például novellákat! Egyébként őt tartják az irodalomtudósok a 20. század egyik legjelentősebb szerzőjének. Híres regénye a *Száz év magány*, melyért Nobel-díjat kapott (de mikor?; s ki fordította?).
2. Értelmezték *A világ legszebb vízhullója* című novellát általatos kitaláltválasztott szempontok s különösen a valóságvonatkozások szerint!
3. Mi a véleményetek az elbeszélés címéről? Hogyan, milyen eszközökkel éri el az író, hogy a taszító, undorkeltő cím ellenére végül egy rokonszenves hőssel és egy szép történettel ismerkedünk meg?
4. Szánjatok időt a fordítás árnyalatainak értelmezésére is, főleg, ha vannak az osztályban spanyolul beszélő diákok (magyarul lássátok pl. az István=Isten-megfelelést!)



Ez a könyv 2009-ben jelent meg a világ-hírű kolumbiai íróról

FIKTÍV, FIKCIÓ 'nem valóságos', 'képzeletbeli'



„tér és idő keresztjére vagyunk mi verve, emberek”

(Pilinszky János idézi Simone Weil)

1. Keressetek a tankönyvben olyan képeket, amelyek kapcsolatosak az idő ábrázolásával!

2. A következőkben a szerző olyan fotóit közöljük, amelyek megpróbálják megragadni az idő múlását. (Adjatok más címeket is a képeknek!)

## Tér, idő, irodalom

Amikor García Márquez-novellákat vagy Harry Potter-történeteket – vagyis prózát – olvastatok, fel sem tűnt, hogy olyan események történnek eme szövegekben, amelynek a valóságban nem lehetségesek. De ugyanezt gondolhattátok Stephenie Meyer vámpíros könyvei kapcsán is. Ugye senki nem hisz abban, hogy vámpírok a valóságban is léteznek? (Egyébként a legjobb „vampíros vers”-et Petőfi írta – tanuljuk majd *jövőre* –, s ez a címe: *Szeptember végén* ☺: „Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt, / Fejfámra sötét lobogóul akaszd, / Én feljövök érte a síri világból / Az éj közepén, s oda leviszem azt”).

Egy irodalmi alkotás érvényessége, hitelessége, esztétikai értékessége nem csupán attól függ, hogy minden megtörténhet-e a valóságban, amit a szerző leír. Az előző García Márquez-novellában is láthattátok, hogy teljesen valószínűtlen – ▶ fiktív – események, figurák hálózák át a szöveget. De eszünkbe sem jut kételkedni abban, hogy a novella ennek ellenére mégis csak rólunk, vagyis az olvasókról, befogadókról szól.

A létezés két legfontosabb kiterjedése az idő és a tér. Az ember ezek metszéspontján helyezi el és határozza meg önmagát. Ő az egyetlen olyan lény, amely életét a halál tudatában éli le, vagyis képes felfogni a saját elmúlását. Egyáltalán: képes érzékelni az időt. A művészetek jelentős része arról szól, hogy az elmúlás fölött érzett szomorúságot miképpen lehetne derűvé oldani.



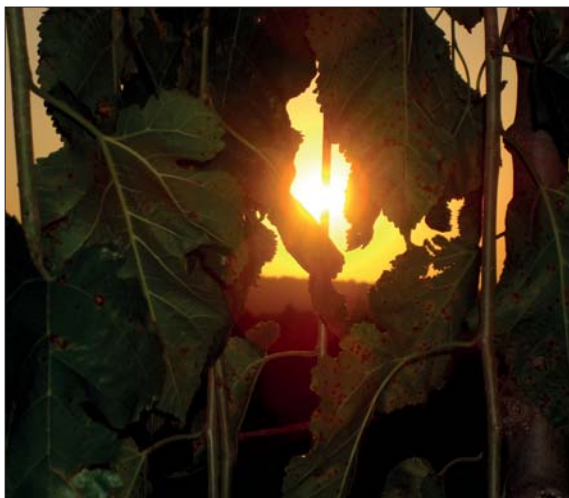
Estefélé / „Az elmúlástól tettenérten”



Évszakok

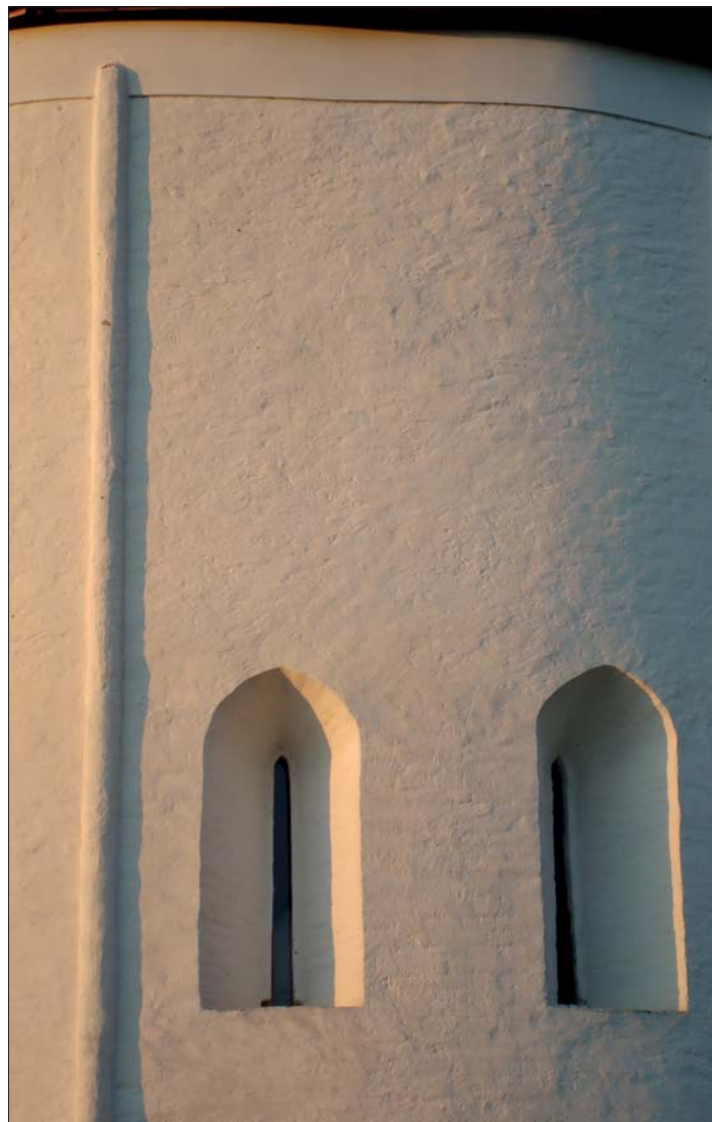


Kezdet és vég / Egy körtefa emléke



Időküllők / Alkonyat

3. Az alábbi képeken pedig már azt is szemlélhetitek, hogy térbeli alakzatok – épületek – és fényviszonyok segítségével hogyan ragadhatjuk meg az időt. – Készítsetek Ti is hasonló sorozatokat!



Évszázadok I. (Árpád-kori körtemplom, Kallósd, Zala megye)

Évszázadok II. (Árpád-kori körtemplom, Kallósd, Zala megye)



Évezredek (Split, Horvátország)

„Sorsunk nem a valószerűtlensége miatt irtóztató; azért irtóztató, mert visszafordíthatatlan és vastörvényű. Az idő anyagából vagyok. Az idő folyó, mely magával ragad, ám én vagyok az a folyó...”

Jorge Luis BORGES: *Az idő újabb cáfolata* – [http://hu.wikipedia.org/wiki/Jorge\\_Luis\\_Borges](http://hu.wikipedia.org/wiki/Jorge_Luis_Borges) [2011. 01. 14.]



Időgép (Split, Horvátország)





Az idő és az ember... – A természettől is tanulhatunk példákat arra, hogy bár az idő nem állítható meg, újrakezdeni mindig lehet (Öriszentpéter, Vas megye)



#### Botár Attila

##### Vonal

Lépcsőház.  
Ajtócsapkodás.  
Ki-betolongó évek.  
Rajzol-e levegőbe még  
füstkarikát, csibészes füttyöt  
elfúló mozdonydohogást,  
avagy itt maradt  
tűnékeny hosszú vonalnak  
az a sebpenge száj  
kígyóbőr maszkok utcabáliján –

4. Nemcsak a prózának, hanem a költészetnek is lehetnek érdekes, jelentései idő- és térviszonyai. Értelmezzétek Botár Attila versét ebből a szempontból! Keressetek a versben szóképeket! Különösen figyeljétek a „sebpenge” kifejezésre; lehet, hogy ez egy szép ► metonímia? Miért vélhetjük így?

**METONÍMIA** Térbeli, időbeli, anyagbeli érintkezésen alapuló szóképek, melynek lényege a jelentésnek egyik elemről a másira való átvitele (pl.: „alszik a város”, „nyűzsög az iskola”).

### Parti Nagy Lajos: Parapet

A Szív utcában minden este fát vág egy asszony, hitvány, tarka pongyolájában semmi teste, egy kés, egy bárd, egy tompa balta végén sikong, se kora, se neme, csak ez a tűz, mi eluralta, és csak a házak parapet-szeme, mintha az Isten nézne rajta, nézné bárnyát és a fát, ahogy cibálja, hasogatja a bárd, a kés, a tél, a balta a tarka pongyolát s magát, míg egy halom lesz asszony és fa s így mindegyik determinált.

(2003)

**PARAFRÁZIS** Valamely mű átfogalmazása, újírása. A 21. századi magyar költészet jellegzetes műtípusa.

Hans-Georg Gadamer-nél, a 20. századot végigélt filozófusnál olvashatjuk (Hegel idézve):

„A műveltség annyi, hogy tudjuk a dolgokat egy másik álláspont felől tekintetbe venni.”\*

1. Keressetek olyan verseket, amelyekben egy tárgy válik a szöveg szervezőerejévé, fő szimbólumává – mint Parti Nagy Lajos versében a parapet!

1 Itt: a gázkonvektorok utcára néző szelőlőzórácsa ('szeme').

## Rész és egész, ok és okozat



*Az emberiség történetének egyik legnagyobb gondolkodója: Friedrich Hegel – minden okok és okozatok*

*tudós filozófusa. A költészet azonban „más nyelven” beszél: olykor éppenséggel felcseréli egymással az okot és az okozatot, s mégis ebből a „furcsaság”-ból születhet a vers...*

A *Parapet* az *Eszmélet* című József Attila-költeményt – illetve annak bizonyos részleteit – „írja újra” (▶parafrazálja). A szöveg az ok és az okozat felcserélésén alapuló metonímiát használja fel legfontosabb jelentésalkotóként. (Lehet, hogy a cím is szójáték, mely épp ez utóbbi kifejezésre utal [parafrázis → parapet<sup>1</sup>]?)

Az ok-okozati metonímia a másik szempontból való látás lehetőségét a nyelv segítségével adja kezünkbe. Nem kell keresgelnünk, nem kell a világról való tudásunkat bonyolultan kifejeznünk. Épp „csak” a kétségbeesés érzékelésére kell fogékonyak lennünk. Itt, ebben a versben, tehát a létezésben ugyanis már nem egy ember vágja a fát, hanem az ok-okozati viszony megfordul, és a balta – amely a sorsot jelképezi – cibálja az embert. S végül „egy halom lesz asszony és fa”.

Másutt is előfordul hasonló formajáték. A vers derekán például egy megszemélyesítés található, melyben szintén metonímiaformára ismerhetünk. A szabálytalan egyes szám-többes szám egyeztetéssel utal a mindent látó, isteni szem(szög)re a költő („...a házak parapet-szeme, / mintha az Isten nézne rajta”). Ezzel egyúttal a végtelenre nyílik rá a szöveg nézőpontja: „konkrétan” és a kegyelem távoli lehetőségének értelmében is. Előtte pedig ott az asszonyt rángató „tompá balta” képe, mely – groteszk módon – megismétlődik a második részben. Majd az utolsó sor a fölhasogatott fa és az asszony sors-





„4.

Akár egy halom hasított fa,  
hever egymáson a világ,  
szorítja, nyomja, összefogja  
egyik dolog a másikat  
s így mindenik determinált.  
Csak ami nincs, annak van bokra,  
csak ami lesz, az a virág,  
ami van, széthull darabokra.”

(József Attila: *Eszmélet* – részlet)

Parti Nagy megváltoztatja József Attila „mindenik” szavát (*Eszmélet*). Köznapibbá, költőietlenebbé teszi azáltal, hogy a megszokottság felé mozdítja el a sort. Épp azzal „rontja el” poétikailag, hogy grammatikailag „kijavítja”. Ám mégis ettől – a „nyelvrontás” gesztusától – lesz a szónak a versben „költői funkció”-ja (Roman Jakobson kifejezése – lásd a [keretes szövegben!](#)).

Összességében tehát mégis egyedit hoz létre a költő. Megváltozik ugyanis a szó „helyi értéke” – ez a tény pedig a minimumfeltétele annak, hogy valamit „vers”-ként (műalkotás-ként) értsünk, olvassunk.

sának képét fogja össze. Nincs közöttük lényegi különbség. Az elkeseredett küzdelem a fával olyan létharc, amelynek nem lehet győztese. Hull a forgács, s vele egyként „hull” az asszony.

A *Parapet* azonban nem csak az *Eszméletre* emlékeztet, sőt parafrazálja azt, hanem a *Favágó* – ugye tanultatok nyolcadikban? – világképének újragondolása is. Rákérdezés annak felkiáltójeleire és bizonyosságára. Más módon és más szavakkal, de ugyanannak újramondása: ez az asszony olyan szegény, hogy neki még parapetje sincs. Mert akinek van, annak nem kell fát vágnia.

Ő azonban, mert neki muszáj, hasogatná a fát, de tulajdonképpen a fejsze cibálja őt. Reménye csak annyi lehet, hogy mindez „[a] Szív utcában” történik. Vajon hol másutt, ha nem itt szólhatna meg a lelkekben a szolidaritás és a részvét hangja? De ahogy nem szólal meg a *Favágó*-típusú akarat, úgy nem szólal meg az együttérzés sem az emberekben. Végleges immár a kiszolgáltatottság.

„...a költői funkció szervezi és irányítja a költői művet anélkül, hogy szükségképpen megjelenne és szemünkbe ötlene, mint valami plakát... [...] A költészet véd meg minket az automatizálódás ellen, a rozsdá ellen, amely a szeretetről és a gyűlöletről, lázadásról és kiengesztelésről, hitről és tagadásról kialakult formuláinkat fenyegeti.”\*\*

\* Hans-Georg GADAMER, *A nyelvek sokfélesége és a világ megértése = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, szerk. BÓKAY A., VILCSEK B., SZAMOSI G., SÁRI L., Bp., Osiris, 2002, 197.

\*\* Roman JAKOBSON, *A költészet grammatikája*, Bp., Gondolat, 1982, 258.



„Egyszer Mátyás király, mikor szerteszéjjel járt az országban, hadd lássa: milyen dolga van a szegény népnek, egy falu mellett kiment a mezőre, s ott szóba állott egy öreg szántó-vető emberrel. Vele volt a kísérete is. Hatalmas nagyurak. A király megismerte az öreg szántóvetőt, aki neki hajdanában katonája volt. Ezzel a szóval köszöntötte az öreget:

– Tisztességgel, öreg!

Felelte a szántóvető:

– Köszönöm az asszonynak!

Azt kérdi aztán a király:

– Hány pénzért dolgozik kend?

– Én bizony, felséges királyom, hatért.

– S hányból él kend?

– Kettőből – mondja az öreg.

– Hát négyet hová tesz kend?

Felelte az öreg:

– Azt a sárba dobom.

Tovább kérdez a király:

– Hát öreg, hány még a harminckettő?

– A bizony, felséges királyom, már csak tizenkettő.

– Hát a bakkecskét meg tudná-e fejni? – kérdezi a király.

– Meg biz’ én, felséges királyom.

Azt mondja a király:

– Na, öreg, az isten áldjon meg, az én kérdéseimnek magyarázatját addig senkinek meg ne mondd, míg a képemet meg nem látod. [...]”

(Benedek Elek: *Mátyás király és az öreg szántóvető* – részlet)



Vajon hol – melyik városban – lehet ez a tábla...?

2. Írjatok verset például a fenti képen szereplő szántóvetőről vagy az alsó fotón látható autóról – hiszen ezek is jelképezhetnek valamit, ugye? Fejtsétek meg, mennyi mindent fejezhet ki a szántóvető fotográfiája vagy ez a piros pöttyös, fehér autó! (A kép természetesen szándékosan homályos 😊!)

Nemes Nagy Ágnes

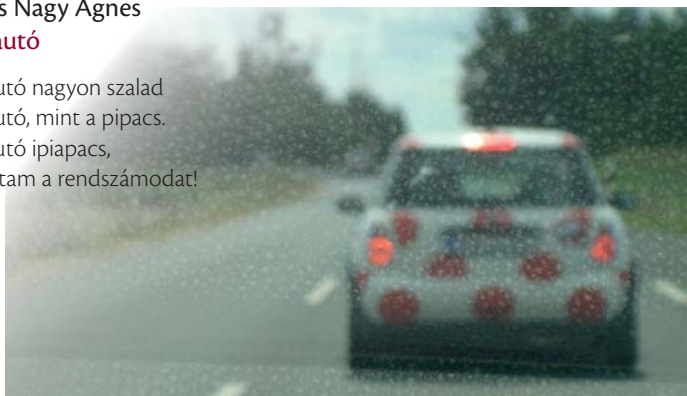
Piros autó

Piros autó nagyon szalad

Piros autó, mint a pipacs.

Piros autó ipiapacs,

megláttam a rendszámodat!





3. Írjatok történeteket is az autóról vagy a szántó emberről! Legyenek ezek a történetek humorosak, vidámak, jókedvűek! Lehetnek mesék, mint a Mátyás királyról és a furfangos szántóvetőről szóló, de lehetnek olyan komolyak is, mint egy Kosztolányi-novella...

4. De természetesen nemcsak egy gépkocsiról vagy a szántásról, hanem a kisfejezetünkben szereplő őselemekről – tűz, víz, föld, ég – is írhattok különböző műfajú történeteket!

5. Nézzetek utána könyvekben vagy a világhálón, hogy mely korokban milyen őselemeket tartottak legfontosabbnak az emberek!

6. Akinek van kedve, keressen és alkosson aforizmákat a tűzről, a vízről, a földről és az égről! Néhány példát a [lapszélen](#) mi is közlünk a tűzről.

7. A tankönyvszerző – merthogy ő is próbálkozik 😊 – saját aforizmája a tűzről: „Nem minden tűz melegít, csak amelynek lángja belülről fakad.”

Tűzben látszik meg, mi arany, s  
bajban, ki igaz s barát.  
(Horatius)

Tűz próbálja meg a vasat, az igaz  
embert pedig a kísértés.  
(Kempis Tamás)

A láng nem csap fel füst nélkül.  
(Kempis Tamás)

Heves tűz hamar kiég.  
(Shakespeare)

A nagy tűzvész is szikrából  
támad.  
(Richelieu)

Jóteköny a tűz ereje, amíg az em-  
ber bír vele.  
(Schiller)



Rózsétűz a Balaton jegén (2009 januárjában)



„Hiába fűrösztöd önmagadban,  
Csak másban moshatod meg arcodat.”

(József Attila: *Nem én kiáltok* – részlet)



## Szerző–mű–befogadó

Az irodalom legfontosabb „szereplő”-je kétségtelenül maga a szerző. Az a személy, aki az adott szöveget létrehozta. Ám rögvest tegyük hozzá: minden szöveg jelentése csak olvasója által áll össze egészé. A befogadó szinte társalkotója a műnek – legalábbis, ha a létrejött „jelentés” felől nézzük az alkotást.

Lényegében minden műalkotásnak annyiféle jelentése, „értelme” van, ahány befogadója (lásd erről az ’értelmezés’ fogalmának meghatározását is a [11. oldalon!](#)).

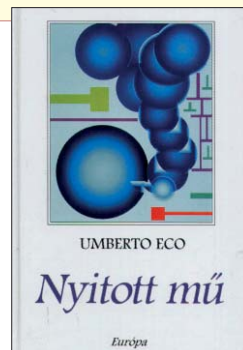
A szerző–mű–befogadó-viszony erősen átalakult az utóbbi évtizedekben. Az internet elterjedésével egyre bizonytalanabbá válhat, hogy valamely írásnak ki is az eredeti szerzője. A különböző közösségi oldalakon vagy e-mailekben keringő szövegeknél azonban ez nem is olyan fontos, mert gyakran befér a játék fogalmába.

A műalkotásoknál azonban nagyjából az ezredfordulóig más volt a helyzet. Szigorú szabályok rögzítették az alkotó egyedi szerzői jogait. Az ő hozzájárulása nélkül szövegét megváltoztatni nem (volt) szabad. Ma ez a merevség oldódott, s napjaink költészete, prózairodalma is előszeretettel használ fel régebbi alkotásokat vagy azok részleteit mai művekben. Ettől az „oldódás”-tól függetlenül azonban nekünk mindig kényesen ügyelnünk kell arra, hogy megjelöljük szakmai munkánk forrásait. A szépirodalom megengedőbb a szövegátvételekkel kapcsolatban, „lopni” azonban természetesen ott sem szabad. Tehát nem lehet úgy tenni, mintha az átvett részt is mi írtuk volna...

(Bár nemegyszer még ez is befér az irodalom játékos jellegébe!) Ha az átvett részlet új jelentést ad a „főszöveg”-nek, akkor van igazán értelme élni ezzel a lehetőséggel.

**1.** Legyetek Ti is szerzők! Írjatok történeteket ezekről a(z egymást is értelmező) kőszegi ablakokról és kéményekről! Adjatok kulcsszavakat a történetekhez, illetve fűzzétek őket össze!

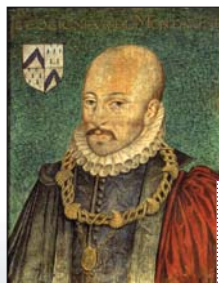
**2.** Olvassátok fel a szövegeket, s meglátjátok, hányféleképpen értelmeztétek ugyanazt a látványvilágot mint befogadók!



Az olasz jeltudós sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel



*„Az irodalom tökéletesen haszontalan.  
Egyetlen haszna, hogy élni segít.”  
(Claude Roy)*



*Michel de Montaigne  
(1533–1592)  
francia író, filozófus*

## Önmegismerés az irodalomban

„Mi is az irodalom és mire való?” – kérdeztük könyvünk elején. Most ismét megkérdezhetjük egymástól, megkérdezhetjük magunktól. „Iroda-lom” – idéztük Karinthy Frigyes tömör válaszát. Ma már talán bővebben is felelhetünk a kérdésre. Az irodalomnak bizonyára az a haszna, hogy kellemesen elszórakoztat bennünket, ha fáradtak vagyunk. Vagy gyönyörködtet más tájak szépségében, egykor vagy sohasem volt korok különlegességében és más emberek társaságában. Részesévé tesz olyan dolgoknak, melyeket nem tapasztalhatnánk meg nélküle. Vagy...?

Az irodalomnak bizony nincsen közvetlen haszna, nem adnak érte kenyeret a kenyér-, cipőt a cipőboltban, almát a gyümölcsösnél. Valami nagyon fontosat azonban mégiscsak kapunk általa. Mégpedig szavakkal nehezen megfog(almaz)ható érzéseket. Az érzés pedig, melyet nem lehet még „elmesélni” sem, bizony lehet olyan erős, mint bármilyen más a Földön. Van olyan író, aki szerint nemcsak páratlan hatalma lehet, hanem más nem is létezik bizonyosan a világban. Ami tehát bizonyosan van szerinte, az a szeretet, a kegyelem, a szabadság, a megértés érzése és képessége az emberben. S ha eme „legfontosabb dolgok”-at soroljuk, biztosan érezzük, hogy nem a tárgyi világ hiú vágyai – mondjuk egy álmotató... – kormányozzák életünket. Hanem...?

„Könyveimtől csupán azt várom, hogy tisztességes szórakozás mellett élvezetet nyújtsanak: böngészéseimben egyedül az önismeret tudománya érdekel, valamint az, mely megtanít bölcsen meghalni és helyesen élni. [...]

Mily sokféleképpen ítéljük meg a dolgokat! Hányszor változik az elképzelésünk! Amit ma hiszek, azt minden képzelőerőmmel hiszem; minden csáppommal és karommal megragadom... Nyakig benne vagyok, testestül-lelkestül; de nem egyszer, hanem százszor, ezerszer s naponta megint más után kapok, s megint csak eleresztem. A maga kárán okuljon az ember. Ha oly sokszor csalódtam, ha oly gyakran fogtam mellé, ha mérlegem pontatlan: ugyan miért hiszem, hogy legközelebb nem lesz az? Balgaság, hogy újra meg újra csalárd vezetőre bízom magam. Hiába vetett ki a forgandóság ötszázszor is a nyeregből, hiába bánik velünk úgy, mint egy lyukas kancsóval, amelybe ki- és becsorgatja a nézeteket – mégiscsak lépre csal, s mindig a jelenlegi, a legfrissebb nézetünk tűnik bizonyosnak és csalhatatlannak...”

MONTAIGNE, *Esszék*, vál., bev. és jegyz. OLÁH Tibor, Bukarest, Kriterion, 1983, 153, 165.

Egy Bugatti régen és ma... (Te melyiket választanád?)



Markó Béla

### Aranyeső

ahogy szorítja  
Isten a kemény ágat  
sárgán kibuggyan

Markó Béla

### Áprilisi inkarnáció

a magnólia  
lila körömmel tépi  
rajongó szívem

„Ami biztosan van, ...az az érzés.”

(Ottlik Géza: *Buda* – részlet)

1. Olvassátok el és értelmezzétek Pienták Attila és Karinthy Frigyes írását külön-külön és együtt is! Vajon kinek van igazsága: a matematikusoknak, a költőknek, Karinthynek, Pientáknak, Microsoft WORD-nek – vagy mindegyikőjüknek a maga szemszögéből? A tréfás-groteszk könyvborító és a nem kevésbé hatásos-vicces Karinthy-kép segíthet az értelmezésben!

**KATARZIS** Magyarázatát lásd a főszövegben!

Azok az érzések, melyeket az irodalom „megismertet” velünk, mindenekelőtt a saját gondolatainkkal, környezetünkkel, szeretteinkkel kapcsolatosak. Válaszokat keresünk a legfontosabb kérdésekre:

- Mi az élet értelme és célja?
- Kik azok, akik szeretnek bennünket, s kik, azok, akik kevésbé kedvelnek? Vajon miért van ez így?
- Szükséges-e egyáltalán, hogy mindenki (el)ismerjen bennünket?
- Miképpen kell békeességben és megértésben élni?
- Hogyan lehetünk boldogok a Földön?
- Vajon képesek vagyunk-e segíteni másokon, akik elesettebbek nálunk?

Ilyen és effajta kérdések izgatnak bennünket, amikor a műalkotásokhoz fordulunk segítségért. Egy jó koncert, valamely kiváló színelőadás, hangverseny, kiállítás után azonban úgy érezzük, mások lettünk, különbek, jobbak, mint addig. Ezt a felemelő érzést, amely leginkább talán a megtisztuláshoz hasonlatos, Arisztotelésztől kezdve ▶ katarzisnak szokás nevezni. A művészet célja az, hogy ilyen érzéseket, lelkiállapotokat hozzon létre.

### Pienták Attila: **Irodalom**

(Részlet)

*Nyilas Atillának*

1.

Ott rekedtek valamennyien a liftben, mely hirtelen megállt és nem akart továbbmenni. Fülledt, párács volt a levegő, a szűk fülkében így még nyomasztóbb a hangulat.

Ady Endre réveteg szemmel bámult a földre, Petőfi Sándor idegesen topogott, Karinthy Frigyes szórakozottan forgolódott – amennyire ezt a hely lehetővé tette –, Radnóti Miklós a sarokban állt, és rezzenéstelen arccal nézett a liftajtóra, Arany János zavartan köhécselt, József Attila a többiek arcát fürkészte, Örkény István mintha mosolygott volna.

Vártak.

Kis idő múlva Petőfi Sándor dörömbölni kezdett az ajtón, Ady Endre egy kis üvegből ivott valamit, Örkény István megpróbált állva aludni, Karinthy Frigyes a zsebkendőjére kötött csomókat, Arany János a cipőit orrát igazította egy vonalra, Radnóti Miklós az óráját állítgatta, József Attila pedig képzelt dallam ütemére himbálta magát.

Vártak.

Vártak.

Várnak.

2.

„Ilyen hosszú mondatot nehéz elemezni. Ez talán nem is egy mondat.” (Microsoft Word)



## Karinthy Frigyes: **Az egy és a semmi**

*Matematikai értekezés*

Semmi alatt értjük a természetes számsor kiindulópontját, ahonnan jobb felé haladva következnek a pozitív mennyiségek.

Egy alatt értjük a természetes számsor első stációját, a nullától kiindulva, a kettő és a három felé.

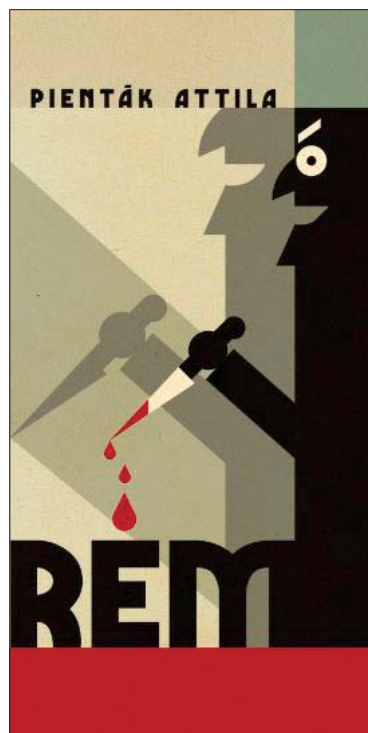
Vagyis a természetes számsor tanulsága szerint semmi alatt értjük azt a mennyiséget, amely bal felé az egytől ugyanolyan messze van, mint jobb felé az egytől a kettő. A természetes számsor grafikus ábrázolásában a semmitől az egyig ugyanolyan távolságot szoktunk lemérni, mint az egytől a kettőig.

Minden számításunk, amennyiben gyakorlatra alkalmazzuk, erre a matematikai formulára támaszkodik képzeletünkben; hogy a semmiből úgy lesz egy, ahogy az egyből kettő lesz. A matematikának még nem sikerült kikutatni, hogy a két mennyiségkülönbség között valami eltérés mutatkozik.

Van szerencsém tehát új matematikai rendszeremet bejelenteni, mely hivatva van az eukleidészi világtérből kiindulván, a Bolyai- és Einstein-féle rendszeren áthaladva, tüzetesebb és lelkiismeretesebb vizsgálat tárgyává tenni a semmi és az egy közti különbséget, különös tekintettel az egy és a kettő közti különbségétől való lényeges különbségére.

Aki e kissé bonyolultnak látszó formában előterjesztett merész állítástomat a tudományban kötelező kételkedéssel fogadja, azt megnyugtatom, hogy felfedezésemet nemcsak spekulatív megfontolás, hanem alapos gyakorlati kutatás előzte meg, a szóban forgó területen. Mielőtt ítéletet formáltam volna, a valódi tudós lelkes önfeláldozásával magam jártam be azt a vidéket, ahonnan adatokra volt szükségem – olyanféle módon, ahogy Livingstone járta be Közép-Afrikát, vagy Darwin, hogy az emberi nem eredetére vonatkozó feltevéseihez adatokat gyűjtsön, vagy ahogy a mi Vámbérynk, néhány török és tatár gyökszó kikutatása közben nem restelt pár évre elfáradni a Himalája tövébe, a szabatoság kedvéért. Körülbelül ilyenféle módon jártam be magam is, hajtva a tudományos lelkesedéstől, azt a két területet, mi a semmitől az egyig és az egytől a kettőig terjed, s melynek határai északra a Nincs, vagy ahogy a bennszülöttek hívják, a Nimolé folyó, délen pedig a Valami, vagy az ottlakók dialektusa szerint Na-Szo-Szó-hegység, és amelyeket az eddigi térképek két egyforma mekkoraságú szakadozott vonallal jelöltek, mint Cook és Peary előtt a sarkvidék topográfáját.

Utazásom eredményéről az a negyvenhat eddig megjelent és ötven ezután megjelenendő kötet számol be, amit a tudományos világ, sajnos, eddig még nem értékelt kellőképpen. Elemi iskolák számára szeretném tehát néhány mondatban összefoglalni fölfedezésem eredményét: tanulságul és figyelmeztetésül azok számára, akik naivan, tudatlanul indultak el a Nincs folyó mellől, abban a hitben, hogy akkora utat kell csak megtenniök, mint Egy Valamitől Két Valamiig.



A kötet borítója, melyben a novella megjelent (Scheffer Miklós munkája)



Karinthy Frigyes banditajelmezben



Ezek tudniillik nagyon tévednek. Mindaz, amit haladásról, fejlődésről, akarat és kitartás és tehetség érvényesüléséről az élet matematikája megállapít, az Egy Valami és Két Valami és Több Valami közti útra vonatkozik: erre az útvonalra csakugyan érvényesek a törvények, melyeket erkölcsstan és filozófia és művészet és irodalom leszögezett.

Az Egy Valami és Két Valami közt van a Légy Okos, Légy Óvatos, Légy Előrelátó – a Dolgozz és Él, az Addig Nyújtózkodj, Míg a Takaród Ér, a Munkálkodj, Míg Mécsesed ki Nem Alszik, a Légy Ügyes és Harcolj feliratú útmutatók sorozata: aki követi őket, bizonyára eljut a számsor következő állomására – egytől kettőig, kettőtől háromig, háromtól százmillió dollárig.

De a Nincs és az Egy Valami közt nincsenek ilyen táblák – ha volnának, se mennél velük semmire: mert például hiába próbálnál addig nyújtózkodni, amíg a takaród ér –, egyszerűen azért, mert Nincstől az Egyig nincs takaród – és nem is munkálkodhatsz, amíg a mécsesed ég, mert nincsen mécsesed. De Nincstől az Egyig nincsenek is távolságmérő kövek – mert ezen az úton hullák fekszenek, összevissza, szétszórta és egy rakáson –, mert Nincs és Egy közt van a Hja, kérem, én nem tudok ezen segíteni – a Bocsnát Most Nem Érek Rá, a kérem, Az Igazgató Úr Most Nem Fogadhat –, mert Nincs és Egy közt van a gyilkosság és a téboly és a lehetetlenség.

Nincs és egy között van a Rémület és az Elszántság. Nincs és egy között van az Ösztön és a Vallás, a Gonoszság és a Megváltás. Nincs és egy között van a Világ Felfedezése.

Mert tévedtek a matematikusok – a semmitől az egyig hosszabb az út, mint egytől százezermillióig – körülbelül akkora az út, mint az élettől a halálig.

2. Melyik filmből idéztünk? Írjátok filmajánlót – maximum 3000 karakter terjedelemben – arról, hogy miért tartjátok fontosnak ezt az alkotást! Indokoljátok azt is, miért lenne érdemes megnéznie mindenkinek! A film bizonyosan valami fontosat mond el az irodalmi művek értelmezésének lehetséges sokféleségéről!

3. Értelmeztétek együtt ezt a mozit és Varró Dánielnek a [következő oldalon](#) lévő „mesé”-jét!



Varró Dániel

### Mese a tanárnériről, aki sajnálta a verseket szanaszéjjel elemezni

Volt egyszer egy tanárnéni, aki nagyon szerette a verseket. Ezt valószínűleg a versek is megérezték, mert ők is nagyon szerették a tanárnénit, és mindig megsúgták neki, hogy mit akart éppen mondani a költő, amikor őket írta. Ettől aztán a tanárnéni borzasztóan jól megértett minden verset, és csak azért nem elemezte szanaszéjjel mindet, mert sajnálta volna őket szanaszéjjel elemezni. Merthogy a versek szépek voltak. És a tanárnéni látta ezt. Egy nap aztán a tanárnéninek mégiscsak ízekre kellett cincálnia egy verset, mert azt mégsem lehet, hogy a diákok ne tanulják meg, hogyan is kell verset elemezni. Mert az nagyon fontos dolog. Ezt senki nem kérdőjelezi meg. Úgyhogy a tanárnéni nekilátott.

– Ne haragudj, de le kell, hogy tördeljem a rímeidet – mondta sajnálkozva a versnek.

– Jó, de vigyázz rájuk! – mondta a vers. – Nagyon szép asszonáncok.

– Tényleg szépek – mondta a tanárnéni. – Nagyon fogok vigyázni rájuk.

De légszíves ne kiabálj! – tette hozzá. – Nem szeretném, ha a gyerekek látnák, hogy fáj neked.

És a tanár néni óvatosan letördelte a vers összes rímét, és megmutatta a diákoknak. A diákoknak tetszettek a rímek, főleg az, hogy „hegytetők – hetyke nők”. Pedig nem is az volt a legszebb.

– Ki kell, hogy szedjem belőled a jelzőket – mondta most a tanárnéni. – Nagyon jellemzőek.

– Szedd csak ki nyugodtan – mondta megadóan a vers, és igyekezett nem mutatni, hogy fáj neki, mert nagyon szerette a tanárnénit.

És a tanárnéni kiszedte belőle az összes jelzőt. A gyerekek megállapították, hogy a jelzők nagyon jellemzőek.

– Most azokat a szavakat kell kitépkednem belőled, amik a szerelemmel vannak kapcsolatban – mondta halkán a tanárnéni. – Tudod, a szemantikai háló miatt.

– Tudom – mondta a vers. És a tanárnéni kitépkedte belőle az összes olyan szót, ami kapcsolatba hozható a szerelemmel.

Aztán kiszedte a versből a magashangrendű szavakat és a mélyhangrendű szavakat is. Csak néhány vegyeshangrendű szó maradt.

– Ezeket is ki kell, hogy tépjem – mondta végül a tanárnéni.

A vers bólintott.

A tanárnéni pedig az utolsó szavakat is kitépte a versből. A gyerekek már egyáltalán nem figyeltek oda, mert elunták a verselemzést, és az óra végét várták. A tanárnéni ezt észrevette, gyorsan befejezte az órát, és a tábla felé fordult, mintha le akarná törölni. Pedig csak nem akarta, hogy a diákok észrevegyék a könnycseppeket a szemében.

4. A Varró-szöveget eredeti helyesírással közöljük. Mi a jelentősége ennek? Miért térhet el a szerző a nyelvtani szabályoktól a „költői szabadság” jegyében? (Erről később is fogunk még tanulni.)



**KÖLTŐI SZABADSÁG** A grammatikai szabályoktól való eltérés, köznapi értelemben vett szabálytalanság verstani vagy poétikai okok miatt. Az elsőt általában licenciának nevezzük (pl. rímkényszer), a másodikat nem szoktuk fogalommal jelölni, inkább csak körülírjuk a 'szabálytalanság', 'eltérés' szavak különböző variációival. Ma a költői (szerzői) szabadság soha nem látott divatját éli, egy egész irányzatnak lett megnevezésévé a „rontott újírás poétikája” (Payer Imre kifejezése). A költők-írók műveinek nemegyszer az lesz a fő mondandója és alkotói eszköze, hogy a megszokott formákat szétdarabolják, és újra összeépítik. (Vannak kutatók, akik a jelenséget a 'grammatikai metafora' kifejezéssel vélik legjobban leírhatónak. E metafora lényege bizonyos szóelemek, vonzatok egymással való helyettesítése.) (Lásd ehhez még a Parti Nagy Lajos-versnél elmondottakat is az 54–55. oldalon!)



– Több optimizmust, hisz odafönt mindig kék az ég és zöld a fa – vigasztalja őt a lombokba és a nap-sütésbe kapaszkodó zsiráf...

## VREMENSKA PROGNOZA

AKO NE VIDIŠ KAMEN, ONDA JE MAĞLO.  
AKO KAMEN PRAVI SENKU ONDA JE SUH.  
AKO JE KAMEN MOKAR ONDA PAĐA KI.  
AKO JE KAMEN BEO ONDA PAĐA SNE.  
AKO SE KAMEN ŃIŠE ONDA JE VETROVITO.  
AKO KAMEN PODRXTAVA ONDA JE ZEMĴOTRES.  
AKO NEMA KAMENA ONDA GA JE NEKO UKRAO.

## IDŐ ELŐREJELZÉS

HA NEM LÁTOD A KÖVET, AKKOR KÖD VAN.  
HA A KŐ ÁRNYÉKOT AD, AKKOR NAPOS AZ IDŐ.  
HA A KŐ NEDVES, AKKOR ESIK AZ ESŐ.  
HA A KŐ FEHÉR, AKKOR HAVAZIK.  
HA A KŐ HINTÁZIK, AKKOR FÚJ A SZÉL.  
HA A KŐ RENG, AKKOR FÖLDRENGÉS VAN.  
HA HIÁNYZIK A KŐ, AKKOR VALAKI ELLOPTA.

1949. ZOO PALIĆ 2009.



– Miért vagyok én bezárva? – kérdezi szomorú szemmel a papagáj egy árnyékos ketreben...

„Mért tanulnak a kis vércsék?  
Azért, hogy a leckét értsék.  
Tanítójuk egy hasas,  
pápaszemes, lomha sas.

[...]

Mért cikáznak a kis fecskék?  
Hogy az eget kékre festék.  
S ha mindenütt van már festék,  
„Kész a tavasz” – jelenthessék.

[...]

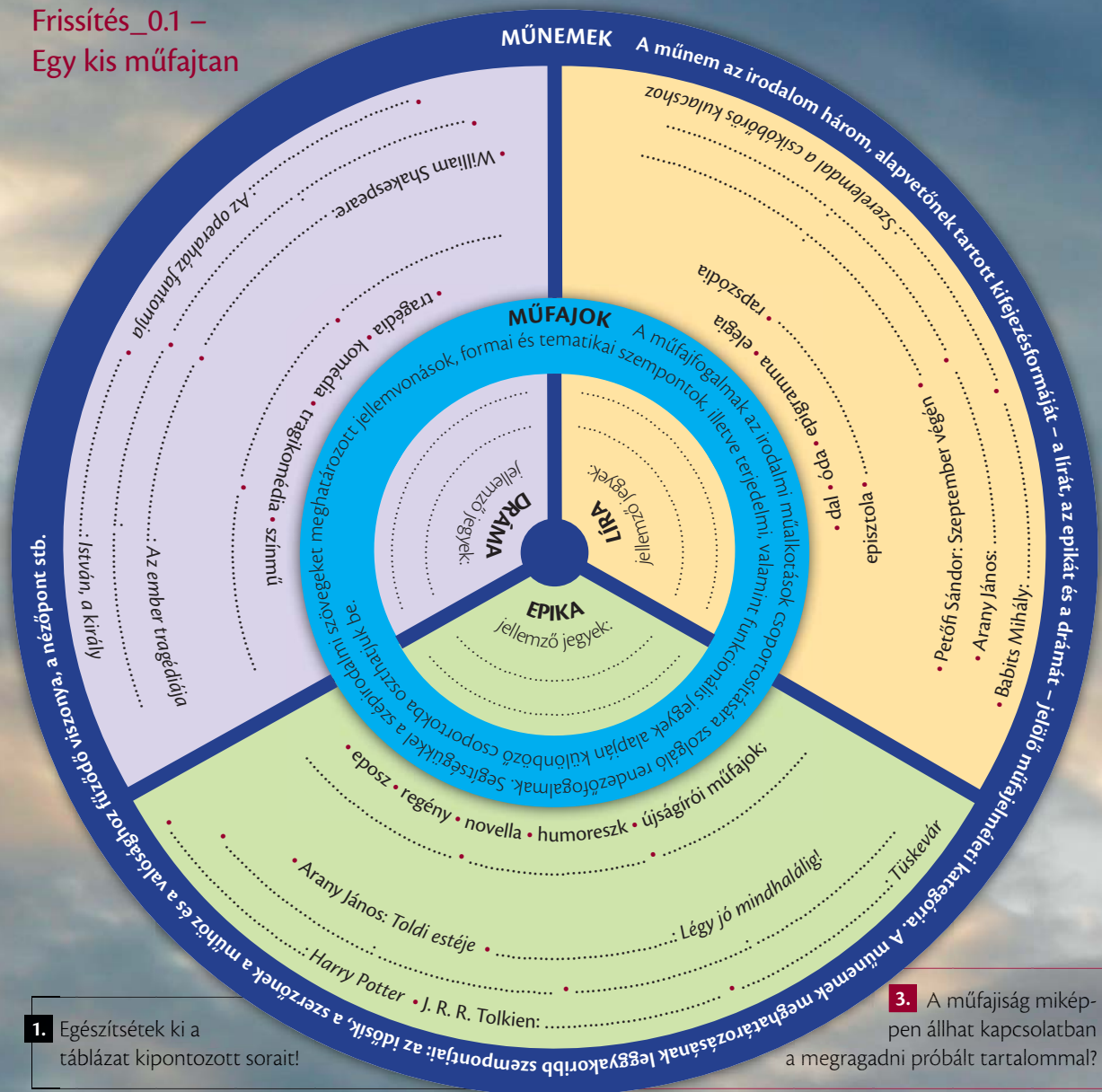
Fekete az ablakpárkány,  
rákönyököl a kis sárkány;  
hat feje néz az utcára,  
egy a leckét bent biflázza.”

(Devecseri Gábor: Állatkerti  
útmutató – részletek)

Talált vers... – Melyik műfaj(ok)ba sorolnád ezt a tábla-szöveget? (Szintén a palicsi állatkertben leltem – mint a szomorú papagájt és a derűsebb zsiráfot is. Lehet, hogy Devecseri Gábor verse ihlette ezeket az időjárás-előrejelzést tanító kérdéseket...?)



## Frissítés\_0.1 – Egy kis műfajtan



1. Egészítsék ki a táblázat kipontozott sorait!

2. Vajon miért alakultak ki az irodalomban általában egymástól jól elkülöníthető műfajok?

3. A műfajiság miképpen állhat kapcsolatban a megragadni próbált tartalommal?

4. Az irodalom iránt komolyabban érdeklődők kereshetnek műfajjellemzői könyveket a könyvtárban, és hozhatnak belőlük találó idézeteket a többieknek!

## Frissítés\_0.2 – Egy kis verstan

A **vers** ritmusos szövegforma. Alapeleme a **szótag**. A versritmust kísérő jelenség lehet a **rím**, ez a hangsúlyos és az időmértékes versben is megjelenhet. A versszakok sajátos eleme némely versekben a **refrén**. A költő egyéb eljárásai: a versritmus és az értelmi ritmus viszonya (megfelelésük vagy ellenjártékuk), a verssor és a versmondat viszonya (egybeesésük, illetve az **áthajlás**). A versritmus járulékos tényezője a **szünet**. A vers alapegysége az **ütem**; ez 1–4 szótagból áll. Az időmértékes vers legkisebb egysége a **versláb**.

### ÜTEMHANGSÚLYOS VERSELÉS

Ritmusát a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozása adja. Néhány példa az ütemhangsúlyos verselésre:

#### kétütemű nyolcas

„Száll a madár, | ágrul ágra,      4|4  
Száll az ének, | szájrul szájra;    4|4  
Fű kizöldül | ó sírhanton,        4|4  
Bajnok ébred | hősi lanton.”    4|4

(Arany János: *Rege a csodaszarvasról*)

#### négyütemű, felező 12-es

„Áldott szép | Pünkösdsnek || gyönyörű | ideje,    3|3||3|3  
Mindent | egészséggel || látogató | ege.”        2|4||4|2  
(Balassi Bálint: *Borivóknak való*)

#### kanásztánc–ritmus

„Isten, áldd meg a magyart  
Jó kedvvel, bőséggel,  
Nyújts feléje védő kart,  
Ha küzd ellenséggel.”  
(Kölcsey Ferenc: *Hymnus*. A vers periódusa [ismétlődő egysége] kétsoronként: 4|3||6)

\* A műfajelméleti és a verstan-oldal a *Fazekas Enciklopédia* felhasználásával készült: „A kincs legyen közkincs” – *Fazekas a hálón* = <http://enciklopedia.fazekas.hu> [2011. 01. 26.]

### IDŐMÉRTÉKES VERSELÉS

Ütemének alapegysége a versláb, amely rövid és/vagy hosszú szótagokból áll. A rövid szótag kiejtésének időtartama a mora (U). A mintegy 40 versláb közül a legfontosabbak:

jambus: U –	anapesztus: UU –
trocheus: – U	spondeus: – –
daktilus: – UU	pirrichius: UU U

### Példa (hexameter – ‘hatlábú’)

„A’ lepetsékolt nép dühös indúlatja, kanóttzal  
Adta jelét ollykor bosszújának; de oroslány  
Szíve kevésnek vólt, hogy mint Matyi vissza pofozza,  
A’ mi goromba tsapást vett a’ zabolátlan erőtől.”  
(Fazekas Mihály: *Lúdas Matyi* – részlet)

1. Írjatok verseket ütemhangsúlyos és időmértékes versformákban! Segíthet a Belga ☺: [www.youtube.com/watch?v=cvb3-sAmm6k&feature=related](http://www.youtube.com/watch?v=cvb3-sAmm6k&feature=related) [2011. 01. 31.] – A legügyesebbek alkothatnak olyan szövegeket, amelyek hangsúlyosan és időmértékesen egyaránt ritmizálhatók (ezt a típust szimultán verselésnek nevezzük).

2. Próbálkozzatok többszerzős versek írásával is!

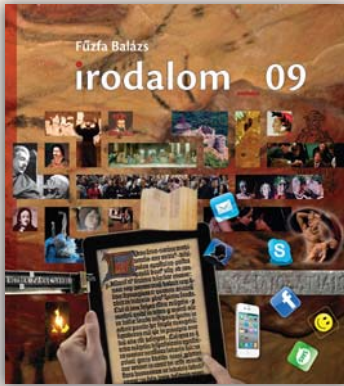
3. Adjatok egymásnak témákat, versfeladványokat, hívószavakat, verselés módokat!

4. Elevenítsétek föl általános iskolából vagy keressétek meg a neten a rímfajtákat, s írjátok ide be őket – tanárokat ellenőrzése mellett ☺:

5. Mit szóltok a „leghosszabb magyar rím”-hez:  
„Aj, e nő-kebelű Lidi óta / A Jenőke belül idióta”

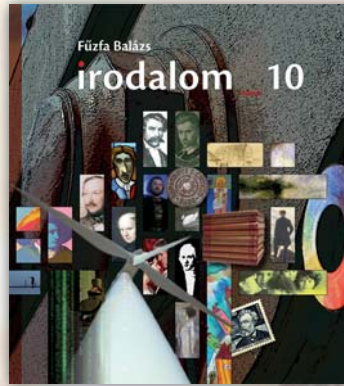


## Frissítés\_0.3 – Egy kis korszak- és stílustörténet



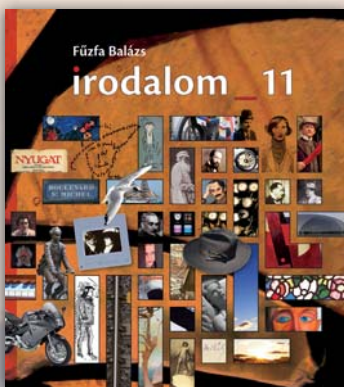
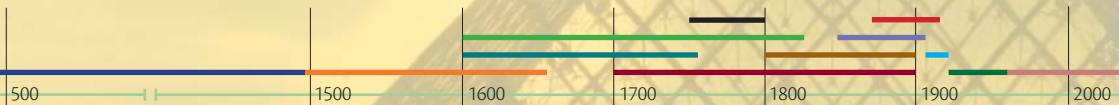
### *Irodalom a kezdetektől az 1700-as évekig*

- Antikvitás (a kezdetektől 476-ig)
- Középkor (476–1492)
- Reneszánsz (1492–17. század első fele)
- Barokk (17–18. század első fele)



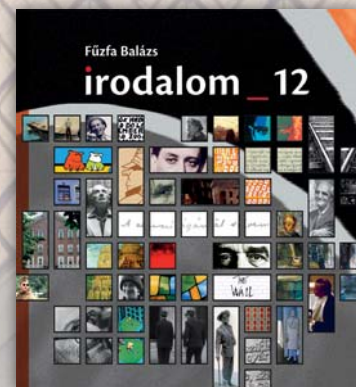
### *A kora modernség (1700-as évek–1857) beszédmódjai*

- Rokokó (18. század második fele)
- Klasszicizmus (17–18. század és a 19. század eleje)
- Szentimentalizmus (18–19. század)
- Romantika (19. század)



### *A klasszikus modernség (1857–1910) és az avantgárd (1910–1930) beszédmódjai*

- Romantika (19. század)
- Realizmus (19. század második fele)
  - naturalizmus
- Impresszionizmus
- Szimbolizmus
- Szecesszió
- Avantgárd
  - expresszionizmus
  - szürrealizmus
  - futurizmus stb.



### *A késő modernség (1930–1960) és a poszt-modernség (1960–) korának beszédmódjai*

- Késő modernség (1930–1960)
- Posztmodernség (1960–)

## Nemes Nagy Ágnes: „Tünékeny alma”

(Esszé)

Hogyan jut valakinek eszébe, hogy verset írjon? Mire is való az, amit így hívunk, hogy költészet? Egyáltalán nem vállalkozom itt rá, hogy ezekre az alapkérdésekre válaszoljak, mindössze csak annyit szeretnék – mint afféle versíró –, hogy olykor-olykor legalább kiemeljem a fejemet a verssel való fogyhatatlan foglalatosságából, és legalább szemmel kövessem ezeket a kérdőjeleket, amelyek nem-egyszer szinte-szinte fenyegetően csapkodnak az ember körül.

Hadd próbálkozzam meg mindjárt egy válasszal; ha nem is egyenes válasszal. Azt gondolom – már elég régóta –, hogy voltaképpen mindenki költő. Mindenki költő, az is, aki sosem olvasott vagy hallott verset, és az is, aki rögtön elkattintja a rádiót, ha versről van szó. Mindannyian kivétel nélkül tele vagyunk kifejezetlen tudattartalmakkal, érzelmek és alig-gondolatok feszültségeivel, verstorzókka, és verscsírákkal, amelyekből mi lesz? Rendszerint nem több, mint egy felkiáltás, egy félmondat vagy egy kézmozdulat. A kertész, aki rámutat egy fára, és azt mondja: „hegyi-juhar”, a futballszurkoló a gól után, az öregasszony, aki fényesre törli a jonatánalmát – mind verset mondott; anélkül, hogy tudna róla. Ha nem így volna, bizony mondom, réges-régen megszűnt volna ez a kevéssé lukratív<sup>1</sup> vállalkozás, vagy népmeseien szólva, egy nagy zsákba varrták volna a világ minden költőjét, és bedobták volna a Dunába. Annál is inkább, mert eddig még bármilyen nagyra menendő vállalkozás során sem sikerült valahogy tökéletesen, valahogy félreérthet-



lenül megmagyarázni, hogy mire is jó a vers. Mégis úgy látszik, megvan az emberiségben az a rejtett, az a bűvópatak-tulajdonság, ami eltűri és hordozza a költészetet. Igaz, ez a titkos művészi ösztön más művészetekhez jóval kegyesebb, mint a versíráshoz. Ott van például a zene. Szívből irigyelem a zenehallgatók szektáját, akik kotájuk vonalaival behálózzák a földet, s hangjegyeik Ausztriából az Északi-sarkig repülnek. Ezt bizony a költészet szavairól korántsem lehet elmondani. Pedig – Isten látja lelkünket – a zenéről, sem lehet világosabban megállapítani, hogy voltaképpen mire is való, mint a versről.

De mindegy. Ne irigykedjünk. Ne irigyeljük más művészetek tudata alatti villámcsapásait. Inkább lássuk be, hogy a költészet afféle kétpúpú teve – olyan, amelyet egyszer a Soroksári úton láttam.

Egy teljes autósor állt és dudált, míg a teve sávot váltott, és némi megvetéssel pillantva az ideges vagy kővé meredt autósokra, nyugodt léptekkel vonult a belső város felé. Már akkor is szembetűnően sok asszociációm támadt a tevéről, jelképisége olyannyira elkerülhetetlen volt – használjuk hát fel őt, használjuk fel a soroksári tevét ez egyszer a költészet szimbólumául. Két púpja volt, mondom. Ezt a két púpot én időrendben ismertem meg. Úgy értem: az évek folyamán módomban volt félreérthetetlenül megtapasztalni a költészet kettős természetét.

1 lukratív: jövedelmező, hasznot hajtó



Kezdetben volt a gyerekkor. Gyerekkoromtól írok verset, mint annyian, és mint annyian, kezdetben teljesen aggálytalanul. A gyerekkori versírás jó. Nem, ne higgyük, hogy minden gyerekköltőből költő lesz – mert akkor valóban mindenki költő volna. A gyerek versérzéke közismert. A ritmikus motyogás, a szóeufória korszaka ez – örök előképe, forrása és megértetője a versírás egy fajtájának vagy talán magának a versírásnak. Mindenki költő volt tehát három-négy éves korában, esetleg még előbb. Az ugráló, kántáló, értelmes és értelmetlen szavakat hadaró gyerek az élet egyik legnagyobb élményét éli át: az emberi beszéd hajnalkorát. Félig öntudatlanul éli át, és kitűnő ritmusérzékkel; tehát költőien. A gyermeki ritmikus beszéd életfunkció, s úgy gondolom, minden későbbi ritmikus beszédnek is elsősorban életfunkciónak kell lennie.

Nincs is semmi baj, míg meg nem jelenik a teve második púpja; míg föl nem tűnik a láthatáron a költészet másik fele. Akkor történik ez, amikor az ősi, serdületlen ritmusba kezd beleszólni a serdülő tartalom, s az ember megrendülten jön rá, hogy a költészet kifejezés. Vagyis hogy a költőnek mondania is kell valamit, hogy a szavaknak értelmük van, és arra valók, hogy kifejezzük velük magunkat és a világot, minden emócióinkat és legalábbis az emberi lét egészét. A kamasz-költészet áradó pillanata ez, a verszuhatógóké – ki ne ismerné, mikor mindenki költő, vagy költő volt életében kétszer-háromszor?

Mégis: a kamaszköltészet túlságosan is sokra megtanít. Ha csakugyan versírásra születünk, igen hamar rájövünk a szó és az alany, a kifejezés és az emóció, a jel és a tárgy közötti távolságra. A gyermekkori szóeufóriának vége, a kamasz-pillanat kételytelen önkifejezésének ugyancsak: felnőtünk,

és hordozhatjuk a teve két púpját, az írás mesterségének mindenkori kettősségét, a szó örömeit és a szó elégtelenségét.

A versírás – nekem – e kettő közötti egyensúlyjáték. Kényes egyensúly: keskeny ösvény két szakadék között.

Vagy másképpen: az egyértelmű szó és a tagolatlan közérzet párharca, De folytathatnám tovább a kettősségek felsorolását, ennek a „között” állapotnak a bekerítését, ami számomra a költészet. De hát hogy is ne volna legalább kettősség a költészet, amikor az élet is az? Minden pillanatunk és egész létünk ellentétek keresztelési helye – ahogy a reneszánsz filozófus mondja –, vagy ha tesszik, közlekedési csomópont a tények és eszmék országútján, vagy légikikötő, ég és föld kondenzációs találkozótere. Csoda, hogy élünk, csoda, hogy írunk a benyomások ilyen forgatagában, túlzásúfolt, 20. századi eszméletünk tudomásai és hányattatásai között. Csak lassan világosul meg előttünk, felnőttiségünk fokozatai előrehaladva, hogy írni nehéz. Hogy is mondja Arany János, mindannyiunk atyja, az



ember és az író mitologikus és mindennapos gyötrelmeiről szólván?

*Prometheus nem vagyok, de kínját érzem,  
Mint régi Tantalus szomjazva éhezem,  
Fut perceim nyugalma.  
Csak most világosak előttem a mesék,  
A szüntelen fogyó, s megújuló vesék,  
És a tűnékeny alma.*

Igen, tűnékeny alma, tantaluszi alma az, amit a költő versével le akar szakítani. De hát – mit is tehetne mást? – mindig újra megpróbálja.



*Nem tudható ma már, hogy az alkotó ízlése vagy a véletlen rendelte Tornay Endre András szobrászművész (Zetelaka [vajon melyik országban van?], 1949–Kőszeg, 2008) kisplasztikáit egymás mellé az alkotó egykori háza kertjében, de olyanok így együtt, mintha a tankönyvünkben emlegetett művészet- és irodalomtörténeti korszakokat illusztrálnák...*

*A bal első alakzat egy antik szobor harmóniáját ragadja meg. A lyukas, kör alakú korong kétségtelenül tömör középkori formákat idéz. A bronzból (?) készült, elsőre furcsa, de mégis szép és harmonikus fémszobor a gótika karcsúságára emlékeztet, barokkos ívekkel. A talapzatok pedig már a modernséget, sőt, a posztmodernség letisztult, mégis sokszínű formavilágát idézik meg.*







I. rész

Irodalom a kezdetektől  
az 1700-as évekig



## Az antikvitás gondolkodása és jelformái – ma

**JELFORMA** Irodalmi (művészeti) beszédmódok által használt nagyalakzatok fogalmi megnevezése. A jelformák a művek legáltalánosabb sajátosságait igyekeznek megragadni, melyek egy-egy korra, ízlésirányra jellemzőek. (Ilyenek például: a rendkívüliség ábrázolása, allegorikus beszédmód, groteszk cselekményvezetés stb.).



*Ők láthatóan élőszóban – illetve különböző tárgyak segítségével – kommunikálnak egymással*

Homérosz, Platón, Arisztotelész, Szophoklész – Catullus, Vergilius, Horatius, Tacitus... Ha ezeket a neveket halljuk, olyasmire gondolunk, amely elmúlhatatlan és felülmúlhatatlan érték az emberiség életében. Azok a ► jelformák ugyanis, amelyeket ők létrehoztak, még ma is szabályozói életünknek, vagy legalábbis ismerjük őket, s hatással lehetnek ránk. (A korszak a legelfogadottabb vélemény szerint szűkebb értelemben Kr. e. 776-tól, az első olimpiai játékoktól Kr. u. 476-ig, a Nyugat-római Birodalom bukásáig tartott.)

Érdeemes elgondolkodnunk rajta, hogy a görög és a latin nyelv tudása még ma is egyfajta kiváltságot jelent, s tiszteletet ébreszt. A múzeumokat járva pedig, bárhol a világon, megkülönböztetett figyelemmel őrzik a görög vázákat, kincsként vigyáznak az ásatások során előkerült mindennapi szerszámokra is, töredékekre is.

Homérosz legkiválóbb magyar fordítója, Devecseri Gábor juttatta el magyarra átültetve a halhatatlan vak költő szépséges sorait. Itt egy saját versét adjuk, melyben érezhető a klasszikusok néhány motívuma, fegyelme és mértéktartása.

### Devecseri Gábor: **Bikásirató**

Megszülettünk hirtelen,  
egyikünk se kérte.  
Kérve kérünk, szép jelen:  
meg ne büntess érte.

Kérünk, kurta pillanat,  
ne vess tüzre, lángra,  
szép olajfa-lomb alatt  
várhassunk halálra.

Hadd teljék az életünk  
– mint lehet – szelíden,  
gyolcsban zengjük énekünk,  
nem csalános ingben.



1. Írjátok történetvariációkat a képekhez, illetve akár egyetlen elbeszélésbe is beleszőhetitek őket! Olvassatok fel néhányat: meglátjátok, mennyire sokféle ágaznak el történeteitek!

2. Írjátok meg drámaszerűen a falfestményen látható jelenet szövegeit! Játsszátok is el a mindrámákat!



A megelőző, egyiptomi kultúra már egészen egyedi jelrendszert hozott létre a gondolatok és érzelmek rögzítésére. Ennek elemeit ▶ hieroglifáknak nevezzük. (A hieroglifákat mintegy másfél évezrednyi „hallgatás” után fejtették meg 1823-ban. Kiderült azonban, hogy a szövegek nagy része istenek, uralkodók és közemberek nevének és dicsőségének véget nem érő felsorolása. Ennek magyarázata, hogy az egyiptomiak a névnek különös fontosságot tulajdonítottak, ezért igyekeztek azt minden lehetséges helyen megörökíteni. Ettől függetlenül természetesen az adott kor megismerésének legfontosabb, legzajdagabb jelrendszere ez az írás.)

**A MÍTOSZ**ok a gondolkodás és a történelem sajátos jelegyüttesei. Az emberek már a kezdetektől fogva – a gondolkodás legelső pillanataiban – igyekeztek megérteni életük eseményeit, majd saját belső vívódásaikat. Ehhez mások életének és gondolatainak ismeretére volt szükségük. A ▶ mítoszok ennek a „jel- és jelentéscseré”-re irányuló késztetésnek a termékei. Vagyis először létrejött a szükséglet, mely arra irányult, hogy a velük történeteket elmondják, átadják másoknak. Később kíváncsiak lettek mások történeteire is, hogy a saját életük alakítása során ezeket az elbeszéléseket, magatartásmodelleket figyelembe vegyék.

Ennek okán először a szóbeliségben, majd az írásbeliségben is kialakultak olyan „alaptörténetek”, amelyek aztán ▶ példázatként működtek az egyének közötti kommunikációban.



Eric Josef origami-figurái  
A Gyűrűk Urából

1. Írjatok magatok is mitikus történeteket! Lehet, hogy van köztetek, akinek van saját mitológiája. Kérdezzétek meg egymást!

2. Tolkien műve, *A Gyűrűk Ura* vagy George Lucas filmsozozata, *A csillagok háborúja* egyaránt modern mitológiát igyekeznek létrehozni. Neked mi a véleményed ezekről a törekvésekről?

**HIEROGLIFÁ** 'szent véset' Egyiptomi írásrendszer, szótag- és betűírás; a képírásnál kevesebb, a hangjelölő betűírásnál több képi elemet használ. Magas elvonatkoztatási szinten képes közölni és elbeszélni fogalmi tartalmakat.



Hieroglif írástábla

**MÍTOSZ** lásd a főszövegben!

**PÉLDÁZAT** Tanító jellegű történet. Szóban vagy írásban közölve emberek, csoportok viselkedése számára mintául szolgálhat, és életüket is képes befolyásolni. (Lásd a *Biblia* példázatait!)

**KOMPOZÍCIÓ, KOMPONÁLTSÁG ('STRUKTÚRA')** A dolgok természetes vagy mesterséges szerveződése. A részek és az egész egymáshoz való viszonya erőteljesebb hatást gyakorol ránk, mintha csak a véletlen rendezte volna egymás mellé őket. (A természet rendjében és elemeiben is felismerni vélünk jelentésszerű struktúrákat.)

Amikor ezek a történetek csokorba szerveződnek, és embercsoportok életét lesznek képesek segíteni, akkor beszélünk mítoszokról. Ezek olyan történetegyüttesek, melyeknek alapja gyakran a valóság, ám jelentékeny részben függetlenek attól. ▶ **Komponáltságuk sokkal esetlegesebb, mint a későbbi tudatos műalkotásoké, hatásuk azonban ettől függetlenül ugyanolyan erős lehet. Ennek oka, hogy a spontán ▶ kompozíciókban megnyilvánuló elemi erejű véletlenek is katartikus hatást képesek kiváltani a befogadóból.**

**3.** Talán a legismertebb történetegyüttes a görög mitológia. A **jobb oldali** hasáiban egy görög szobor torzóját láthatjátok római másolatban. Értelmezték vonásait, testtartását, az általa megtestesített eszményeket! (Segíthet ebben Rainer Maria Rilke *Archaikus Apolló-torzó* című verse!)

**4.** A **középső hasáb** képein e mitológia főistenének, Zeusznak (felül) és az egyik legnépszerűbb alaknak, Apollónak (alul) a fejét láthatjátok. Nézzetek utána a hozzájuk kapcsolódó történeteknek! Értelmezték a két fejszobor arcvonásait, tekintetét! Milyen érzelmek tükröződnek rajtuk?

**5.** Melyik fej illeszkedne jobban a torzóhoz? Miért?



*Polükleitosz Lándzsavívő című híres szobrának római kori márvány másolata Bécsben (az eredeti a 440 körüli évekből való)*



6. A 'mítosz' szót egy másik – mai – értelemben is szoktuk használni, a keretes szövegrész erre példa. Utalunk ezzel az emberiség egyik legszebb „találmány”-ára, az olimpiai játékokra is, melyeket több, mint ezer évig megrendeztek az ókori Görögországban, illetve 1896-tól kezdve ismét, négyévenként. – Akár készíthetnétek különböző olimpiai projekteket is!

7. Vagy rendeztetek az osztályban olimpiatörténeti vetélkedőt!



„Elterjedt az a frappáns nézet, mely szerint Phelps teljesítményét a NASA űrállomásokon fokozták, és feltehetően orvosi szobákban manipulálták. Ennek látható jelei vannak. Elkezdett íródni a Phelps-mítosz. Phelps androgün lény, nem is ember, hanem cápa, egymaga az egész világot jelképezi, nagy terhet cipel könnyedén. Még jó hogy, iszonyú hosszúak a karjai, ha kinyújtáná, szélteben hosszabb volna, mint egy átlagos kínai ember. Biztosan nagy lábai vannak, meg lábujjai, a delfinmozgást csak a delfinek csinálják nála jobban. Alig kell mozgatnia végtagjait, úgy szeli a vizet az új Speedo dresszben, mint egy természetes tengeri hal.”

Kiss Noémi, *Cápadressz és labdalányok* (részlet) = [www.litera.hu/hirek/kiss-noemi-capadressz-es-labdalanok](http://www.litera.hu/hirek/kiss-noemi-capadressz-es-labdalanok) [2011. 01. 26.]



*Kovács Katalin és Janics Natasa az olimpiai dobogó legfelső fokán, Peking, 2008*



1. Egy fotósorozat négy darabját mutatjuk be. Mindegyik lehetne a „ki itt belépsz...”-motívum illusztrációja Dante művéhez, az *Isteni színjáték*-hoz. Vagy a 2.-nak azt a címet adhatnánk: „Ki itt átmész...”? A 3.-nak pedig azt, éppen a vers ismeretében, hogy „Ki itt kilépsz, hagyj fel minden reménnyel...”?!



## A középkor jelrendszereiről mai szemmel – egy Dante-motívum segítségével

A középkor az emberiség történetének egyik legizgalmasabb időszaka. Még nem gyorsult fel az idő, még minden „őszinté”-nek – bár olykor egyben fenyegetőnek, kegyetlennek is – tűnik. Ha betekintünk a kulisszák mögé, akkor a véres szenvedélyek, a vigasztalan reménytelenség mellett nagy lelkesedésekkel is találkozhatunk.

„Sötét középkor” – szokták mondani gyakran, akik erről a korról beszélnek. Nincs igazuk, mert hiszen ilyen értelemben minden kor „sötét”. Az emberiség nemigen tanul hibáiból, sajnos újra és újra eljönnek a pusztítás, az erőszak, a háborúk évtizedei. (Némi reményt talán az adhat nekünk, hogy legalább Európa nyugati felén nem volt háború 1945 óta...)

A középkor izgalma mindenekelőtt abban lehetett, hogy a szenvedélyek és az örömök ugyanolyan mélyek voltak, mint az antikvitásban vagy mint amilyenek ma. A megbocsátás lehetőségei azonban talán kevésbé lehettek adottak az emberek számára. Kíméletlenebbek voltak a szenvedélyek, az ősi ösztönök megzabolozására alkotott „vastörvények” (lásd a magyar történelem példáit!). Végtaglevágás, lefejezés, kerékbe töretés, megkövezés, kalodázás, pellengérré állítás, máglyahalál: a középkori élet szinte mindennapos eseményei. Szemét- és szennytenger a városokban, fertőző betegségek sokasága; pusztító járványok tizedelik a lakosságot.

De azt se feledjük, hogy a világ legrégebbi, s nagyrészt ma is működő egyetemei is a középkorban alakultak (Bologna, Cambridge, Krakkó, Oxford, Padova, Pécs stb.).

Amikor DANTE ALIGHIERI (1265–1321; 152–155. oldal) azt írja halhatatlan művében a pokol bejárata fölé: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel”, akkor mintha nemcsak a Pokol bugyraitól, hanem a középkor végtelességéről is szólna.

### Francesco Petrarca

#### Magamban, lassan, gondolkodva járom

Magamban, lassan, gondolkodva járom az elhagyott, a puszta, néma tájat, s szemem vigyáz, hogy arra most ne járjak, hol a homokban emberé a lábnyom.

Menekvésem csak ez; rejtőzni vágyom az emberek elől, kik rámtalálnak, mert arcom őrzi visszfényét a lángnak, mely bennem ég, s jókedvem tűnni látom.

S már azt hiszem, csak a hegyek s a völgyek, folyók és erdők érthetik meg éltem, mert máshol mélyen rejtve van keserve.

De bármilyen vad s zord utakra törjek, el nem hagy az Ámor, ő kíséri léptem vitázva, kérdezetve és felele.

(Szabolcsi Éva fordítása)



## Nagy Gáspár: Söpri a reményt

*Elesni hol?*

*Elesni miben?*

*Elesni a végtelen  
sima semmiben.*

Még bódítva sűt,  
leszúr a Nap,  
mint mindig októberben:  
árnyékom keresztje mögé  
kerülök a földbe.

Még napfény-horzoslós  
a bőrön, még tarkómra  
zuhog a sárga tagló:  
látszom már és játszok  
a képtelen keretben,  
hullámzok fönt és lent:  
egekben, tengerekben.

Már nem a miénk az Óperenciás,  
elhullunk majd a  
tányérsapkás őszben,  
csak amit vérünk buzgása kiás,  
amit riadtan nyalnak  
föl az őzek, csak ez  
a csalitos sár marad:  
húzzuk magunkra földnek.

De miket fogadok, Istenem!  
Hogy sáros karácsonyoddal  
szívemen is átlélegzem  
e halottas évet,  
az Orbis gyomra zúg:  
ez a Pokol-köri ének,  
hol Petrarca nincs jelen,  
Dante meg nyaral,  
végül tilos körökből  
lép elének a dal:

*most már csak a gyönyörűek  
testben-léleekben se hűek  
a zokogó szépnévűek  
rajtam hűvöslő kezűek  
életemből-életűek*



3. Nagy Gáspár szülőházának ajtaja Bérbaltaváron

2. Milyen szerepet játszik Nagy Gáspár versében a Petrarca- és a Dante-motívum? Nézz utána, kik voltak ők!? Később még találkozhatunk velük 😊 !

3. Melyik év őszére utalhat Nagy Gáspár versének „október”-e?

maradnak és gyerekjézusokat  
szülnek maguknak Európa zsúfolt  
jászlaiba: mert tudják, amit nem  
tudnak a hűek, a hülyék, a nyűvek –  
tudják: fenyőtűk ügetnek szívem  
riadt hegyláncai felé, sejtik:  
sorsomban sír az elbukó jelen,  
méhük ezért táguló világegyetem:  
nem tűr varratokat, hogy szülne  
engem jövővé doppler-effektusok  
ritmikus csődjében, a tágulás  
csöndjében, betlehemi bölcsőjében  
ott, hol angyalságom hűlt helyén  
megint értem bőg néhány  
kiherélt szamár, legelvén közben  
az egyetlen fényes csillagot, mely  
gyertyaként ég rám vagy fénylik le  
rólam: söpri a reményt fölöttem,  
söpri a szalmát alólam és bár  
nem lehet könnyedén mosolyogva,  
meg fogcsikorgatva se lehet!  
De szüljön meg valaki azzá, aki voltam!

*Fölállni most?*

*Fölállni hogyan?*

*Fölállni... jajj!*

*Boldogtalanul boldogan.*

(Kötetben: 1982)



4. Október

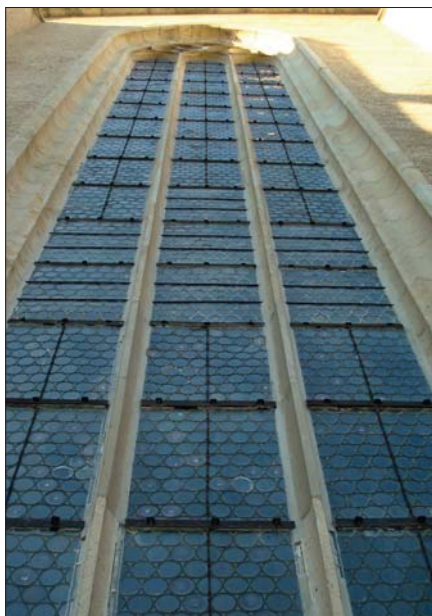
4. Mi történhetett az 1. képen? Írd meg novellának!

5. A képek illusztrációi is lehetnének a vers „történet”-ének (lásd a címetek!). Társítsátok a valóság képi és szavakban megragadható, ezáltal elbeszélhető elemeit hasonló váratlansággal (pl.: „megszökött a nyár”; „beszédes csönd”)!

6. A 4. kép mintha a térélmény helyett időélményt is megfogalmazna. Szerinted?



Román stílusú temetőkápolna a kehidai (Zala megye) temetőben a 13. századból (itt nyugszanak Deák Ferenc szülei)



Nyírbátor református templomának gótikus ablaka

## A KÖZÉPKOR (TEMPLOM)ÉPÍTÉSZETE

Szenvedély, törvény és lázadás egyszerre igyekszik megfogalmazni magát a román stílusban fogant templomok súlyos formáiban. De ugyanezek az értékek-érzések jelennek meg nem kisebb erővel a gótika csúcsíves, ég felé törő kőcsipkéiben is.



A románból a gótikába hajló stílusban (lásd a kapubélet csúcsíveit!) épült téglatemplom Árpáson (Győr-Moson-Sopron megye)

A magyarországi román stílusú építészet remeke a jáki katolikus templom

A budavári Mátyás-templom tornya (neogótikus stílusban épült újjá az 1890-es években Schulek Frigyes tervei alapján)



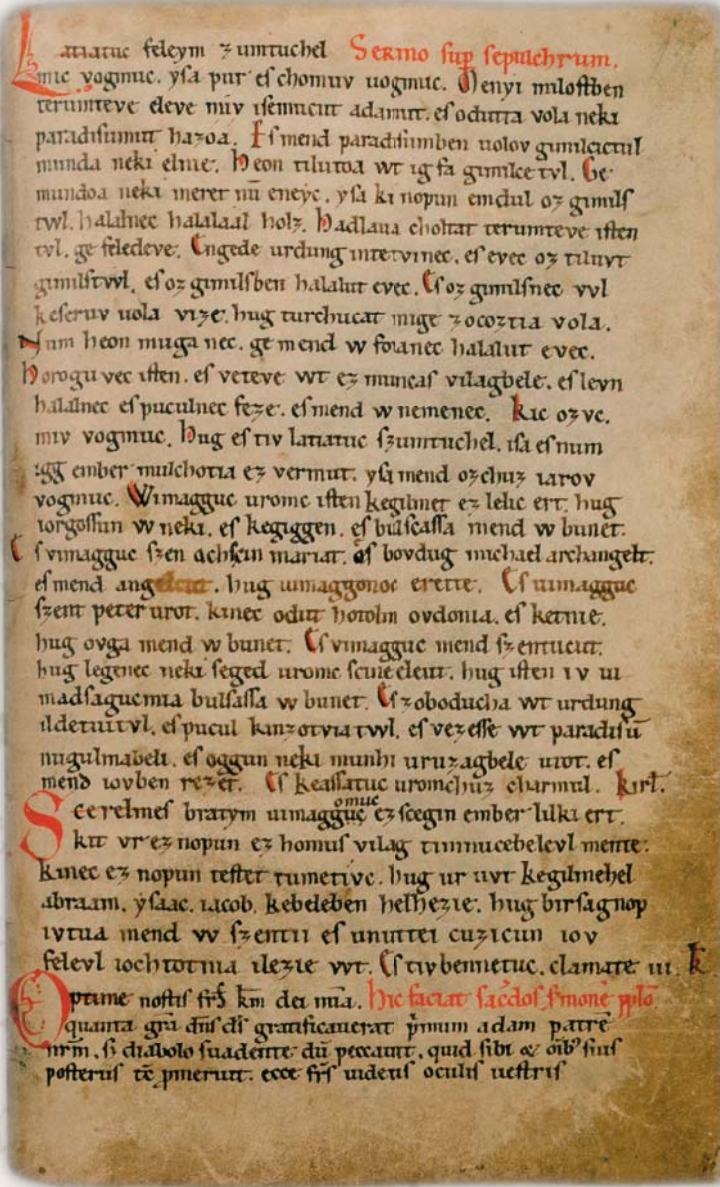
1. Készítsetek egy nagy „templom-projekt”-et az osztályossal! Amerre jártok négy éven keresztül együtt és külön is, mindenütt fényképezzétek le a templomokat, s meglátjátok, 12-re milyen értékes gyűjteményetek (honlapotok?) lesz ☺ !

2. Társítsatok a képekhez évszázkokat, hónapokat, napszakokat!





## Halotti beszéd és könyörgés



Halotti beszéd és könyörgés (1192–1195 között)

„A legkorábbi összefüggő magyar nyelvemlék egy 26 soros temetési beszéd és egy hozzá kapcsolódó 6 soros imádság a halottért. A Pray-kódex [...] függelékében, a latin nyelvű temetési szertartás végén kapott helyet. A kódex e részét 1192 és 1195 között másolták, de a magyar szöveg már a mintapéldányban is szerepelt, nyelvállapota szerint a 12. század közepére datálható. A magyar temetési beszéd után közvetlenül olvasható egy hasonló tartalmú, kicsit részletesebb latin prédikáció, a magyar változat mintája. A magyar beszéd készítője átszerkesztette a latint, leegyszerűsítette a szöveget, ugyanakkor valamennyi stíluslemelt ügyesen adaptálta az ismétléstől a felkiáltásig és a figura etymologica-ig [szótöisméltés] (halálnak halálával halsz). A prédikáció latinul nem tudó hívek számára készült, akik alapvető hittani ismeretekkel rendelkeztek. A beszéd utal a teremtésre, a bűnbeesésre, ennek következményére, a halálra, majd a halottért való imádságra szólítja fel a híveket. Maga a könyörgés kötött: a latin imádság szó szerinti fordítása. A magyar prédikáció nyelvileg olyan kifogástalan, amennyire csak egy többször elhangzott beszéd lehet: a szóban kiérlelt változatot írta le egyszerű valaki. Ez a változat azonban nemcsak néhány alkalomra szólt, hanem a magyar nyelvű sírbeszéd modellje lehetett. I. Károly király temetésén 1342-ben Telegdi Csanád érsek hasonló tartalmú beszédet mondott. Jelentőségét növeli, hogy a sírbeszéd műfaja nem volt ekkor általánosan elterjedt Európában, s a népnyelvi prédikációk lejegyzése sem volt gyakori.”

(Madas Edit)



*A román stílusban épült lébényi templom (Győr–Moson–Sopron megye) esti megvilágításban*

### Kosztolányi Dezső: **Halotti beszéd** (Részlet)

„Látjátok feleim, egyszerre meghalt és itt hagyott minket magunkra. [...]

Okuljatok mindannyian e példán. Ilyen az ember. Egyedüli példány. Nem élt belőle több és most sem él, s mint fán se nő egyforma két levél, a nagy időn se lesz hozzá hasonló.”

### EGYKORI, FELTEHETŐ OLVASAT:

Látjátuk feleim szümtükhel, mik vogymuk: isá, por és homou vogymuk. Mënyi milosztben terömtevé elew miü isëmüköt Ádámot, és aduttá valá neki pãrãadicsumot házoá. És mënd pãrãadicsumben valou gyimilcsëk-tül mondá neki élnië. Hëon tilutoá út igy fá gyimilcsëtül. Gye mondoá neki, mërèt nüm ënëik: isá, ki napon ëmdöl az gyimilcsëtül, hãlãlnëk hãlãlãl holsz. Hãdlãvá holtát terömtevé Istentül, gye feledevé. Engedé ürdüing intetüinek, és évék az tilvot gyimilcsëtül. És az gyimilcsben hãlãlu évék. És az gyimilcsnek ül keseröü valã vizë, huyg turkolãt mígë szakasztja valã. Nüm hëon mogãnek, gye mënd ű fajãnak hãlãlut évék. Haraguvék Isten, és vetevé űt ez munkãs vilãg belë: és lëün hãlãlnëk és pukulnek fëszë, és mënd ű nemënek. Kik azok? Miü vogymuk. Huyg és tiü látjátuk szümtükhel: isã, és nüm igy embër mülhatjã ez vermöt, isã mënd azhuz járou vogymuk. Vimãdjuk Uromk Isten këgyilmët ez lélekërt, huyg jorgasson ű neki, és këgyigygyën, és bulcsãssã mënd ű bünët! És vimãdjok szen[t]ãhszin Mãriãt è boudog Mihãl èrhãngyëlt és mënd ãngyëlkot, huyg vimãdjanak èrettë! És vimãdjok szent Pëtër urat, kinek adot hatalm oudaniã és këtnië, huyg oudjã mënd

### ÉRTELMEZÉS:

Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk: íme, por és hamu vagyunk. Mennyi malasztban teremté kezdetben [Úr] mi ösünket, Ádámot, és adta vala neki paradicsomot házzá. És mind[en] paradicsomban való gyümölcsöktől monda neki élnie. Csupán tiltá őt egy fa gyümölcsétől. De monda neki, mért ne ennék: „Bizony, [a]ki napon eendel az[on] gyümölcstől, halálnak halálával halsz”. Hallá holtát teremtő Istentől, de feledé. Engede ördög intetéknek, és évék az[on] tiltott gyümölcstől, és az[on] gyümölcsben halált évék. És az[on] gyümölcsnek oly keserű vala leve, hogy torkát megszakasztja vala. Nem csupán magának, de mind[en] ő fájának halált évék. Haraguvék Isten, és veté őt ez munkás világba: és lőn halálnak és pokolnak martaléka, és mind[en] ő nemének. Kik azok? mi vagyunk. [A]hogy is ti látjátok szemetekkel: Bizony, egy ember sem kerülheti el ez vermet, bizony, mind ahhoz járó vagyunk. Imádjuk Urunk Isten keyelmét e lélekért, hogy irlalmazzon őneki, és keyelmezzen, és bocsássa mind[en] ő bünét! É imádjuk Szent Asszony Máriaát és Boldog Mihály arkangyalt és mind[en] angyalokat, hogy imádjanak érte! És imádjuk Szent Péter urat, akinek ad[at]jott hatalom oldania és kötnie, hogy oldja mind[en]



ű bűnét! És vimádjok mēnd  
szentököt, hūgy lēgyenek neki  
segéd Uromk színē eleūt, hūgy  
Isten iū vimádságok miá bul-  
csássá ű bűnét! És szobodohhá  
ūt űrdüng ildetüitűl és pukul  
kínzatujátúl, ē vezessē űt pá-  
rádicsum nyugalmā belē, és adjon  
neki műnyi uruszág belē utat  
és mēnd jouben részēt! És  
kiássátuk Uromkhoz hármúl:  
kyrie eleison!  
Szerelmes brátim! vimádjomuk  
ez szēgin embēr lilkiért,  
kit Ūr ez napon ez hamus világ  
tímnüccē belől mentē, kinek ez  
napon tēstēt tömetjök; hūgy  
Ūr űt kēgyilméhel Ábrám,  
Izsák, Jákob kebelében helhezjē;  
hūgy bírságnap jutván mēnd ű  
szentēi és ünüttei küzēkōn  
jou felől johtatniā íleszjē  
űt! És tiū bennetük. Clamate  
ter: kyrie eleison!

ő bűnét. És imádjuk mind[en]  
szenteket, hogy legyenek neki  
segedelmére Urunk színe előtt, hogy  
Isten ő imádságuk miá bo-  
csássá ő bűnét! És szabadítsa  
őt ördög üldözésétől és pokol  
kínzásától, és vezesse őt pa-  
radicsom nyugalmába, és adjon  
neki mennyországba utat,  
és mind[en] jóban részt! És  
kiáltsátok Urunkhoz háromszor:  
kyrie eleison!  
Szerelmes Testvéreim! imádjunk  
e szegény ember lelkéért,  
[a]kit Ūr e napon e hamis világ  
tömlöccéből mente, [a]kinek e  
napon testét temetjük, hogy  
Ūr őt kegyelmével Ábrahám,  
Izsák, Jákob kebelében helyezze,  
hogy bírságnap jutva mind[en] ő  
szentei és kiválasztottai között  
jobb felől iktatnia élessze  
fel őt! És tibennetek. Clamate  
ter: kyrie eleison!

### Zúgó Róbert: Zsoltár [I]

Ne engedd, Uram,  
hogy versem úgy fogyjon el,  
mint a gyertya;  
hadd higgyem: kell még ma  
gyöngyfényű izzás,  
amit nem homályosít  
a holnap csonknak  
körülírható árnyéka –  
ne engedd Uram,  
Kassák földjére a Gonoszt,  
nem árverezhető ez el,  
itt nincs helye vizálnak –  
és ha kételyem támad,  
s komor betűkkel kezdek  
verset írni: Te, aki  
mindenütt vagy és minden  
nyelven beszélsz, sokáig  
azt se engedd, Uram!

(Kötetben: 1984)

### Márai Sándor: Halotti beszéd

(Részlet)

„Látjátok, feleim, szem' tekkel mik vagyunk  
Por és hamu vagyunk  
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.  
Össze tudod még rakni a Margitszigetet?...”

*Az író életének nagyobbik részét hazájától távol  
– emigrációban – töltötte. Ezt a verset 1951-ben  
írta Olaszországban.*



Színezett tollrajz a Pray-kódexből

### Zúgó Róbert: Zsoltár [II]

Csordapásztoraiddnak  
parancsold meg, Uram,  
hogy tereljék össze  
szétszéledt nyájadat,  
hisz látod: így az élet  
szertehömpölygő áradat.  
Hangomnak adj erőt,  
látásom élesítsd,  
kezembe faragj  
vándorbotot,  
hadd legyen én is  
a pásztorod!

(Kötetben: 1984)

**Források:** Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor, szerk. MADAS Edit, Bp., Tankönyvkiadó, 1992, 317–318. és BENKŐ Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegeimlékei, Bp., 1980, 47–49, 55–57.

## Ómagyar Mária-siralom (1300 körül)

Betűhív közlés áttördelve:

Volek syrolm thudothlon  
syrolmol sepedyk.  
buol ozuk epedek.  
Walasth vylagumtul  
sydou fyodumtul  
ezes urumentuul.  
O en eses urodum  
eggen yg fyodum,  
syrou aniath thekunched  
buabeleul kyniuhhad.  
Scemem kunuel arad,  
en iunhum buol farad  
the werud hullothy  
en iunhum olelothy  
Vylag uilaga  
viragnac uiraga.  
keseruen kynzathul  
uos scegegek werethul.  
Vh nequem en fyon  
ezes mezuul  
Scegenul scepsegud  
wirud hioll wyzeul.  
Syrolmom fuhazatum  
therthetyk kyul  
en iumhumnok bel bua  
qui sumha nym kyul hyul  
Wegh halal engumet  
eggedum illen  
maraggun urodum,  
kyth vylag felleyn  
O ygoz symeonnok  
bezzeg scouuo ere  
en erzem ez buthuruth  
kyt niha egyre.

Egykori kiejtés szerinti  
szöveg Pais Dezső olvasa-  
tában:

Volék sirolm tudotlon.  
Sirolmol sepedik,  
buol ozuk, epedek,  
Választ világumtuul,  
zsidou fiodumtuul,  
ézes ürümentüül.  
Ó én ézes urodum,  
eggyen-igy fiodum,  
sírou anyát teküncsed,  
buabeleül kyniuhhad!  
Szemem künnyüel árad,  
junhum buol fárad.  
Te vérüd hullottya  
én junhum olélottya.  
Világ világa,  
virágnak virága,  
keserüen kinzatul,  
vos szegekkel veretül!  
Uh nekem, én fiom,  
ézes mézüül,  
szégyenül szépségüd,  
vírüd hioll vizeül.  
Sirolmom, fuhászatum  
tertetik kiül,  
én junhumnok bel bua,  
ki sumha nim hiül.  
Végy halál engümet,  
eggyedüm ílyen,  
maraggyun urodum,  
kit világ féllyen!  
Ó, igoz Simeonnok  
bezzeg szovo ére:  
én érzem ez bútürüt,  
kit niha egíre.

Szemben az elmúlással 1.  
(Tata)



Tuled ualmun  
de num ualallal  
hul yg kynzassal,  
Fyom halallal.  
Sydou myth thez turuentelen  
fyom merth hol byuntelen  
fugwa huztuzwa  
wklelue kethwe ulud.  
Keguggethuk fyomnok  
ne leg kegulm mogomnok  
owog halal kynaal  
anyath ezes fyaal  
egembelu ullyetuk.

Tüüled válnum;  
de nüm valállal,  
hul így kinzassál,  
fiom, halállal!  
Zsidou, mit téssz türvéntelen,  
Fiom mert hol büüntelen.  
Fugvá, husztuzvá,  
üklelvé, ketvé ülüd!  
Kegyüggyetük fiomnok,  
ne légy kegyülm mogomnok!  
Ovogy halál kináal  
anyát ézes fiáal  
egyembelü ülljétük!

Szemben az elmúlással 2. (Köszeg)



„Első magyar nyelvű versünk szövege a Leuveni-kódex (e. löven) 134v [verso: hátoldal] lapján található. A vers műfaja: planctus, azaz siralomének. [...] Mészöly Gedeon értelmezése szerint mai magyar nyelven a következő a szöveg jelentése:

*Nem tudtam, mi a siralom. Most siralommal zokogok, bútól aszok, epedek. / Zsidók világosságomtól, megfosztanak én fiamtól, az én édes örömemtől. / Ó, én édes Uram, egyetlenegy fiam, síró anyát tekintsed, bűjából őt kivonjad! / Szemem könynytől árad, szívem bútól fárad. Te véred hullása szívem alélása. / Világnak világa, virágnak virága, keservesen kíznak, vas szegekkel átvernek! / Jaj nekem, én fiam! édes vagy, mint a méz, de szépséged meggyalázzák, véred hull, mint a víz. / Siralmam, fohászkozásom belőlem kifakad, én szívemnek belső búja, mely soha nem enyhül. / Végy magadhoz engem, halál, egyetlenem éljen. Maradjon meg az én Uram, világ tőle féljen! / Ó, az igaz Simeonnak bizony érvényes volt a*

*szava. Én érzem e bú törét, melyet egykor jövendőlt. Tetőled válnom kell, de nem ily szörnyű valósággal, mikor így kínoznak, én fiam, halálosan! Zsidó, mit téssz törvénytelenül? Fiam miért hal büntelenül?*

*Megfogván, rángatván, öklölvén, kötöztvén megöled! Kegyelmezzetek fiamnak, nem kell kegyelem magamnak! Avagy halál kínjával, anyát édes fiával vele együtt öljétek!*

A versben említett Simeon története Lukács evangéliumában található. (Lukács 2, 25-35.) Simeonnak a Szentlélek kinyilatkoztatta, hogy addig nem hal meg, míg a Megváltót nem látta. Mikor a kis Jézust

körülmetélésekor bemutatták a templomban, Simeon megjövendölte Jézus küldetését s Mária szenvedéseit azzal, hogy lelkét majd tör járja át.”

([Sz. n.], Ómagyar Mária-siralom = <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/kkor/028.htm> – az eredeti források adatai is itt találhatóak [2011. 02. 04.]



Bal oldalon a siralom szövege

**ZSOLTÁR** Himnusz- és imádságszerű vers, az ókori héber irodalom műfaja. Az ószövetségi *Zsoltárok könyvét* (150 vers) először Szenczi Molnár Albert fordította magyarra (1607). Későbbi költőink előszeretettel használták fel a műfaj sajátosságait. (Kölcsey *Himnusza* végigénekelhető Szenczi Molnár Albert 130. zsoltárának dallamára.)

**TRUBADÚRKÖLTÉSZET** Magyarozatát lásd a főszövegben!

1. Zenét tanuló osztálytársaitok segítségével próbáljátok meg „leénekelni” ezt a gregorián dallamot!

**ZENE ÉS IRODALOM** A középkor zenei világára az egyszólamúság, elsősorban az egyházi dallamok jellemzőek. Az antikvitás korabeli zsidó ▶ zsolnárok, illetve a görög egyházi énekek, a himnuszok nyomán alakult ki a gregoriánok műfaja. (Ezeket Nagy Gergely pápa rendszerezte először Kr. u. 600 körül.) A középkori (latin) himnuszalkotás egyik legnagyobb alakja Jacopone da Todi (e. dzsakocone da todi) olasz költő volt (1233 k.–1306). A 20. századi Carl Orff-zenemű, a *Carmina Burana* szövegalapja az azonos című, 13. századi kódexből származik.

A 12–13. században fejlődött ki a világi irodalom zenés, hangszerrel kísért ága, a lovagi vagy ▶ trubadúrköltészet. Ennek legnagyobb alakja a német Walter von der Vogelweide (e. valter fon der fógelweide; 1170 k.–1230 k.) volt, aki már egyéni szint adott költeményeinek. A trubadúrok udvarlóverseket írtak, melyek a szerelemről és a (rangban) távolban lévő hölgy meghódításáról szóltak.

Gospel for the Sunday After the Ascension

Tonus ad libitum

**D** Ominus vobiscum. . R. Et cum spi-ri-tu tu-o.

Sequenti-a Sancti Evangé-li-i secúndum Jo-ánnem. R. Glóri-a tí-bi Dómine.

**I** -n illo témpore : Di-xit Jesus discípu-lis su-is: Cum véne-rit Parácli-tus, quem ego mittam vobis a Patre, Spi-ri-tum ve-ri-tá-tis, qui-a Patre procédit, ille testimóni-um perhibébit de me: et vos testimóni-um perhibébi-tis,



2. A *Carmina Burana* a világ egyik legismertebb és legnépszerűbb zeneműve. Hallgassátok meg, majd gyűjtsétek össze más művészeti ágakba tartozó feldolgozásait is (lásd B. Gáti Csilla festményét vagy a Győri Balett egykori legendás előadását!)

Jacopone da Todi: **Stabat mater...** [Állt az anya...]

Állt az anya keservében  
sírva a kereszt tövében,  
melyen függött szent Fia,  
kinek megtört s jajjal-tellett  
lelkét kemény kardnak kellett  
kínzón általjárnia.

Óh mily búsan, sujtva állt ott  
amaz asszonyok-közt-áldott,  
ki Téged szült, Egyszülött!  
Mily nagy gyásza volt sírása  
mikor látta szent Fiát a  
szívtépő kínok között!

Van-e oly szem, mely nem sírna  
Krisztus anyjával s e kínra  
hidegen pillantana?  
aki könnyek nélkül nézze,  
hogyan merül a szenvedésbe  
fia mellett az anya?

Látta Jézust, hogy fajtája  
vétkéért mit vett magára  
és korbáccsal verették.  
S látta édes fiát végül  
haldokolni vigasz nélkül,  
míg kiadta életét.

Kútja égi szeretetnek,  
engedd éreznem sebednek  
mégét: hadd sírjak veled!  
Engedd, hogy a szívem égjen  
Krisztus isten szerelmében,  
s ő szeressen engemet!

Ó szentséges anya, tedd meg,  
a Keresztrefeszítettnek  
nyomd szívembe sebeit!  
Oszd meg, kérem, kínját vélem,  
kinek érdem nélkül érttem  
tetszett annyit tűrni itt!

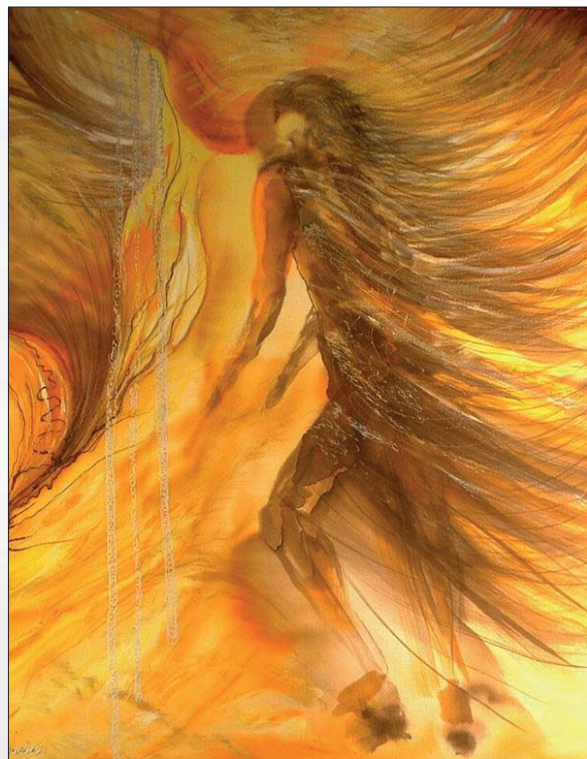
Jámborul hadd sírjak veled  
és szenvedjek mígcsak élek  
Avval, ki keresztre szállt!  
Álljak a kereszt tövében!  
Szívem szíved keservében  
társad lenni úgy sovárg!

Szűzek szűze! Légy szívedben  
hozzám jó és nem kegyetlen!  
Oszd meg vélem könnyedet!  
Add hogy sírván Krisztus sírján  
sebeit szívembe írnam  
s bánatodban részt vegyek!

Fiad sebe sebesítsen!  
Szent keresztje részegítsen  
és vérenek itala.  
hogyan pokol tüzén ne égjek!  
S az ítélet napján, kérlek,  
te légy védőm, Szűzanya!

Ha majd el kell mennem innen,  
engedj győzelemre mennem  
anyád által, Krisztusom!  
És ha testem meghal, adjad  
hogy lelkem dicsőn fogadja  
a pálmás paradicsom!

(Babits Mihály fordítása)



B. Gáti Csilla: *Carmina Burana*

3. Keressétek meg a *Stabat mater* zenei feldolgozásait (találtok a [YouTube-on](#) is!)! Hallgassatok meg közülük néhányat! Mit gondoltok, miért zenésítették meg oly sokan ezt a verset?

4. Hallgassatok passiókat, melyek Jézus szenvedéstörténetét dolgozzák fel az evangéliumok alapján oratorikus formában (pl. Bach: *Máté-passió*).

5. Beszéljétek meg Mel Gibson 2004-es, sok vitát kiváltó, *A passió* című filmjét!

**HISTÓRIÁS ÉNEK** Magyaroztatát lásd a főszövegben!

**SZÉPHISTÓRIA** Regényes világi, elsősorban szerelmes témákat feldolgozó históriás ének (vö. *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szüzeleányról*, 1570–80).

**KULTURÁLIS EMLÉKEZET** Valamely közösség, népcsoport nemzedékeken keresztül átörökített kulturális hagyományainak összessége (Jan Assmann társadalomtudós kifejezése). Például mi, magyarok mindannyian tudjuk, mit jelent, ha Nemeček Ernő nevét kisbetűvel írják...



6. Az irodalomtudós ötletét továbbgondolva (lásd a kereset szöveget Jakobsontól!) keresetek közös vonásokat – kortól függetlenül! – a Jacopone da Todi katolikus himnusza, a Giotto-kép, a Szent Márton-szobor és e Gyűrű között! (Ugye megismered a képet?)

„...vajon milyen fontos párhuzamok mutathatók ki [...] az irodalom, a festészet és a szobrászat remekműveiben a Trecento [ti. az 1300-as évek Itáliája] első éveiben?”

Roman JAKOBSON, *A költészet grammatikája*, Bp., Gondolat, 1982, 52.



Giotto Bondone (1267–1337): Szent Ferenc prédikál a madaraknak. Részlet az assisi Szent Ferenc-templom freskósorozatából

Rumi Rajki István:  
*Szent Márton megkereszteli édesanyját* (Szombathely, 1938)





Az egyházzenei alkotások mellett a ▶ históriás énekek is előadásra születtek, de már lírai jellegzetességeket is mutatnak. Rímelésük igen egyszerű a könnyű memorizálhatóság jegyében (bokorrím, képlete: *aaaa*). A magyar históriás énekek főleg a 16. században éltek divatjukat. Fontos szerepük volt a történeti események rögzítésében, a ▶ kulturális emlékezet fenntartásában, illetve egyik válfajuknak, a ▶ széphistóriának a költői eszközök finomításában.

**7.** Ilosvai Selymes Péter (16. század), Tinódi Lantos Sebestyén (1510 k.–1556) énekmondókról már általános iskolában is hallottatok. Nézzétek meg Tinódi két szobrát, ugyanazon művész kezéből (Kiss István). Hasonlítsátok össze az alkotásokat átalatok kitalált szempontokból! (A szobrok elkészülte, illetve felállítása között 12 év telt el.)

**8.** Keressetek a neten trubadúrdalokat és históriás éneket, majd énekeljétek, játsszátok el őket mai zenei stílusokba átültetve, például rappelle!

Walter von der Vogelweide

### Ó jaj, hogy eltűnt minden

„Ó jaj, hogy eltűnt minden,      hogy hullt le évre év!  
Éltem valóban én, vagy      álmodtam itt elébb?  
Amit valónak hittem      nem volt talán sehol?  
Mély álmom ringatott el,      csak nem tudom mikor.  
Most íme fölriadtam      és oly idegen,  
mit úgy ismertem én még,      akár a tenyerem.  
Az emberek s a táj,      amelyet úgy szerettem,  
gyermekkorom kalandos      vidéke ismeretlen.  
Ki akkor víg barát volt,      ma sír felé hajol,  
erdőt irtottak erre,      amott bedőlt major:  
s ha régi patakunk is      másképpen folyna itt,  
mint hontalan, csak nézném      eltűnő fodrait.  
Akikre ismerősként      gondoltam még tavaly,  
alig köszönnek s mindent      betölt a baj s a jaj.  
Úgy foszlik semmivé most      a boldog és merész  
gyerekkor, mint a tenger      vizére mért ütés  
örökre már, ó jaj!”

(Radnóti Miklós fordítása – részlet)

Tinódi Lantos Sebestyén (Szigetvár, 1967)



Tinódi Lantos Sebestyén (Nyírbátor, 1979)



**BÚCSÚCÉDULÁK** A középkori katolikus egyház fő bevételi forrását jelentették évszázadokig. Pénzért lehetett megvásárolni őket; általuk az ember megszabadulhatott bűneitől. A 16. században – kétségtelenül a reformáció hatására – szüntették meg a pénzért való árusítás lehetőségét.



Joseph Finnes E. Till 2003-as Luther-filmjében

„Nincs nagyobb esztelenség, sőt lehetetlenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet s a lelket, amely felett hatalommal csak teremtője bír.”

(Dávid Ferenc)



**A REFORMÁCIÓ** elsősorban a középkor kötöttségeinek oldódását jelentette. Luther Márton 95 pontjának már nemcsak a tartalma volt újdonság, hanem terjedési módja, gyorsasága is. Ekkorra Európa már túl volt a könyvnyomtatás bő fél évszázadán, s a nyomdák ipari mennyiségben tudták előállítani a lutheri tanokat. A nagy Márton papot is meglepte, hogy eszméi milyen gyorsan átlépték a határokat, s elterjedtek Európában. Ez volt az első eset, amikor a média közvetítette üzenet szinte már követhetetlen utakon, sebességgel és mennyiségben jutott el a „felhasználók”-hoz. S történt mindez ráadásul nagyrészt üzleti alapon.

A reformáció kezdetét 1517. október 31-re tesszük. Ezen a napon Luther kiszögezte 95 tételét a wittenbergi templom kapujára. A tételek szembefordultak a katolikus egyház egyes dogmaival, illetve a Vatikán építésének költségeit fedező ▶ búcsúcédulák árusításának gyakorlatával. Ezek a tanok lettek az evangélikus (lutheránus) egyház megteremtésének alapjai. Luthert később tanai miatt kiközösítették a katolikus egyházból, és eretnekséggel vádolták.

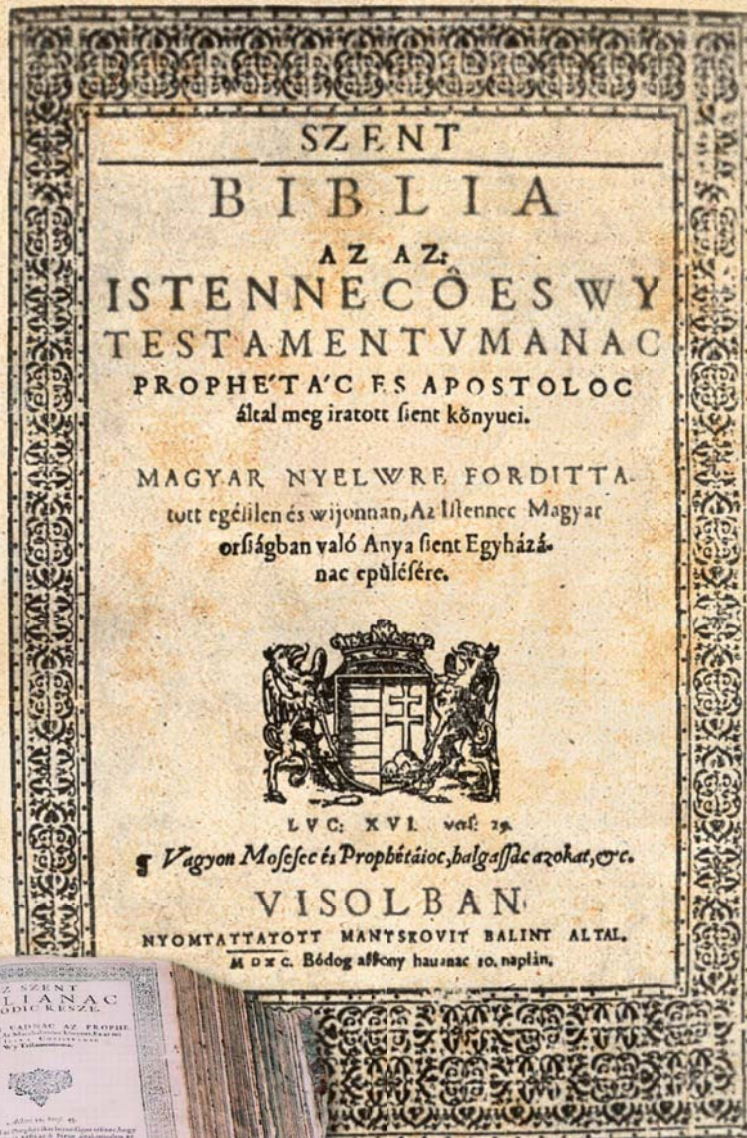
A református egyház (kálvinizmus) alapjait a nagy genfi prédikátor, Kálvin János rakta le lényegében ugyanekkor, a 16. század középső harmadában. A reformátusok legismertebb eszméje az eleve elrendelés tana, mely szerint mindannyiunk sorsa előre eldöntött Isten által (predestináció elve).

A magyarországi református egyház megalapítása Melius Juhász Péter érdeme (Debrecen). Heltai Gáspár (Kolozsvár) – nem teljes – *Biblia*-fordítása, illetve fabulái révén vált ismertté. Dávid Ferenc (Kolozsvár, Déva) pedig az unitárius egyház megalapítója és mártírja. Elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy 1568-ban a tordai országgyűlés a világon egyedülálló törvényt fogadott el a vallásszabadságról. Erdély a későbbiekben ezért a vallási türelem jelképévé vált. Volt olyan település, ahol négy vallás képviselői éltek békében egymás mellett évszázadokig. (Bözödújfaluban például a katolikusok és unitáriusok mellett székely szombatások és görögkatolikusok is laktak.)

A magyar reformáció legszebb és legismertebb eredménye Károli Gáspár gönci prédikátor (teljes) *Biblia*-fordítása, mely 1590-ben jelent meg az északkelet-magyarországi Vizsolyban.







A vizsolyi Biblia

## Heltai Gáspár: **Ötödik fabula**

### *Az ebről és az konc húsról*

Egy eb szerencsére találta egy szép konc húst. Azt szájába vévén, által kezdte úszni egy folyóvízen. Midőn a vízbe tekéntené, láta, hát egy szép konc hús vala a vízbe. Maga nem hús vala, hanem a szájabeli konc húsnak az árnyéka. És mikoron az árnyék után kapna a vízbe, kiesék a konc hús a szájából, és a víz alá vivé, és ekképpen megcsalatozék az eb, és bánkódván kiméne a partra.

### *Értelme*

E fabula megjelenti, minémű természetűek legyenek a telhetetlenek. Hogy nem tudnak megelégedni az Isten adta javaival, hanem ide s tova kapván, a más ember marháját vadásszák, és magoknak igyekeznek koporítani. De az Istennek akaratjából azt is elvesztik, ami azelőtt nálók volt.

1. A fabula és a moralitás közös gyökerű történettípus – ám míg az egyik prózában vagy versben, a másik színpadi jelenetekben beszél el erkölcsi tanulsággal bíró történeteket. – Hirdessetek az osztályban fabulaíró és moralitásrögtönző versenyt!

2. Egy vizsolyi–széphalmi–tiszacsécsesi–sárospataki–szatmári kiránduláshoz mit szólhatok (kiknek emlékeit nézhetnétek meg ezeken a helyeken)?

3. Terveztétek meg az egészet, s írtátok le GPS-koordinátákkal is a célpontokat!



Illyés Gyula

**A reformáció genfi emlékműve előtt**  
(Részletek)

Száznegyvenhárom léptem; ez a hossza az emlékműnek. Hírnök, ki megölt milliók végső tisztelgését hozza, úgy mentem el a szobor-sor előtt. Kálvin, Knox, Farel, Béza! S bika-fővel a hadrakelt hit zord hadnagyai, a *Vilmosok!* és Coligny és Cromwell – ők néztek rám – s a szablyás Bocskay!... Hátrálnom kellett közelükből: mindet nem fogta össze csak messzibb tekintet. Fölhúzódtam a kert felé, a fákig s lelkemben is hűs tárgyilagosságig.

S most mintha ők álltak volna kaszárnya-számadáson az én szemem előtt, feszesen-katonásan kilépvén éppen akkor a hátterül kapott nagy szikla-falból s abból a másik, épp oly teli tömbből, a mögéjük kövesedett időből.



*A költő  
(1902–1983)*

„A reformáció megindulásakor az európai civilizációba már szervesen beletartozó Magyarország bámulatosan rövid idő alatt lutherizál. A reformáció nagy hullámai Magyarországon vetődnek legmagasabbra, talán azért is, mert kelet felé csak idáig terjednek, itt ütköznek az ortodox [óhitű] szlávokba, akik egy cseppet sem vesznek át belőlük. Az ifjú magyar hitújítók örömmel vándorolnak Heidelbergbe és Wittenbergbe, lelkesen hozzák haza az új ígéket, melyekből aztán még csodálatosabban rövid idő alatt egy különös magyar protestantizmus alakul ki, oly nemzeti, hogy »magyar vallásnak« nevezik. Ez a magyar protestantizmus már nem Luther hitelveivel tart rokonságot, hanem annak Rajnán túli formációjával, a hugenottizmussal. A »magyar vallás« alapjai egy francia nyelvű teológus elveire helyezkednek, Calvinéira, aki itt annyira otthonossá, magyarrá válik, hogy nevét nemcsak a nép, de az írástudók is magyarul ejtik. A magyar református templomokban ma is Clément Marot Dávid-zsoltárainak fordítását éneklék, akit különben a nép éppoly derék magyarnak érez, mint magát Kálvint.»

Illyés Gyula: *Itt élned kell. Magyarok. 1937. február* = <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=1&docId=244&seclD=22776&limit=10&pageSet=1> [2011. 01.20.]

Addig jöhettek, maguk is meredt kövek a napfénybe, hol nem lehet szavuk már. Szavuk immár csak a tett, mely idővel ad magyarázatot! Holtak, vigyázz-ban állók, szóljatok!

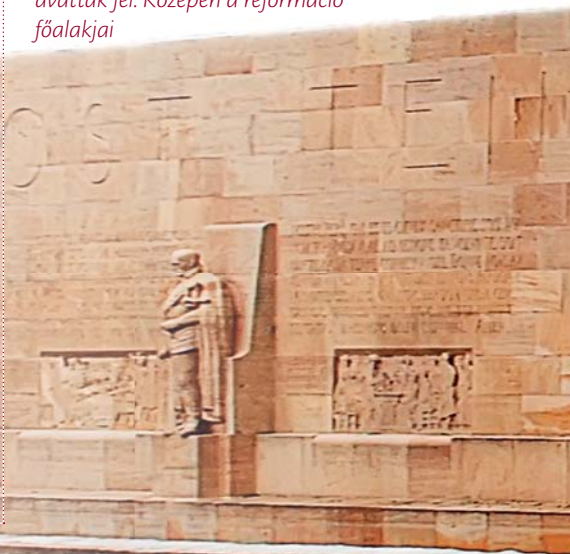
Vagy előbb én beszélhetek?

Kik „ott álltatok, nem tehetve másképp”, mert ez vagy az, de megalkuvás nincsen, mert a langyosat kiköpi az Isten, kik után tárgyként maradt fenn a szándék, mennyi az igazság még öklötökben, mely négy százada oly nagy esküt markolt, mely kőbe s öröklétbe görcsösödten tartja ma is a bibliát s a kardot? Mit adott, melyre fölgerjert szerelmes dühével törtetek, a cél, ahogy elértetek?

Ti kérditek?

S ha nem lesz örömtökre meghallanotok? Elmondom. Épp mert nekem is keserves.

*A 100 méternél hosszabb, az egykori városfal helyén álló emlékművet 1909-ben avatták fel. Középen a reformáció főalakjai*





Állatok égve az Úr igazától;  
állt szemközt épp oly tűzzel teli tábor;  
aztán döntené kezdett ezredegszer  
az ész helyett a fegyver  
s a láng.

[...]

Megbuktatok! A haddal simára  
törölt kontinens – e fekete tábla –  
közepére mi iratott eredmény?  
Egy betű, egy már tréfának sem új  
buta betű s az is csak magyarul:  
mért több a *keresztvény*, mint a *keresztény*?  
Értelmet annyi millió halott  
véréből ennyit párolhattatok,  
midőn – feledve, kinek mi a dolga –  
karddal csaptatok ti is a Csomóba:  
a Földatba, mely épp a kötés  
kibogozásával szép és merész.  
Ez az „eredmény”!

És ha – ez se volna?!

[...]

Hiszed, hogy volna olyan-amilyen  
magyarság, ha nincs – Kálvin?

Nem hiszem.

Vagy mást mondok: szobádban volna villany,  
ha nem lép Giordano Bruno a tűzbe?  
Hol kezdődött, hogy atomerő is van  
S holnap rakétán repülsz ki az űrbe?  
Övék az érdem, kiket sem a máglya  
nem riaszthatott vissza, sem a gálya –  
sem harcaik bukása,  
a léptenként fölmeredő „hiába”!

Látták vagy nem a céljuk,  
azt jól látták, hogy nincs visszafelé út;  
a mult, ahogy füst-veve összeomlott,  
úgy lökte őket, mint lőpor az ólmot:  
előre! és ők vállalták e sorsot –  
Mondd hát velem, hogy dicsőség reájuk!

Áltam némán, hírhezó katonájuk,  
már azt forgatva, hogy én mit kapok,  
nem is ötőlük magyarázatot:  
a *tettek*től, melyek – akár a gyermek –  
magukért csak felnőttsorban felelnek.  
Végül, ezt mondtam, öngvizsgálásképp:  
volt bárkié a szándék,  
maga az Isten se tudhatta másképp.

4. Illyés Gyula verse a református prédikátorok jeremiádjaira emlékeztet bennünket, melyek általában az ország sanyarú sorsáról panaszkodnak. (A műfaj Jeremiás próféta panaszainak mintájára keletkezett – a legtöbb ilyen alkotás a 17–18. századból maradt fenn.) – Alkossatok Ti is „jeremiád”-okat például a házfeladatírás vagy általában az iskolabajlás elkerülhetetlen szükségességéről... ☺

A debreceni református Nagyterem falán egyik tornya

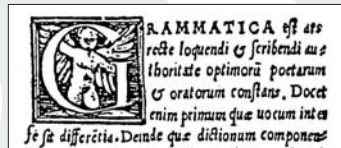




Az első magyar nyelvű, Magyarországon nyomtatott könyv, Sylvester János görögből fordított Új Testamentuma (Sárvár-Újsziget (1536–1541))

1. A könyvnyomtatás történetéről, betűtípusokról, példányszámokról több könyv is jelenik meg évente. – Gyűjtsetek össze néhányat a 2000 utáni évtizedből!

2. Alapítsatok egy képzeletbeli nyomdát! Tervezzétek meg az egész projektet, majd látogassatok el egy valódi nyomdába! Működne a projektetek?



Az első magyar nyelvtan első lapjának részlete – Sylvester János munkája (Sárvár-Újsziget, 1536–1541)

## A MAGYAR NYELV ELSŐ SZABÁLYALKOTÓJA: SYLVESTER JÁNOS

(1504 k.–1559 után) A középkor s főképpen a reneszánsz a nyelvről és a nemzetről való gondolkodás új nézeteit is létrehozta. Ennek elsődleges oka az embereknek ama igénye volt, hogy minél pontosabban érthessék egymást (lásd Apáczai Csere János szavait Páskándi Géza drámájában a 204–205. oldalon!). Az egymásértés lényege pedig az azonos – vagy legalábbis nagyon hasonló – jelentésben használt fogalmak és szabályok rendszerének kialakítása. A nyelv jelrendszerének egységesítése, a kulturális emlékezet (lásd a 86. oldalt!) kódjainak világos értése sokak törekvése volt. Ez az igény hívta életre Európa-szerte eme évszázadokban a Biblia-fordításokat és a nemzeti nyelvtanokat. Büszkéek lehetünk rá, hogy ebben a „versengés”-ben mi sem maradtunk le.

A cél és a törekvés nagyszerűségét jelzi, hogy Nádasdy Tamás főúr a sárvári-újszigeti nyomdát a magyar nyelvű Újszövetség kiadására hozta létre. (A *Grammatica* a Biblia-fordításnak mintegy „melléktermék”-eként készült el.) Ma szinte elképzelhetetlen mennyiségű pénzt fektetett egy kulturális „termék”-be, amelynek megtérüléséről nem is álmodozhatott. Ritkaságszámba menő betűkészlet beszerzésére azonban volt igénye – mert tudta, hogy a messiás jövőnek épít szellemi oszlopot.



...egy fél évezred múlva...

3. Frédéric Barbier *A modern Európa születése – Gutenberg Európája* (Bp., Kossuth, 2010) című munkájában igen érdekesen írja le a – mozgatható betűkkel történő – könyvnyomtatás kialakulásának első évszázadát. Gutenberg „isteni találmánya” (Luther Márton kifejezése) kétségtelenül megváltoztatta az emberiség életét. De vajon milyen jövő vár a papír alapú könyvre az e-bookok korszakában? Van-e egyáltalán jövője? Vitassátok meg ezt a kérdést az osztályban!

4. Olvassátok el a tankönyvszerző recenzióját a Barbier-kötetről az Élet és Irodalomban ([www.es.hu](http://www.es.hu)), majd írjátok meg Ti is a véleményeteket a könyvről ☺ !



## Reneszánsz gondolatok és jelek

Aligha volt még ▶ művelődéstörténeti korszak, ▶ korstílus az emberiség történetében, amelyek ilyen erővel fordult volna az önmegismerés lehetőségei felé. A „reneszánsz” szó eredetileg ’újászületés’-t jelent, mégpedig az ókori eszmények és kultúra ismételt felvirágoztatására utal. Ennek legfontosabb elemei: harmóniaigény, mértéktartó szenvedélyesség, az arányok tisztelete, emberközpontúság (humanizmus).

A reneszánsz mindenekelőtt gondolkodásmód, amelynek segítségével az ember mélyebben megismerheti a világot és benne önmagát. Az elsődleges mérce már nem a vallás, a meggyőződés nélküli hit és az egyház törvényeinek való megfelelni akarás. Az ember elkezdte saját képére és hasonlatosságára formálni a világot. Egyáltalán: végre örülni mer a létezésnek, tekintetét nemcsak a Földre és az égre szegezi, hanem a tőle karnyújtásnyira élő, másik ember szemébe is derűvel szeretne belenézni.



*Rembrandt: Tulp tanár anatómiája (a festménynek több címváltozata ismeretes). Az emberi test mindjobban érdekelte a tudósokat, orvosokat és művészeket egyaránt. A megismerhető titokzatosság lenyűgözte mindazokat, akik kíváncsiak voltak arra, hogyan is működik a természet alkotta legbonyolultabb rendszer, az emberi szervezet (később is tanulunk majd erről a korszakváltást jelző képről!)*



*Michelangelo: Ádám teremtése (részlet a Sixtus-kápolna freskójáról – lásd tankönyvünk 1. oldalát!) ...*

„A reneszánsz [...] úgy jelenik meg előttünk, mint ellentmondások óceánja, szerteágazó törekvések olykor csikorgó koncertje – ahol egyszerű és bonyolult, tisztaság és érzékiség, irgalom és gyűlölet keveredik egymással.”\*

### MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KORSZAK

A kultúra és a civilizáció szinte minden – más korszakétól megkülönböztethető – produktumára és elemére jellemző jegyek összességével leírható történelmi időszak.

**KORSTÍLUS** Ízlésirány. Valamely korszak (majdnem) minden művészeti ágára jellemző stílusjegyek összessége (antikvitás, reneszánsz, barokk, romantika stb.) (A művelődéstörténeti korszaknál szűkebb, csak a művészetekre jellemzésére használatos fogalom.)

\* Jean DELUMEAU, *Reneszánsz*, Bp., Osiris, 1997, 10. Idézi: Kiss Attila Atilla, *Vérszemiotika: a test kora modern és posztmodern színháza* = <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=804>

...George Lucas...



„Néhány évvel az *Értekezés a módszerről* megírása előtt, 1631 és 1632 fordulóján Descartes [e. dékárt] a hentesboltokat járta sorra Amszterdamban, hogy beszerezze a boncolási vizsgálatához szükséges állatteremeket. Ugyanebben az időben Rembrandt szintén Amszterdamban dolgozott addigi legfontosabb megbízatásán, a *Tulp doktor anatómialeckéje* című festményen. Bár tudomásunk nincs róla, elméletileg semmi nem zárja ki, hogy alkalmasint össze is találkoztak az egyik hentesüzletben, nyilvános anatómialeckén vagy a városi akasztófa közelében, a test társadalmilag szabályozott felmutatásának valamelyik helyszínén.”

...és a Pink Floyd: Darth side



\* Jean DELUMEAU, Uo.

Ezért Leonardo da Vinci (1452–1519) festményein vagy Michelangelo Buonarotti (1475–1564) freskóin egyaránt az emberek a főszereplők. Az ő arcukon, a tekintetükben megjelenő egyedi vonások hordozzák a mondanót. A *Mona Lisa* vagy a *Hermelines hölgy* már nem szent pózban ábrázolja a hölgyeket, hanem hétköznapien, természetesen. A portrék – tipikus reneszánsz műfaj – elsődleges mondanója az érzelm, melyet a nagy festők időtlenül képesek megragadni az arcokon. De az *Ádám teremtése* sem az Istenről szól már elsődlegesen, hanem sokkal inkább az emberről beszél nekünk. Természetes ezért, hogy az emberi test bensője is elkezd érdeklni a tudósokat és a hétköznapiokban élők egyaránt (lásd Rembrandt festményét az [előző oldalon!](#))

1. Használd ki, vagyis írd meg a [keretes szöveg](#)ben rejlő novella-lehetőséget, Descartes és Rembrandt találkozását egy amszterdami hentesüzletben! Többféle történetbefejezést is készíthetsz! Vigyázz, azért ne legyen nagyon félelmetes egyik sem ☺ !



2. Olvasd ez ezt az írást egy pár éve létrejött szenzációs kiállításról: Mégis Magyarországon a *Leonardo-festmény*. *Reneszánsz kiállítás a Szépművészeti Múzeumban*, összeáll. JUHÁSZ Tibor = [www.zmgzeg.sulinet.hu/rajz/reneszansz](http://www.zmgzeg.sulinet.hu/rajz/reneszansz) [2011. 01. 13.]





Leonardo da Vinci: Hölgy hermelinnel. Cecilia Gallerani portréja (1490)

*Mona Lisa. Valószínűleg a világ legismertebb műalkotása. Értéke felbecsülhetetlen*

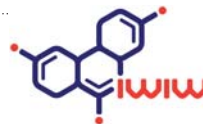


3. Vesd össze a három női arcot! Hány évek lehetnek, milyen a viseletük, a mozdulataik, kéztartásuk, frizurájuk stb.?!

4. A kezek játékát, „mondandó”-ját külön is elemezzétek!

Varga Richárd

### Modernitásban

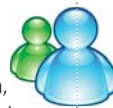


Molylepke táncol a monitor előtt,  
Míg az iwiiwet nézem, és keresem őt.  
A barátnője mondta, hogy Rékának hívják,  
És jó fej, meg minden, a legtöbben bírják.

Meg is van, látom már, Madaras Réka,  
Huszonkét éves, és videótéka  
A munkahelye jelenleg. Budapesten él.  
Szabadidejében olvas és zenél.

Bejelölöm gyorsan, és üzenek is egyből:  
Szia, Réka! Én vagyok az a Ferihegyről,  
Én nem tudtam, hogy miért késik a gépem,  
És te mondtad, hogy azért, mert a reptér  
[sztrájkol éppen.

A biztonság kedvéért még msn-re  
Felveszem, hátha ott lenne kedve  
Beszélgetni inkább, és nem kávéházban,  
Hogy elvegyüljünk ketten a modernitásban.



Úristen, visszaírt, és vissza is jelölt!  
Az első fal közöttünk ezennel ledőlt.  
Most beszélgetünk majd éjjel-nappal,  
De nem találkozik arc a másik arccal.



Esetleg, ha van neki webkamerája.  
A hangját is hallhatom, ha fellép a skype-ra.  
Madaras Réka, remélem lassan  
Kírrhatom iwiiwre, hogy: Kapcsolatban...



1. Janus Pannonius csontjait 1991-ben találták meg. 17 évnyi kutatómunka után 2008-ban (!) temették újra a költő maradványait. Itt olvashatsz erről a nem mindennapi történetről: [www.litera.hu/hirek/ma-kerul-sor-janus-pannonius-ujratemetesere](http://www.litera.hu/hirek/ma-kerul-sor-janus-pannonius-ujratemetesere) [2011. 01. 30.]

*Janus Pannonius nem hiteles arca Mantegna festményén (freskórészlet, Padova, 1457 körül)*



**JANUS PANNONIUS (1434–1472)** Ő volt a magyar reneszánsz első századának legjelentősebb irodalmi alakja. Sosem feledhetjük azonban, hogy – eredeti nevén: Csezmiczei János – verseit csak fordításokból ismerjük. Az első igazán nagy magyar költő ugyanis latinul írt. Így az olvasó mindig a saját koránál jóval modernebb nyelven megszólaló szöveggel találkozhat, amikor tőle verset vesz kezébe.

Első „igazi” költőnk élete gazdag fordulatokban. A mai olvasó meglehetősen furcsán is érzi magát, amikor a későbbi pécsi püspök erotikus epigrammáira lapoz rá egy életműkiadásban. Korunk szemérmesen el is feledkezik ezekről a költői játékokról, olykor valóban minden visszafogottságot nélkülözően trágár hangú rövid versekről. A reneszánsz ember teljességyvágyához azonban az életöröm eme kifejezése természetesen tartozott hozzá.

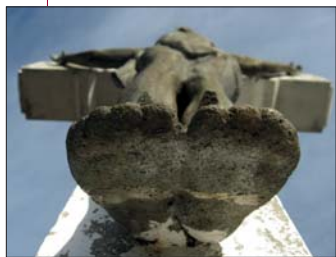
Férfi–női viszonylatok sokaságát rajzolja meg ezekben az epigrammákban, melyeknek csipkelődő humora soha nem mentes az öniróniától sem (Magdolnához, Szintén Lúciára).



*A költő igazi arca? „Janus Pannonius arca egyik, eddig hitelesnek tartott ábrázolásához sem hasonlít. A korábbi ismeretekkel, feltételezésekkel szemben egy egészen más, rendkívül markáns férfiarca volt az övé – mondta el Fabényi Júlia múzeumigazgató. Mostantól a tudósok, kutatók dolga lesz, hogy az igazi Janus-arcot összevegyék a korábbi ábrázolásokkal, illetve annak alapján keressék a költőt, hátha mégis megörökítette őt valahol egy középkori művész.” (MTI-hír = [www.index.hu/tudomany/tortenelem/2009/05/29/pecsen\\_mutatjak\\_be\\_janus\\_pannonius\\_igazi\\_arcat](http://www.index.hu/tudomany/tortenelem/2009/05/29/pecsen_mutatjak_be_janus_pannonius_igazi_arcat) [2011. 01. 30.]*



2. A [www.januspannonius.hu](http://www.januspannonius.hu) oldalon keressétek meg és olvassátok el ezt a tanulmányt is, mely a költő



arcának későbbi ábrázolásairól szól, illetve a kor-szak egyik legnagyobb festőjéhez, Mantegnához [e. mantenya] fűződő ismeretségéről!

*Babos Anita  
Mantegna-átértelmezése*

„A kutatók két adatra támaszkodva gondolják azt, hogy Janus Pannoniusról készült egykor ábrázolás. Az egyik adatot maga a költő szolgáltatta Mantegnát dicsőítő versével, amelyben elmondta, hogy őt egy párosképen Galeotto Marzióval együtt festette le a híres padovai mester. A vers kezdete az ókori Apellesra utal, aki Nagy Sándort barátjával, Hephaistionnal együtt festette le. A párhuzam érdekes, hiszen Hephaistion valószínűleg idősebb volt éltig tartó barátjánál, Nagy Sándornál, akivel gyermekkoruk óta ismerték egymást, hiszen mindketten Aristoteles tanítványai voltak. Galeotto is idősebb volt barátjánál, Janusnál, és mindketten a veronai Guarino tanítványai voltak.

**Janus Pannonius**

**Mantegna padovai festő dicsérete, 1458**

Mint ahogy Appelles csodaszép képén a királlyal,  
Nagy Sándorral együtt ott van a régi barát,  
Úgy van Janusszal most egy táblán Galeotto,  
Szét nem tépheti már semmi erő frigyüket.  
Mantegnám, kegyedet meghálálhatja-e Múzsánk,  
Érdemeid teljét éneke zengheti-e?  
Képeden élni fog arcunk sok-sok századon által,  
Bár testünket a föld mély öle nyelte be rég.  
Képeden, álljon bár a világ roppant tere köztünk,  
Mégis szomszédok, mégis együtt lehetünk.  
Más-e vajon festmény-arcunk és más a valódi?  
Egy a különbség csak: néma a kép ajaka.  
Képmásunk a tükör hívebben vissza nem adja,  
Sem kristálypatakok hátryszerű üvege...

(Kálnoky László fordítása, részlet)

A másik adat Giorgio Vasarinak (1511–1574) az olasz művészek életrajzait tartalmazó művére (Vita di Andrea Mantegna pittore Mantovano) támaszkodik, ahol, Mantegna padovai freskója kapcsán, ezeket írta a XVI. századi szerző: »Ott [a padovai Szent Kristóf freskón] lefestette messer Bonramino lovagot, és egy bizonyos püspököt Magyarországból, egy teljesen hóbertos embert, aki egész nap Rómában kószált, és azután éjszaka az istállókba húzódott vissza aludni, mint a barmok«.

Nos, sokan úgy gondolják, hogy az a bizonyos magyar püspök nem lehetett más, mint maga Janus Pannonius! Padovában az Eremitani nevű templomban, az Ovetari-kápolnában látható a Mantegna által festett Szent Kristóf-legendát bemutató freskósorozat. Balogh Jolán, a híres művészettörténész, az 1930-as évek elején választotta ki azt a freskón látható ifút, akiben Janus alakját vélte felfedezni. Ez a hipotézis lett a leginkább elfogadott, hiszen a későbbiekben ezt a padovai arcot közzölték a legtöbbször Janus arcmásaként. Sőt, Borsos Miklós pécsi szobra kivételével, a szobrászok, festők, grafikusok mindig e kép alapján készítették el a maguk Janus-ábrázolását.<sup>1\*</sup>



*Andrea Mantegna: Halott Krisztus siratása (1480)*

\* SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Janus Pannonius ábrázolásai* = [www.januspannonius.hu/html/jp\\_abrazolasok.htm](http://www.januspannonius.hu/html/jp_abrazolasok.htm) [2011. 01. 31.]

3. A *Pannónia dicsérete* című versből intarziaként kiemeltük a **digitália** szót. Mi a véleményed erről a gesztusról? Keress még hasonló kiemelésekre alkalmas verseket! – Egy kiváló példa a költő életét és munkásságát bemutató, már említett honlap, az *E-digitália földjén*, melyet igazán érdekes tanulmányozni: [www.januspannonius.hu](http://www.januspannonius.hu) [2011. 01. 31.]

4. Állapítsátok meg az epigramma verselését! Segíthet ebben a tankönyvünk **66. oldalán** található *Egy kis verstan!*

### Magdolnához

Magdolnám, komaasszonyom, figyelj rám:  
adj kis támogatást szegény fejemnek,  
szánj meg, kérlek, a szenvedély megöl már.  
S gyötrődésem oka Piroska húgod,  
ő, ki szinte naponta jár tehozzád,  
éspedig csak amúgy, csak egymagában.  
Nálad szórakozik, daloltok együtt,  
sétálgat, locsikol, s a kerti fűben  
ugrál, zsenge ünő se kenyesebben.  
Hallgat rád, tudom én, javallsz akármit,  
s híven szokta tanácsaid követni.  
Képes lenne kibírni szomjan-étlen  
teljes hétig akár, ha így kívánnád.  
Kérlek, kérd hugodat, legyen megértőbb,  
vedd rá végre, fogadja el szerelmem.  
S ha még többet elérsz az érdekekben,  
szégyellném a nevének nevezni, hogy mit,  
óhajts bármit is, az nekem parancs lesz.

(Csorba Győző fordítása)

### Laus Pannoniae

*Quod legerent omnes, quondam dabat Itala tellus,  
Nunc e Pannonia carmina missa legit.  
Magna quidem nobis haec gloria; sed tibi maior,  
Nobilis ingenio, patria facta, meo!*

### Pannónia dicsérete

EdDIG ITÁLIA földjén termettek csak a könyvek,  
S most Pannónia is ontja a szép dalokat.  
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,  
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

(Berczeli Anzelm Károly fordítása)

### Pannónia dicsősége

Könyvet Itália földje adott mindenkinek egykor,  
s most pannon dalokat olvas Itália is.  
Fényes hát a dicsőségem, de nagyobb a hazámé –  
hirdeti szellememet: hírneves általa lett.

(Havasi Attila fordítása)

### Szintén Lúciára

Nincs igazad, ha megorroltál rám, Lúcia, lelkem,  
mert – úgymond – ügyeid szétsusorogta a szám.  
Nem susorogta bizony! Hogy honnan tudja a szomszéd?  
Hogy s mint tölt velük a város is annyira meg?  
Mondd, oly töksüketet láttál-e, Lucám, aki azt sem  
hallja, ha ágyú szól, azt se, ha dördül az ég?

(Csorba Győző fordítása)

5. Olvassátok el azt az interjút, melyben Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténésszel Halász Csilla beszélget arról, hogy miképpen talált meg a tudós 2009-ben Nápolyban egy egészen addig kallódó Janus Pannonius-szöveget! = [www.flagmagazin.hu/?a=cikk&cikkid=204&page=9](http://www.flagmagazin.hu/?a=cikk&cikkid=204&page=9) [2011. 01. 30.]



### Búcsú Váradtól

Még mély hó települ a téli földre,  
Erdő, mely csak a zöld levélre büszke,  
Szürke suly a ködös fagy zúzmarája,  
S el kell hagyni a szép Körös vidékét,  
És sietni Dunánk felé, urunkhoz.  
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!

Nem tart vissza folyó s az ingovány sem,  
Mert fagy fogja hideg vizét keményen.  
Hol nemrég evezett a föld lakója  
S félt, – most hetyke bizalmu, fürge lábbal,  
Megdermedt habokat fitymálva, lépked.  
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!

Nem siklik soha úgy a lenge csónak  
Jó sodrásban, erős lapát-csapástól,  
Még akkor se, ha fodrozódó Zephyrus  
Bíborszínűre festi át a tengert,  
Mint ahogy lovaink a szánt repítik.  
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!

Hőforrás-vizeink, az isten áldjon,  
Itt nem ront levegőt a kén-lehellet,  
Jó timsó vegyül itt a tiszta vízbe,  
Mely gyógyítja szemed, ha fáj s ha gyenge,  
És nem sérti az orrodát szagával.  
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!

Könyvtár, ég veled, itt a búcsuóra,  
Híres könyvei drága régieknek,  
Már Phoebus Patarát elhagyta, s itt él,  
Költők isteni pártfogói, Múzsák  
Többé nem szeretik Castaliát már.  
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!

Isten áldjon, aranyba vont királyok,  
Kiknek még a gonosz tűzvész sem ártott,  
Sem roppanva dűlő fal omladéká,  
Mig tűz-láng dühe pusztított a várban,  
S szürke pernye repült a kormos égre.  
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!

S rőt fegyvert viselő lovas királyunk,  
Hős, ki bárdot emelsz a jobbkezdedben  
– Márvány oszlopokon pihenve egykor  
Bő nektárt verítékezett a tested –  
Utunkban, te, nemes lovag, segíts meg.  
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!

(Áprily Lajos fordítása)

Ezeket a falakat már  
Ő is láthatta. A nagy-  
váradai vár (2009)

A *Búcsú Váradtól* című elégia – a műfajáról lásd a [7. feladatot](#) is! – az első a nagy magyar búcsúzásversek közül. Méltán sorakozik mellé a későbbi századokból Balassi Bálint *Búcsúja hazájától* című verse vagy Berzsenyi Dániel *Búcsúzás Kemenes-aljától* címen megfogalmazott filozofikus tünődése. De még sok-sok verset köthetnének ebbe a csokorba, mint például majd a kuruc kor bujdosóinak szomorú elszakadás-drámáit.

Minden búcsúzás kettős érzést jelöl és fogalmaz meg: kényszer és szabadság menni is, maradni is. A maradás értékei visszahúznak, a jövőendő új élmények vonzanak bennünket. Ezt érezheti Janus Pannonius, a vers írásakor 24-25 éves fiatalember.

6. A *Kortárs* című irodalmi folyóirat az 1970-es években fordítói versenyt hirdetett, melynek témája a *Búcsú Váradtól* című költemény volt. A fordítások később önálló kötetben is megjelentek. Keressétek meg ezt a könyvet, s írjátok be a nyertes, Nagy László fordításának utolsó szakaszát az üres szövegdobozba!

---



---



---



---



---



---

(Nagy László fordítása)

7. Az újabb Janus Pannonius-kritikai kiadás – a kifejezés elsősorban gondozott szöveget jelent – szerint a *Búcsú Váradtól* című vers epigramma, és nem elégia! Nézzetek utána ennek az állításnak, s gyűjtsetek érveket mindkét álláspont mellett!

*Persze ez a fotó csak tréfa...  
Vagy utalás az akkori és a mostani világ sokszínű kultúrájára? Itália nevű üzlet a mai Nagyváradon esti fényben (az 1765-ben épült Orsolya-templom és zárda épületében, amelyben az Ady Líceum is működik)*

Mint minden szövegnek, ennek is van közvetlen, viszonylag egyértelmű jelentése. Ebből megértjük a történetet – ha van –, felfogjuk a költő megfogalmazta érzés, hangulat lényegét, melyet az ő segítségével újra átélünk. S mint tudjuk, minden versnek van közvetett, sorok közötti, „mögöttes” jelentése. Figyeljük meg, hogy ebben a szövegben hogyan vonatkoztatja egymásra a költő természet és ember létezésének fontos elemeit! Továbbá hogyan világít meg emberi érzéseket a természetből vett jelenségek segítségével. Vegyük észre azt is, mint vetítődnek egymásra a filmszerű képsorok! A Váradtól való távoldás tényleges és jelképes emelt történéseit látjuk és az általuk megteremtett idősíkokat érzékeljük. Az ismert, marasztaló, mert értékes múltat. A pillanatnyi s ezért varázslatos jelent és a még izgalmasabb, mert ismeretlen, szépnek sejtett jövőt, a szabadság hívogató világát. Egybefonódnak, egymást erősítik a képek és a jelentések; jó volna maradni, de menni kell mégis.

Ha a vers „vázát”, szerkesztésmódját nézzük, megint csak egy titoknak lelhetünk nyomára. Az első három szakasz a marasztaló természeti szépségeket mutatja meg, a negyedik strófa átmenetet képez. A befejező három szakasz pedig az emberi értékek visszavonzó erejéről szól. Könyvtárról, műalkotásokról, közös mítoszokról és legendákról, ezek megtartó erejéről. S a szöveg mélyében ott rejtőzik egy lényegét kifejező rejtett ellentét: az



itt maradás élményei a vízhez kötődnek, s most ugyanazon vízből lett jégen siklunk tova. Amaz jelentette a szépséget, a felszabadító élmények birodalmát, emez – ami ugyanaz is! – biztosítja a száguldás, vagyis a távozás lehetőségét. Innen érthető a refrén ismétlődő felszólítása: „Hajrá, fogyjon az út, társak, siesünk!” Maradnék tehát, de ama túlnani világok izgalma már kitörölhetetlen belőlem.



### Lelkemhez

Én lelkem, ki az égi tejúton a földre suhantál  
 S bennem az életerő drága zsarátnoka vagy,  
 Nincs panaszom rád, mert ragyogó és szép a tehetség,  
 Mely főlemel s nemesen gyűjtja ki szellememet.  
 Úgy léptél ki a Rák kapuján fönt, hogy nem is ittál  
 Búsán a Léthe szelíd habjából feledést.  
 S ott, hol a f ürge Oroszlánt éri a mennyei Serleg,  
 Ott siklott le az út, életem útja megint.  
 Észt a Saturnus adott kegyesen, Jupiter meg erélyt, Mars  
 Bátorságot, a Nap lángra csiholta szived.  
 Vénusz a jóra, az isteni Hermes a szépre tanított  
 S életed őseréjét Cynthia adta neked.  
 (Cynthia állt őrt ott, hol a Lét a Halálba fut árván,  
 Ő ez a földi világ s hódol az égnek a föld!)  
 Ámha megunva a csillagokat bús porhüvelyembe  
 Költöztél, ne feledd, hogy nyomorult ez a test!  
 Mert ha az arca nem is rút és az alakja se félszeg  
 S termete is daliás: más, ami engem emészt!  
 Nézd csak e nyűtt tagokat, nincs bennük erő, csenevészek,  
 Renyhe a sár, amiből mesteri kéz faragott.  
 Hol csupa jég a kezem, hol lüktet láztól a bőröm,  
 Nap-nap után ez okoz gondot; olyan beteges!

Nátha gyötör folyvást, a fejem zúg és belesajdul,  
 Majd meg a két szemem ég s könnyezik, annyira fáj.  
 Sokszor a vér is elönt, gyulladt a vesém s ha a gyomrom  
 Dermetlen didereg, májamat őrlí a láz.  
 Tán e törekeny test is azért volt kedves előtted,  
 Hogy csak e gyöngefalú fogda lakója legyél.  
 Ő de mit ér a csudás lángész is, hogyha a test roncs,  
 Bölcs se leszek, ha ilyen vézna a szervezetem.  
 Atlasz zord erejét s Miló testét se kívánom,  
 Lennék törpe is én, csak ne gyötörjön a kór.  
 Így vagy időzz inkább oly testben, amely derekabb, vagy  
 Költözz vissza megint s járd be az égi mezőt.  
 S míg ezer esztendőtt vezekelsz fönt, arra vigyázz csak,  
 Hogy ne borulj a botor Léthe fölé epedőn.  
 És ne feledd, hogy nyűg volt rajtad e test s ha az égből  
 Újra leszállsz, ne akard régi bilincseidet.  
 Hogyha pedig vak végzeted az, hogy e földön is élj, légy  
 Bármí, csak ily szomorú emberi pária ne!  
 Röpködj inkább, mint a szelíd méh s gyűjtsd csak a mézet  
 S légy ragyogó hattyú, mely a tavon dalol is,  
 S rejtse bár el a tenger, az erdő, mindig az ember  
 Sorsa elől menekülj, mely csupá fájdalom itt!  
 (Berczeli Anzelm Károly fordítása)

### Egy dunántúli mandulafáról

Herkules ilyen a Hesperidák kertjébe' se látott,  
 Hősi Ulysses sem Alkinoos szigetén.  
 Még boldog szigetek bő rétjein is csoda lenne,  
 Nemhogy a pannon-föld északi hűs rögén.  
 S íme, virágzik a mandulafácka merészen a télben,  
 Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!  
 Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,  
 Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?

(Weöres Sándor fordítása)

**A BELSŐ ÉS A KÜLSŐ VÉGTELEN FELÉ** Ez a kor a nagy földrajzi felfedezések időszaka is. A világ kifelé és befelé egyaránt kinyílik tehát, és csodálattal tölti el az embert az is, amit kívül lát s az is, amit a lelkében tapasztal. Az embert, akinek immár nemcsak a vágyai, hanem a lehetőségei is a végtelent kezdik ostromolni. A Föld gömbölyűségéről és a csillagokról kezd gondolkodni, az ábrázoló művészetekben megnyitja a perspektívát



*Kolumbusz hajói, melyek egy új földrészt fedeztek fel 1492-ben*

**SZONETT** Az egyik legkedveltebb lírai műforma. Népszerűsége valószínűleg annak köszönhető, hogy mély és ellentmondásos érzelmi tartalmak megjelenítésére képes. Első nagynevű művelője Petrarca volt, a második Shakespeare. Korábban formailag erősen kötött szerkezet, ma már lényegében csak a 14 soros terjedelem meghatározott (általában 4+4+3+3 soros beosztással). A petrarcai szonett rím-képlete: *abab abab cdc dcd*.

*Albrecht Dürer (1471–1528), a német reneszánsz festészet és rézkarcoló-művészet legnagyobb alakja (Őnarckép, 1500)*



lásd Andrea Mantegna bravúr-festményét a 97. oldalon!), utazásaival újabb kontinenseket hódít meg. (Kolumbusz 1492-ben fedezi fel Amerikát.) Sajnos közben félelmetes pusztító eszközöket is feltalál...  
A mindennapi élet tárgyai is megváltoznak. Egyre inkább a gyakorlatiasság kerül előtérbe az építészetben és az épületek belső berendezésében is. A portrék egy-egy jellem mélységét érzékeltetik, s a minden napok is a képzőművészet ábrázolásának tárgyai lehetnek (lásd például az idősebb Brueghel [e. bröhel v. brajgel] képeit!)

### Michelangelo Buonarroti

#### Szonett

Szeretlek, de nem szívem szeret téged, vagy nemcsak szívem, mert ez nem elég: az öröklét vonz és mindentől félek, ami múlandó, hazug vagy setét.

Mikor Istenből kiszakadt a lelked, sok fényt hozott magával, s én merev szempár vagyok csak, ki a földi terhet látom rajtad, a húst s a bőrt, de mert imádatom, mint hó a tűztől, el nem válik az Örök Szépségtől, s mert benned is Őt nézem, ki ok és okozat –

nincs menekvésem, s mindig visszatérek s maradok, honnan menekülnöm kéne, parázsló számmal homlokod alatt.

(Faludy György fordítása)





*Felújított reneszánsz konyha  
az orzoi várban  
(Tolna megye)*

1. Az idősebb Pieter Brueghel híres képén (1560) mintegy 80-féle gyermekjáték látható körülbelül 200 önfeledt gyermekkel... Keressétek meg a neten a képet, nagyítsátok ki egyes részleteit, és azonosítsatok be minél több játékot! Persze ki is próbálhatjátok őket ☺ !



**DRÁMAI MŰNEM** A három műnem egyike. Leglényegesebb megkülönböztető jegye a párbeszédesség, illetve az, hogy szövege alapvetően színpadi előadásra készült. Lehetnek lírai elemei is, nemritkán verses formában íródik. Gyakran történetet mesél el, idő- és térvizonyai azonban behatároltabbak, mint az epikaiéi (lásd a „hármás egység” fogalmát a [147. oldalon!](#)).

Az antikvitás korában alakult ki, majd minden művelődéstörténeti korszak megalkotta a maga dráma-eszményét. Bécsy Tamás szerint a drámai szituáció keletkezése szempontjából három drámatípusról beszélhetünk: konfliktusos, középpontos és kétszintes drámáról. (Lásd még könyvünkben a *Frissítés\_1\_Egy kis műfajtan* című részt a [65. oldalon!](#))

**1.** Új Shakespeare-darabról számol be ez az írás. Ti hisztek benne, hogy kerülhetnek még elő Shakespeare-művek? = [www.index.hu/kultur/klassz/2010/03/16/uj\\_shakespeare-darabot\\_fedeztek\\_fel](http://www.index.hu/kultur/klassz/2010/03/16/uj_shakespeare-darabot_fedeztek_fel) [2011. 01. 13.]

\* DÁVIDHÁZI Péter, *Az ökokritikai háló esélye* (Horgas Judit: *Hálóval a szélet. Öko-kritikai tanulmány a reneszánszról. Liget Műhely Alapítvány*, 2005) = [www.holmi.org/2007/04/az-okokritikai-haloeselye](http://www.holmi.org/2007/04/az-okokritikai-haloeselye)

**A DRÁMAI** műfajokban nyújtja az irodalom a legmaradandóbbat a reneszánsz korában. Leszűkült időtartam, új témák, elsősorban a szerelem sokszínű feldolgozása jellemzik a reneszánsz színpadi alkotásokat. Újfajta a szerkezet is. Lazán összefüggő jelenetek helyett szigorúbb a kompozíció, ismétlődő motívumok jelennek meg a darabokban. Egyre erőteljesebb az előre megírt szöveg szerepe, s egyre kevesebb időt s teret kap a rögtönzés. A nevetni vágyás mellett igény mutatkozik az élet súlyosabb dolgainak bemutatására, színpadi feldolgozására is.

„A reneszánsz dráma harcedzett nézői bizton számíthattak rá, hogy a színpadon megsebzett szereplők, legyen bár sebük (a haldokló Mercutióval szólva) mély, mint egy kút, vagy tág, mint a dóm kapuja, nem fognak meghalni, mielőtt monológjaikat ők vagy/és szeretteik be nem fejezték.”\*

Hatalom, erkölcs, szabadság és mindenféle tulajdonság megjelenik a világot jelentő deszkákon. „...színház az egész világ. / És színész benne minden férfi és nő: / Fellép s lelép: s mindenkit sok szerep vár / Életében...” – írja WILLIAM SHAKESPEARE ([220–227. oldal](#)) az *Ahogy tetszik*ben. Ábrányi Emil – 1847-ben – nemes egyszerűséggel „Isten másodszülöttjé”-nek nevezi őt... Ha elpusztulna a civilizáció, s csak az ő művei maradnának fenn a Földön – mondják mások –, akkor azokból újra lehetne építeni mindazt, amit az emberiség valaha is létrehozott kultúrában, műveltségben.

**2.** Ő lenne az igazi Shakespeare? Nyomozzátok ki!

**3.** Nemcsak darabjait, de portréit is sok vita övezi halála óta. Angliában legújabbban is foglalkoznak a kérdéssel, s állítólag nem a jól ismert portré az igazi, hanem az, amelyet [ezen az oldalon](#) mutatunk...





William Shakespeare

### LXXV. szonett

Az vagy nekem, mint testnek a kenyér  
S tavaszi zápor fűszere a földnek;  
Lelkem miattad örök harcban él,  
Mint fősvény, kit pénze gondja öl meg;  
Csupa fény és boldogság büszke elmém,  
Majd fél: az idő ellop, eltemet;  
Csak az enyém légy, néha azt szeretném,  
Majd, hogy a világ lássa kincsemet;  
Arcod varázsa csordultig betölt  
S egy pillantásodért is sorvadok;  
Nincs más, nem is akarok más gyönyört,  
Csak amit tőled kaptam s még kapok.  
Koldus-szegény királyi gazdagon,  
Részeg vagyok és mindig szomjazom.

(Szabó Lőrinc fordítása)



Varró Dániel

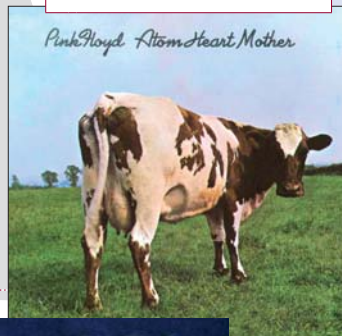
### Változatok egy gyerekdalra

(Részlet)

*William Shakespeare*

Az vagy nekem, mi tejnek a tehén.  
Kegyetlen borj, ki lelkem hörpöli,  
Kin szebb a folt, mint máson az erény,  
S ki épp hiányod által vagy teli.  
Hisz az legyen, hogy nincsen legyeződ,  
Nemléte hajt rád létező legyet,  
Így lepi légy a meztelen mezőt,  
Körötted én is így legyeskedek.  
Csapom neked a szelet, hisz te, lám,  
Saját magadnak csapni nem bírod,  
De szép fületlen, nem fülelsz reám,  
Versem neked kimondva is titok.  
De légy bár csonka, foltos és süket,  
Szívem mégis lakatlan nélkülöd.

5. Boci, boci, tarka... – ezt a gyerekdalt mindenki ismeri. Varró Dániel egy egész versciklust írt a dalocska variációira. A *Kortárs irodalom Ráadás*-fejezetében további darabokat is olvashattok.



4. Vajon melyik Shakespeare-kedvelő magyar költő írhatta ezt a levelet?

„My dear Dzszenko!

Áj em itthagying Debreczent,  
zászlóaljunk' Becskerekre megy  
holnapután, én pedig Erdőre with  
Úrláb januáriusig.

Tehát oda légy nekem firkáling még  
pedig mocs. Tiszteling and csókoling  
a tied falamia és kendet vagyok  
barátod

P S

Int the közepe of december cease  
the szárazkomaság.”



Varga Nárcisz: Hommage [e. omázs, = 'hódolat', 'tiszteltet'] [Egy néhány évized előtti hongársorsó reklámja]

6. Gyűjtsétek össze, és csoportosítsátok az adatokat: milyen „új-donságok” jelennek meg az emberiség életében a középkor a reneszánsz és a barokk kor idején! – Egészítsétek ki a táblázatot!

7. Szintén összegzésképpen készíthettek egy szép digitális projektet közös munkával mindazokról, akik részesei voltak – az antikvitástól a modernitásig – annak a törekvésnek, hogy az emberiség végre elfogadja a tényt: a Föld gömbölyű, forog a saját tengelye és kering a Nap körül! (Keplerről még fogunk tanulni 11.-ben egy magyar drámaíró munkája kapcsán.)

8. Többen életüket is áldozták ezért az eszméért. Kik voltak ők? Keressetek irodalmi alkotásokat az ő életükkel kapcsolatban!

időszak	Történelem	Tudomány
5–10. század	<ul style="list-style-type: none"> <li>Honfoglalás</li> </ul> 	
11–14. század		
15–16. század		<ul style="list-style-type: none"> <li>Amerika felfedezése</li> </ul> 
17–18. század	<ul style="list-style-type: none"> <li>Mária Terézia uralkodása</li> </ul> 	



Vallás



Művészetek



Irodalom

■ Dante



## A barokk (korszak) gondolatai és jelei

**KÖRMONDAT** Többszörösen összetett mondat, melyben különböző gondolatalkzatok, párhuzamok, el-lentétek, halmozások, költői kérdések stb. találhatóak.

**GONDOLATRITMUS**ról akkor beszélünk, amikor a szövegben egy gondolat ritmikusan ismétlődve – más szavakkal kifejezve – többször előfordul.

*Diego Velázquez [e. diégó velázkez]:  
Udvarhölgyek (1656)*



A 16. század középső harmadában kezdődött, s talán sohasem ér(t) véget... Uralkodása a 18. század végéig, 19. század elejéig tartott. A barokk az első korstílus, amely az élővilágot igyekszik „utánozni”. Főleg a növények korláto- kat nem ismerő, olykor égbe törő burjánzását. Nem kedveli a letisztult for- mákat, sokkal inkább az illúziót, a fantáziát. Előnyben részesíti kacskaringót az egyenessel, a végtelent a végességgel, a fényességet a sötétséggel szemben.

Ami az irodalmi barokkot illeti, a prózaírók feltalálják a véget nem érő körmondatot, szeretik a halmozást, imádják az ismétlést, a kérdést. A költők túldíszítik soraikat, pompázatos jelzőket aggatnak mindenkire, aki a „tol- luk hegyére” kerül. A szövegek általában hosszúak, s egyre inkább öncélúak is. A barokk szeret önmagában gyönyörködni, a nők férfiak után, a férfiak nők után epedezni valamiféle álomvilágban, beteljesületlen szerelemben. Legalábbis ami a látszatokat illeti... A végsőkig feszítik a külsín finomságait, sokszor már nehéz elkülöníteni a giccstől a valóban értékes alkotásokat. Ma

nem ritka az olyan ember, aki a barokkos kör- mondatok ►gondolatrítmusát vagy az ara- nyozott templombelsőket ragyogását feleslege- sen túldíszítettnek tartja. Bármilyen attraktív, mégis üres pompának tűnik olykor a látvány, mely mögött akár értéktelenség is megbújhat.

Kosztolányi Dezső

### Vörös hervadás

Erdő,  
dércsípte lobod ájultan vonaglik.  
Meghalsz,  
reád lehelt a vörös hervadás.  
De mért e vidám pompa? Mért  
öltözködöl halál előtt a fényes  
bíbornokoknak, részeg szeretőknek,  
ifjú dühnek, kigyulladt lázadásnak  
harsány színébe?  
Oly ünnep-e zsiszbadni, elfeledni  
lármás kirándulókat és rigókat,  
vizek zaját,  
az élet édes-olcsó csengetyűit?  
Olyan jó nem élni?  
Örülsz?



A barokk kedveli az ► allegorikus ábrázolást épületekben, versekben, prózai szövegekben egyaránt. Nemcsak álmodni szeret, hanem álmodozni és képzelődni, magát egy másik világba belegondolni is. Az arisztokrácia, a gazdagok birodalma alig vesz tudomást a szegények nyomoráról. A szegények számára pedig elképzelhetetlen a fényűzésnek, pazarlásnak mértéke, melyet elviselni kénytelenek, ha egy úri-főúri kastély közelében élnek. Két külön világ, melyet talán éppen csak az építészet, a művészet köt össze valamelyest formavilágában. A parasztkorok házak emlékeztetnek bennünket a gazdag templomokra és kastélyokra, azok íves vonalaira, lekerekített formáira.

E korszak egyik leggazdagabb művészeti ága a szinte beláthatatlan gazdagságú barokk zene. Olyan klasszikusok, mint Monteverdi, Händel [e. hendel], Telemann, Scarlatti [e. szkarlatti] vagy Pergolesi [e. pergolézi], szinte eltörpülnek az óriások, Antonio Vivaldi (1678–1741) és mindenekelőtt – az egyetemes zeneművészet egyik csúcspontját jelentő – Johann Sebastian Bach (1685–1750) [e. johan szebasztian bah] mellett. A barokk zene díszes, feszültségeket, ellentéteket tartalmaz, mozgalmas és ünnepélyes egyszerre. Fennkölt, de hétköznapi is tud lenni. Felemel, de lesújtani is képes – szánakozás nélkül.

**ALLEGORIKUS ÁBRÁZOLÁS** Elvont tartalmak létezőkként való ábrázolása (Szépség, Pénz, Magány stb.) vagy történetek képletes elbeszélése. Leggyakoribb a festészetben, ahol a barokkban külön szokásrendje és hierarchiája alakul ki az allegóriáknak. Az irodalomban nem kevésbé népszerű poétikai eszköz. Nem azonos a szimbólummal, mert „megfejtése” egyértelmű.

Barokk ajtó Kalocsán



1. Kosztolányi Dezső verse nem a barokk idején született, és nem is mutat barokk formai jellegzetességeket, de tartalmilag mégis mintha találóan ragadná meg ezt a kort. Szerinted miért?
2. Írjátok le a kalocsai épület jellegzetességeit! Utána vizsgáljátok meg a Velázquez-festményen a szereplők öltözetét, ruháiknak részleteit!
3. Nézzétek meg a testtartásokat is a festményen! Mit láttok a tekintetekben, milyen érzéseket vélték felfedezni az arcokon?
4. Keressétek meg tankönyvetekben ennek a képnek egy 300 évvel későbbi „átfogalmazásá”-t, majd kutakodjatok itt: <http://search.it.online.fr/covers/?p=63>. Miért olyan népszerű ez a mű az utóbbi évtizedekben?
5. Érdemes összevetni Velázquez perspektívahasználátát Giotto térábrázolásával! (Különösen izgalmas a hátsó ajtón a térből kilépő és hátratekintő figura szerepe!)



*Szinetár Csaba számítógépes akvarellje egy parasztbarokk házról (Mecser, Győr–Sopron–Moson megye)*

9. Készítsetek HTML formátumban egy szép összefoglaló ismeretgyűjteményt a barokkról! Természetesen szűrjatek be zenerészleteket is!

10. ... s hát kérhetnék-e mást Tőletek, mint hogy hallgassatok sok-sok barokk zenét!



*J. S. Bach*

6. Gyűjtsetek, készítsetek lakóhelyeteken vagy annak közelében barokk jellegzetességgel rendelkező épületekről fotókat!

7. Próbáljátok megírni „a leghosszabb magyar mondat”-ot!

8. Alakítsatok csoportokat, amelyeknek a feladata, hogy – szigorúan olvasható kézírással – egyetlen mondatban minél több előre megadott szót tudjatok felhasználni egy bőségesen előkészített vagy létező szövegből kijelölt szóhalmazból!

*Hol lehet ez a templom? (Állítóg a 3. legnagyobb az országban!)*



**PÁZMÁNY PÉTER** (1570–1630) prédikációi és egyéb írásai a magyar irodalom történetének külön fejezetét képezik. A ► katolikus megújulás vezetőjének barokkosan díszített szövegei már-már túlnőnek a mindennapi logikával felfogható valóságvonatkoztatásokon. Indázó körmondataival, hátravetett megokolásaival, mesterséges szórendjével a nyelv megszokott, hétköznapi használati szabályai helyett újakat alkot.

### Mi indított engem ez íróscskára?

Ha oly szorgalmatos gondjok volna az embereknek az ő lelkekre, mint evilági dolgokra, fölötte könnyű volna az igazságnak ismérői, holott erre nemigen szükséges a mély bölcsesség, hanem a jó lelkiismeret és igazság szomjúhozó akarata. De mivelhogy lenyomja és szemfínyvesztő babonájával megcsalja a hamisság az embereknek homályos értelmét, ennek okáért sokan, noha az igaz útból kitértek, de mégsem akarják az utánok kiáltó szavát hallani, hanem inkább bédugják fülüket.

Három rendbéliek pedig (amint eszembe vettem), akik a hit dolgairól való tusakodást igen eltávoztatják.

Elsők azok, kiknek minden eszek, kedvek e világhoz ragaszkodott, melyben, ha lehetne, mindörökké akarnának maradni. Ezek, mivelhogy kisebb dolgok is nagyobb az üdvösségnél, azzal mentik magokat, hogy falut vagy feleséget vettek, és nem akarják érteni a jót, hanem a Szent Jób mondásaként, ugyan elkergetik az igazság esméretit maguktól. Maga elébb az Isten országát kellene keresni, mert mit használ, ha mind e világ miénk volna is, ha lelkünk elvész, és az ideig való vígasságot örök siralom követi. Az Írás bizonyára minden evilági dücsöséget és gazdagságot olyannak nevez, mint az álomban látott dücsőség és gazdagság, kit mi is, mikor halálunk óráján felébredünk, nyilván, noha későn, eszünkbe vesszük.

Más rendbéliek azok, kik noha lelkekről is gondolkodnak, de azt mondják, hogy a papok dolga a hit dolgairól való versengés; ők ebbe nem ártják magokat, lelkiismereteket nem akarják megháborítani, hanem amiben egyszer megnyugodtak, abban akarnak maradni. De ezek, ha az igazságnak keresetét csak másra bízzák, az igazság esméretit és a mennyországba való menést is másra bízhatják. És ha elég nekünk is azt mondanunk, amit az oláhok mondanak: „Tudja a pap, mit hiszek, és mi az igaz”; könnyen mind prédikáció hallástúl, s mind egyébtől megmenekedhetünk. Nyílván, Szent Pál azt parancsolja, hogy mindeneket jól megszórjunk, rostáljunk, és úgy ragaszkodjunk az igazsághoz, és hogy gondot viseljünk magunkra, tudakozzunk az Isten akaratjáról és az igazságról; mert kinek-kinek magáról számot kell adni. Azért méltó, hogy mint számadó szolgák, úgy viseljük magunkat; ne támaszkodjunk csak másra, csak a más ember szájával ne együnk, tudván, hogy nem életünkben vagy tisztességünkben, hanem örök kárházatunkban



*Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek*

**1.** Melyik egyetem viseli ma a katolikus érsek nevét?

Pázmányt olvasni mindig élmény azoknak, akik a nyelv rejtett szépségei iránt is érdeklődnek. Különösen érdemes figyelniük az elviselhetőség végső határáig feszített ismétléseire, logikájának élességére, választékos kifejezőmódjára. De szövegei nem nélkülözik a humort és az iróniát sem, miközben egyedi példázatai szépségében is gyönyörködhetünk. Pázmány egyszerre igyekszik hagyományt őrizni és megújítani a magyar nyelven lehetséges gondolkodást.

**KATOLIKUS MEGÚJULÁS** Az evangélikus és a református egyház egyre növekvő népszerűségét ellensúlyozni óhajtó katolikus eszmerendszer és gondolkodási irány – nagyjából a 16. század derekától a 17. század közepéig.

2. Először írjatok olyan szövegeket, amelyek a megtévesztésig hasonlítanak Pázmány Péteréire, majd készítetek Pázmány-paródiákat!

3. Adjatok címetek egymás munkáinak Pázmány Péter stílusában (egy cím nem lehet rövidebb 100 karakternél!)



járó dolog az igaz hitnek ismérleti. Ha azért bolond ember volna, aki életébe vágó dolgát teljességgel másra bízna és maga semmi gondját nem viselné: mentül inkább esztelennek kell ítélnünk efféle üdvességére gondviseletlen embert? Nyilván, ha ez a mentség elég volna Isten előtt, hogy a tanítók tisztí az igazságról való tudakozás, és elég a juhoknak, ha az ő pásztorokat követik, sem a török, sem a Krisztus-tagadó eretnek el nem kárhoznék, mert ők is az ő tanítójokat követik. De nem így vagyon a dolog. A Krisztus juhainak okosoknak kell lenni, hogy a pásztorról megtudják választani a gyapjába öltözött farkast, kit nem cselekedhetnek, ha mint a vak vezetőjét, úgy követik szembekötve a tanítókat, magok semmit nem akarván érteni.

Harmad rendbéliek azok, kik örömet akarnék érteni az igazságot, de e sok visszavonásokat látván azt ítélik, hogyha ennyi tudós emberek meg nem alkudhatnak az igaz hiten, ők vagy együgyűségek, vagy evilági foglalatosságok miatt, ha szinte akarnák sem mehetnének végére az igazságnak. Mert nemhogy a hit dolgaiban való különbözésnek megrostálására, de még csak arra is, hogy megértsük: miben különbözzön egyik vallás a másiktól, teljes életek sem volna elégséges az együgyűeknek. Annak okáért, noha ezek örömet kívánnák az isteni igazságot érteni, de meggondolván az ő elméjük gyenge voltát, nem látják módját; mint kelljen ennyi visszavonások közt a tiszta bűzát a konkolytól megválasztani.

Rövideden azért csak azt akarom megmutatni: mint ismerhesse meg akármely tudatlan, együgyű ember is az igaz vallást. Ha pedig ebben a te értelmednek és kívánságnak eleget nem teszek, keresztény olvasó, azt bizonytal tudjad, hogy ez nem az igaz vallás fogyasztásából, hanem az én tudatlanságomból származik.\*

\* PÁZMÁNY Péter, *Rövid tanúság mint ismerhesse meg akármely együgyű ember is az igaz hitet* = Pázmány Péter művei, a vál., szöveggond. és a jegyz. TARNÓC Márton munkája, Bp., Neumann Kht., 2001 = <http://mek.niif.hu/06200/06223/html/pazmany0012/pazmany0012.html> [2011. 01. 26.]



4. Értelmezzétek Kosztolányi Dezső megállapításait; miért vélheti örökkön modernnek Pázmány Péter prózáját?

„A próza hamarabb megfakul és kirojtosodik, mint a vers. Balassa Bálint költeményeit könnyebben olvassa mai olvasó, mint báró Eötvös József prózáját. Onnan származik ez talán, hogy minden vers magasabb síkban lebeg, egyformán távol a mai és holnapi hétköznapi beszédétől. De Pázmány Pétert most sem érzem idegenszerűnek, még csak régiesnek sem. Az a stíl, mely már több háromszáz évesnél, üdítően hat szememre és fülemre. Ha valamilyen könyvtárban előveszek egy harminc év előtti magyar

lapot és vezércikkét olvasom, melyet írója bizonyára a közvetlen hatás céljával a napi élet közkeletű nyelvén írt, szépelgőnek, avultnak és repedezettnek találok ezzel az ódonnal is élénk, háromszáz évesnél is vénebb prózával szemben, melyen az örökkévalóság lehelete lebeg.

[... ] Pázmánynak nem volt szüksége a nyelvújításra, mert maga újította a nyelvet, még pedig helyesen, szőrmentében, nem erőszakkal, a népnyelv gazdagságából és saját termőerejéből. Ahol ő szólalt meg, ott világosság támadt...”

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A magyar próza atyja*, Nyugat, 1920, 19–20 = <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00281/08436.htm> [2011. 01. 26.] (Betűhív közlés – F. B.)



*Ez a szépen felújított barokk kastély éppen olyan, mint egy Pázmány-mondat, ugye? (Pomáz)*

„Az emberi nemzet gyökerét paradicsomban, egyéb vétkekkel együtt, torkossággal férjesítette [megrontotta] elsősben az ördög. Mert addig mutogatá Éva anyánknak a tilalmas gyümölcs szépségét; addig dicséré gyönyörűséges ízit; addig köszörülé torkát és nyelvét; addig vizketteté gyomrát; addig hitegeté kívánságát és csalogatá akarátját, hogy beléharapa a veszett asszony: együtt az almával a pokol horgát elnyelé, az ördögi mérget beszívá, mely az egész emberi nemzetnek fogát megvászolván, keserűségének ártalmas ízit most is szájunkban hagyta. Azért a torkosság, mellyel testünknek kedvét keressük és mértéktelen dobzódással hizlaljuk, mint őstül maradt betegség, úgy belénk oltatott; hogy valamint testünket le nem tehetjük, míg élünk; úgy a torkosságnak esztenétül és perzselésétül üresen nem maradhatunk, hanem házi ellenségünket táplálván, mindennapi bajvívásunkkal ellene tusakodunk.

De mivel a második Ádám, az új világ atyja, a Krisztus Jézus azért jött e földre, hogy elrontsa az ördög alkotmányát: úgy rendelé teljes életének folyását, hogy a torkosságnak és dobzódásnak gyökerét megszaraztaná példájával és józanságra vezetne tanításával. Azért ha prédikáláshoz akart kezdeni: negyennapi böjtöléssel szárazította ártatlan testét. Ha imádkozni tanított: nem egyebet, hanem kenyeret parancsolt, hogy Istentül kérjünk testi táplálásunkra. Azt is pedig mindennapit, azaz nem innepnapra süttött, szép zsemlyét, hanem közkenyeret, melyhez könnyebben és gyakrabban juthatunk: akarván ezzel is oktatni, hogy táplálásunkkal megelégedjünk; torkosságunk gyönyörködtető eledelt ne kívánjunk. Ha erkölcsünket törvényével igazgatta: azt hagyta, hogy sok étellel és részegséggel ne terheltecssünk.

Ha lakodalomba ment: oly helyre ment, ahol a bor idején elfogyott. Ha szomjúhozott: epét és ecetet kóstolt, mely kedvetlenítette, nem édesgette torkát. Ha enni akart: egy darab sült halacskával és lépesmézzel elégedett. Ha vendéglette a sokaságot: öt árpakenyérrel és két halacskával vendéglette; noha csak a férfiak is ötezen voltak, asszonynépek és gyermekeken kívül. Másszor hét kenyérrel és egynéhány halacskával, gyermekek és asszonyokon kívül négyezer embert vendéglett. Sohult drága étkekkel, különböző nyálánkságokkal nem vendéglette követőit.

Hogy azért mi is a józan és mértékletes életet megtanuljuk; hogy torkunkat zabolára fogjuk és hasunkat a szükségnek cirkalomjára [a szükséghez szabjuk, alakítsuk; cirkalom: körző] vegyük: mai tanúságunkat a torkosság veszedelmének és a mértékletes józanság szépségének ismertetésére határozom. És elsősben megmutatom, hogy kemény parancsolatokkal tilalmazta Isten a dobzódást, úgymint kárhozzátó vétket. Másodsor megmondom, mint büntetődnek – mind itt s mind a másvilágon –, akik hasoknak és torkoknak szolgálnak. Harmadsor a mértékletes életnek böcsületit említem rövideden. Legyetek figyelmetesek, és amit hallotok, oltátok szűvetekbe, vegyétek erkölcsötökbe!”

P. P., = Az ételben való dobzódásnak veszedelmes ártalmiról = A római anyaszentegyház szokásából minden vasárnapokra és egynéhány innepekre rendelt evangéliomokról prédikációk, melyeket élő nyelvnek tanítása után írásban foglalt cardinal Pázmány Péter esztergami érsek (részlet) = Uo. = <http://mek.niif.hu/06200/06223/html/pazmany0188/pazmany0188.html> [2011. 01. 26.]



Pázmány Péter talán leghíresebb alkotása

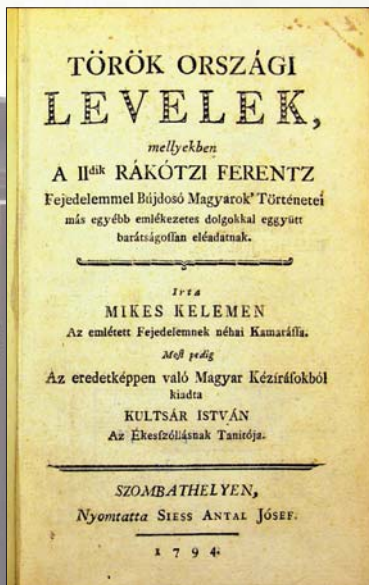


**MIKES KELEMEN** (1690–1761)  
Az általa (le)jegyzett *Törökországi levelek* mindjárt teljes pompájában mutatja meg a magyar világi barokk próza jellegzetességeit. A szerző II. Rákóczi Ferenc fejedelem apródja, íródeákja, barátja, aki képzeletbeli nagynénjéhez ír leveleket.

A valóságos címzetthez szóló, elküldött leveleket ▶ misszilis levélnek hívjuk. Mikes Kelemen szövegei nem ilyen, hanem afféle „önszórakoztatási” szándékkal készült ▶ fiktív levelek. Egy elképzelt hölgyhöz szólnak, vérbő humoruk azonban arra is utal, hogy szerzőjük önmagán kívül más lehetséges olvasókra is gondolt. S ha ez így van, akkor kétségtelenül szépirodalmi céllal alkotott.

Minden magyar bujdosót túlélte Rodostóban, és soha nem láthatta meg ismét vezérlő csillagát, szülőföldjét, az imádott Zágont... Vigasza annyi maradt, hogy utolsó éveiben levelezhetett családjával. (További Mikes-szövegeket találunk a *Látásmódok* című fejezet *Ráadá*-sában!)

*Az első kiadás Szombathelyen készült, Kultsár István líceumi tanár sajtó alá rendezésében. Gondoljunk bele, milyen érzelme lehetett Kultsár Istvánnak az irodalomhoz, ha egy ismeretlen szerző jelentéktelennek tűnő kéziratát olvasva úgy döntött: ez a szöveg megérdemli, hogy a jövő is gyönyörködhessek benne...*



**MISSZILIS LEVÉL, FIKTÍV LEVÉL** Magyar-  
rátatukat lásd a főszövegben!

**Lévai József: Mikes**  
(Részlet)

„Egyedül hallgatom tenger mormolását,  
Tenger habja felett futó szél zugását –  
Egyedül, egyedül  
A bujdosók közül  
Nagy Törökországban!...  
Hacsak itt nem lebeg sirjában nyugovó  
Rákóczinak lelke az eget csapkodó  
Tenger haragjában.

Peregnek a fáról az őszi levelek,  
Kit erre, kit arra kergetnek a szelek  
S más vidékre száll a  
Csevegő madárka  
Nagy Törökországból...  
Hát én merre menjek, hát én merre szálljak,  
Melyik szögletébe e széles világnak,  
Idegen hazámból?

Zágon felé mutat egy halovány csillag,  
Hol a bércek fején hókورونا csillog,  
S a bércek aljában  
Tavaszi pompában  
Virágok feslenek...  
Erdély felé mutat, hol minden virágon  
Tarka pillangóként első ifjuságom  
Emléki röpködnek.”

1. Nézzétek meg, lehet-e kapni árverésen vagy a Vaterán a Törökországi levelek első kiadását! Ti mennyit adnátok érte?

## CONSTANTINÁPOLYBAN GRÓF P... E.... ÍROTT LEVELI M... K... ..

1

Gallipoliból, Anno 1717. 10. octobris.

Édes néném! Hálá légyen az Istennek, mi ideérkeztünk ma szerencsésen, Franciaországból pedig 15. septembris indultunk meg. A fejdelmünknek Istennek hálá jó egészsége volna, hogyha a köszvény búcsút akarna tőlle venni, de reméljük, hogy itt a török áer elúzi. Édes néném, mi jó a földön járn! Látja kéd, még Szent Péter is megijedett volt, mikor a vízben sipadoztak a lábai. Hát mi bűnösök, hogyne félnénk, amidőn a hajónk olyan nagy habok között fordult egyik oldaláról a másikára, mint az erdélyi nagy hegyek. Némelykor azoknak a tetején mentünk el, némelykor pedig olyan nagy völgyben estünk, hogy már csak azt vártuk, hogy reánk omoljanak azok a vízhegyek. De mégis olyan emberségesek voltak, hogy többet nem adtak innunk, mintsem kellett volna. Elég a', hogy itt vagyunk egészségben. Mert a tengeren is megbetegszik az ember, nemcsak a földön, és ott ha a hintó megrázza, elfárad, és jobb egyepegyéje vagon az ételre. De a hajóban az a szüntelen való rengetés, hánkodás a főt elbódítja, a gyomrot felkeveri, és úgy kell tenni, valamint a részeg embereknek, aki a bort meg nem emésztheti. A szegény gyomromnak is olyan nyavalyában kellett lenni vagy két első nap, de azután úgy kellett ennem, mint a farkasnak. A fejdelmünk a hajóból még nem szállott vala le, hogy a tatár háam, aki itt exiliumban vagon, holmi ajándékot küldé és a többi között egy szép lovat, nyergelve. Itt a fejdelemnek jó szállást adtak, de mi ebül vagyunk szállva. De mégis jobban szeretem itt lenni, mintsem a hajóban. Édes néném, a kéd kedves levelit vagon már két esztendeje hogy vettem; igazat mondok, hogyha az esztendő egy holnapból állana. Reménlem, édes néném, hogy már ezután, minthogy egy áerrel élünk, gyakrabban veszem kedves levelét. De

minthogy egynehány száz mélyfölddel közelebb vagyunk egymáshoz, úgy tetszik, hogy már inkább is kell kédnek engemet szeretni. Én pedig ha igen szeretem is kédet, de többet nem írhatok, mert úgy tetszik, mintha a ház kerin gene velem, mintha most is a hajóban volnék.

9

Drinápoly, 15. februarii 1718.

Édes néném, kedvesen is veszem, nevettem is a kéd panaszolkodását, hogy gyakrabban nem írhat, alkalmatossága nem lévén az elküldésre. Olyan jól tudja kéd menteni magát, olyan kedvesen panaszolkodik kéd, hogy csak a' megér tíz levelet. Talám azt tudja kéd, hogy innét nincsen posta Constantinápolyig. Tudja-é kéd az okát annak? Az oka annak a', hogy azelőtt, mikor a császár itt lakott, az urak legkisebb állapotért is postán küldöttek Constantinápolyban. A többi között egy pasa ide érkezvén, egy kedves pipaszárát Constantinápolyban felejtették, azért postán küldött vissza. Azt a császár megtudván, megparancsolta, hogy többé posta ne legyen ezen két főváros között. Látja kéd, micsoda kárt tett nekem egy pipaszár. Itt mi semmit nem mulatunk el abban, hogy a dolgaink jól folyjanak. A réz effendi (cancellarius) gyakran jó hozzánk, mi is gyakran megyünk incognito a kalmakányhoz,

adja Isten jó végét! De attól félek, hogy úgy járjunk, mint a hegyek, akik esze gyűlvén egereket szűltek. Mert amint egyszer megírtam, százsor is csak azt írom, hogy a császár veje, akit ha sokszor megvernek is a favágó mondása szerént, de a vezérségre céloz, a hadakozásra pedig olyan alkalmatos, mint én a prokátorságra. Talám még ahhoz is többet tudok, mert hiszem nem az-é egy prokátornak a hivatalja, hogy tudja keresni a maga hasznát, hogy mindenik résztől vegyen ajándékot, és egyiknek se szolgáljon? Oh! édes néném, mely közel vagon már ő a vezérséghez! Ha én olyan közel volnék a házassághoz, talám máris elvonták volna a menyasz-



Rodostó, Rákóczi-ház



szony táncát. Mindazonáltal a biztatás megvaygon, csak azzal is maradunk. A törököt ha megverik, csak sír, és megbékéllik. Azonkívül is Isten tudja az okát, de Franciaországban a németnek kedveznek, és a francia itt azon munkálodik, hogy megbékéljenek a némettel, és ha a' meglesz, ne oldalt, hanem hátat fordítsunk Erdélynek. Hírt nem írhatok, mert olyan hidegek járnak, hogy a hírek is megfagytak; többet sem írhatok, mert egy vén csifut várokozik a levelem után, a' lelkekre fagy meg. Bárcsak azt tudhatnám, hogy ki nemzetségiből való, úgy tetszik a szakálláról, hogy a Zabulon nemzetségéből. Édes néném, meg ne náthásodjék kéd. Szeret-é kéd? Azt nem is kell kérdeni, ha szeretem-é kédet.

## 112

### Rodostó, 8. április 1735.

Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvására téve bennünket, és kivéve ma közüllünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálukat kell siratni. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, aki ma megholt értünk. Amicsoda életet élt, és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották nékie: ma velem lész a paradicsomban. Hullassuk bővséggel könyveinket, mert a keserűségnek ködjé valóságosan reánk szállott. De ne azt a jó atyánkot sirassuk, mert ötet az Isten annyi szenvedési után a mennyei lakodalomban vitte, ahol a gyönyörűségnek és az örömnök pohárából itatja, hanem mi magunkot sirassuk, kik nagy árvásra jutottunk. Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sírás és keserűség vagyion itt miközöttünk még csak a leg-alábbvalón is. Ítéld el, ha lehet, micsoda állapotban írom ezt a levelet, de mivel tudom, hogy örömet kívánnád tudni, mint esett szegénynek halála, mind téntával, mind könyhullatásimmal leírom, ha szinte azáltal megszorítom is keserűségemet.

Úgy tetszik, hogy az utolsó levelemet az elmúlt hónapnak 25-dik napján írtam vala. Azután szegény mind nagy bágyadtságokat érzett, igen keveset, de másként mindent a szokás szerént vitt végben, abban a gyengesé-

giben is az esztergájában dolgozott első ápriliséig. Aznap pedig a hideg erősen jött reá, és annál inkább meggyengítettette. Másnap jobbacskán volt. Virágvasárnap a gyengeség miatt nem mehetett a templomban, hanem a közel való házból hallgatta a misét. A mise után amely pap odavitte neki a szentelt ágat, térden állva vette el kezéből, mondván, hogy talám több ágat nem fog venni. Hetfűn jobbacskán volt, kedden hasonlóképpen, még a dohánt is megkívánta, és dohányzott. De azt csudálta mindenikünk benne, hogy ő semmit halála órájáig a háznál való rendben el nem mulatott, se meg nem engedte, hogy őérette valamit elmulassanak. Mindennap szokott órában felöltözött, ebédelt, és lefeküött, noha alig volt el, de mégis úgy megtartotta a rendet, mint egészséges korában. Szeredán délután nagyobb gyengeségben esett, és csak mindenkor alutt. Egynehányszor kérdeztem, hogy mint vagyion, csak azt felelte: én jól vagyok, semmi fájdalmat nem érzek. Csőtörtökön igen közel lévén utolsó végéhez, elnehezédék, és az urat magához vette nagy buzgósággal. Estve a lefekvésnek ideje lévén, kétfelől a karját tartották, de maga ment a hálózásában. A szovát igen nehéz volt már megérteni. Tizenkét óra felé étszaka mindnyáján mellette voltunk. A pap kérdetta tőle, ha akarja-é felvenni az utolsó kenetet? Intette szegény, hogy akarja. Annak vége lévén, a pap szép intéseket és vigasztalásokat mondván neki, nem felelhetett reája, noha vettük észre, hogy eszin van. Azt is láttuk, hogy az intéskor a szeméből könnyhullatások folytanak. Végtire szegény, ma három óra után reggel, az Istennek adván lelkét, elaluvék, mivel úgy holt meg, mint egy gyermek. Szüntelen reá néztünk, de mégiscsak azon vettük észre általmenetelit, amidőn a szemei felnyíltak. Ő szegény árvására hagyta bennünket ezen az idegen földön. Itt irtóztató sírás, rívás vagyion közöttünk. Az Isten vigasztaljon meg minket.

MIKES Kelemen, *Törökországi levelek* = <http://mek.niif.hu/00800/00880/html/index.htm> [2011. 01. 26.]

2. Írjatok hasonló szituációba képzelt leveleket! Meglátjátok, nem is olyan egyszerű, ami annak látszik!

3. Keressétek meg, és foglaljátok rendszerbe a mikesi próza jellegzetességeit!

## Tömörkény István: Csata a katonával

János a tanyáról többféle alapon jött be ezúttal a városba. Elsősorban a piaci árak érdekelték, s azon fölül néhány apró tárgyat is kellett venni. Ugyanis kell egy karika a malac orrára, egy karika az ingaóra láncára, amit mindig ellopkodnak a gyerekek, végül pedig adót is kellene fizetni.

János ez utóbbi mesterséget végzi el először, s megszapordva jön ki az adóhivatalból. János odakint azt határozta, hogy tíz forintot fog fizetni, de csak ötöt fizetett, s így financiálisan szaporodott. Ez mindig vidám állapot. Most már lehet karikákat keresni. Talált is kettőt, nagyon szépet. Egyik jó volt az órára, a másikat pedig nagyollta kissé a malac orrára, de hát üsse kő, majd hozzáövekszik. Az orr növendő. Ezzel most már egészen készen van, s lehetne is menni kifelé, midőn eszébe ötlik, hogy vesz egy olcsó jegyzőkönyvet a fiúnak. Inkább abba irkáljon, mint a ház falára.

Ez természetes. János valami játéküzletbe megy, végignézi a kirakott tárgyakat, s néhány fillérért vesz egy kis noteszt. Szép azért az nagyon, olyan aranyos a háta, akár a biblia.

– No majd möglátom, mit ír bele a gyerekek – szól biztató mosollyal János a boltoshoz. – Maga lösz a felelős azért, amit a gyerekek ebbe a könyvbe szerkeszt.

Így elválnak.

Amint azonban János az aprópénzt tartalmazó tárcát a belső zsebbe akarná tenni, a tárca leesik a földre, mert nem olyan könnyű a subában való mozgás, mint ahogy azt az ember gondolná.

János lehajol érte, s amikor felvinné, egy kis színes alakon akad meg a szeme. Ez egy játékkatona, amely fakarjával szalutál, s kabátja kékre, lábai vörösre vannak festve. A szerencsétlen kis katona feküdt a földön, mert csákójával odaszorult az árusítóasztal lábához, de még így fekje is következetesen tisztelgett. Természetesen, János ahogy megpillantja, villámgyorsan az eszébe ötlik, hogy a kis könyv mellett ez a katonababa is igen jó lesz a gyerekeknek.

Hamar kikapja hát fekvő helyzetéből, s hozzámarkolva a tárcához, mind a kettőt az öklébe fogja. Főlegyenesedik, s az öklét bedugja a belső zsebbe. Ott kinyitja, a katona és a tárca bent maradnak, kezét pedig nyitott állapotban húzza vissza. No, ez rendben van. Most már végleg elköszön a boltostól, s az utcán kedvvel rázza bele magát a subába.

Most addig be nem nyúl a zsebbe, amíg a tanyára nem ér. Nincs otthon senki, mivelhogy a gyerek iskolában van, az asszony pedig odajár a szomszéd tanyára, ahol valami torban segédkezik.

Így hát a lovakat kifogja, s előkeresve az eresz alól a kulcsot, bemegy a házba. Jó meleg van bent. János topog egy kicsit a szobában, s jár-ke. Majd pedig gondolkodik, vajon utánamenjen-e az asszonynak, vagy rátegye az órára a karikát.

Eközben eszébe jut a notesz meg a katona. Gyertek elő. Zsebbe nyúl, s kiveszi mind a kettőt. Az asztalra teszi, s az ablakhoz megy, kitekint a néma tájra, az útra, hogy jön-e a gyerekek. No, nem jön még.

Visszafordul, s ekkor ahogy tekintete az asztalra esik, megdöbbenve lép hátra.

A notesz fekszik az asztalon, de a katona, melyet mellé fektetett, nem fekszik, hanem áll, és fölemelve tartja a kezét.

– Nini – mondja János.

Odamegy hozzá, s lefekteti.

De midőn elvonja a kezét, újra fölugrik a katona, előbb hajlong jobbra-balra, mintha igen mérges lenne, azután megáll keményen, éppen neki szemközt fordulva, és a kezét le nem ereszténé egy világer.

– No – szól újra János, és komolyan szemügyre veszi a kék-vörös emberkét.

Fa ez, fa. Legalább annak mutatkozik. S miként van az, hogy mégis mozog?

Leteszi most már keményen az asztalra, s meg is nyomja, hogy jól fekje maradjon. Úgy is van. Erős keze alatt megfekszi az asztalt a katona, és semmi mozgása nem érzik.

Ámde kezét hirtelen elvonva onnan, újra csak föl pattan, hajlong, megint előtte áll meg, s két festett szemével reá tekint.

– Üssön mög a part! – kiáltja János, és mérgesen csapja le újra.

Ezúttal politikával él. Nem kapja föl hirtelen a kezét, hanem lassan fogja elhúzni. Meg is próbálja, de íme, mi történik megint. Ahogy szelíd vigyázattal emeli föl az ujjait, akként kél utána lassan a katona, mígnem ismét teljesen egyenesen áll, és karját Jánosra emeli.

– Engöm ne fenyögess – mondja János, s elmegy az asztaltól egészen a sarokig.



Onnan gyanúsán nézi. Csönd van kint, bent. Kissé alko-nyodik, s a puszttára leszáll a téli napáldozat ólmos fátyola. Semmi zaj sem hallható, a boglyakemencében összeomlik néha a zsarátnok, s koppan a tapasztott falon. A notesz az asztalon fekszik, János a kemencepadkán ül, a katona áll az asztalon, s mereven nézi Jánost.

Meg se mozdul.

János erős pillantásai egyre gyengébbek, végül lesüti szemeit a katona tekintete előtt.

– Én nem loptalak el – védekezik halkán –, feküdtél a földön. Akkor minek feküdtél... Mert le voltál szorulva. Köszönd, hogy fölemeltelek! Ez nem lopás. Más is elvitt volna, hallod-e! Engöm ne verj mög szömmel, mert leütlek az asztalról. Leütlek!

Erőt gyűjt, és fenyegetve közeledik hozzá. János már-már küüti, mikor új gondolata támad. Az asztalon a kancsó, körülötte vizes az új deszka. Hirtelen elkapja a katonát, és fejfel belenyomja a vízbe.

– Ne kutya! – hörgi, s homlokán verejtékcseppek ütnek ki. Mikor elveszi róla a kezét, fölkiált.

A katona nem kelt föl, ott maradt fekvve a vízben.

János vigadozva nézi.

– No most ott vagy... Most mozogj, kutyafulú!

Mozog is. Ijedve veszi ezt észre a küzdő felek nagyobbika. A víz nem bírta teljesen leragasztani a zöld festékhez a kék festékes katonát, egyszerre mozogni kezd s hopp! megint egyenesen áll már, de előbb előre-hátra hajladozik fölemelt karjával.

Hátha ez nem célzatos fenyegetés, akkor egyáltalán nincs fenyegetés a világon.

János meghököl, derekát az ágyhoz üti, s fölzsisszen. Dühös lesz.

– Minek is hoztalak ide! – kiáltja. – Engöm ne bánts mög. Ne ronts mög. Összetörlek!

Előkapja a botot a sarokból, s tisztas távolban maradva, le akarja azzal nyomni a katonát. Nem megy. Kitér a bot elől, s minél jobban hozzáújt, annál hevesebben fenyegetőzik.

János homlokán ismét ott van már a hideg veríték. Mit tegyen, mit tegyen?

Eh, egyszer hal meg az ember. Hirtelen elsiklik az asztal mellett, hogy az ablakhoz jusson. Ezt reszkető kézzel kinyitja. Akkor visszafordul bátran, nagy kezével megmarkolja a kis embert, hogy egészen elvesz az öklében.

– Gáspár... Menyhért... Boldizsár... – mondja, s kilöki a katonát az ablakon.

Repül, repül egy darabon, azután a fagyos göröngyök közé bukik, s hentereg ide-oda.

János utána néz.

– Huh! – csattan föl egyszer.

Már megint áll a katona egy hókupac tetején, hajlong, integet, emeli a kezét, és erős szemrehányás van a tekintetében.

– Loptál, loptál, loptál...

János hallani véli a szavakat, és szívét névtelen ijedség szorítja össze.

És rontások rontása, hogy épp most jön haza a gyerek az iskolából. Látszik az úton. Közeledik, ő meg kiáltani akar reá.

– Kerüld el, kerüld el!

De nem bír. Rémulten, elzsibbadva látja az ablaknál, hogy a fiú észreveszi a katonát, fölemeli, s diadallal hozza befelé.

Már az ajtónál kiáltoz:

– Nézze kend, apám, nézze...

Az apja felhördül, s kezét tiltakozva tartja maga elé.

– Be ne hozd! Ide ne hozd! Most vívtam vele éppen...

A fiú nem érti. A kis ember szemei szeretettel nézik a még kisebb embert, s kacagva kiált:

– Nézze kend, ólom van az aljában. Ha lefektetöm, fölugrik. Nézze kend már!

Jánosról lefoszlik most a zsidbadtság, rémület, s benső indulatai elcsöndesülnek.

– Ó! – sóhajtja megkönnyebbülten. – Ólom van benne.

Aztán röstelkedve mozog, okát adandó az eddigi violenciának.


– Azt hittem: lélök.

(1895)









## II. rész

# Alkotók és művek az irodalom kezdeteitől máig

Világirodalom	123
Portré	169
Látásmód	185
Kortárs irodalom	203
Színház- és drámatörténet	215
Az irodalom és a kultúra kapcsolata	239



„Az egymást követő képek gondolatban egybekapcsolhatók, ahogy a Kalevala énekeinek a hosszú sora is. S aki el tud merülni ebben a varázslatos világban, annak már nyert ügye van. Az nem csupán egyes epizódokat lát maga előtt, hanem az oszthatatlan egészet: azt a Kalevalát, amelyben Elias Lönnrot egyetlen művé szőtte össze az ősidők népi örökségét. S amelyben a szolnoki kisdíákok fogékony lelke is felismerte a messzi múltból mentett értékeket s a kései korok mind újabb nemzedékeinek szóló üzenetet.” (Varga Domokos)\* – Lásd a 134. oldalt is!



\* Kalevala, Budapest, AKG Kiadó, 2000, 7.



# Világirodalom

Az irodalom kezdetei 124

Az antikvitás irodalmából 140

A középkor és a reneszánsz  
világirodalmából 152

Ráadás 164



**KÁNON, KANONIZÁLT** Eredeti magyarázatát lásd a főszövegben! – A mai irodalomtudományban az értékesnek tartott művek összességét jelenti.



*Michelangelo Mózes-szobra a San Pietro in Vincoli-templomban Rómában. (A szarvak a Biblia téves fordítása miatt vannak a haragos-hatalmas figura fején)*

## Az irodalom kezdetei

### A Biblia és hatása az irodalomra, művészetekre

A *Biblia*. A legnagyobb példányszámban eladott könyv. A kötet, amely előkelő helyet foglal el minden család könyvespolcán. S ha valaha csak egyetlen könyve is volt egy családnak, akkor az a *Biblia* volt. – A könyv, amelynek címére 22 900 000 találatot ad a Google kereső 2011. február 8-án. A könyvek könyve.

A ma ismert *Biblia* szövegei körülbelül 40 szerzőhöz köthetők, majd hetven könyvet tesznek ki, s mintegy másfél évezred alatt keletkeztek (körülbelül a Kr. e. 2 évezredtől a Kr. u. 1. évszázadig). A zsidó és keresztény vallások által szentnek, hitelesnek tekintett, azaz ▶ kanonizált iratokat tartalmazzák.

A 'biblia' szó eredeti jelentése: 'könyvek'. Két nagyobb részre oszlik, az Ószövetségre és az Újszövetségre. Előbbi a kereszténység előtti időben született, az Izrael népének szóló kinyilatkoztatásokat egybegyűjtő írásokat tartalmazza, utóbbi a Jézus életével és tanításaival kapcsolatos szövegeket.

#### Mózes első könyve az Ószövetségből (A teremtésről)

1. Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.
2. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett.
3. És monda Isten: Legyen világosság: és lőn világosság.
4. És látá Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a setétségtől.
5. És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a setétséget nevezé éjszakának: és lőn este és lőn reggel, első nap.
6. És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, amely elválassza a vizeket a vizektől.
7. Teremté tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizet, a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn.
8. És nevezé Isten a mennyezetet égnek: és lőn este, és lőn reggel, második nap.
9. És monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tessék meg a száraz. És úgy lőn.
10. És nevezé Isten a szárazat földnek; az egybegyűlt vizeket pedig tengernek nevezé. És látá Isten, hogy jó.
11. Azután monda Isten: Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, gyümölcsfát, amely gyümölcsöt hozzon az ő neme szerint, amelyben legyen néki magva e földön. És úgy lőn.
12. Hajta tehát a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet az ő neme szerint, és gyümölcsstermő fát, amelynek gyümölcsében mag van az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.



13. És lőn este és lőn reggel, harmadik nap.
14. És monda Isten: Legyenek világító testek az ég mennyezetén, hogy elválasszák a nappalt az éjszakától, és legyenek jelek, és meghatározói ünnepeknek, napoknak és esztendőeknek.
15. És legyenek világítóokul az ég mennyezetén hogy világítsanak a földre. És úgy lőn.
16. Teremté tehát Isten a két nagy világító testet: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjjel; és a csillagokat.
17. És helyezteté Isten azokat az ég mennyezetére, hogy világítsanak a földre;
18. És hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválasszák a világosságot a setétségtől. És látá Isten, hogy jó.
19. És lőn este és lőn reggel, negyedik nap.
20. És monda Isten: Pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzsgésétől; és madarak repdessenek a föld felett, az ég mennyezetének színén.
21. És teremté Isten a nagy vízi állatokat, és mindazokat a csúszó-mászó állatokat, amelyek nyüzsögnek a vizekben az ő nemök szerint, és mindenféle szárnyas repdesőt az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.
22. És megáldá azokat Isten, mondván: Szaporodjatok, és sokasodjatok, és töltsétek be a tenger vizeit; a madár is sokasodjék a földön.
23. És lőn este és lőn reggel, ötödik nap.
24. Azután monda az Isten: Hozzon a föld élő állatokat nemök szerint: barmokat, csúszó-mászó állatokat és szárazföldi vadakat nemök szerint. És úgy lőn.
25. Teremté tehát Isten a szárazföldi vadakat nemök szerint, a barmokat nemök szerint, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokat nemök szerint. És látá Isten, hogy jó.
26. És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.
27. Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfúvá és asszonyvá teremté őket.
28. És megáldá Isten őket, és monda nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.
29. És monda Isten: Ímé néktek adok minden maghozó füvet az egész föld színén, és minden fát, amelyen maghozó gyümölcs van; az legyen néktek eledelül.
30. A föld minden vadainak pedig, és az ég minden madarainak, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatoknak, amelyekben élő lélek van, a zöld füveket adom eledelül. És úgy lőn.
31. És látá Isten, hogy minden amit teremtett vala, ímé igen jó. És lőn este és lőn reggel, hatodik nap.

On-line Biblia = <http://biblia.hit.hu/bible/21/GEN/1> [2011. 02. 08.]

Az első nyomtatott Biblia egy lapja (Gutenberg munkája, 1452)



1. A tékozló fiú vagy a kenyérszaporítás közismert példázata az Újszövetségben található. Olvassátok el az eredeti szöveget az *On-line Bibliában*:  
<http://biblia.hit.hu>

Móra Regina: **A tékozló fiú**

a diófa előtt  
 asztal  
 rajta abrosz  
 két férfi ül  
 zöldben a fivér  
 előre néz  
 ki a festményből  
 ránk  
 szeme  
 szemöldöke  
 kezére támasztott arca  
 üzeni  
 nincs megbocsátás  
 lilában az apa  
 karjait nyújtja  
 felé  
 a másik fia felé  
 komolyan  
 parancsolóan  
 őt hívja asztalához  
 őt zárná a kinyújtott kezek közé  
 aki levetkőzve mindenét  
 lehajtott fejjel  
 megbánással  
 bocsánattal  
 szemérmét rejtegetve  
 száználmas  
 és tiszta  
 mint egy csecsemő  
 átmosta  
 átmossa a szeretet  
 apjáié



Rembrandt: *A tékozló fiú hazatérése*  
 (1668–1669 körül)

3. Vitassátok meg a feltétel nélküli szeretet és megbocsátás kérdését! Hogyan gondolkothattak erről az emberek régen és ma, vajon változott-e a tékozló bűnösök megítélése?



Ferenczi Károly: *A tékozló fiú hazatérése* (1892)

2. Kamarás István író, olvasatkutató *Jézus-projektum* címmel írt könyvet. Ebben azzal a gondolattal játszik el, hogy vajon mi történne, ha ma megismételnék a kenyérszaporítás csodáját ötféle variációban (popkoncerten, bűvészműtávként stb.). – Mit gondoltok, hogyan alakulna a koncert, ha ilyesféle csoda történne?







Tissot: A tékozló fiú hazatérése (1862)

Pilinszky János

### A tékozló fiú keresése

Itt lakott kétségtelenül.  
Látod? Látom,  
A mi fiúnk.  
Úlj az ablakba, nézd a házakat,  
aztán a szobát, falakat,  
a jégveremnél hidegebb  
éléskamrát, mosdóhelyet.  
Most pedig induljunk haza.

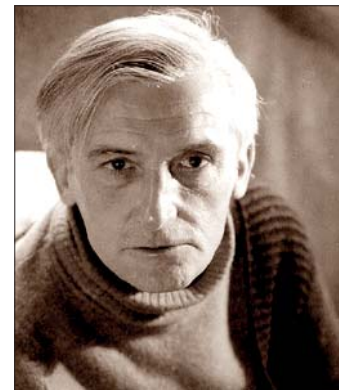
4. Hasonlítsátok össze egymással a három festményt, miközben Móra Regina és Pilinszky János versét olvassátok! Egyik szempont lehet például a kezek játéka...

5. Keressetek még a témát feldolgozó művészeti alkotásokat – a neten innen és túl! Egészen bizonyos vagyok benne, hogy egy tartalmas gyűjteményt hozhattok létre, ha igazán komolyan végzitek a gyűjtést! (Lásd a [következő oldalpáron](#) található „Utolsó vacsora-projekt”-et!)

6. Találkoztatok-e már hasonló esettel a saját életetekben vagy környezetetekben? Írjátok meg novellában vagy akár versben – persze festményben, dalban is lehetséges az alkotás 😊 !

7. Jómagam egy olyan portálon találtam az itt látható látható három festményt, amelyen egy magyartanárnő ad segítséget diákjainak a tanuláshoz. – Van már az osztályotoknak is ilyen lehetősége, honlapja, netán megosztáson alapuló, közös munkát biztosító netes felülete (pl. Dropbox?)

8. Játsszátok el „A tékozló fiú visszatérése” címmel a jelenetet a *Beugró* című televíziós rögtönzóműsor stílusában (természetesen többféle végkifejlettel gondolom!) (Látogassatok el ide: <http://beugro.tv/>)



Pilinszky János (1921–1981):  
„...költő vagyok és katolikus”

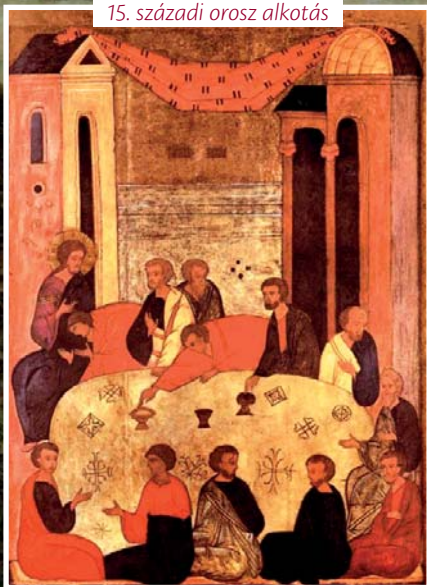
„Valamennyien tékozló fiúk vagyunk azzal a különbséggel, hogy egyesek az atyai háztól eltávolodó, míg mások már a visszavezető úton járnak.”

(Pilinszky János: *Egy lírikus naplójából*)

9. Mi a véleményetek Pilinszky János megállapításáról?



15. századi orosz alkotás



Giotto (1267–1337) festménye

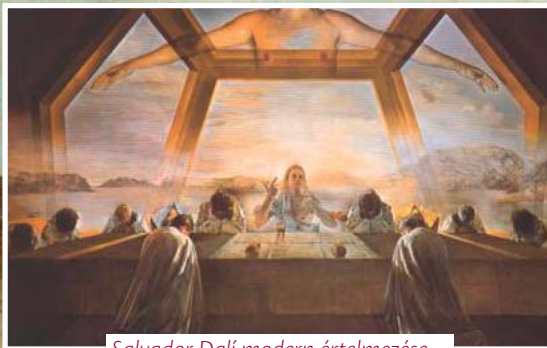


## AZ UTOLSÓ VACSORA

Leonardo da Vinci világhíres műve 1498-ból



10. Az oldalpáron az utolsó vacsora-motívum festői megörökítéseit láthatjátok több korból. Értelmeztétek őket együtt és külön-külön is!



Salvador Dalí modern értelmezése...



*Tintoretto (1518–1594) műve*



*Joan de Joanes (1523–1579) alkotása*



*...és egy posztmodern feldolgozás*

**11.** Társítsatok korhű zenét a képekhez!  
Milyen hasonlóságokat vesztek észre?



Balassi Bálint

**[A Szentháromságnak első személye...]**

A Szentháromságnak első személye,  
Atyaisten dicsőséges felsége,  
Mind e széles világnak teremője,  
Tekints reám ilyen veszett szegényre.

Ments és vezess ki, Uram, a sok vészből,  
Viselj gondot rólam, Te árvád felől,  
Ne szakadjak el Tőled, Istenemtől,  
Segélj, kiáltok csak Hozzád egyedül.

Veszett fejeknek mert oly állapotja,  
Mint hajónak, kit elvert tenger habja,  
Nincs senki vezére, kormánytartója,  
A sok vész közt csak az egy Isten ójja.

Reménytelen mindeneknél életem,  
Látván vesztet, örül sok ellenségem,  
Csóválván fejeket csúfolnak engem,  
Barátim is mind idegenek tőlem.

Gondod nincs rám, mert mindenki  
[azt tudja,  
Hogy eddig is éltem ki-ki csudálja,  
Ennek – úgymond – amint vagyon  
[ő dolga,  
Lehetetlen, hogy senki szabadítsa.

De mind ennyi sok háborúimban is,  
Érzi lelkem, hogy reménység kívül is,  
Csudaképpen még kimentesz végre is,  
Noha nem látom most egy csepp  
[módját is.

**EVANGÉLIUM** 'jó hír, örömhír' (gör.) Az Újszövetség első négy könyve, melyekben az evangelisták (Máté, Márk, Lukács, János) Jézus életének és feltámadásának történetét, továbbá tanításait mondják el.

**A MAGYAR IRODALOM BIBLIAI UTALÁSA**-it, történeteit felsorolni lehetetlen. Ha a legfontosabbakra szorítkozunk, akkor is kötetnyi vers s egyéb alkotás jut eszünkbe. Balassi Bálint istenes verseitől Vörösmarty A *vén cigányán*, Ady Endre krisztusos versein keresztül Barabits Mihály Jónásáig és a már idézett Pilinszky Jánosig vezet az út, melyet költőink kijelöltek, amikor az Istennel való párbeszéd ösvényére léptek.

A drámák, regények, novellák közül feltétlenül említsük meg Madách Imrétől *Az ember tragédiáját*, Kemény Zsigmondtól *A rajongókat*, Karinthy Frigyesztől a *Getsemánét*.

A 20. századi magyar irodalomban is megtalálhatjuk a vallásos irányzatokat, az isteni, bibliai ihletettséget. Gondoljunk például Barabitstól a *Timár Virgil fiára* (11.-ben találkozunk majd vele), József Attila istenes verseire, Szabó Magda *Abigéljére* vagy az előbb emlegetett Pilinszky János költészetére.

2011. január 22-én,  
a magyar kultúra napján  
adták át a szombathelyi  
Weöres Sándor Színházat,  
mely nyitányként Madách Imre  
Biblia ihlette művét  
játsszotta modern eszközökkel



**1.** A „keresztrefeszítés megismérlése”-motívum önmagában is állásfoglalásra készítette főképpen a 20. század íróit. Keressetek az alábbiakhoz hasonló írásokat!

- Karinthy Frigyes *Barabbás* (1917) című novellájában az emberek esélyt kapnak arra, hogy helyrehozzák rossz döntésüket, s kérésükre ne Barabbást engedje szabadon Pilátus, hanem Jézust (11.-ben fogjuk majd tanulni). Szerinted hogyan döntenek a hétköznapi emberek – együtt, vagyis tömegben? S egyenként?
- Luis Borges Márk *▶ evangéliuma* című művében elmeséli, hogy egy közösség már nem látott más módot a megváltásra, mint ha újra megfeszít valakit tagjai közül. Mi a véleményetek erről a döntésről? Vitassátok meg!





A Ferrum Színházi Társulás Ilja-prófeta-előadásából (2010)

- c) Tadeusz Słobodzianek lengyel drámaíró 1992-es darabjában szintén valami hasonló játszódik le:

„Az 1910-es években Éliás Klimowicz fehéroroszországi parasztember zarándokútra indul a »csodatevő pópához«, hogy ketten, közös imával megszabadítsák a környéket az ott kószáló hírhedt rablógyilkostól. Miközben Éliás úton van, a rabló meghal, s ezt az eseményt a közeli falvak lakói csodaként értelmezik. Mivel akkoriban a környéken már számos »Szűzanya« és »Keresztelő Szent János« működik, a történetek után Éliást is szentként – Ilja prófetaként – kezdik tisztelni. Lassanként elterjed a hír, hogy Ilja maga a másodjára földre eljövő Jézus Krisztus, ezért a falusiak fejükbe veszik, hogy »hozzáségítik« a Messiást újbóli feltámadásához. Szétosztják egymás között a bibliai történet szerepeit, s elindulnak, hogy keresztre feszítsék a prófétát, hogy ezáltal együtt üdvözülhessenek a Megváltóval.”

A sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház ajánlója: [www.huli.ro/sepsiszentgyorgy/szin haz/tadeusz-sobodzianek-ilja-profeta](http://www.huli.ro/sepsiszentgyorgy/szin haz/tadeusz-sobodzianek-ilja-profeta) [2011. 02. 25.]

- d) Lloyd Webber világhódító musicaljét, a *Jézus Krisztus Szupersztárt* 2010-ben is bemutatta a Madách Színház Budapesten. Ebben ugyan elkerülhetetlen a megfeszítettetés, ám születésekor a darab így is sok botrányt váltott ki. A közönség egy része nem érezte méltónak a musical műfaját Jézus-téma szellemiségéhez. Nektek mi a véleményetek erről?

Azért én lelkem érzette sok jódat,  
Ne halogasd megszabadításodat,  
Mert ha elveszek is, Uram, mi hasznod?  
Azzal ugyan nem rebgűl hatalmod.

De ha megmentesz, e jők következnek:  
Egyik ez, hogy mind holtomig

[dicsérlek,  
Másik meg ez, hogy azok is megtérnek,  
Kik segedelmedről kétségbe estek.

Terjeszd ki hát fényes orcád világát,  
Szárasd azzal szemeim nedves voltát,  
Mert csak Te fényed siralmat

[szárazszthat,  
Bűből menthet, jóra mindent fordíthat.

Nabukodonozort hét esztendőre  
Vivéd ismét királyi felségére;  
Megszánván, szemedet vetéd

[szegényre,  
Azért tekints reám is ily vesztetre.

Kiért velem együtt földi kerektség,  
Dicsér Téged, ó, mennyei nagy felség,  
Veszendőnek ki vagy igaz segítség,  
Dicsősségeddel rakva mind föld,

[s mind ég.



Csengery Attila a Madách Színház előadásában

### Pál apostol Korinthusbeliekhez írt I. levelének 13. része

Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő ércz vagy pengő czimbalom.

És ha jövődöt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok.

És ha vagyonomat mind felétetem is, és ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi hasznom abból.

A szeretet hosszútűrő, kegyes; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.

Nem cselekszik éktelenül, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt,

Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal;

Mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltűr.

A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jövődömondások, eltöröltetnek; vagy akár nyelvek, megszűnnek; vagy akár ismeret, eltöröltetik.

Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás:

De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik.

Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minekutána pedig férfiúvá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.

Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismerttem.

Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet.

(Károli Gáspár fordítása)

2. Ízlelgessétek a szöveg gyönyörűségét az emberiség egyik legszebb szeretethimnuszában!



*Károli Gáspár szobra Mátészalkán  
(Bíró Lajos alkotása)*

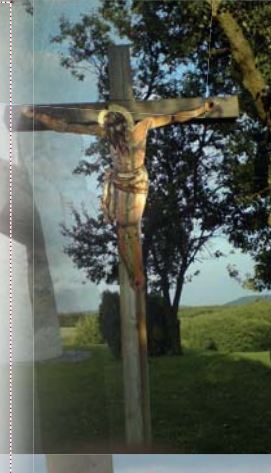
„[...] Az első teljes magyar Biblia fordítója Brassóban, majd Wittenbergben, a reformáció fellegvárában tanult. Ifjúkorától foglalkoztatta a bibliafordítás kérdése. Gönci beiktatására készített Két könyvében (1563 [...]) már több szentírási részletet közölt saját fordításában, s a próféciák kiváló ismerőjének bizonyult. Prédikációiban és a felvidéki antitrinitáriusok (szentháromságtagadók) elleni vitáiban is a Bibliára támaszkodott. Az 1580-as években az országban dúló pestisjárvány megfosztotta feleségétől és három gyermekétől. Megrázkódtatásai után fogott komolyan a fordításhoz, melynek elkészültében környékbeli prédikátortársai is segítettek. A Vizsolyi Biblia elé írott Előjáró beszédben így vallott erről:

»Istennek nevét segítségül híván, minek utána hozzá kezdettem volna egynehány jámbor tudós atyafikkal, kik nékem a fordításban segítségül voltak, meg nem szüntem addig, mígnem véghöz vittem a Bibliának egészen való megfordítását, melyben munkálkodtam közel három esztendeig nagy fáradtsággal, testi töredelemmel, de oly buzgóságos szeretettel, hogy én egy szempillantásig e nagy munkát el nem untam, hanem nagy serénységgel és szeretettel munkálkodtam, mígnem elvégezném azt... Követtük e fordításban sok jámbor, tudós embereket, kik... fordították a Bibliát... Akik ezelőtt valami részt fordítottak..., azokat is nem utáltuk meg, hanem megtekintettük.«

Az elkészült fejezeteket a gyermek Szenci Molnár Albert vitte naponta gyalogszerrel Göncről Vizsolyba.”\*

\* Sz. n., Károlyi Gáspár „Vizsolyi Bibliá”-ja = [www.biblia.hu/bevez/magyar.htm#karoli](http://www.biblia.hu/bevez/magyar.htm#karoli) [2011. 02. 09.]





### Ottlik Géza: **Körkérdés Jézusról**

Ha jól értettem, s a kérdés nem az, hogy mit jelent Jézus a világnak, az emberiségnek, az elmúlt és eljövendő évezredeknek, hanem hogy nekem, személyesen, budapesti lakosnak kicsoda Ő, akkor könnyű válaszolni rá. Uram és Megváltóm. Miként arra a kérdésre is van felelet, van szó, hogy például ki volt nekem egy kecskeméti születésű Szabó Erzsébet Ottlik Gézáné. Anyám. Fölöttem pedig a csillagos ég. De hogy mit jelent nekem a csillagos ég, anyám vagy Jézus, ezen sem elmélkedni nem szoktam, sem válaszolni nem tudok rá. Nem is tartozik másra, bizalmas magánügye kettőnknek, nekem és a csillagos égnek. Az emberi nyelv eddigi jelentéskészlete, összetételének szabályai, gondolkodásunk meglévő fogalmi felszerelése nem teszi lehetővé, hogy ilyen – nyelven inneni és nyelven túli, intuitív megragadható – tartalmakat kifejezzünk (ahogyan egyszer a regényről szólva próbáltam demonstrálni). A legfontosabb dolgokról nem tudunk beszélni, vagyis gondolkodni sem. Létezésünk alapjai – a hallgatás mélyén – sértetlenül őriznek ép, teljes tartalmakat. A nyelv fel tudja bontani roppant összetettségüket részjelentésekre, érzelmi, indulati, etikai, esztétikai, gondolati, akaratú jelentésekre. Ezek az értelmezések mind csonkák, hamisak. Az író a nyelvet nem ebben az értelmező, felbontó funkciójában használja, hanem éppen ellenkezőleg, mondhatnánk visszaélve a nyelvtan szerkezetével és a szavak jelentérendszerével, versében, regényében a világ eredeti épségét és teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne. Nem néven nevezve kell jelen lenniük – a vers nem a csillagokról szól, nem Jézusról, nem a költő anyjáról – hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a mégoly profán, világi jelentésmozzanatokból összerakott művembe – ha másként nem, hát mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczása a szép hűvös patakra –, akkor nem is hoztunk létre semmit.

OTTLIK Géza, *Próza* = <http://mek.niif.hu/01000/01003/01003.htm#54> [2011. 02. 13.]

**3.** Az egyik legszebb Jézus-vallomást Ottlik Géza írta egy körkérésre válaszul. Olvassátok el a szöveget, s azt is beszéljétek meg, milyen eszközökkel éri el az író, hogy az írása egyszer-csak „megemelkedik”? Vajon mitől? Hogyan születik egy mélységes-mély vallomás?

**Kalevala**

*A világ kezdete  
és Vejnemöjnen születése*

„[...] Egymaga termett Vejnemöjnen,  
Nőtt a nótafa oly fönnen,  
Kave asszony kebeléből,  
Ilmatár anyá öléből.

Vala ím egy szűz, ég leánya,  
Kave, szép teremtő tündér,  
Nagy szentségben élt az égben,  
Mind szüntelen szüzességben –  
Égi szérúsudvarokon,  
Egyarányos avarokon.

Idéjét már unja igen,  
Egész élte oly idegen,  
Olyan egyedüli, árva,  
Örök szüzességre szánva –  
Égi szérúsudvarokon,  
Pusztá széles parlagokon.

Immár alább ereszkedik,  
A habokra helyezkedik,  
Le a tenger tág terére,  
Végzetlen víz ölére;  
Ihol szélvész támad elő,  
Tenger tükrít fölkeverő,  
Nagy habokat hányó-vető.

Szél a szűzet elringatja,  
Végtelen vizeken hajtja,  
Környül a kéklő víz mezején,  
Tajtétkzó habok tetején;  
Szélfúvás teherbe ejti,  
Tenger dombossá teremti

Hordja méhe magzatterhét,  
Nagy hasának nehéz teljét,  
Hordja hétszáz álló évig,  
Kilenc emberöltőn végig,  
Mégse szülhet, nem fiazzhat,  
Nem lesz meg a létlen magzat.

Kacsa jön, kecses madárka,  
Kóvályogva, karingálva,

**Más teremtéstörténetekről**

Kis túlzással szólva azt mondhatjuk, hogy minden nép létrehozta a maga teremtéstörténetét. Az egyik különösen közel áll hozzánk, hiszen a nyelvrokon finn nép mítosz- és hiedelemvilágának része: ez pedig a 19. században felfedezett és összeállított, 50 énekből álló *Kalevala*. Hőse, Vejnemöjnen tengeristen és költő, aki a teremtéssel egyidős. Az eposz egy nagy-nagy tojás megszületéséből és széttöréséből eredezteti a világ keletkezését. A *Kalevala* hihetetlen népszerű Finnországban, nagyon sokféle feldolgozása létezik. Mostanság például a *Kutyakalevala* örvend nagy tetszésnek. (Lásd a *Világirodalom*-fejezetet [nyitó oldalpárt](#) is!)

Földet néz, hol fészkelhetne,  
Helyet, hol lakása lenne.

Száll keletre, napnyugtára,  
Száll északi, déli tájra,  
Fészekföldet csak nem kaphat,  
Helyet, bárha legrosszabbat,  
Fészket, ahol felüthesse,  
Lakát hova helyeztesse.

Ott szálldogál, repdesődik,  
Tanakodik, tépelődik:  
»Szobámat ha szélén rakom,  
Habokon ha léssen lakom,  
Szél szobámat feldöntheti,  
Hab a házam előntheti.«

Hát akkor a Vízasszonya,  
Vízasszonya, ég leánya  
Térdit, tengerből emelé,  
Hogy a réce ott fészkelne,  
Lakóhelyre jóra lelne.

A kecses kacsamadárka  
Ott repesve, szálldogálva,  
Észreveszi kék víz tükrén  
Vízasszonya térdit tüstént,  
Véli: pástos emelkedő,  
Gyepesedő kis dombtető.

Csak repesget, csak szálldogál,  
A térdőre lassan leszáll,

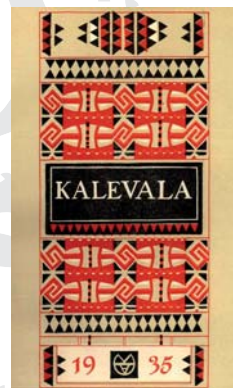
Fészkit rajta meg is rakja,  
Aranytojást tojik abba.

Kotlik, ül, tojásit költve,  
Azt a térdőt melengetve,  
Ül egész nap, másnap is ül,  
Harmadnap is azonfölül:  
Már akkor a Vízasszonya,  
Véli, térde lángra lobban,  
Minden íze olvadóban.

Itt a térdén egyet rándít,  
Tojás mind a vízbe szédül,  
Tenger habjai közé dül,  
Cserepekre hull csörögve,  
Száz darabra zúzik össze.

Mutatnak a morzsák szépet.  
A cserepek csínos képet:  
Tört tojásnak alsó fele  
Válík alsó földfenékké,  
Tört tojásnak felső fele  
A felettünk való éggé,  
Sárgájának felső fele  
Fényes nappá fenn az égen,  
Fehérjének felső fele  
A halovány holddá léssen;  
Tojásan mi tarka rész volt,  
Égen csillag lesz belőle,  
Tojásan mi feketés volt,  
Lesz belőle ég felhője.”

(Vikár Béla fordítása – részlet)





## Mesék és legendák

A mesék, mondák, mítoszok, ► legendák jelentik az irodalom kezdeteit. Az először csak szóban elbeszél, énekelt történetek lettek az írott irodalom alapjai. Az ősi formák és műfajok részben mai irodalmunkban is megtalálhatók. Ilyenek például munkadalok egyes elemei (gondolatritmus, refrén stb.) vagy a mesekezdő és záró formulák.

**LEGENDA** Kisepikai műfaj, mely általában egy szent életének eseményeit rögzíti, meséli el. – A magyar irodalomban legismertebbek a Szent Margitról és Szent Lászlóról szólók.

### Viadal Salamonnal

Salamon király apósa, a német császár segítségével hadjáratot indított Géza király ellen, s annak sikertelensége után búsan visszahúzódott Pozsony várába. Békességben itt sem maradhatott, mert Géza király öccse, László herceg ostrom alá vette a várat.

Mivel a vár erős volt, az ostrom elhúzódott. Ez alatt Salamon vitézei gyakran kimentek a várból, és megvívta László katonáival. Álruhát öltve gyakran a vezérek is részt vette e párviadalokban.

Az egyik alkalommal László herceg közvitéznek öltözve közeledett a várhoz. Salamon is ugyanekkor öltött közvitézi öltözetet, fegyverzetet, és kilovagolt. Egyikük sem sejtette, hogy a másik sereg vezére áll vele szemben. A várbeliék kiültek a várfalra megnézni a párviadalt, biztosak voltak Salamon király győzelmében. Amikor Salamon közel ért Lászlóhoz, a szeméhez kapott, és visszadöbbsent. László herceg feje fölött ugyanis két angyalt látott, akik a levegőben röpdöstek, és tüzes karddal fenyegették őt. Salamon ettől annyira megrémült, hogy rögvést futásnak eredt, visszamenekült a várhoz.

Vitézei döbbsenten kérdezték:

– Uram, hiszen te három-négy vitéztől sem szoktál megijedni, most egy elől is megfutamodtál?

Salamon lihegve az ijedségtől válaszolt.

– Ember elől én még el nem futottam, de nem ember ez, hiszen tüzes kardok védelmezik.

### Salamon a toronyban

Géza király halála után öccsét, László herceget választotta királlyá a nemesiség. Mindenki ismerte László kegyességét, vitézségét és szívének jóságát. László először tiltakozott a koronázás ellen, mert szerette a békességet, s az országot vissza akarta adni Salamonnak. De végül engedett a magyar uraknak, és megkoronáztatta magát. Trónra lépve jámborul uralkodott. Enyhítette a törvények szigorát, vigasztalta a szomorúakat, megszabadította a foglyokat, oltalmazta az árvákat.

Salamont, aki ezalatt Pozsonyban élt, szíves jósággal mindennel gazdagon ellátta. Salamon lelkét azonban méreg és keserűség marcangolta. Dühös lélekkel László király elpusztításán mesterkedett.



**1.** A korai középkor századaiban a krónikák a tényekhez való hűség igényével, a gesták ('tettek') pedig a történelem és a fantázia erőneinek együttes alkalmazásával beszéltek el a népek, nemzetek, uralkodó családok történetét. Mindkettő prózai műfaj (legismertebb gestánk az Anonymusnak tulajdonított *Gesta Hungarorum*). – Alkossatok meg a műfaji jellegzetességeket felhasználva osztályotok és iskolátok krónikáját, illetve gestáját!

Cselt szőtt ellene. Egy régi katonáját arra vette rá, hogy álmában ölje meg László királyt. A katona ekkor a király testőre volt, amikor rákerült az őrség, a király hálószobájához lopódzott, berontott, és kirántotta a kardját, hogy ledöfje a királyt. Ebben a pillanatban lángoló fényesség vakította el. Az egész szobát betöltötte ez a fényesség, mert a szomszédos piactéren a villám belesapott a fészületbe. Az orgyilkos ezt égi jelnek vette, kiejtette a kardot a kezéből, és térdre rogyott a király előtt, bocsánatért esdekelve.

Bevallotta, hogy Salamon vesztegette meg, és vette rá az ocsmány tetre. László király szíve még ekkor is kegyes volt. Enyhe ítéletet hozott: Salamont egy hatalmas toronyba záratta, amely Visegrád mellett állott, és romjaiban még ma is látható a Dunakanyarban.

### A tordai hasadék

Erdélyben, a Torda mellett nagy harcot vívott a király a kunokkal. Futott a magyar sereg és futott a király is. A Torda feletti hegyélen vágattak a magyarok, nyomukban a vérszomjas kunok. Szent László nyomában lihegtek a kunok, fejszékkel csaknem levághatták. A király ekkor felsóhajtott és imával fordult az egek Urához.

– Szabadíts meg Uram, hiszen éretted harcoltam!

Isten meghallgatta Szent László imáját, és csodát tett! Kettérepesztette a hegyet a király mögött.

A kunok rettenve fogták vissza a lovaikat, mert hatalmas szakadék tátongett előttük. A király lova patkójának helye még évszázadok múltán is jól látszott ezen a helyen.

A LEGENDASZÖVEGEK FORRÁSA: <http://szekelyderzs.com/laszlolegenda.html>  
[2011. 04. 27.]



*Szent László hermája  
[mellszobor alakú  
ereklyetartó] a nagyvárad  
székesegyházban*



Jankovics Marcell néprajzkutató, rajzfilmrendező így foglalja össze a mesék keletkezésének és műfajának lényegét:

„[...] Az angol *Once upon a time*, az orosz *Zsülá, bülá* és a magyar *Hol volt, hol nem volt* mesekezdő fordulatok [...] [k]ülönböznek egymástól, de ha egy magyar mesét angolra vagy oroszra fordítanak, nem szó szerint ültetik át, mert akkor az angol, orosz számára nem hat a szöveg meseszerűen. A magyar fordulatnak az eltérő jelentésű angol, orosz fordulatok felelnek meg. Hogy térben és időben távoli, a mese, mítosz ősidejéhez közeli példát is említsek, az ausztrál őslakosok mítoszait, meséiket nem a „volt egyszer” múltjából idézik meg, hanem mint előző éjszakai álmot mesélik. Az „Álomidő álomtörténeteit” ezért így kezdik: „Azt álmodtam...”, „Volt egy álmom”. Az álom és a mese összekapcsolása bölcsességre vall, hiszen az álomképzést jelentős részben a tudatalatti motiválja, ahogy a meséét is, és az álmok ugyanúgy tipizálhatók, mint a mesék.

A népmese mint jelentéshalmaz [osztályozható] [...] [m]űfaja szerint (tündérmese, legendamese, novellamese, állatmese, tréfa); típusa szerint [...], keletkezési helye [...] szerint; aszerint, hogy kikhez, melyik nemhez és mely korosztályhoz szól; és persze jelentésszintjei szerint ([...] mélylélektani, családi, társadalmi, természeti, kozmikus szintek). Vannak köztük időtlen és egyetemes érvényűek ([...] mélylélektani, általános természeti és kozmikus szintek: ezek adják a mese házának fundamentumát [‘alapját’] és tetőszerkezetét), és vannak időleges, helyi érvényűek (helyi természeti körülmények, a civilizáció foka, [...]), helyi szokások: ezek adják a ház gazdasági és lakóterét). A hagyományos mese tehát éppoly jelentésgazdag, mint a görög *oikosz*, [‘ház’, ‘háztartás’]. [...]

Helyi viszonylatban éppily nyilvánvaló a mese és a gazdálkodás kapcsolata. Mondhatni, a mi népmeséink a letelepült életforma, a feudalizmus (szebben mondva, a lovagkor) és a paraszti társadalom szellemi termékeinek tűnnek, akkor is, ha a mítikus régmúltban keletkeztek. Ezért illenek hozzájuk



Szokolszky Éva (4 és fél éves!):  
A kismalac és a farkasok



Süle Réka (7. osztályos):  
Az arany nyilvessző

2. Emlékezzetek vissza gyermekkorotokra! (Szem becsuk ☺!)  
Mi volt a kedvenc mesétek?

3. Írjatok (rajzoljatok!) együtt néhány láncmesét és csalimesét modern környezetbe ágyazva!

## Ló Szerafin álmod(oz)ik



4. A modern mesék egyik sajátos típusát alkotta meg Lázár Ervin A *Négyszögletű Kerek Erdő* című könyvében. A bárhol és bármikor játszódó-játszható történetek lényege az őszinteség, s hogy fogadjuk el egymást olyanok, amilyenek, feltétel nélkül. Ugye olvastátok? Esetleg láttátok színházban? Ne hagyjátok ki! – Sőt, vigyétek színre Ti Magatok ☺!

olyan oikosz-jelentések, mint gazdálkodás, vagyon, birtok, család, nemzetség. Nem véletlen, hogy e mesék kiemelt, jelképes jelentőségű helyszínei a ház (paraszti porta, vár, palota vagy kunyhó), a szoba, terem (a tizenkettedik, a századik, a háromszázhatvanötödik), az ól, istálló (ahol a szolgává süllyedt hős él és dolgozik), a fészek (a griffmadaré) vagy a kalitka (a tűzmadaré). [...]

[...] Ha az ember ír, lineáris cselekvést végez – [...] –, és általában egyértelműsége törekszik. Holott a valóság összetett, egyszerűen több értelme van, csak több irányból értelmezhető. Az írás lineáris volta azzal jár, hogy az író kénytelen egyik szótól a másikig haladva kifejezteni mondanivalóját, miközben érzi, hogy [...] egyidejűleg is több dimenzióban kellene kifejeznie magát, hogy éreztesse olvasóival is az egyes szavak, szóképek, mozzanatok egymásra épülő jelentésszintjeit, hogy egy szót leírva is többet értsen meg belőle az olvasó, mint annak első vagy a szövegkörnyezetből kiderülő valamelyik jelentését. Ez a köznyelv mai állapotát tekintve majdnem reménytelen, még ha vannak is eszközeink a figyelem kiterjesztéséhez (kiemelés, hivatkozás, lábjegyzet, illusztráció), és ha – egészen más okokból – meg is tanultunk a sorok között olvasni. Élőbeszédben könnyebb. Az orátor testbeszéddel, hangsúlyokkal, hatásszünetekkel akár ellenkező értelmű beszédet is tud kanyarítani a leírt szövegből. [...] Ezért él meg leginkább a mese fennhangon mesélve, és – mert szájhagyomány útján terjedt – ezért volt képes sok-sok mese évezredekken keresztül lényegét tekintve változatlan érvénnyel fennmaradni [...]. A képes „támogatás”, vagyis a filmes feldolgozás is megoldás, de tökéletlen. A mesélő és hallgató kapcsolata filmen személytelenebb, mint élőben, a feldolgozás viszont a kívánatosnál személyesebb (kézzelfoghatóbb) lehet, ami korlátozza a gyermeki képzeletet. [...]”\*

*A kerekdő négyszögletesítése címmel vitte színre 2011-ben a celldömölki Soltis Lajos Színház a Lázár Ervin meséi nyomán B. Péter Pál által írt és rendezett darabot. Vacskamati: Pilnay Sára; Ló Szerafin: Stangl Franciska; Szörnyeteg Lajos: Marton Mária; Aromo: Nagy Zsuzsi; Bruckner Szigfrid: Bruckner Roland; Dömdödöm: Ziembicki Dóra; Mikkamacka: Kazári András*



\* JANKOVICS Marcell, *A mese háza és az ökotradíció*, Ökotáj, 31–32. sz. 2003. 117–122 = [www.okotaj.hu/szamok/31-32/ot31-15.htm](http://www.okotaj.hu/szamok/31-32/ot31-15.htm) [2011. 02. 10.]



5. S talán egyszer majd ezt a filmet – ennek alapja is egy ősi mítosz – is érdemes lesz megnézni, melyről így írnak a neten:

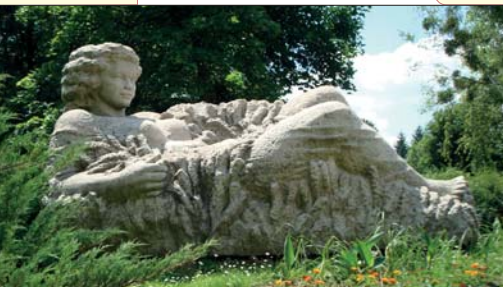
„Térey János A Nibelung-lakópark című drámája igazi korrajz: katasztrófajáték, olyan átfogó és rétegzett mű, mely a wagneri hagyományt felelevenítve, egy mítosz kereteiben ad hírt a máról, a mai Magyarországról. A világ, amelyet egy lakópark jelképez, bajban van. A két tőkés család sarjaiból, ügyvédekéből, modellnőkből, rendőrökből, tűzoltókból és rádiósokból álló társadalom az összeomlás szélén billeg.

Hagen, aki félisten csak az istenek között, bosszút esküszik a hatalomra jutottak ellen, akik nélkülözni merték őt birodalmuk vezetésében. Cinkosársaival úgy döntenek, hogy a világ megérett a pusztulásra. Terve ördögi, és mint minden ördögi terv: tökéletes. Szellemes terrortámadásokkal tartja félelemben az elkényelmesedett polgárokat. Titáni küzdelmükben azonban természetesen nem csak a világ, de ők maguk is bukásra vannak ítélve.

A Krétakör színészeivel készült előadást a rendező Mundruczó Kornél vette filmre a Lipót néven ismert intézmény (Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet) elhagyott falai között. Egy kísérteties térben bolyongva követhetjük nyomon, hogy miként mélyül egyre a fenyegetettség és a káosz.”

Sz. n., A Nibelung-lakópark, 2009 = [http://filmletoltes.netfilmek-letoltes-ingeny/a-nibelung-lakopark-2009](http://filmletoltes.netfilmek.eu/filmek-letoltes-ingeny/a-nibelung-lakopark-2009) [2011. 02. 10.]

6. Látogassátok meg Zeke László és Kálloy Molnár Péter MeSe-Meseket alkotó és megfilmesítő, meghangosító portálját: [www.mesemes.hu](http://www.mesemes.hu)! Ilyen sms-meséket olvashattok ott felüldülésképpen: „A sárkány elrabolta a királylányt. Ha elveszi, nincs vacsora, ha megeszi, nincs ara. Nem tudott dönteni. Végül elengedte. Útra kelt szebbért vagy finomabbért.” – „Fű, fa, virág meg akarták bosszulni azt a rengeteg legelészést, vegetáriánusságot, amit az állatok művelnek. Azóta van tüske, méreg és húsevő virág.” – „Szemével lát az ember» – mondta büszkén és nekicsapódott a falnak, hiszen ő nem ember volt, hanem denevér, aki nem a szemével, hanem a fülével lát.” – Írjátok Ti is MeSeMeseket, hisz a műfaj már nemzetközivé vált (lásd a honlapon az ezzel kapcsolatos események bemutatását), és küldjétek be az oldalra!



*Gaia (a Földanya a görög mitológiában).  
R. Kiss Lenke szobra Ajkán*

**MÍTOSZ** Görög eredetű szó, eredetileg 'beszéd'-et, 'üzenet'-et jelent. (Lásd még a **főszöveget**, illetve a **73. oldalt!**)

**MITOLÓGIA** Az egy néphez vagy népcsoporthoz tartozó mítoszok összessége – illetve a mítoszokkal foglalkozó tudomány.



*A „büntett”. (A civilizáció kezdete?)  
Varga Imre Prométheusz-szobra  
Szekszárdon*

## Az antikvitás irodalmából

**MÍTOSZ ÉS IRODALOM** A ▶ mitológia az emberiség közös tudása vagy inkább sejtése a világ működéséről. Megmagyarázhatatlan természeti jelenségek (tűz, ég, vihar stb.) megértésének céljával jött létre ama hiedelemvilág, amely ▶ mítoszokból áll. Később emberi tulajdonságokat, magatartásmódokat is példáztak ezek a történetek, általában mindig valamely közösség életének ismert eseményeit örökítették meg. Szóban terjedtek, csak évezredekkel később jegyezték le őket. A mitikus szövegek gyakran tanulságokat hordoztak a következő generációk számára. – Néhány nemzedéknyi idő elteltével már közvetlenül senki nem emlékezhetett az egykori történések részleteire. Akkor ezek a részletek elkezdtek lekerekedni, a történetek pedig „kigömbölyödni”, így keletkeztek a mítoszok és a mitikus történetek. A vallások alapját is mitikus történetek adják. Lényegében ilyen mítoszok gyűjteménye a keresztény *Biblia* is.

A mítoszok tárgya általában az istenek születése és a világ keletkezése. Erre a legfőbb kérdésre igyekeznek választ adni példázataikkal.

Legismertebb talán a Prométheuszról szóló történet a görög mitológiában. Eszerint az első embereket Prométheusz gyúrta agyagból, de ők még nagyon gyámoltalanok voltak, s elpusztultak. Ezért Prométheusz ellopta az istenektől, és lehozta nekik a tüzet az Olümposzról. Zeusz azonban haragjában a Kaukázusban egy sziklához láncolta őt, és arra ítélte, hogy egy sas nappal szünet nélkül lakmározzon a májából, mely éjszaka mindig újranőtt. A főisten 30 ezer évre tervezte a büntetést, de Héraklész – más ügyben arra járva – „már” 30 év múlva lelőtte a sast, és kiszabadította Prométheuszt, aki aztán visszatérhetett az Olümposzra is.



*A büntetés: Magyar szobrász, 20. század eleje:  
Prométheusz*



## Íliász

### Első ének – A dögvész. Akhilleusz haragja

„Haragot, istennő zengd Péleidész Akhilleuszét, vészest, mely sokezer kint szerzett minden akhájnak<sup>1</sup>, mert sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette, míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak és a kutyáknak dobta. Betelt vele Zeusz akarátja, attól kezdve, hogy egyszer szétváltak civakodva Átreidész, seregek fejedelme s a fényes Akhilleusz.

És melyik égilakó uszitotta viszályra a kettőt? Létó s Zeusz fia: mert neki gyúlt a királya haragja, s ártó vést keltett a seregben; hulltak a népek: mert ama Khrűszész<sup>2</sup> megsértette, az ő szent papját, Átreidész: odajött az a fürge akháji hajókhöz, végtelenül sok váltsággal megváltani lányát, messzelövő Phoibosz koszorúját tartva kezében, fönt aranyos botján, s kérte az összes akháj hőst, Átreusz két sereget-tagoló sarját a leginkább:

»Átreidák s valamennyi remek-lábvértes akháj hős, nektek az égilakók adják meg, hogy Priamosznak<sup>3</sup> várát feldúlván, haza épen térjetek innen, csak szeretett lányom kérem, s ti vegyétek e díjat, Zeusz sarját tisztelve, a messzelövő nagy Apollónt.«

Erre helyeslően zúgtak fel az összes akhájok: tiszteljék a papot, s tartsák meg a nagyszerű díjat; mégsem tetszett így Agamemnón<sup>4</sup> Átreidésznek, rútol ráförmedt, elküldte goromba szavakkal:

»Hallod, öreg, ne találjalak én a nagyobbli hajóknál, most se időzz hosszán, később se kerülj ide vissza: úgy ne legyen, hogy e bot s isten koszorúja se véd meg. Én a leányt nem adom ki, előbb utóléri az aggkor messze hazájától, Argoszbán, az én palotámban, míg a szövöszéken szövöget, s velem ágyamat osztja; menj hát, föl ne dühíts, hogy egészségben hazatérhess.«”

(Fordította Devecseri Gábor – részlet)

- 1 ősi, ógörög törzs a peloponnészoszi félszigeten
- 2 Apollón papja Trója környékén
- 3 Trója utolsó királya
- 4 Mükené királya, a Tróját ostromló görög sereg fővezére

Egy másik ismert történetfűzér a trójai monda-körhöz kapcsolódik. Ez az alapja Homérosz *Íliász* és *Odüsszeia* című eposzáinak. SZOPHOKLÉSZ (216–219. oldal) drámái pedig a thébai monda-kör történeteinek nyug-szanak.

*Wolfgang Petersen Trója-filmjében Brad Pitt játszotta a hős Akhilleuszt (2004)...*



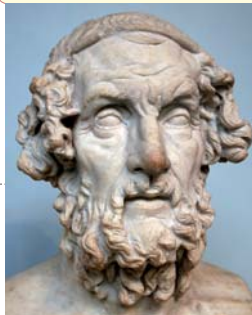
*...és egy mai Akhilleusz: Császár Gábor gólt lő a magyar kézilabdátottban*

### A görög mitológia legismertebb istenei:

Apolló – a jóslás és a költészet istene  
Aphrodité – szépség- és szerelemistennő  
Árés – hadisten  
Artemisz – a vadászat istene  
Hermész – a tolvajok istene  
Héphaisztosz – a kovácsok istene  
Hádész – az alvilág istene  
Pallasz Athéné – a bölcsesség, a művészetek istennője  
Poszeidón – a tenger istene  
Zeusz – főisten

*Az Olümposz (az istenek lakhelye) hegyei*

*Homérosz szobra  
a British Múzeumban  
(10.-ben is találkozunk vele!)*



## Odüsszeia

(Részletek)

### 1. ének

„Férfiuról szólj nékem, Múza, ki sokfele bolygott  
s hosszan hányódott, földúlván szentfalu Tróját,  
sok nép városait, s eszejárását kitanulta,  
s tengeren is sok erős gyötrelmet tűrt a szívében,  
menteni vágyva saját lelkét, társak hazatértét.  
Csakhogy nem tarthatta meg őket, akárhogy akarta:  
mert önnön buta vétkeikért odavesztek a társak,  
balgák: fölfalták Hüperión Éliosznak<sup>1</sup>  
barmait, és hazatértük napját ő elorozta.  
Istennő, Zeusz lánya, beszélj minékünk is ezekből.

Hát aki megmenekült meredek vészből, valamennyi  
otthon volt, túl háborun és a vizek veszedelmén;  
őt egyedül, hitvesre, hazára hiába sovárgót  
tartóztatta Kalüpszó nimfa<sup>2</sup>, az isteni úrnő  
barlang öblös ölén, mivel áhította urát.  
És hogy az esztendők perdültén jött az az év is,  
melyhez az istenek azt szőtték, hogy visszakerüljön  
már Ithakába, a küzdelmekről nem menekült meg  
még a szerettei közt sem. Az isten mind könyörült már  
rajta; Poszeidáon egyedül gyűlölte szünetlen  
isteni hős Odüsszeuszt, valameddig csak haza nem tért.

Csakhogy az elment éppen a távoli aithiopokhoz  
– kik két részre oszoltan a szélső népe a földnek  
s hulló napra tekint egy részük, más a kelőre –,  
hogy bárány s bikaáldozatukból kapja a részét.  
Ott ült ő, lakomának örülve, s a többiek ekkor  
mind az olümposzi Zeusz palotájában gyülekeztek.  
[...]

- 1 titán a görög mitológiában, a Nap hordozója, ismertebb nevén Heliosz
- 2 Nimfa, aki hét évig nem engedi továbbutazni hazafelé Odüsszeuszt.

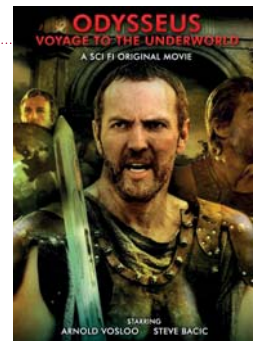
**HOMÉROSZ** (Kr. e. 8. század) valóságos létezését még nem tudta bizonyítani a tudomány. Vannak elképzelések, melyek szerint nem is egy ember volt ő, hanem a korabeli énekmondókat nevezték így. Mások szerint két személyről beszélhetünk, amikor a Homérosz nevet kimondjuk, mivel az említett két nagy mű világképe olyan erősen különbözik egymástól, hogy azokat nem alkothatta egyetlen ember.

„Leleményes Odüsszeusz” a trójai háborúból térne haza, ha útját nem állnák embertelen akadályok – ám előfordul, hogy saját maga esik kísértésbe, s tovább marad egy helyen, mint az feltétlenül szükséges volna.

Alakja az idők során jóval többet kezdett jelenteni önmagánál. Az örökkön kereső és esendő embernek vált jelképévé, aki kérlelhetetlen ugyan, de nem tévedhetetlen. Legfontosabb jellemzője azonban, hogy mindig, minden pillanatban vállalja önmagát, s vállalja tetteinek következményeit.

A műnek több feldolgozása született. Leghíresebb közülük egy „továbbírás”, James Joyce *Ulysses* című regénye. Ebben a főhős, Leopold Bloom gondolatait olvashatjuk: mindent, ami egyetlen napon keresztül átfut a lelkén, és megtörténik vele. Ez a belső utazás legalább annyira kalandos, mint Odüsszeusz hazafelé tartó, tízéves hánykódása Szküllák, Kharibdiszek, Kirkék és Küklopszok között. (Lásd a 23. oldalt is!)

Márai Sándor is méltó emléket állított Odüsszeusznak *Béke Ithakában* című regényében. Három nézőpontból meséli el ugyanazt a történetet.



*A legutóbbi Odüsszeusz-film*

1. Nézzetek utána a neten a trójai és a thébai monda-körnek! Alakítsátok ki a leghitelesebb változatot az „azonos motívumok elve” alapján!



## 24. ének (befejező rész)

„[...]

Oldala mellé állt s így szólt a bagolyszemű Pallasz:

»Ó, Arkeisziadész, legjobb drága barátom,  
most könyörögi a bagolyszemű lányhoz, most az atyához,  
s nyúltárnyú gerelyed tüstént csóválva hajítsd el.«

Szólt, s kebelébe hatalmas erőt fújt Pallasz Athéné:

ő meg a nagy Zeusz lányához küldötte fohászat,  
s nyúltárnyú gerelyét tüstént csóválva vetette,  
s Eupeithész<sup>3</sup> ércarcu sisakját érte a dárda.

És a sisak nem fogta föl azt, átverte az érchegy:  
döngve zuhant le a földre, csörömpölt rajta a fegyver.

Estek elősoraiknak Odüsszeusz és deli sarja,  
s őket kéthegyű dárdával, karddal kaszabolták.

S tán valamennyien elhullnak s haza nem kerül egy sem,  
hogyha Athénaie, pajzstartó Zeusz atya lánya,  
meg nem szólal ekép és vissza nem inti a népet:

»Jó Ithaké-beliek, hagyjátok a háboruságot,  
ezt a gonosz viadalt; vér nélkül jöjjön a döntés.«

Így szólt; és elfogta a sápadt félelem őket.

Megrémültek azok, s kiröppült a kezükből a fegyver,  
minden a földre esett, hogy az istennő szava zendült:  
s vágyva az élet után, város fele futva futottak.

Rettentőt rikkantva sokattúrt bajnok Odüsszeusz,  
meggörbülve csapott le, miként magasanrepülő sas.  
Ekkor azonban Zeusz füstös villámmal ütött le  
éppen erős-apjú nagy Pallasz elé a mezőre.

S most Odüsszeuszhoz szólt a bagolyszemű Pallasz Athéné:

»Isteni sarj, Láertiadész, leleményes Odüsszeusz,  
már ne tovább! szüntesd mérgét a közös viadalnak,  
meg ne neheztesd rád Zeusz, az a messziredörgő.«

Mondta Athéné; s ő így tett, lelkében örömmel.

És ezután szent békekötést szerzett a hadak közt  
Pallasz Athénaie, pajzstartó Zeusz atya lánya,  
s Mentóréhoz<sup>4</sup> volt az alakja s a hangja hasonló.”

3 Antinoosznak, a kérik erőszakos vezérének apja

4 Odüsszeusz idősebb barátja (rá bízta fiát)

**HEXAMETER** (Vö. *Frissítés\_0.2* a **66. oldalon!**) Hat lábból álló verssor, melyben a hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozása adja a ritmust (az 5. versláb mindig daktilus):

- ∪ | - - | - ∪ ∪ | - ∪ | - -  
„Férfiuról szólj nekem, Múza, ki sokfele bolygott

- - | - - | - - | - ∪ | - -  
s hosszan hányódott, földúlván szentfalú Tróját...”

**EPOSZI KELLÉKEK** Magyarázatukat lásd a **főszövegben!**

**2.** A legegyszerűbb feladat következik ☺: írjátok tovább az *Odüsszeiát* (természetesen ► hexamerekben)!

**3.** Ehhez tudnotok kell, mik azok az ► eposzi kellékek. Néhányat felsorolunk, a többi gyűjtsétek össze magatok: in medias res kezdés (‘a dolgok közepébe vágva’), propozíció (‘témamegjelölés’), enumeráció (‘seregszemle’/régebben: ‘seregszám- la’), állandó jelzők használata (például: „leleményes Odüsszeusz”).

**4.** Vitassátok meg a kérik megölésének történetét! Mai jogérzékünknek is megfelel ez a cselekedet-sor? Ha nem, miért nem, ha igen, miért igen?

**5.** Készítsétek el Odüsszeusz utazásainak térképét GPS-koordinátákkal „kikövezve”!

**6.** Olvassátok el a hírt, melynek ez az összefoglalója: „Görög régészek bejelentették: tizenhat évnyi ásás után megtalálták Odüsszeusz palotáját Ithaka szigetén. Amit némely szakértők kapásból kételkedéssel fogadtak, emlékeztetve: egyelőre az sem biztos, hogy Homérosz mulhatatlan hőse valószínű személy volt.” Itt találjátok:

[http://tanulas.network.hu/blog/tanulas\\_klub\\_hirei/odusszeusz-palotaja](http://tanulas.network.hu/blog/tanulas_klub_hirei/odusszeusz-palotaja) [2011. 02. 10.]

1. Gyűjtsetek portrékat és idézeteket a filozófiai gondolkodás ókori nagyjaitól!
2. Vitassátok meg, mi értelme van a filozófiának?!
3. Esetleg van valaki az osztályban vagy az ismerőseitek között, aki filozófusnak készül? Készítsetek vele interjúkat leendő hivatásáról!

### Platón: Szókratész védőbeszéde

(Befejező rész)

„XXXIII.

Tehát nektek is, bírák, jó reménységgel kell lennetek, ami a halált illeti, és meg kell gondolnotok azt az egy bizonyos igazságot, hogy a jó emberrel nem történhetik rossz sem életében, sem halálában, és nem is feledkeznek meg az istenek az ő ügyeiről; az én dolgaim sem maguktól jutottak ilyen fordulathoz, hanem világos előttem, hogy jobb most már ez nekem így: holtnak lennem s szabadnak a bajoktól. Ezért is nem tartott vissza engem sehol az a jel, és ezért is nem haragszom nagyon elítélőimre és vádlóimra. Ámbár ők nem e szerint a megfontolás szerint ítélték el és vá-

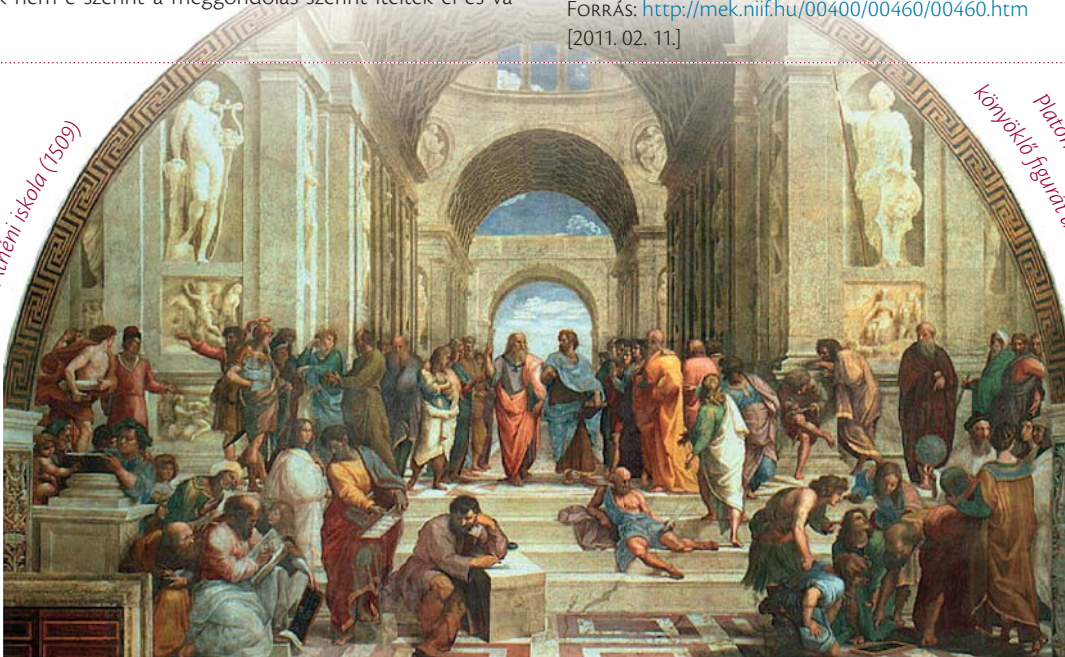
**GÖRÖG FILOZÓFIA** Szókratésszel (kb. Kr. e. 470–Kr. e. 399) kezdődik az emberiség önmagáról és az élet értelméről való gondolkodása. Nem hagyott hátra írott műveket, beszélgetve, sétálva tanított. Szellemiségét tanítványai, főleg Platón írásaiból ismerjük.

Arisztotelész (Kr. 384–Kr. e. 324) sokféle bölcselet atyjaként igen sokat tett az irodalom önállósodása szempontjából is. Tőle számítjuk az irodalomtudomány kezdeteit. Poétikája ma is kiindulópont az irodalommal hivatásszerűen foglalkozók számára.

doltak, hanem mert azt hitték, hogy ártanak vele, és ezért megérdemlik a korholást. Egyet azonban még kérek tőlük: ha majd a fiaim fölserdültek, őrajtuk álljatok bosszút, férfiak, szakasztott úgy bánjátok őket, mint ahogy én bántottalak benneteket, ha látjátok, hogy pénzzel vagy bármi mással inkább törődnek, mint az erénnyel, vagy azt hiszik, érnek valamit, pedig semmit sem érnek: korholjátok akkor őket úgy, mint benneteket én, hogy nem azzal törődnek, amivel kell, s hogy úgy vélik, érnek valamit, pedig semmirekellők. Ha ezt teszik, igazságos dolgot szenvedek el tőletek én is, fiaim is. De ideje már, hogy távozzunk. Én halni indulok, ti élni; de kettőnk közül melyik megy jobb sors elé, az mindenki előtt rejtve van, kivéve az istent.”

FORRÁS: <http://mek.niif.hu/00400/00460/00460.htm>  
[2011. 02. 11.]

Raffaello: Athéni iskola (1509)



A tudomány nagyjait ábrázoló freskó középpontjában Platón (Leonardo da Vinci) és Arisztotelész. Az előtérben könyvelő figurát általában Michelangelóval azonosítják



**Szapphó: Letünt a fiastyúk...**

Letünt a fiastyúk és a hold is: tovaszállt az éjféli; elmúlt a találka-óra s én itt heverek – magamban!

(Babits Mihály fordítása)

**A GÖRÖG LÍRA** az életöröm, s ezen belül is főképpen a szerelem lírája. Szapphó (Kr. e. 612–Kr. e. 550) verseit olvasva mindenekelőtt őszinte hangja ragad meg bennünket ma is. A ► szapphói strófa kedvelt formává vált a világirodalomban.

A *Letünt a fiastyúk...* egyetlen képben ragadja meg a szerelmes ember csalódottságát, aki egyedül kénytelen tölteni az éjszakát. Mai ízlésünk számára talán furcsa, hogy a női érzelmek ilyen nyílt vállalásával találkozunk, de a korban ez természetes volt. (Más korokban vagy más földrészeken is előfordult, hogy megfordultak az általunk megszokott nemi szerepek.) Az *Aphroditéhez* is a szerelem hiányáról szól, szinte imádságszerűen könyörög a lírai én – a vers beszélője – a szerelem istennőjéhez, hogy részeltesse őt ismét ama kegyben...



*Ez a vázakép sokat elárul a görögök öltözködéséről és gesztusairól*

**SZAPPHÓI STRÓFA** Három tizenegy szótagú (szapphói sor) és egy öt szótagú (adoniszi) sorból áll. A szapphói sor meghatározó verslába a trocheus (spondeus helyettesítheti), a harmadik versláb mindig dactylus.

Képlete:

- U | - - | - U U | - U | - -  
 - U | - - | - U U | - U | - -  
 - U | - - | - U U | - U | - -  
 - U U | - -

Lásd példaképpen Berzsenyi Dániel *Osztályrészem* című versét is a 151. oldalon!

**Szapphó: Aphroditéhez**

Tarka trónodról, ravasz istenasszony, mért küldesz nékem szerelemkirálynő, bút és bajt mindég, te örök leánya fényes egeknek?

Mért nem jössz inkább, ahogy egyszer jöttél, hallattad kérő szavamat, kiléptél kedvemért apád aranyos házából és befogattad

cifra hintódat; lebegő galambok vonták azt fűrgén a sötétbe-süllyedt föld felé; szárnyuk sebesen csapdosva vert a nagy égben,

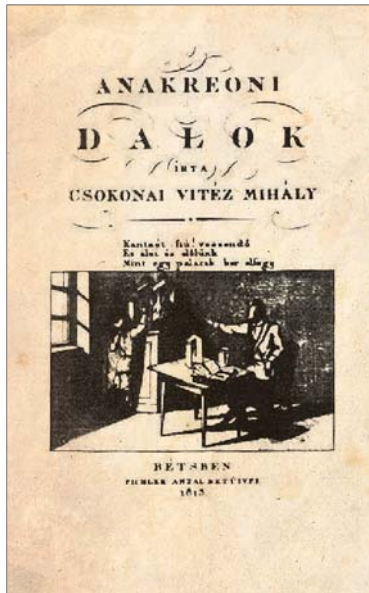
s már itt is voltak; te pedig, te boldog, istenarcodon mosoly ült, és nyájas szóval kérdeztél, mi bajom van és mért hívlak az égből

és mi volna megkeserült szívemnek kívánt orvossága? „Ki bántott, Sapphó? kit küldjek kemény szerelem szavával téged ölelni?

Ha eddig került, ezután majd üldöz; hogyha semmit nem fogadott el, eztán ő ad már, s ha nem szeretett, szeret majd, bár ne akarjad.”

Jer most is hozzám, a nehéz gondokból oldd föl szívemet, s amiért eped, ne sajnáld teljesíteni: légy harcokban drága szövetség.

(Babits Mihály fordítása)



1. Anakreón kedvelt műfaja, a  
▶ bordal sok költőt megihletett. Gyűjtsetek össze ezekből a versekből egy csokorralvót!

**BORDAL** A borivás szokásához kapcsolódva, annak ürügyén életörömtől dicsőítő és hirdető költemény. (Például: Balassi: *Borivóknak való*, Csokonai: *Szerelemdal a csikóbőrös kulacsához*, Vörösmarty: *Főti dal*)

**IONICUS A MINORE** Magyarázatát lásd a 2. kérdés szövegében! Képlete:

UU--

Anakreón (Kr. e. 572–Kr. e. 487) költészete olyan népszerű volt a későbbi korokban, hogy Csokonai Vitéz Mihály például egy egész kötetnyi verset írt ebben a hangnemben. Politikamentes költészetet művelt, a bor és a szerelem voltak fő témái (művei nagyrészt töredékekben maradtak ránk). Könnyedsége, bájos egyszerűsége olykor ma már gügyögésnek hat, de sosem feledjük, hogy ez érzékcsalódás is lehet, hisz az ízlésformák is változnak az időben. (Amikor erről gondolkodunk, akkor is érdemes megnézni az [előző oldalon](#) az öltözőkódést illusztráló vázaképet.)

### Anakreón: Gyűlölöm

Gyűlölöm azt, aki telt kupa mellett, bort iszogatván,  
háborút emleget és lélekölő viadalt.  
S kedvelem azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák  
szép adományairól zengve szeretni tanít.

(Radnóti Miklós fordítása)

2. A ▶ ionicus a minore különleges versláb-fajta, viszonylag ritka, de igen erősen zenei hatású. Vállalnátok, hogy kerestek rá példákat (vö. Csokonai)? Vagy még jobb lenne, ha írnátok olyan verseket, amelyekben szerepel ez a fajta versláb 😊! Segítségül egy példa (jelöljétek a ritmust!):

### Anakreón: Töredék a halálról

A halánték deres immár, a haj őszül koponyámon,  
fiatalságom elillant, feketéllnek fogaim már,  
odavan múltam, az édes, rövid és csúf, ami jön még.  
Remegek már a haláltól, hisz a Hádészban a szöglet,  
ami vár rám, hideg és szűk, a lejárta is ijesztő,  
s aki egyszer lemegy, az már soha fel nem jön a fényre...

(Radnóti Miklós fordítása)





**A GÖRÖG DRÁMA** A színjátszás és dráma műfaja a görögség óta varázsolja el az emberiséget. A Theszpisz (Kr. e. 6. sz. körül) nevű görög drámaíró tette meg a legnagyobb lépést a mai drámaformák felé, amikor felléptette az első színészt. Egyvalaki kivált az addig a történeteket elmesélő-eléneklő kórusból, s párbeszédet folytatott a csoporttal. A műfaj fennállását azóta is ez a döntő lépés határozza meg, mivel az ember lenyűgözve képes szemlélni a világot jelentő deszkákon a színészek segítségével megjelentetett önmagát. A (lényegében) valós időben játszódó, párbeszédekben rögzített cselekmény olyan feszültséget ad az előadásnak, hogy az közel egyenértékű a valóságos érzelmek okozta feszültségekkel. A ▶ hármas egység szabálya biztosította ezt a törvényszerűséget. Jól látták a görögök, hogy egy napnál nem lehet több a színpadon eljátszott idő, mert akkor óhatatlanul csökken az előadás érdekessége.

**HÁRMAS EGYSÉG** A hely, az idő és a cselekmény egységét jelenti az ókori görög színjátszás óta. Eszerint egy színpadi mű lehetőleg egy helyszínen, egy nap alatt játszódjon, és egy szálon fusson a cselekménye.

*Az epidauroszi görög színház romjai. Még így is látszik, hogy az építmény monumentális. Akinek pedig volt szerencséje ott járni, az igazolhatja, hogy az építmény akusztikája olyan, hogy a porondtól vagy 100 méterre lévő legfelső ülőhelyen még a suttozás is hallatszik*



1. Gyűjtsétek össze színházi élményeiteket! Láttatok-e már darabot valamelyik itt emlegetett alkotótól? Mi volt a benyomásokotok arról a szikrázó tárgyalgosságról, mellyel a legvégső szenvedélyeket is meg tudják jeleníteni a szerzők?

2. A görög drámaírók műveit „sorstragédiák”-nak is nevezik, mert bennük oly erővel jelenik meg a végzet, hogy az a cselekvők egész életét gyökerestül felforgatja, meghatározza. Éppen az a kérdés, hogy ezekben a legvégső helyzetekben miképpen tudnak dönteni az emberek. A magatartásminták és -modellek, melyekkel e drámákban szembesülünk, oly élesek, hogy utánuk már nem lehet ugyanúgy élni, mint ismeretük előtt éltünk. – Mi a véleményetek erről a kijelentésről?

3. Rendezetek bírósági tárgyalást Oidipusz ügyében! Természetesen „bonyolíthatjátok” egy kicsit a helyzetet, a per- és védőbeszédet, ha más szereplőket is bevontok mint tanúkat, netán tettestársakat stb.!

*A Nemzeti Színház 2006-os Oidipusz-előadása.  
(Rendező: Stopsits Árpád,  
a fő szerepekben Udvaros Dorottya  
és László Zsolt)*

A Dionüszosz-ünnepekhez – a bor és a mámor istene a görög mitológiában – kapcsolódó színházi előadások később az élet nélkülözhetetlen részévé és színterévé váltak.

Két fő műfaj alakult ki, a tragédia és a komédia. Előbbinek Aiszkhülosz, Euripidész (Kr. e. 480–Kr. e. 406) és Szophoklész (Kr. e. 496–406) voltak a legfőbb művelői, utóbbinak a szabadabb szájú Arisztophanész (Kr. e. 450–Kr. e. 385). (Akit Arany János is részben „finomítva” fordított csak magyarra. – Itt is érdemes megemlékeznünk arról, hogy a görögségnek más volt a viszonya a testiséghez, mint a ma emberének. Ez az éghajlati-öltözködésbeli jellegzetességekből is következik, de a civilizáció egyéb elemeinek okán is.)

Szophoklész drámájának, az *Oidipusz királynak* főhőse beteljesíti a szörnyű jóslatot, és saját anyját veszi feleségül, majd gyermekeik is születnek. (Ők lesznek az *Antigoné* című dráma szereplői.)

A thébai mondakör – ebből merítenek az Oidipuszról és az Antigonéről szóló tragédiák – elrettentő történetei valóságos hideglelést okoznak az embernek. Mivel megtörténtük valószínűsége a semmivel egyenlő, ezért a Szophoklész-féle cselekmény még hátborzongatóbb. A szöveg lélektani mélysége olyan hiteles erővel rajzolja meg a jellemeket és a cselekvéseket, hogy a példázatok, melyeket a színpadon látunk, nagyon erősen hatnak ránk. Babits Mihály egyszerűen „tökéletes”-nek nevezte Szophoklész műveit. (Lásd még a *Színház és dráma-fejezetben* az Antigonéről szóló részt a [216–219. oldalon!](#))





**A RÓMAI IRODALOM** kezdetben a görög mintákat követte, később önálló hangját is megtalálta.

Plautus (Kr. e. 250–Kr. e. 184) komédiái közül a legismertebb *A hetvenkedő katona* című színdarab. Klasszikus szerepcserés, félreértéseken alapuló, bohókás, szórakoztató játék, melyben a jók és a rosszak elnyerik méltó büntetésüket és jutalmukat.

Catullus (Kr. e. 84–Kr. e. 54) Szapphó követőjének vallja magát, legfőbb témája az életöröm és a szerelem. De önmagával is szívesen társalog versben, mint például a *Szegény Catullus* címűben... *Gyűlölök és szeretek* című kétso-rosa a maga tömörségével a római (b)irodalom egyik legfontosabb alkotása. Az érzés kettős természetének megnyerő megfogalmazást adó, ellentétekből és párhuzamokból álló



▶ disztichon kilépteti olvasóját keletkezésének idejéből és teréből, s általános érvényűvé válik.

Ovidius teremtésmítoszokat feldolgozó *Átváltozások* (*Metamorphoses*) című műve és Vergiliusnak Róma alapításáról szóló eposza (*Aeneis*) ott található a világirodalom arany lapjain. A mi Zrínyi Miklósunk az *Aeneis* első sorával kezdi a *Szigeti veszedelem* propozícióját ('témamejelölés'-ét). Vörösmarty Mihályra, Arany Jánosra is nagyon erősen hatott a nagy eposzköltő (Arany parodisztikusan fordul felé *Az elveszett alkotmányban*).

„Fegyvert, s vitézt éneklek...”

(A *Szigeti veszedelem* 5. sora Vergilius-fordítás)

**DISZTICHON** Egy hexameter (hat lábból álló) és egy pentameter (öt lábból álló) összekapcsolásával keletkező „kétso-ros”, gyakran önálló költemény. (Lásd az alábbi verset!)

### Catullus: Gyűlölök és szeretek

- 0 0 | - 0 0 | - | - - | - 0 0 | - -  
Gyűlölök és szeretek. Kérded tán, mért teszem én ezt.  
- 0 0 | - - | - || - 0 0 | - 0 0 | -  
Nem tudom, érzem csak: szerteszakít ez a kín.

(Devecseri Gábor fordítása)

### Catullus: Szegény Catullus

Szegény Catullus, itt a perc, nyugodj már meg, s hidd elveszettnek azt, mit elveszettnek látsz, hiszen vidám napok ragyogtak egykor rád, míg arra jártál, merre kedvesed hívott, ki kedvesebb nekem, mint bárkinek bárki, a tréfa járta akkor, édes élet volt, kívánta ő is azt, amit te kívántál.

Bizony vidám napok ragyogtak egykor rád. Ő már nem óhajt, hát te is, bolond, hagyd el, ne fuss utána, hisz szökik, ne légy gyáva, légy eltökélt, keményszivű, szilárd végre. Élj boldogan, szerelmesem, Catullus már szilárd, nem üldöz, ellenedre nem kérlel: csakhogy neked, te bűnös, fájni fog, hogy majd nem szólogatnak éjjelente; élet lesz az életed? ki látogat? ki tart szépnek? kit fogsz szeretni, és kié lesz, kit fogsz csókolni, és kinek harapsz az ajkába? Te légy konok, Catullus, és ne enyhülj meg.

(Devecseri Gábor fordítása)

Ez a mű jó példa a jambikus (0 -) verselésre:

0 - | 0 - | 0 - | 0 - | 0 - | - 0  
„Szegény Catullus, itt a perc, nyugodj már meg,  
- | 0 - | 0 - | 0 - | 0 - | - -  
s hidd elveszettnek azt, mit elveszettnek látsz”

1. Mi a véleményetek Horatiusnak az „arany középszer”-t életelvvé emelő verseiről (s persze magáról az elvről)?

2. Miben különbözik ez a világgép a „carpe diem!”-világképtől [‘használd ki az időt’, ‘élvezd a napot’]?

3. Értelmeztétek Seneca bölcs mondásait – Horatius állításai-val szemben?!

„Nem az a baj, hogy kevés idő áll a rendelkezésünkre, hanem főképp az, hogy sokat elfecsérelünk abból, ami adatik.”

„Az emberi természet olyan, hogy mindennél jobban szereti azt, ami elveszett: annyira visszazsarárognak azt, amit elvesztettünk, hogy sokkal kevésbé becsüljük meg azt, amink megmaradt.”

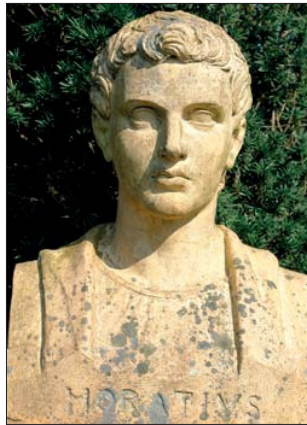
„Senki sem gondolja, hogy tartozna valamivel, ha időt kapott, holott ez az egyetlen dolog, amelyet még a hálás ember sem tud viszonzni.”

„A boldogság a magasságban lakozik, de elérheted, ha akarod.”

(Lucius Annaeus Seneca)

- 1 a tragédia és a líra műzsája
- 2 folyó Itáliában
- 3 itáliai király

A római irodalom legismertebb szerzője, költőfejedelme azonban kétségkívül Horatius (Kr. 65–Kr. e. 8). Az általa sugallt boldog megelégedéscsodény, az ún. „arany középszer” értékvilága évezredek hivatkozási alapjává vált. Nálunk legfőbb követője Berzsenyi Dániel lett a 19. század első felében, aki több versét is egyenesen az ókori elődhöz címezte.



A legnagyobb római költő...

### Horatius: *Melpomenéhez*<sup>1</sup>

Áll ércnél maradóbb művem, emelkedett emlékem, s magasabb, mint a királyi sír, és sem kapzsi vihar, sem dühös északi szél nem döntheti már földre, se számtalan évek hosszú sora, sem rohanó idő. Meg nem halhatok én teljesen: elkerül téged, síri folyó, jobb felem; és nevem folyton fényesedik, míg Capitolium

dombján megy föl a Pap s véle a néma szűz. Mondják majdan, ahol zúg sebes Aufidus<sup>2</sup>, s hol pór népe fölött Daunus<sup>3</sup> uralkodott tikkadt földjein: én zengetem először, én

lentről-jött s meredek csúcsra jutott, görög verset római lant húrjain. Érdemed büszkévé tegyen, a fűrjeimet babérlombbal, Melpomené, áldva övezd körül!

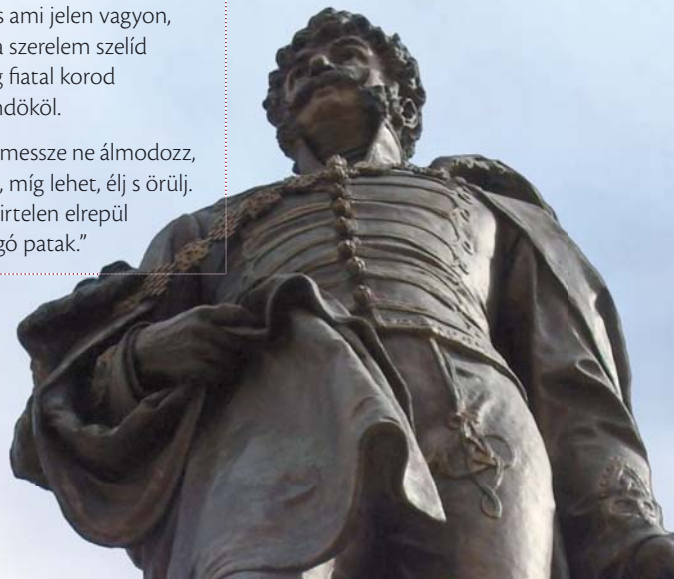
(Devecseri Gábor fordítása)

### Berzsenyi Dániel: *Horác*

„[...]  
Használd a napokat, s ami jelen vagyon,  
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd  
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod  
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz,  
Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.  
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül  
Mint a nyíl s zuhogó patak.”

Vajon hol állhat ez a Berzsenyi-szobor, s ki alkotta? A [www.szoborlap.hu](http://www.szoborlap.hu) segítségével biztosan megtalálod!





4. Hasonlítsátok össze Horatius *Lícinus Murenához* és Berzsenyi Dániel *Osztályrészem* című versét!

### Horatius: *Lícinus Murenához*<sup>1</sup>

Jobban jársz, Lícinusom, ha nem törzs folyton a nyílt tengerek ostromába s gyors szelektől tartva nem óvakodsz a parti hegyekhez.

Akinek szívében arany közép tart súlyegyent, azt nem nyomorítja rozzant putri szennye, nem nyomorítja bántó udvari pompa.

Égverő fenyvek sudarát sűrűbben rázza fürgeteg, recsegőbb robajjal dől a nagy torony s a hegyek legormát sújtja a villám.

Jót remél a vészben, a jóban ismét fordulattól tart az előrelátó szív. Ahogy meghozza a tél haragját Juppiter, éppúgy

űzi is. Nem lesz, ami rossz ma, nem lesz folyton az. Ha hallgat a Múzsza, olykor lanttal ébreszti, s nyilait nem ontja mindig Apolló.

Álld helyed bátran, ha szorít a sors, és légy szilárd; viszont, okosan, magad vond össze, hogyha kedvez a szél, tulontúl büszke vitorlád.

(Szabó Lőrinc fordítása)

- 1 hadvezér és politikus, kivégezték
- 2 tengeri szörny a görög mitológiában
- 3 termékeny itáliai táj
- 4 város az ókorban (később női név)
- 5 kies ókori itáliai város
- 6 éneklés- és jóslásistennő a római mitológiában



Egy Pannóniában talált dombormű

### Berzsenyi Dániel: *Osztályrészem*

Partra szállottam. Levonom vitorlám.  
A szelek mérget nemesen kiálltam.  
Sok Charybdis<sup>2</sup> közt, sok ezer veszélyben  
Izzada orcám.

Béke már részem: lekotóm hajómat,  
Semmi tündérkép soha fel nem oldja.  
Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe  
A heves ifjút!

Bár nem oly gazdag mezeim határa,  
Mint Tarentum<sup>3</sup> vagy gyönyörű Larissa<sup>4</sup>,  
S nem ragyog szentelt ligetek homályin  
Tíburi forrás<sup>5</sup>:

Van kies szőlőm, van arany kalással  
Biztató földem: szeretett Szabadság  
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől  
Kérjek-e többet?

Vessen a végzet, valamerre tetszik,  
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:  
Mindenütt boldog megleléssel  
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Camoena<sup>6</sup>!  
Itt is áldást hint kezed életemre,  
S a vadon tájék kiderült virány lesz  
Gyenge dalodra.

Essem a Grönland örökös havára,  
Essem a forró szerecsen homokra:  
Ott meleg kebled fedez, ó Camoena,  
Itt hűves ernyőd.

„Bármely ember tévedhet, egyedül csak az ostoba tart ki tévedésében.”

„A balszerencsét nem siratni kell, hanem legyőzni.”

(Cicero)

5. Olvassatok Cicerről, és rendezetek az osztályban szónokversenyt megadott és szabadon választott témákról!

**Dante: Isteni színjáték****Első ének**

„Az emberélet útjának felén  
 egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,  
 mivel az igaz útat nem lelém.  
 Ó, szörnyű elbeszélni mi van ottan,  
 s milyen e sűrű, kúsza, vad vadon:  
 már rá gondolva reszketek legottan.  
 A halál sem sokkal rosszabb, tudom.  
 De hogy megértsd a Jót, mit ott találtam,  
 hallanod kell, mit láttam az uton.  
 Akkortájt olyan álmodozva jártam:  
 nem is tudom, hogyan kerültem arra,  
 csak a jó útról valahogy leszálltam.  
 De mikor rábukkantam egy hegyaljra,  
 hol véget ért a völgy, mély, mint a pince,  
 melyben felébredt lelkem aggodalma,  
 a hegyre néztem s láttam, hogy gerince  
 már a csillag fényébe öltözött,  
 mely másnak drága vezetője, kincse.  
 Így bátorságom kissé visszajött,  
 mely távol volt szívemből teljes éjjel,  
 melyet töltöttem annyi kín között.  
 És mint ki tengerről jött, sok veszéllyel,  
 amint kiért lihegve, visszafordul,  
 még egyszer a vad vízen nézni széllyel:

## A középkor és a reneszánsz világirodalmából

**DANTE (1265–1321)** A legnagyobb költői alkotásnak nevezni az *Isteni színjátékot* Babits Mihály után ma már szinte közhelynek számít. A mű összetettsége, az emberi létezés egészének ábrázolására tett törekvése páratlan a maga nemében. Nagyságát minden bizonnyal annak is köszönheti, hogy lényegében először tett sikeres kísérletet arra, hogy ezt az Egészt csupán nyelvi eszközök segítségével megragadja. Ráadásul olaszul, vagyis köznyelven. Az olasz nyelv fejlődésére tett hatása ezért is felmérhetetlen.

Hatása Magyarországon is rendkívüli. Babits Mihály *Isteni színjáték*-fordítását Olaszországban is komoly elismerésekkel, kitüntetéssel illették, ma pedig a dantisztikáról mint önálló tudományágról beszélhetünk az irodalomtörténetben és az irodalomelméletben.

A *Komédia* – az eredeti cím ez az egy szó, az „isteni”-t Boccaccio toldotta hozzá – a maga korának legteljesebb enciklopédiája. Átfogja az emberi gondolkodás valamennyi területét, mindazokat az ismereteket és sejtéseket, melyeket az emberiség addig felhalmozott. Allegorikus beszédmódja révén szövege nemcsak a filozófia és a vallások, művészetek, hanem a politika és a tudományok felől is értelmezhető.



Dante Alighieri



Henry Holiday:  
 Dante első találkozásával Beatricével  
 a Ponte Santa Trinita hídnál (1883)

A kép erősen túloz, hiszen felnőtteket ábrázol. Holott Dante mindössze kilencéves volt, amikor megpillantotta a nyolcéves Beatricét. A szülők máshoz adták férjhez a hölgyet, aki 24 éves korában meghalt. Dante vigasztalhatatlan volt ekkor. Később megnősült, majd politizált is, végül száműzték hazájából



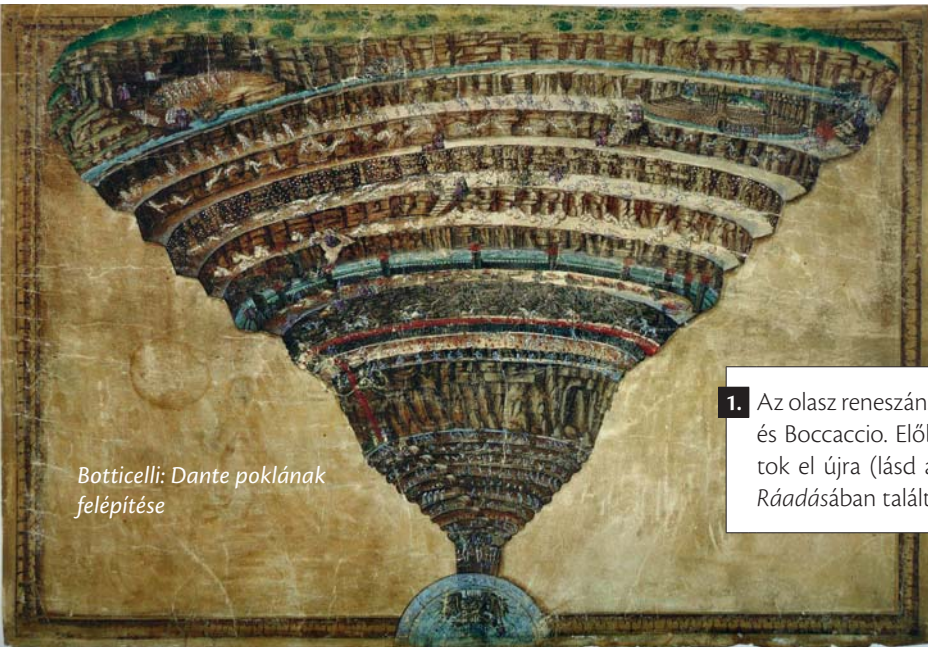
A Pokol kapujának felirata (3. ének)

„Én rajtam jutsz a kinnal telt hazába,  
 én rajtam át oda, hol nincs vigasság,  
 rajtam a kárhozott nép városába.  
 Nagy Alkotóm vezette az igazság;  
 Isten Hatalma emelt égi kénnyel,  
 az ős Szeretet és a fő Okosság.  
 Én nem vagyok egykoru semmi lénnyel,  
 csupán örökkel; s én örökkön állok.  
 Ki itt belépsz, hagj fel minden reménnyel.”



ügy lelkem, még remegve borzalomtul  
 végignézett a kiállt úton újra,  
 melyen még élve senkijem jutott túl.  
 Majd fáradt testemet kissé kifujva  
 megint megindulnék a pusztá lejtőn,  
 mindég alsóbb lábam feszítve súlyra.  
 És im, amint meredni kezdte lejtőm,  
 egy fürge, könnyű párdúc tünt elémbé  
 szép foltos bőrrel, csábosan, megejtőn.  
 S nem tágított utamból tarka képe,  
 inkább elzárta s úgy előmbé hágott,  
 hogy futni fordultam már, visszalépve.  
 De hajnal aranyozta a világot  
 s feljött a nap azon csillagsereggel,  
 mely véle volt, midőn e szép csodákat  
 megmozdítá Isten az első reggel:  
 úgy hogy nekem reményt az ellenségre  
 vinnom párduccal s tarka szörnyeteggel  
 adott az óra s évszak édessége:  
 de jaj! a félelem megint leláncolt,  
 feltűnván egy oroslán szörnyü képe:  
 mely emelt fővel közeledni látszott  
 s dühös éhséggel zsákmányát kereste,  
 úgy hogy a lég tőle remegni látszott.  
 S egy nőstényfarkas, melynek vézna teste  
 terhesnek tünt föl minden céda vággyal  
 s ki miatt lőn már annyi népek veszte.  
 Ez megbénított olyan bénasággal,  
 hogy elvesztém a magasság reményét  
 a láttából eredő gyávasággal.  
 És mint ki lesné kocka nyereményét  
 ha jó a pillanat, mely vakra forgat,  
 búsán átkozza játékos merényét:  
 olyanná tőn engem e nyugtalan vad,  
 mely újra elűzött a magasságtól  
 ama vidékre, ahol a nap hallgat.”

(Babits Mihály fordítása – részlet)



Botticelli: Dante poklának felépítése

1. Az olasz reneszánsz irodalom másik két nagy alakja Petrarca és Boccaccio. Előbbitől már tanultunk egy verset, olvassátok el újra (lásd a 76. oldalon!) Utóbbitól pedig e fejezet Ráadásában találtok egy novellát. Értelmeztétek közösen!





2. A „Ki itt belépsz”-motívumhoz gyűjtöttünk össze néhány fotót [ezen és az előző oldalon](#). Készítsetek Ti is hasonlókat – akár egy egész „ajtó–ablakgyűjtemény”-t is összerakosgathattok! (A motívumhoz lásd még tankönyvünkben a [76–77. oldalt!](#))

3. Sőt, akinek van kedve, továbbfejlesztheti a projektet. Kiterjesztheti vizsgálódásait az irodalom egy korszakára, netán egészére, például így, akár kissé humorosan fogalmazva: „Nyílászáró szerkezetek poétikai szerepe a magyar és a világirodalom néhány alkotásában, különös tekintettel Dante Alighieri *Isteni színjáték* című művére...”



4. A következő oldalon ablakokat gyűjtöttünk össze – a leghíresebb magyar „ablak-vers” köré szerkesztve. Egyiket-másikat biztosan felismeritek, hol található. Társítsatok hozzájuk Ti is verseket, történeteket! (Akár saját szövegeket is írhattok!)





# François Villon

## Összes versei

Tudom, mi a tejben a légy,  
Tudom, ruha teszi az embert,  
Tudom, az új tavasz mi szép,  
Tudom, mely gyümölcs merre termett,  
Tudom, mely fán mily gyanta serked,  
Tudom, hogy minden egy dolog,  
Tudom a munkát, lusta kedvet;  
Csak azt nem tudom, ki vagyok.



Marius van Beek Villon-szobra (1964)

„Én, François Villon diák,  
A négyszázötvenhatos évben,  
Vállalva zablát és igát,  
Higgadt elmével eltökéltem:  
Meg kell vizsgálnom, hogyan életem.  
Mint írva áll Vegetiusnak,  
A bölcs rómainak művében,  
Másképp megcsaljuk önmagunkat.”

(Kis Testamentum – részlet –,  
fordította Kálnoky László)

**FRANÇOIS VILLON (1431–1463?)** A kegyetlen őszinteség költője volt a kései középkorban, korai reneszánszban. Ma már alig lehet megkülönböztetni a valóságtól a legendákat, melyek élete köré fonódtak. Még születésének és halálának időpontja sem ismert pontosan. Kétségtelennek látszik azonban, hogy erkölcsi kívánnivalót hagytak maguk után. Verekedések, tolvajlások, garázdaságok és minden bizonnyal gyilkosság is terheli bűnlajstromát. Ezért minduntalan felvetődik a kérdés: miképpen ítéljük meg verseit? Van-e jogalapunk szövegeinek esztétikumában gyönyörködni, ha tudjuk, hogy a szerző nem is akármilyen bűnököt követett el?

Úgy tűnik hetedfélszáz év távolából, hogy az utókor meghajlik a lángelme költői tehetsége előtt, s eltekint – ebben a vonatkozásban – attól, hogy a jogi megítélés fölébe kerekedjen az esztétikainak.

Talán éppen a lebilincselő őszinteség, az Én mindegyik feletti vállalása teszi Villon költészetét annyira egyedivé és népszerűvé. Ugyanakkor mélyen vallásos költészet ez, még ha eme kijelentésünk ellentétben látszik is állni a Tízparancsolat törvényeivel, mivel ismerjük az alkotó törvényekbe ütköző cselekedeteit...

A peremre taszított ember önvallomása a *Ballada a senki fiáról*. Azé az emberé, aki már nem is vár segítséget a társadalomtól, mely a látszat ellenére is csak „körülveszi” őt, de nem érez iránta semmit.

### Ballada a senki fiáról

Mint nagy kalap, borult reám a kék ég,  
és hű barátom egy akadt: a köd.  
Rakott tálak között kivet az éhség,  
s halálra fáztam rőt kályhák előtt.  
Amerre nyúltam, csak cserepek hulltak,  
s szájam széléig áradt már a sár,  
utam mellett a rózsák elpusztultak  
s lehelletemtől megfakult a nyár,  
csodálom szinte már a napvilágot,  
hogy néha még rongyos vállamra süt,  
én, ki megjártam mind a hat világot,  
megáldva és leköpvé mindenütt.

Fagyos mezőkön birkóztam a széllel,  
ruhám csupán egy fügefalevél,  
mi sem tisztább számomra, mint az éjjel,  
mi sem sötétebb nékem, mint a dél.  
A matrózkocsmák mélyén felzokogtam,  
ahogy a temetőben nevetek,  
enyém csak az, amit a sárba dobtam,  
s mindent megöltem, amit szeretek.  
Fehér derével lángveres hajamra  
s halántékomra már az ősz feküdt,  
s így megyek, füttyülve egymagamban,  
megáldva és leköpvé mindenütt.



**1.** Villon költészete több magyar műfordító fantáziáját is megragadta. Szász Károly kezdte őt átültetni magyarra még a 19. században. Majd a nyugatosok is készítettek fordításokat, de a leghíresebb magyarítások Faludy György nevéhez fűződnek. Mészöly Dezső készítette el a „teljes Villon”-t, melyben *Hadova és hamuka* címszó alatt a hírhedt, szlengben írott versek is bekerültek. – Hasonlítsatok össze egymással műfordításokat a két kötetből!

**2.** Írjatok tréfás testamentumokat (végrendeleteket) – lehetőleg versben! Magyar költők játékból elég gyakran szoktak sírverseket írni, sőt, ilyenekből még országos pályázatot is hirdettek már. Nézzetek utána, egész jó kis versek születtek!

A győztes ég fektette rám a sátrát,  
a harmattól kék lett a homlokom  
s így kergettem a Istent, aki hátrált,  
s a jövődőt, amely az otthonom.  
A hegytetőkön órákig pihentem,  
s megbámultam az izzadt kőtörőt,  
de a dómok mellett füttyülve mentem,  
s kinevettem a cifra püspököt:  
s ezért csak csók és korbács hullott árva  
testemre, mely oly egyformán feküdt  
csipkés párnák között és utcasárban,  
megáldva és leköpvé mindenütt.

S bár nincs hazám, borom, se feleségem  
és lábaim között a szél füttyül:  
lesz még pénzem és biztosan remélem,  
hogy egy nap nékem minden sikerül.  
S ha meguntam, hogy aranytáliból éljek,  
a palotákat megint otthagynom,  
hasamért kánkánt járnak már a férgek,  
és valahol az őszi avaron,  
egy vén tövisbokor aljában, melyre  
csak egy rossz csillag sanda fénye süt:  
maradok egyszer, François Villon, fekvé,  
megáldva és leköpvé mindenütt.

(Faludy György átköltése)



*Villon* ábrázoló fametszet a *François Villon mester Nagy Testamentuma* 1489. évi kiadásában

## Ellentétek

Szomjan halok a forrás vize mellett;  
Tűzben égek és mégis vacogok;  
Paraszas kályhánál vad láz diderget;  
Hazám földjén is száműzött vagyok;  
Csupasz féreg, díszes talárt kapok;  
Hitetlen várok, sírva nevetek;  
Az biztat, ami tegnap tönkretett;  
Víg dáridó bennem bosszúság;  
Úr vagyok, s nem véd jog, se fegyverek;  
Befogad és kitaszít a világ.

Nem biztos csak a kétes szememnek  
S ami világos, mint a nap: titok;  
Hiszek a véletlennek, hirtelennek,  
S gyanúm az igaz körül sompolyog;  
Mindig nyerek és vesztes maradok;  
Fektemben is a fölbukás fenyeget;  
Van pénzem, s egy vasat se keresek,  
És reggel köszönök jó éjszakát;  
Várom, senkitől, örökségemet;  
Befogad és kitaszít a világ.

Semmit se bánok, s ami sose kellett  
Kínnal mégis csak olyat hajszolok;  
Csalánnal a szeretet szava ver meg,  
S ha igaz szólt, azt hiszem, ugratott;  
Barátom aki elhitesi, hogy  
Hattyúk csapata a varjú-sereg;  
Igazság és hazugság egyre-megy,  
És elhiszem, hogy segít, aki árt;  
Mindent megőrzök s mindent feledek;  
Befogad és kitaszít a világ.

## Ajánlás

Herceg, kegyes jószágod lássa meg:  
Nincs eszem, s a tudásom rengeteg.  
Lázongva vallok törvényt és szabályt.  
S most mi jön ? Várom pályabéremet  
Mert befogad és kitaszít a világ.

(Szabó Lőrinc fordítása)

3. Hasonlítsátok össze Szabó Lőrinc, Kosztolányi és Mészöly Dezső fordítását, majd készítsetek egy negyediket ☺!

### Ballada a blois-i költői versenyre

Patak partján halok meg szomjuságban,  
fogam vacog, és tűz ég testemen,  
ennek hazámban ténfergek hazátlan,  
didergek a paráznál esztelen,  
palástba s mint pondró, meztelen,  
semmit várok, nevetek s hull a könnyem,  
reménytelenség a remény előttem,  
üröm sunyít rám az öröm megöl.  
erős vagyok, de gyöngé és erőtlen,  
engem mindenki megölel s megöl.

Biztos nekem, mi tétova-idétlen,  
Csak az homályos nékem, mi ragyog.  
A nem vélt véletlent előre véltem,  
Gyanúmra minden létező nagy ok,  
Mindent-nyerő s mégis vesztő vagyok.  
„Jó éjszakát!” fényes hajnalba mondom,  
földről bukom le, fekve, ez a gondom.  
Nincs pénzem, és a pénz a zsebembe dől,  
juszt várok, és nincs egy rokon bolondom,  
engem mindenki megölel s megöl.

Kincsért veszekszem, hetykén, hősi vérrel,  
De mégse kell a kincs, mert semmi az.  
Aki behálóz-hízeleg, az ér el,  
S aki csalárd-hazug, az az igaz.  
Barátom akkor vagy, ha lóditasz,  
Hogy a fehér hattyú fekete holló.  
Magasba lök, ki árt nekem, s ez oly jó.  
Gazság, igazság minden egy belől.  
Mindent tudok én bölcs és bamba golyhó.  
Engem mindenki megölel s megöl.

#### Ajánlás

Jó herceg, íme láthatod, tömérdék  
Dolgot tudok, de semmihez sem értek,  
S törvényeket se vétek szem elől.  
Hát küldd a pénzem: Vagy tán ez önérdek?  
Engem mindenki megölel s megöl.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

### Villon éneke a Blois-ban hirdetett költői versenyre

Szomjan halok a forrás vize mellett;  
Majd megsülök, de a fogam vacog;  
Hazai földön számkivetve tengek;  
Kemence-tűznél jégcsappá fagyok;  
Bíbor palástban meztelen vagyok;  
Vigadva sírok, hitetlen remélek;  
Kétségbe esve semmitől se félek;  
Mindég nevetek, sosem örülök;  
Erős vagyok és majd' elhagy a lélek;  
Ország-világ vendégel és kilök.

Az igazhívó nékem főeretnek;  
Ami világos, az nekem titok;  
Vakon hiszek a lehetetleneknek;  
Minden véletlent előre tudok;  
Folyton nyerek és vesztes maradok;  
„Jó estét” mondok annak, aki ébred;  
Az ágyban fekszem, mégis félrelépek;  
Van pénzem bőven s a zsebem lötyög;  
Nincs őszám és örökséget remélek;  
Ország-világ vendégel és kilök.

Nincs semmi gondom, s nem pihenhetek meg;  
Nem kell a kincs és pénz után futok;  
Azok gyaláznak, akik hízelegnek;  
Az igazmondók nékem hazugok;  
Csak az barátom, aki becsapott;  
Hogy hattyút néztek holló-feketének;  
Ki ellenem van; azzal összeférek;  
Mindegy, hogy kétszer nettó négy, vagy öt;  
Mindent belátok és semmit sem értek.  
Ország-világ vendégel és kilök.

#### Ajánlás

Kegyelmes HERCEG, ebből láthatod:  
Mindenhez értek, semmit sem tudok;  
Igaz vagyok, s a jogra fütyülök.  
Mim érdekel? Hogy díjul mit kapok!  
Ország-világ vendégel és kilök.

(Mészöly Dezső fordítása)



**HAMLET** William Shakespeare legismertebb drámája a *Romeo és Júlia* mellett kétségkívül a *Hamlet*. A mű ismerete része az általános műveltségnek, a „dán királyfi” története azok számára is ismerős, akik az irodalommal kevesebbet foglalkoznak. Feldolgozásai megszámlálhatatlanok, „továbbírásai” is jelentős műveket eredményeztek. (Különösen fontos a *Rosenkrantz és Guildenstern halott* című dráma és a belőle készült film Tom Stoppardtól. Ebben két Hamlet-mellékszereplő kerül a középpontba. Példái lesznek annak, hogy az ügyefogyottság és a butaság nemcsak esendő, de megbocsáthatatlan is lehet.)

A színház- és filmtörténet külön számon tartja a nagy Hamleteket. Angliában mindenekelőtt Laurence Olivier alakítása a mérce. (1948-as filmjéért Oscar-díjat kapott.) Egy későbbi moziban Mel Gibson megformálása (1990), korábban Magyarországon Gábor Miklós alakítása (1962) hagyott mély nyomokat nemzedékek tudatában.

Hamlet így beszél még az első felvonásban: „Kizökkent az idő; – ó, kárhozat! / Hogy én születtem helyre tolni azt”. Tisztában van tehát azzal, hogy tetteinek jelentősége mily nagy. Már ekkor látja, hogy az apjáért esküdött bosszú több lesz önmagánál. Nemcsak a királyi udvart kell megtisztítania az erkölcsstelenségtől, hanem az emberi létezés legnagyobb kérdéseire kell választ találnia.

E kérdések megrázó mélysége miatt az olvasó-néző észre sem veszi, hogy valószínűtlen történések is előfordulnak a darabban. Hamlet maga a szöveg szerint nem túl sovány, izzadákony, gyakran zavarba jövő figura. Ehhez képest a színpadon és a filmekben általában a kor férfideáljaival játszatják el a rendezők a szerepet. De az idődimenzió konkrétságából is kilép a szöveg. A hős egészen fiatal embernek tűnik az elején, s krisztusi korúnak a végén, miközben ennyi idő nem telik el a drámában.

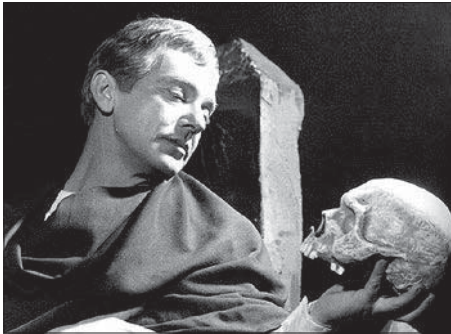
*Delacroix: Hamlet és anyja  
(1830 körül)*



*Ebben a könyvben a szerző a Hamlet előadásainak – ezáltal értelmezéseinek – történetét mutatja be. Az évszázadok során még olyan is előfordult, hogy a darabot az utolsó felvonás nélkül játszották, sőt, olyan is, hogy egyszerűen kihagyták belőle a szellemet...*

1. A *Hamlet*tal kapcsolatban szinte annyiféle projekt munka lenne készíthető, ahány néző-olvasója volt valaha is a drámának. Jómagam például ilyesmikre gondolok:
  - a) A *Hamlet*t játszó színészek tablója
  - b) A magyar fordítások összevetése egymással
  - c) A *Hamlet*-filmek adott jeleneteinek egybemontírozása a YouTube-on
  - d) Hamlet farmerben? ☺
 Ti milyen munkákat képzeltek el?

**MONOLÓG** A színpadi szereplők gondolatainak hangos beszéddel, általában csak a közönség számára való közvetítése. Önálló műfaj, egyszemélyes dráma is létrejöhet belőle (pl. Gogol: *Egy örült naplója*).



Az örök magyar Hamlet: Gábor Miklós  
(Madách Színház, 1962)

**2.** Egy magyar költő, Tandori Dezső 1965-ben kiadott verseskötetével Hamlet előtt tisztelgett. Sokak szerint ekkor kezdődött a (poszt)modern magyar költészet. – Értelmezték ezt a „kis nagy” verset!

**3.** A már emlegetett Kormos István (lásd a 34–35. oldalt!) pedig egész költészete egyik legfontosabb jelképévé választotta a Hamlet sírásóját. – Értelmezték ezt a versrészletet is, mely bár keserű szavakkal szól, mégis van benne valami az örök derűből és gyelemből!

Shakespeare drámái nem maradtak ránk végleges szövegükkel. Általában színházi munkapéldányokból, később másolták le őket. Az is előfordult, hogy egy jó memóriájú színész diktálta le utólag az egész darabot. A három-négy első kiadás jelentős terjedelmi eltéréseket mutat. Egyébként is, ha el akarnánk játszani a teljes darabot, 5-6 óras lenne az előadás. Ezért a dramaturgok [‘szerkesztők’] és a rendezők erősen meghúzzák, vagyis megrövidítik a színpadra kerülő szövegeket (nem csak a *Hamlet* esetében).

A világirodalomnak bizonyára leghíresebb monológja olvasható a **következő oldali** lapszálon. Értelmezése nem egyszerű. Megfogalmazása talányos, jelképes, többértelmű. A fő kérdés az öngyilkosság körül forog: bátorság vagy gyávaság önmagunk elpusztítása? Hiszen ha élve marad az ember, akkor vállalja „[b]alsorsa minden nyűgét s nyilait”, ám ha „kiszáll tenger fájdalma ellen”, akkor véget és a szenvedés. – De ez így túl egyszerű lenne! Talán éppen arról szeretne meggyőzni bennünket Hamlet és Shakespeare, hogy az ember örökké reménykedik. Reménykedik abban, hogy szenvedés nélkül is lehet élni, hogy az idő és az igazság tengelye igenis „helyretolható”. Ezért él tovább Hamlet, s ezért íródik erről a döntésről egy halhatatlan tragédia. (Lásd még a 104–105. oldalt is!)

#### Tandori Dezső: **Töredék Hamletnek**

– ily egyetlen el-nem-gondolás  
tehet csak. Minden megközelítés már  
önmagától tűnény: mérték,  
melyet mindig saját  
változása teremt meg; oly síp,  
mely csak saját hangjára szól –

Ó, te állhatatlan odaadás,  
te, kit már egy porszemnyi át-nem-szítált idő  
megül halálosan –

#### Kormos István: **Szegény Yorick** (Részlet)

„Halálon túl kicsit  
mondjuk ötszázöt évvel  
senki nem tudja rólam  
hogy én valék Yorick  
koponyám partra vetve  
fűrészszel elfelezve  
egy jó öreg sírásó  
pohárnak kinevez  
szeléről kortyint fecske

Hajha barátaim  
akkor már ti se lesztek  
Valaha magyarul  
éneklő nyelvemet  
árva ükunokáim  
a kutyanak se mondják  
mert nyelvem elrohad  
szívem is elrohad  
mivelhogy aki élt  
rohad egy miccenésre”



THE  
Tragicall Historie of  
HAMLET,  
Prince of Denmarke.

By William Shakespeare.

Newly imprinted and enlarged to almost as much  
again as it was, according to the true and perfect  
Coppie.

*Ham.* To be, or not to be, I there's the point,  
To Die, to sleepe, is that all? I all:  
No, to sleepe, to dreame, I mary there it goes,  
For in that dreame of death, when wee awake,  
And borne before an euerlasting Iudge,  
From whence no passenger euer returnd,  
The vndiscovered country, at whose fight  
The happy smile, and the accursed damn'd.  
But for this, the ioyfull hope of this,  
Whol'd beare the scornes and flattery of the world,  
Scorned by the right rich, the rich cursed of the poore?

AT LONDON,  
Printed by I. R. for N. L. and are to be sold at his  
shoppe vnder Saint Dunstons Church in  
Fleestreet. 1605.

### Hamlet monológja

Lenni vagy nem lenni: az itt a kérdés.  
Akkor nemesb-e a lélek, ha tűri  
Balsorsa minden nyűgét s nyilait;  
Vagy ha kiszáll tenger fájdalom ellen,  
S fegyvert ragadva véget vet neki?  
Meghalni-elszunnyadni-semmi több;  
s álom által elvégezni mind  
A szív keservét, a test eredendő,  
Természetes rázkódtatásait:  
Oly cél, minőt óhajthat a kegyes.  
Meghalni-elszunnyadni-és aludni!  
Talán álmodni: ez a bökkenő;  
Mert hogy mi álmok jönnek a halálban,  
Ha majd leráztuk mind e földi bajt,  
Ez visszadöbbsent. E meggondolás az,  
Mi a nyomort oly hosszan élteti:  
Mert ki viselné a kor gúny-csapásait,  
Zsarnok bosszúját, gőgös ember dölyfét,  
Utált szerelme kínját, pör-halasztást,  
A hivatalnak packázásait,  
S mind a rúgást, mellyel méltatlanok  
Bántalmazzák a tűrő érdemet:  
Ha nyugalomba küldhetné magát  
Egy puszta törrel? – Ki hordaná e terheket,  
Izzadva, nyögve, élte fáradalmin,  
Ha rettegésünk egy halál utáni  
Valamitől – a nem ismert tartomány,  
Melyből nem tér meg utazó – le nem  
Lohasztja kedvünk, inkább tűrni a  
Jelen gonoszt, mint ismeretlenek  
Felé sietni? – Ekképp az öntudat  
Belőlünk mind gyávát csinál,  
S az elszántság természetes színét  
A gondolat halványra betegíti;  
Ily kételkedés által sok nagyszerű,  
Fontos merény kifordul medriből  
S elveszti „tett” nevét.

(Arany János fordítása)

*Az egyik első kiadás címlapja  
a híres monológ részletével  
(montázs)*

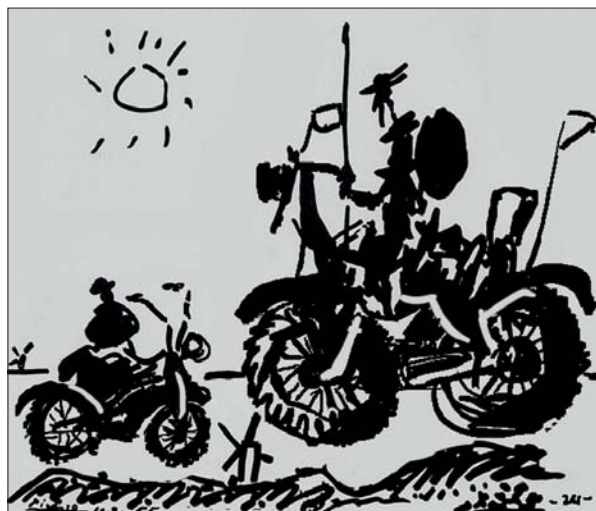
**1.** Ez a figura igazán alkalmas arra, hogy minden szempontból „körüljárjatok” őt magát és a világművészetre gyakorolt, szintén rendkívüli hatását. Készítsetek egy „Don Quijote-DVD”-t, amelyre ráfér filmrészlet, diszkós zeneszám, festmény s minden egyéb olyasmi, ami valaha is keletkezett hősünkkel kapcsolatban!

*Otto Potsch szoborcsoportja tört vasból – vagyis lényegében hulladékból – készült. Ezzel az anyaghasználattal valamit nagyon eltalált a művész, amikor megformázta a lovat és a hűséges társát, az egyszerűbb észjárású Sancho Panzát, aki egyszer majd feltétlenül kormányzó szeretne lenni...*

**A DON QUIJOTE UTÓÉLETÉBŐL** Az első „igazi” regény külön fejezetet képez a világirodalom történetében. Sokak – és a Wikipédia – szerint a *Biblia* után a második legismertebb könyv a világon. Okkal tündöndhetünk ezen a népszerűsége, hogy megtaláljuk az okokat. Az egyik azonban bizonytalán az, hogy Miguel de Cervantes (1547–1616) csetlő-botló lovagja az emberi esendőség örök érvényű jelképévé vált. De az őszinteségnek, naivságnak is szimbolikus figuráját láthatjuk benne, akit sok-sok képzőművész megformázott, s nem kevesebb költő megverselt.







ZU alkotása Picasso grafikáját értelmezi át...

Picasso rajza

2. Keressétek meg a regényszöveg eredeti hosszúságú, illetve rövidített magyar változatát! Utóbbi Radnóti Miklós fordításában adták ki méltó köntösben. Aki tud vagy tanul spanyolul, próbálkozzon meg az eredeti és a kétféle magyar fordítás összevetésével!

3. Egyébként Ti mit gondoltok a hosszú regények „megrövidítés”-éről? Helyesnek, követendőnek tartjátok ezt a gyakorlatot? Miért igen vagy miért nem?

4. A más vonatkozásban már emlegetett argentin író, Luis Borges írt egy kiváló novellát, melynek címe ekként hangzik: *Pierre Menard, a Don Quijote szerzője*. Egy író – ő lenne Pierre Menard – a fejébe veszi a 20. században, hogy „ismét” megírja a *Don Quijotét*. Sok időt eltölt ezzel a tevékenységgel, irdatlan mennyiségű munkát elvégez, és egyszercsak készen lesz a nagy mű. Ám kiderül, hogy az szó szerint megegyezik az eredetivel... – Vajon mi lehet ennek a magyarázata? Talán arra utal ezzel az író, hogy egy szöveget ugyan betű szerint meg lehet ismételni néhány száz év múlva, de az mégsem ugyanaz a regény lesz? Merthogy nincs benne – „mögötte” – az a négyszáz év, amely a megszületése óta eltelt... Mi a véleményetek erről a lehetséges magyarázatról?



Egy mai *Don Quijote*-átiratban főszeplőként a színpadon Ivaskovics Viktor (beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház)

## Boccaccio: Dekameron Kilencedik novella

*Federigo degli Alberighi szerelmes, de nem nyer viszontszerelmet, és az udvarlásban eltékozza minden vagyonát, csupán egy sólyma marad; mivel pedig egyebe nincs, ezt találja fel ebédre hölgyének, ki meglátogatja; ki is mikor ezt megtudja, megenyhül irányában, feleségül megy hozzá, és gazdag emberré teszi.*

Filoména már elhallgatott, midőn a Királynő látván, hogy Dioneón kívül, annak kiváltsága miatt, már csak ő maga tartozik novellát mondani, vidám arccal szólott ekképpen:

– Rajtam van az elbeszélés sora: én tehát, drága hölgyeim, szívesen teljesítem kötelességemet egy novellával, mely némiképp hasonlatos az előbbihez; és pedig nem csupán azért, hogy megismerjétek, mely hatalma vagyon bájos magatoknak a nemes szíveken, hanem azért is, hogy megtanuljátok magatok jószántából osztogatni illendő alkalmakkor jutalmaitokat, nem engedvén, hogy mindig csak a vak szerencse vezéreljen benneteket. Mivelhogy a szerencse nem okos megfontolással, hanem találmorra és legtöbbször szertelenül osztogatja ajándokait.

Tudnotok kell tehát, hogy Coppo di Borghese Domenichi, ki a mi városunkban élt s él talán ma is, tisztelendő és nagytekintetű férfiú, és inkább jelleméért és jelességéért, mint nemes származásáért fölöttebb kitűnő és méltó, hogy örökre fennmaradjon híre; ez tehát öreg napjaira abban lelte multságát, hogy szomszédainak és másoknak gyakorta mesélt régmúlt dolgokról; mesélni pedig mindenki másnál jobban, értelmesebben, hívebb emlékezettel és ékeesebb szavakkal tudott. Egyéb tetszetős elbeszélései során azt is mesélni szokta, hogy élt valamikor Firenzében bizonyos Federigo

Alberighi nevezetű ifjú, fegyverforgatásban és lovagi jelességekben oly nagyhírű, hogy nem volt hozzá fogható nemes úrfi egész Toscanában, ki is, miként a legtöbb nemes úrral megesik, belészeretett bizonyos monna Giovanna nevezetű nemes hölgybe, kit maga idején a legszebb és legbájosabb firenzei hölgynek tartottak; s hogy annak szerelmét megnyerje, szüntelenül vitézi tornákra és lovagi játékokra járt, dáridókat csapott, ajándékokat osztogatott és két kézzel szórta-pazarolta vagyonát. De a hölgy, kinek tisztessége vetekedett szépségével, rá sem hederített mindarra, mit kedvéért mívelte, sem arra, aki mívelte. Miközben tehát Federigo mértéktelenül pazarolta vagyonát, és semmit nem szerzett, mint már könnyen történni szokott, gazdagsága elúszott, s ő oly igen elszegényedett, hogy semmi egyebe nem maradt egy kicsiny birtokon kívül, melynek jövedelméből szűkösen éldegélt; ezenfelül csupán egy sólyma, melyhez fogható talán nem is volt a világon. És ámbár szerelme nagyobb volt, mint valaha, mégis – mivel látta, hogy a városban nem élhet immár kedve szerint – elköltözködött Campiba, hol ama kicsiny birtoka volt. Ottan, ha tehette, madarászott, és senkitől segítséget nem kérvén, béketűréssel viselte szegénységét.



Giovanni Boccaccio (1313–1375)



Történt tehát egy napon, mikor már Federigo ilyen ínségre jutott, hogy monna Giovanna férje megbetegedett, s mikor halálát közeledni érezte, végrendeletet tett; és roppant vagyonának örökösül egyetlen, immár nagyocská fiát megtette; annak utána pedig elrendelte, hogy ha fia törvényes örökös nélkül hal meg, monna Giovanna legyen örököse, mivelhogy fölöttébb szerette őt. És akkor meghalálozott. Monna Giovanna tehát özvegyen maradt, s miként már hölgyeinknek szokások, nyár idején kiment a fent mondott fiával nyaralni egyik birtokára, mely Federigóénak szomszédságában volt. Ekképpen történt, hogy ama fiú barátságba keveredett Federigóval, és játszadozott madaraival és kutyáival, s minekutána többször látta röpködni Federigo sólymát, módfelett megtetszett neki, és igen szerette volna megkapni; de nem merté elkérni tőle, látván, hogy Federigo oly igen szereti. És ekképpen folytak a dolgok, midőn pedig történt, hogy a fiúcska megbetegedett; ezen pedig anyja nagyon megszorodott, mivel nem volt több gyermeke, ezt pedig szíve mélyéből szerette; tehát álló napon által mellette volt, és szüntelenül vigasztalta, és gyakorta kérdezgette, kívánna-e valamit, s kérte, hogy csak mondja meg, mert ha megszerezheti, bizony a föld alól is előteremti neki. A fiú, hogy sokszor hallotta eme kínálkozást, szólott ekképpen:

– Anyám, ha megteszed, hogy megkapjam Federigo sólymát, bizonyosra veszem, hogy nyomban meggyógyulok.

A hölgy ennek hallatára némiképpen meghökkent, és fejét törte, mitéví legyen. Tudta, hogy Federigo nagy időn által szerette, de ő soha még csak egy pillantást is nem juttatott neki, miért is ekképpen szólott magában: „Hogyan küldjek vagy menjek el ama sólymot elkérni tőle, mely tudomásom szerint a világ legjobb sólyma, s ezenfelül gazdájának kenyérekésője, és hogyan lehetnék oly kíméletlen, hogy elvegyem egy nemes úrtól egyetlen örömét, melynél egyebe a világon nem maradt?” És efféle gondolatok háborgatták, és ámbár bizonyosra vette, hogy megkapja, ha kéri, nem tudta, mit mondjon fiának; hát semmit nem felelt, hanem hallgatott. Végezetül erőt vett rajta az anyai szeretet, és feltette magában, hogy teljesíti kívánságát, s akármilyen történi is, nem küld érte, hanem maga megyen a férfihoz és elhozza fiának a madarat; szólott tehát:

– Fiam, szedd össze magadat, és iparkodjál meggyógyulni, mivel megígérem neked, hogy holnap első dolgom leszen elmenni hozzá, és elhozni néked amaz madarat.



Ennek a fiú igen megörült, és még ugyanaz napon némiképpen jobbra fordult állapotja. Másnap reggel a hölgy, egy másik hölgy társaságában, csak úgy séta örvé alatt, elment Federigo kicsiny házához, és kihívatta őt. Az pedig, mivel az idő, mint egyáltalán ama napokban, nem volt alkalmas a madarászásra, éppen kertjében időzött, s némely apró munkákban foglalatoskodott. Mikor meghallotta, hogy monna Giovanna hívhatja a kapuba, igen elcsodálkozott, és vidáman kisetett. A hölgy pedig, midőn jönni látta, úri hölgyhöz illendő kedvességgel elébe ment, s Federigo udvarias köszöntésére ekképpen felelt:

– Jó napot, Federigo. – Aztán folytatta: – Azért jöttem, hogy kárpótoljalak ama veszteségéért, melyek miattam

értek, mivelhogy a kelletténél jobban szeretted engemet; a kárpótlás pedig az, hogy eme barátnőmmel egyetemben egészen családiásan véled akarok ma ebédelni.

Felelte erre Federigo alázatosan:

– Madonna, nem emlékszem, hogy valaha is bármi kárt szenvedtem volna miattad, viszont azonban jót oly bőven nyertem, hogy ha volt bennem valami jelesség, azt csak te jelességednek s irántad való szerelmemnek köszönhetem. És bizony mondom, eme nagylelkű látogatásod sokkalta drágább nekem, mintha visszanyerném vagyonomat, és megint úgy tékozolhatnám, mint annak idején; ámbár bizony szegény házigazdához tértél be.

És ekképpen szólván, szegyenkezve bevezette házába, onnan pedig kikísérte kertjébe, és mivel nem tudott mást melléje adni mulattatására, szólott ekképpen:

– Madonna, mivel senki más nincs itten, majd ez a jóaszszony, eme jobbágyomnak felesége elmulatat addig, míg én az ebédéről gondoskodom.

És ámbár fölöttébb nagy volt ínsége, eladdig még soha nem érezte, mily nagy nyomorúságra jutott vagyonának mértéktelen pazarlása miatt. De ma reggel bizony megérezte, mert semmit nem lelt, mivel megvendégelhette volna a hölgyet, kinek szerelméért már oly rengeteg embert megvendégt; és kínos szorongásában átkozta magában balsorsát, s mint ki esztét vesztette, fel és alá rohant; mivel azonban sem pénzt nem lelt, sem zálogba való holmit, az idő pedig későre járt, és fölöttébb kívánczozott valamivel megvendéglenni a nemes hölgyet, kérni pedig senkitől nem akart, legkevésbé tulajdon jobbágyától, szemébe ötlött derék sólyma, mely ott üldögélt rúdján a kis szobában. Mivel tehát egyebe nem volt, megfogta és kövérnek érezvén, úgy vélte, hogy méltó eledel lesz ilyen hölgy számára. Annak okáért tovább semmit nem tétozott, hanem kitekerde nyakát, odaadta az egyik cseléd-

lánynak, hogy megkopassza, megfűszerezze, nyársra húzza és gondosan megsüsse; és minekutána megterítette az asztalt hófehér terítőkkal, melyekből volt még néhány darabja, vidám arccal kiment kertjébe a hölgyhöz, és megjelentette neki, hogy készen van az ebéd, már amilyen szegénységétől tellett. Miért is a hölgy kíséreljével együtt fölkel, és asztalhoz ült, és nem tudván, mit esznek, megették a derék sólymot Federigo társaságában, ki nagy udvariasan kiszolgálta őket. Asztalbontás után kicsinyég kellemetes beszélgetésben mulatták magukat, és akkor a hölgy elérkezettnek vélte az időt szóba hozni azt, amiért jött; miért is nyájasan így adta fel a szót Federigónak:

– Federigo, ha visszaemlékezel elmúlt életedre s az én tartózkodásomra, melyet talán keménységnek és szívtelenségnek vettél, bizonyosra veszem, hogy elámulsz vakmerőségemen, ha meghallod, mi volt fő-fő oka látogatásomnak; de ha volnának vagy lettek volna gyermekeid, és ekképpen ismernéd a szülői szeretetnek fölöttébb hatalmas erejét, szentül hiszem, hogy legalább részben megértenél engemet. De mivel néked nincsenek gyermekeid, nékem pedig van egy, nem vonhatom ki magamat az anyák közös törvénye alól; mivel pedig e törvények ereje kényszerít, akaratom és minden illendőség és minden tartózkodásom ellenére, ajándékol kell kérnem tőled valamit, mi tudomásom szerint a legdrágább neked (éspedig méltán, mivel keserves sorsod semmi más örömet, semmi más szórakozást, semmi más vigasztalást nem hagyott meg számodra). A sólymodat kérem ajándékol, melyre fiam oly igen ráohajtott, hogy ha nem viszem el néki, attól tartok: majd oly súlyosra fordul nyavalyája, hogy elvesztem őt. Annak okáért kérek, nem irántam való szerelmedre, mely téged semmire nem kötelez, hanem tulajdon nemeségedre, mely annak idején lovagi foglalatosságban ritkította párját: ne terheltelessé nékem ajándékozni azt, hogy elmond-





hassam: ím ez ajándok révén megmentetted fiam életét, őt pedig ezzel örökre hívedül elkötelezted.

Federigo, mikor a hölgynek kérését végighallgatta, és észbe vette, hogy nem teljesítheti kívánságát, mivel hogy a sólymot feltálalta neki ebédre, ott a hölgy előtt sírva fakadt, s egyetlen szóval nem tudott felelni. A hölgy előbb azt hitte, hogy fájdalomában sír, mert meg kell válnia derék sólymától, és már-már visszavonta kérését, de megállta és várt, míg Federigo kisírja magát és felel; ki is tehát szólott ekképpen:

– Madonna, mióta Istennek úgy tetszett, hogy benned vettem szerelmemet, számos dolgaimban éreztem a sorsnak kajánságát, és keseregtem miatta; de mindez semmiség volt ahhoz képest, mit mostan velem művel, miért is soha meg nem békélhetek vele, ha meggondolom, hogy eljöttél szegény házamba, melyet, míg gazdag voltam, nem méltattál látogatásodra, és csekélyke ajándékot kérsz tőlem, és a sors úgy intézte, hogy még ezt sem adhatom meg néked; hogy pedig miért nem adhatom, röviden megmondom. Midőn meghallottam, hogy te kegyelmesen velem óhajtasz ebédelni, meggondolván előkelőségedet és nemességedet, úgy véltem, hogy méltó és illendő téged erőmből telhetőleg drágább eledellel vendéglennem, mint aminőkkel rendszerint más embereket szokás; miért is eszembe jutott a sólyom, melyet tőlem kértél és annak jelessége; s ezt hozzád méltó eledelnek véltem; ma délben tehát ez volt a pecsenye tányérodon. És úgy hittem, hogy ekképpen a legjobbban használom fel e madarat; de mivel most látom, hogy másképpen kívántad, úgy fáj, hogy nem tudok szolgálatodra lenni, miképpen azt hiszem, soha meg nem vigasztalódom miatta.

És ekképpen szólván, bizonyásgul előhozatta a sólyomnak tollait s karmait és csőrét. Mikor a hölgy ezeket meglátta és a lovagnak szavait végighallgatta, elsőben is megfeddte, hogy így kiváló sólymot levágott, hogy egy hölgynek feltálalja; de

annak utána fölöttébb magasztalta magában a férfiúnak nemes lelkét, melyen a szegénység sem előbb, sem most nem tudott csorbát ejteni. Mivel tehát szétfoszlott reményése, hogy a sólymot megkaphatja, aggódni kezdett fiának egészsége miatt, hát csüggedten távozott, és visszatért fiához. Az pedig, akár bánatában, hogy a sólymot nem kapta meg, akár betegségében, mely talán mindenképpen ily véget ért volna, kevés napok múltán anyjának mérhetetlen fájdalomára elköltözött az életből. Ő pedig, minekutána egy darab ideig sírt és kesergett, bátyjai ismételten nógatták, hogy menjen újra férjhez, mivel dúsgazdag és még fiatal. Mikor tehát látta, hogy bármennyire ellenkezik is, szüntelenül erre sarkallják, eszébe jutott Federigo deréksége és utolsó nagylelkűsége, mikor az ő vendéglésére megölte kitűnő sólymát; bátyjainak tehát ekképpen felelt:

– Ha beleegyeznétek, én szívesen özvegyen maradnék, ám ha úgy kívánjátok, hogy férjhez menjek, bizony soha más nem veszek férjemül, ha nem Federigo degli Alberighit.

Bátyjai ennek miatta csúfokodtak véle és mondták:

– Ostoba, mit beszélsz? Miért akarod éppen ezt, ki szegény, mint a templom egere?

Felelte nékik az asszony:

– Testvéreim, jól tudom, hogy úgy van, miként mondjátok, de én inkább akarok férfit vagyon nélkül, mint vagyont férfi nélkül.

Ebből aztán bátyjai megértették gondolatját, s mivel Federigót, bármily szegény volt, igen derék embernek ismerték, hozzáadták az asszonyt minden vagyonával egyetemben. Federigo pedig látván, hogy felesége lett a hölgy, kit oly forrón szeretett, maga pedig ezen felül dús vagyont is lelt, most már okosabban bánt gazdagságával, s boldogan élt az asszonnyal mind élete fogytaig.

(Révai József fordítása)







## Portré

Balassi Bálint 170

Ráadás 182





*Emléktábla hirdeti a zólyomi várban, hogy itt született a költő (melyik országban járunk?)*

- Vajon miért nevezik éppen **BALASSA**gyarmaton a költőt **BALASSI**nak, s vajon miért sértődnek meg az esztergomiak, ha náluk valaki **BALASSA** helyett **BALASSI**t mond... ☺ ?

**CIKLUS** Valamilyen szempontból – téma, motívumok, stílus stb. – összefüggő novellák, versek, dalok füzére, sorozata.

## Balassi Bálint (1554–1594)

### Ember és Isten (► Esszé)

Az első a legnagyobbak közül, aki már magyarul ír. A 16. század második feléből tekint ránk konok-szomorú arca. A szeme sarkában, a szája szegletében mégis mindig derűt, olykor humort őrző arc ez. Mindössze negyven évet élt. Rövid élete házassággal, szerelmekkel, bujdosással sűrített, pereskedésekbe bonyolódó és katonáskodó négy évtized volt.

De mindenekelőtt vitatkozó: emberrel, Istennel perlekedő; igazságért, vélt vagy valós érzelmekért könyörgő és harcoló. Balassi, a reneszánsz ember egyben az első tudatos költőnk. Életművét oly fegyelmezett rendbe szorította, hogy e rend titkos kulcsát azóta sem találták meg teljes bizonyossággal az irodalomtörténészek. Verseit ► ciklusokba sorolta: istenes, szerelmes és vitézi énekek harminchármas csoportjai alkotják a nagy Egész három részét. A száz versre tervezett kötet azonban soha nem készült el egészében. E szövegeknek dallamuk is volt még, megőrizve ezzel valamit a költészet őseredeti lényegéből. De formaművész is volt költőnk, hiszen ő „találta fel” az egyik pazarul virtuóz formát, a ► Balassi-strófát. Ebben szerves egységet alkot rím, ritmus, szótagszám, dallam s tartalom. Vagyis forma és mondandó belső harmóniája rejtezik a szépséges szavak mögött.

**BALASSI-STRÓFA** Zárt szerkezetű versforma, melyet többek között a 3-as szám variálása jellemez. Többféleképpen tördelhető, 3 soros és 9 soros szakaszokba egyaránt. Rímképlete:

„Vitézek, mi **lehet** ez széles föld **felett** szebb dolog a **végeknél?** 6a 6a 7b  
 Holott **kikeletkor** a sok szép **madár szól**, kivel ember **ugyan él**, 6c 6c 7b  
 Mező jó **illatot**, az ég szép **harmatot** ad, ki kedves **mindennél.** 6d 6d 7b



*Balassi Bálint arcképe, 17. század második fele*



Adyt emlegetjük majd nagy istenes versek költőjeként – s jól tudjuk, Ady is Balassit vallja ősenek. Sokkal inkább a beszélgető Isten, a vitatkozó Úr áll hozzá is közel. A szentségét megőrző, de a me-revségeket már levetközött Isten. Az embernek a gondolkodás, az önálló ítéletalkotás és a szabadság lehetőségét és esélyét megadó Isten. Az, aki ha van, akkor sem szól bele az egyén fontos dolgaiba. Az embert felnőttnek elfogadó Mindenható képe ez.

Azé az Istené, akit még hibáztatni is szabad, ha nekünk emitt valami nem tetszik. Akinek el lehet mondani: ahhoz, hogy megbocsásson, hogy irgal-mát gyakorolhassa, nekünk, gyarló embereknek bűnöket „kell” elkövetnünk. (Legalábbis így véli ezt Balassi *Bocsásd meg Úristen...* kezdetű vitatkozó-versében.) – Mi más ez, ha nem humor, ha nem fanyar önrirónia?

Az *Adj már csendességet...* méltóságteljesen hömpöly-gő sorai mértéktartóbbak, de természetesen emberiek ezek is. A már magára maradt személyiség lelki kálváriá-járól szólnak. A lemondás elégikus hangját próbálgatják, a búcsúzás szavait dúdolgatják. Menni kell, s ehhez legelső-sorban lelki békesség kell. Lelki békességhez pedig belső tágasság és szeretet. Egy tekintet, egy kézfogás, melegség a tenyérben, melegség a szemekben.

A bűnös, gyarló ember hangja szól, akinek lelke „szom-jan vár mentségére”. Aki tudja, hogy bűnökkel terhelt, gyarló földi por csak. Aki hiúságában a végtelennel méri össze magát, de amikor közelébe kerül a végtelennel, már csak didereg, foga vacog, reszket és fél. Ekként kérdi Istenét: ugye minden megbocsátható? Ugye elűzhető a félelem, a reszketés?

A kétségbeesés és a mégis-remény verse az *Adj már csendességet...* Imádság, melyben az egyedül való ember szenvedése, a hiábavalóság fölött érzett tehetetlenség döbbenete átüt a költő-szerep fanyar önriróniáján. S végül egy igaz hívő kereszténynek az elmúlással való megbéké-lésévé lényegül át.



„Irgalmasságod is annál inkább megtetszik, Mennyivel több bűnöm tőled megengedtetik, S mit engedhetnél meg, ha nem vétkeznének Te ellened az hivek?”

(*Bocsásd meg Úristen...* – részlet)

### [Adj már csendességet...]

Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!  
Bujdosó elmémet, ódd bútol szívemet, kit sok kín fúr!

Sok ideje immár, hogy lelkem szomjan vár mentségére,  
Őrizd, ne hagyj, ébreszd, haragod ne gerjeszd, vesztéségre.

Nem kicsiny munkával: Fiad halálával váltottál meg,  
Kinek érdeméért most is szükségemet teljesítsd meg.

Irgalmad nagysága, nem vétkem rútsága feljebb való,  
Irgalmad végtelen, de bűnöm éktelen s romlást valló.

Jó voltod változást, gazdagságod fogyást érezhet-é?  
Engem, szolgálodat, mint régen sokakat ébreszthet-é?

Nem kell kételkednem. Sőt: jót reménylenem igéd szerint!  
Megadod kedvesen, mit ígérsz kegyesen, hitem szerint.

Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,  
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek letört szárnyát.

Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,  
Kit jól gyakorolván, haljak meg nyugodván bú s kín nélkül.

2. A Balassi-évben (2004) a költő születésének 450. és halálának 410. évfordulója alkalmából a Neumann Ház Balassi Virtuális Kiállítást hozott létre. E kiállítás ma az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtára adatbázisának részeként látogatható itt: [http://balassi.oszk.hu/\\_index.phtml](http://balassi.oszk.hu/_index.phtml) [2011. 02. 15.] – Ismerkedjék meg alaposan az oldallal!

3. A „verstárlat” olyan gyönyörű magyarsággal frott mondatokkal indul, amelyek még megtanulásra is érdemesek ☺ : „»Ezeket pedig az maga kezével írt könyvéből írták ki szórúl szóra. Vének kevés helyen esett benne. Az sem egyébtől lött pedig, hanem az Balassi írásának nehéz olvasása miatt, de afelől meglehet. Külem-külem mindenik éneket mikor, miről és kiről szerette: megírta, az nótáját is mindeniknek följedzette. Azki azért gyönyörkedik benne, innent igazán megtanulhatja, mint köllj’ szeretőjit szeretni és miképpen köllj’ néki könyörgeni, ha kedvetlen és vad hozzá. De nem mindent hōvít úgy az szerelem tüze talám, mint ötet.« A Balassa-kódexben lévő bejegyzés, amely valószínűleg a versgyűjtemény első, ismeretlen másolójától származik.” – Fordítsátok le e szavakat mai magyar nyelvre, de akár valamilyen mai szöveget is átírhattok régi magyarra!



Itt nyílik: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom>

4. Balassi művei egy másik nagy és számunkra fontos irodalmi-irodalomtudományi portálon is megtalálhatók, ez pedig a Bölcsészettudományi Informatikai Önálló Program (tanulunk még róla!). Itt is a versek gondozott változatát – többféle variánsát – olvashatjátok el, mégpedig a szöveg-tudományi jegyzetekkel együtt. Arra törekszenek a szerkesztők, hogy a költemények leghitelesebb szövegét tegyék elérhetővé. Ezt a „módszer”-t nevezzük ▶ kritikai kiadásnak (a kifejezést említettük már, s később még többször fogunk róla tanulni).

**KRITIKAI KIADÁS** Magyarázatát lásd a 4. kérdésben!



## Egy katonavers

A közhiedelemmel ellentétben Balassi Bálintnak csak ez az egyetlen vitézi verse van. Ez azonban mértéke és mintája minden katonaversnek, s tán azóta sem múlta felül senki a magyar költészetben ebben a témában. Természet, ember, hősiesség, méltó halál elfogadása fogalmazódik meg benne. Olyasféle öröme a létezésnek, mely a hazáért önmagát elveszejteni szó nélkül kész emberé lehet csak igazán. Figyeljünk a hangsúlytalan „egy” névelőre a címben! Nem álszerénység ez, hanem a pontos fogalmazás diadala. Kis túlzással talán még úgy is érthető: „egyszer énekelhető” szöveg ez, egyetlenegyszer: a halál előtt.

**1.** A következő oldalakon két modern költő Balassit idéző verseit olvashatjátok. Hasonlítsátok össze a három szöveget (Balassi Bálint – Orbán Ottó – Lackfi János) többféle variációban: egyiket a másikkal, másikat a középsővel, középsőt az elsővel, mindegyiket mindegyikkel stb.!

### Egy katonaének

a „Csak búbánat” nótájára

- 1  
Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog a végeknél?  
Holott kikeletkor a sok szép madár szól, kivel ember ugyan él,  
Mező jó illatot, az ég szép harmatot ad, ki kedves mindennél.
- 2  
Ellenség hírére vitézeknek szíve gyakorta ott felbuzdul,  
Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is vitéz próbálni indul,  
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, homlokán vér lecsordul.
- 3  
Veres zászlók alatt lobogós kopiát vitézek ott viselik,  
Roppant sereg előtt távol az sík mezőt széllyel nyargalják, nézik;  
Az párduckáppákkal, fényes sisakokkal, forgókkal szép mindenik.
- 4  
Jó szerencsen lovak alattuk ugrálnak, hogyha trombita riadt,  
Köztök ki strázsát áll, ki lováról leszáll, nyugszik reggel, hol virradt,  
Midőn éjten-éjjel csataviseléssel mindenik lankadt s fáradt.
- 5  
A jó hírért, névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hagynak,  
Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak,  
Midőn, mint jó rárók, mezőn széjjel járók, vagdalkoznak, futtatnak.
- 6  
Ellenséget látván, örömmel kiáltván, ők kopiákat törnek,  
S ha súlyosan vagyon a dolog harcukon, szólíthatlan megtérnek,  
Sok vérben fertezvéen arcul reá térvén űzött sokszor megvernek.
- 7  
A nagy széles mező, az szép liget, erdő sétáló palotájuk,  
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló iskolájuk,  
Csatán való éhség, szomjúság s nagy hévség, fáradság multságok.
- 8  
Az éles szabálykban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek,  
Viadalhelyeken véresen, sebesen, halva sokan feküsznek,  
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testüknek.
- 9  
Öh, végbelieknek, ifjú vitézeknek dicséretes serege!  
Kiknek ez világon szerte szerint vagyon mindeneknél jó neve,  
Mint sok fát gyümölcscsel, sok jó szerencséssel áldjon Isten mezőkbe!



Orbán Ottó

### Melyben Balassi módján fohászkodik

Isten szabad ege,  
madarak serege,  
széljárta, tág fényesség –  
legfényesebb nekem,  
aki nagy betegen  
az erkélyről nézek szét,  
röptében bemérve  
s szememmel kísérve  
egy-egy csapongó fecskét...

Ifjúság, mi lehet  
e széles föld felett  
szebb dolog az ép testnél?  
Szándék és mozdulat  
együtt küzd és mulat,  
mint egy hiten két testvér,  
s te csak röpködsz, hinta,  
s könnyen haladsz, mintha  
vajba mártott kés lennél.

Későn lett szavam rád,  
levegős szabadság,  
amikor már rég nem vagy,  
ha fölkel is napod,  
sugárzó alakod,  
kívül süt csak, ott benn fagy;  
az idő nagy hamis,  
mint a szerelem is,  
legizzóbb, ha épp elhagy.

Most hívlak hát téged,  
szabd rám szemmértéked,  
megfizettem az árat:  
lappangó öregség,  
bujkáló betegség  
orgyilkos törként jár át –  
tedd meg hát, hogy híved,  
fölfoghassam műved  
határtalan határát!

Egy rossz kempingszékben  
ülve, mint az égben  
görgő felhőgomolyban,  
így beszéltem ahhoz,  
ki télre nyarat hoz,  
s nem tudni, ha van, hol van,  
mégis ott van minden  
szíromban és színben,  
s minden halvány mosolyban.

(Kötetben: 1994)

*Egy igazi  
„20. századi Balassi”,  
aki még a plázák világát is  
képes volt öniróniával,  
derűvel övezett  
szomorúsággal szemlélni:  
Cseh Tamás*

2. Gyűjtsetek Cseh Tamás-dalszövegeket – amelyeket túlnyomórészt Bereményi Géza írt –, és készítsetek összehasonlító értelmezéseket Balassiéival!

**KORUNK**  
FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

BALÁZS IMRE JÓZSEF  
BALLA ZSÓFIA  
MARGARET CRAWFORD  
BENKŐTÓVICS ZSOLT  
DÜLL ANDREA  
MARK GOTTDIENER  
HELLER ÁGNES  
HORVÁTH ANDOR  
KALI KINGA  
KÁNTOR LAJOS  
KESZEG ANNA  
KOVÁCS KISS GYÖNGY  
KULTA JÓZSEF  
LACSKY JÁNOS  
PÉTER LASZLÓ  
RIGÁN LŐRÁND  
SÓOS AMÁLIA  
DANA VÁR  
VALLASEK JÚLIA

**12**

III. FOLYAM  
**2009.**  
DECEMBER

**PLÁZAVILÁG**





3. Írjatok Ti is verset Lackfi János modorában, esetleg éppen őt parodizálva!

### Lackfi János: Plaza Balassi

Tesókám, mi lehet a széles föld felett  
Szebb dolog a plázánál?

Átléped küszöbét, hús burkot sző köréd,  
Mintha jégen kószálnál.

Nagy télben jó meleg, nagy nyárban enyhület  
Ruha gyanánt reád száll.

Rossmann jó illatot, szökökút harmatot  
Terjenget itt arcodra,  
Sztetikus a dal, vár vitéz diadal  
Sétányokon harcolva.

Akin nincs vértet, az rosszkor érkezett,  
Belevész a habokba.

Mert folyik a csata, kinek van csapata,  
Ki magányos vitéz csak.

Itt mindegy, hogy ki vagy, ugyanaz a divat  
Diáknak és melósnak.

Ha nem új a kabát, bámulnak rajtad át,  
Szinte nulla kiló vagy.

Moziba befelé ömlik a tarka nép  
Képeket vacsorázni.

A film mit nem hoz el! Karnyújtásnyi közel  
Hollywoodi akárci!

Zörög kukorica, bukj le, cicamica,  
Orrod alá szalámi!

Vámpír csókol tinit, kopasz guru tanit,  
Kis kínai kötekszik,

Két nőnek egy pasi, fájdalmuk alhasi,  
Trendik, markánsak, szexik.

Elmédbé chipecet zsenik építenek,  
Gyilkológép lehetsz itt.

Bőröd zsíros típus? Vár a kozmetikus!

Kinyomkodnak – ez ünnepe! –

Faggyút is, gennyet is, az élmény nem hamis,  
Dobj le trikót és inget!

Ha nagy a vashiány, kilyuggatunk, babám,  
Belövíünk pár pírszinget.

Melled ereszkedik, enni szeretsz pedig?  
Kondizzál és varrasd fel!

Gyúrd ki a testedet, sebész esik neked  
Tű-cérnával, kiskéssel!

Némi arcplasztika, úgy rúghatsz lasztiba,  
Csecsemőnek kinézel!

A sok ízes bigyó van, ahol mind bió,  
Száz százalék természet,

Csupa meggy itt a meggy, répa a répa meg.  
Kizöldül már a véred!

Aki ebből eszik, az sohasem veszít,  
Nem fogja az enyészet.

Régi a rendszered? Nem lehet tetszened!  
Nézz körül, mi a pálya!

Laptopod tegnap? Most kell dobbantani,  
Dobhatod a kukába!

Vegyéél nagyobb agyat, mert agyad csak agyag,  
Véges a gigabájtja.

Színeknek temploma, felbúgó orgona,  
A pláza mint mennyország,

Zabál füled, szemed: látványt, hangzást nyeled,  
Koponyád kivattazzák!

Kífüstök arcodat, megvívják harcodat,  
Túlvilági vagányság!

(2009)



### Bereményi Géza Szeptember elején

Nem nyílnak a völgyben a kerti virágok,  
hóban akadt el a szárnyas idő,  
és látod emitt a téli világot,  
kicsorbult a ködtől a bérci tető.

Kőbe lopódzott a lángsugarú nyár,  
benne virít az egész kikelet,  
és íme, sötét hajunk kő között fű már,  
vérünk a kőnek ad meleget.

Elhull a virág, szirmot bonthat a szegény,  
ülj hitvesem, ülj az ölembe ide.

Elhull a virág, szirmot bonthat a szegény,  
ülj hitvesem, ülj az ölembe ide.

Hasztalan dobjuk az özvegyi fátyolt,  
ott csattog, akár a sötét lobogó,  
mint csapdosó szárnyak a síri világból,  
a szárnyas idő, mit lekötöz a hó.



*Lehet, hogy ennél a malomkőnél írta halhatatlan szerelmes versét a kezdődő csaták árnyékában, mézeshetei alatt a másik nagy katonaköltő? – Vajon ki volt ő?*

1 íme

2 karvaly

4. Petőfi *Szeptember végén* című remekét megidéző Bereményi-szöveget vessétek össze a *Tizennyolcadikkal*! Szerintetek utóbbiban tényleg örül a lírai én, hogy „megszabadult a szerelemtől”? Vagy (ön)ironikusan kell értenünk az egészet, mely a látszat ellenére a szerelemhiányról szól? Netán a költők arra is képesek, hogy az ellenkezőjét állítsák annak, mint amit szövegeik első ránézésre mondanak...?

### Balassi Bálint: *Tizennyolcadik*

*azon nótára*

*Kiben örül, hogy megszabadult a szerelemtől*

Szabadsága vagyon már én szegény fejemnek,  
Szerelemtől nincsen bántása én lelkemnek,  
Vagyok békességes, én elmém is csendes, nincs gyötrelme lelkemnek.

Megszabadult rabhoz hasonló állapotom,  
Mint szinte annak, nekem sem volt szabadságom;  
En<sup>1</sup> nagy szerelemben, mint gonosz tömlöcben, éjjel-nappal volt gondom.

Szabadon örülök minden mulatságoknak,  
Búsultát sem gyakran látják vidám orcámnak,  
Azért, mert köteles, nem vagyok szerelmes, senki ékes voltának.

Örülök, röpülök, nem különben, mint karul<sup>2</sup>,  
Kinek sárga lába lábszíjakkal szabadul,  
Nem kesereg lelkem, mert megmenekedtem szerelem béklyójából.

Kell immár énnekem csak jó ló, hamar agár,  
Ifjak társasága, éles szablya, jó madár,  
Vitézek közt ülven kedvem ellen sincsen jó borral teli pohár.

Kegyések, szép szüzek, reám bár úgy nézzenek,  
Valamint akarják, azzal mind egyet érnek;  
Mert sem szerelmekkel, sem gonosz kedvükkel többé vízre nem visznek.

Vehetnek ifjak, vének példát én rólam,  
Én nagy szerelmekben mennyi nyavalyát láttam:  
Néha mint örültem, néha kesergettem, mint nyughatatlankodtam.

Ővja – en, a tanács – szerelemtől meg magát  
Mindem, ki kívánja életének nyugalmát,  
Mert ki azt követi, higgyed, kínját érzi, veszi gonosz jutalmát.

Szerzém e nyolc verset víg és szabad elmével,  
Gyűlésbe indulván jóruhás legényekkel,  
Hozzám hasonlókkal, vitéz ifjakkal, nem kehegő vénekkel.



## Szerelemtől ihletetten

Legtöbb ránk marad szövege szerelmes vers. Mintha egész életét ebben az ihletett állapotban élte volna le. Amikor eljártssza, hogy örül, ha megszabadul a szerelemtől, akkor is bizonyosak lehetünk benne, hogy a következő percben a szerelemhiánytól fog szenvedni...

Szerelmes versei több nőt szólítanak meg. Az érzés mélységét kétségbe nem vonva joggal feltételezhetjük azonban, hogy számára a vers volt az elsődleges. E költeményei ciklusát sem az időrend, hanem a téma határozza meg. A reneszánsz ember életének legfontosabb élménye a szerelem. A nők, akiket megénekel, nála már nem távoli eszmények tünékeny képei – mint a lovagi lírában –, hanem a mindennapi valóság részei is.

Összintésége, érzéseinek hitelessége, nyelvi-poétikai gazdagsága ma is lenyűgözi az olvasót. Bizonyos, hogy helye a nyelvi teremtő erő tekintetében legnagyobbjaink, Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila mellett van.

Ebben a várban – Somoskő – ismerkedett meg egymással Balassi és szerelme, Losonczy Anna (akit verseiben Juliának nevezett)



- 1 Lázár ujjá: evangéliumi példázat a gazdagról, aki a halála után a pokolra jut és a szegény Lázárról, aki a mennybe kerül. A pokol tüzében égő gazdag ekkor könyörög Istenhez, legalább azt engedje meg, hogy Lázár az ujjá hegyével csöppentessen neki egy kis vizet. (Vö. Lukács 16,24!)

## Az ő szerelmének örök és maradandó voltáról

*Csak bú[bánat] nótájára*

1  
Idővel paloták, házak, erős várak,  
városok elromolnak,  
Nagy erő, vastagság, sok kincs, nagy gazdagság  
idővel mind elmúlnak,  
Tavaszi szép rózsák, liliom, violák  
idővel mind elhullnak,

2  
Királyi méltóság, tisztesség, nagy jószág  
idővel mind elvesznek,  
Nagy kövek hamuvá s hamu kősziklává  
nagy idővel lehetnek,  
Jó hírnév, dicsőség, angyali nagy szépség  
idővel porrá lesznek.

3  
Még az föld is elagg, hegyek fogyatkoznak,  
idővel tenger apad,  
Az ég is beborul, fényes nap sötétül,  
mindennek vége szakad,  
Márványkőbe metszett írás kopik, veszhet,  
egy helyébe más támad.

4  
Meglágyul keménység, megszűnik irigység,  
jóra fordul gyűlölség,  
Istentől mindenben adatott idővel  
változás s bizonyos vég,  
Csak én szerelmemnek, mint Pokol tüzének  
nincs vége, mert égten ég.

5  
Végzetetlen voltát, semmi változását  
szerelmemnek hogy látnám,  
Kiben Juliától, mint Lázár ujjátúl\*,  
könnyebbségemet várnám,  
Ezeket úgy írák, és az többi után  
Juliának ajánlám.





„1594. május 19. Esztergom vára vivásakor, midőn az ostrommak mentenek, a Vízvárosnál lőtték meg Balassi Bálint urat az ostromon. Minkét combján által ment a golyóis, de csontot és izet nem sértte [...] halt meg hirtelen május 30-án.” (Részlet a Balassi-biblia-előzéklapjáról, melyet a költő unokatestvére, Balassi Zsigmond írt.) Horváth István felvételén a sebesülés helyszíne látható

A hagyomány szerint Rimay János – költő, író, politikus, akit a nagy előd is utódjának tartott – hallotta Balassi Bálint utolsó szavait. Költészetté is oldotta a haldokló költő-barát búcsúját:

„Mit mondhatok? Éltem,  
Hol bátran, hol féltem  
Kedvvel, búval, panasszal,  
Hol méltó vádlásban,  
Több rágalmazásban,  
Mert egész föld foly azzal.  
Vétkemben rettegtem,  
Jómban örvendettem  
S vigadtam az igazzal.”



A kölcsönös érdeklődés, jó szándék és türelem jegyében – ma... Muszlim látogatók az esztergomi Bazilikában egy katolikus esküvő alatt

Rimay János

### Az nagyságos Gyarmati Balassa Bálintnak Esztergam alá való készületi

(Részlet)

„[...] Már útra indulok  
Duna mellett lemenvén  
Vég Esztergam alá,  
Kinek most kőfala  
Reng álgúkkal töretvén.

Ott vár nemzetemnek  
Szép sátoros tábora  
S egyéb sok rendeknek  
Sűrű nagy zászlós hada.  
Ki sáncot ás, épít,  
S ki kart, szívet készít  
Igyekezvén ostromra.

Régtől várta szívem  
Ezeknek történetit,  
Hogy érhesse ezzel  
Hazámnak épületit.  
Nézvén szabadságát  
S rabságból váltságát  
S újjuló szépületit.

Azért bízván megyek  
És buzgó örömmel,  
Nem gondolván semmit  
Kedves veszedelemmel,  
Ám váltsa bár magát,  
S nyerje szabadságát  
Holtom hozó sebemmel.

Tartsa jelül magán  
Érte kifolyt véretem,  
S azzal egybe vegye  
Híretem s nevemet,  
Hogy mivel tartoztam,  
Vigan rá osztottam,  
Hívén szent Istenemet.”

2. Írjátok meg más költők változatait ugyanerre a témára ☺ ! (Lásd a Shakespeare-ről szóló részt a 104–105. oldalon és a *Kortárs irodalom-fejezet Ráadását* is!)

3. Ha egy kicsit komolyabban is meg akarjátok érteni a paródia létrejöttének, működésének lényegét, akkor célszerű volna megvizsgálni, hogy e versben milyen grammatikai-stilisztikai jellegzetességek bukkannak fel. Másképpen szólva: miért érezzük azonnal, hogy az olvasott szöveg „mögött” megbúvik egy másik – tudniillik Balassié, hisz erre utal a cím? (Vizsgáljátok meg a témát, a szóhasználatot, a szóképeket stb.!)

4. Érdekes, a „Boci, boci tarká”-ra csak a végén jövünk rá, ugye (pedig addig egészen komolyan vettük a verset, nem...?)

5. Befejezésül készítettünk egy lehetséges összehasonlító verselemzést számotokra. Írjátok Ti is hasonlókat gyakorlásképpen vagy akár „verseny”-ből! (A nagyon-nagyon sokára bekövetkező érettségim ☺ lehet ám majd ilyen feladat!) – Aki a legjobbat készíti, jutalmaztatok az „Ü. O. A.-díj” („Ügyes, Okos, Aranyos”) első fokozatával! (Vagy találjatok ki hasonló érdemrendet!)

### [Ó, én édes hazám, te jó Magyarország...]

*A Minden állat dicsér nótájára*

Ó, én édes hazám, te jó Magyarország,  
Ki keresztyénségnek viseled paisát,  
Viselsz pogány vérrrel festett éles szablyát,  
Vitézlő iskola, immár Isten hozzád!

Egriek, vitézek, végeknek tüköri,  
Kiknek vitézségét minden föld beszéli.  
Régi vitézekhez dolgotokat veti,  
Istennek ajánlva legyetek immár ti!

### Varró Dániel: Balassi Bálint

Búm, kínom, éneke nyílnak mind végtelen  
árvaságban,  
Mint gyermek tehénnek bánatja temérdek  
tarkaságban.

Olyan lehetetlen élnem szeretetlen  
nálad nélkül,  
Minthogy az borjúcska legyeket elhajtja  
farka nélkül.

Cupido vad lángja, szerelem fullánkja  
kínoz régen,  
Friss rügyként feslenem, kegyelmes Istenem,  
minek nékem?

Immár csak vergődöm, idegen erdőkön  
bujdosnom kell,  
Engedj már öltöznöm, más földre költöznöm,  
hol foly sok tej.

### Janus Pannonius: Búcsú Váradtól

**Balassi Bálint: Ó, én édes hazám, te jó Magyarország...**

*Összehasonlító verselemzés*

Janus Pannonius verseit csak fordításokból ismerjük, mivel ő még latinul ír. Balassi Bálint az első nagy költőnk, aki magyarul versel.

Mindkettejük élete fordulatos: a reneszánsz ember életéhez az öröm minden fajtája természetesen tartozik hozzá. Janus Pannonius csak 38 évet élt, pécsi püspök is volt. Balassi is mindössze negyven évet élt, s ez a negyven év is nagyrészt szerelmekkel, bujdosással, katonáskodással telt el.

A *Búcsú Váradtól* és az *Ó, én édes hazám...* című vers műfaja egyaránt elégia. Mindkét költemény ugyanazt az életérzést fogalmazza meg, az elválás nehézségét. A maradás értékei viszszahúzzák az útnak induló embert, a jövőendő új élmények pedig vonzanak bennünket. Ezt az ellentmondást érezheti Janus Pannonius, a Nagyváradtól, illetve Balassi Bálint, a hazájától búcsúzó költő is.

Mindkét vers emberi érzéseket világít meg természeti képek segítségével. Janus Pannonius a Váradtól való távolodással



mutatja be az értékes, visszahúzó múltat, a jelent és a még ismeretlen jövőt. Balassi a hazájától a bujdosásba indulva szintén a marasztaló, reneszánsz értékeket írja le: a vitézek hősi életét, a barátságot és a szerelmet.

A Janus Pannonius-vers első három szakasza a természeti szépségeket mutatja be, a negyedik strófa átvezetés, a befejező három szakasz pedig az emberi értékek erejéről szól. A vers egészének középpontjában a víz-motívumra épülő költői képek és a víz különböző megjelenési formái állnak. Az első szakaszban a Körös vidékével, a másodikban jéggel, a harmadikban tengerrel, a negyedikben hóforrásokkal találkozhatunk. Az ötödik versszak a szellemi értékeket írja le (könyvtár), a befejező strófa pedig a hagyományokat, legendákat eleveníti fel. A refrén erősíti a távolodás akaratát: „Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk!” A költemény 11 szótagos, rímtelen sorokból áll.

Balassi elsősorban a vitéztársaktól búcsúzik, amikor Lengyelországba indul bujdosóként. A reneszánsz ember értékeit mutatja be a vers, és azt mondja el, hogy Magyarország a kereszténység pajzsa Európában.

Különösen érdekes, hogy Balassi végül elköszön a költészettől is: „Ti pedig szerettem átkozott sok versek [...] Tűzben mind fejenként égjete, vesszete...” Ezeket a sorokat persze nem kell egészen komolyan vennie az olvasónak. A hazájától eltávolodni kényszerülő ember végső elkeseredettségét jelzik a szavak, nem pedig azt, hogy a költő tényleg összetépné verseit. Balassi Bálint költeménye ütemhangsúlyos verselésű, felező tizenkettes sorokból áll, rímképlete: aaaa (bokorrím).

Mindkét költő megkapóan ír az otthontól, a hazától való elválás nehézségeiről, ezáltal a hazaszeretetről. A későbbi évszázadokban más költőink is írtak búcsúzásverseket – gondoljunk például Berzsenyi Dániel *Búcsúzás Kemenesaljától* című költeményére:

„Messze setétedik már a Ság teteje,  
Ezentúl elrejt a Bakony erdeje,  
Szülőföldem, képedet:  
Megállok még egyszer, s reád visszanézek.  
Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!  
Vegyétek bús könnyemet.”

Ti is, rárószárnyon járó hamar lovak,  
Az, kiknek hátakon az jó vitéz ifiak  
Gyakorta kergetnek, s hol pedig szaladnak,  
Adassék egészség már mindnyájatoknak!

Fényes sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség,  
Katona-találmány, új forma, ékesség.  
Seregben tündöklő és fénylő frissesség,  
Éntőlem s Istentől legyen már békeség!

Sok jó vitéz legény, kiket feemeltem,  
S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem,  
Maradjon nálatok jó emlékezetem,  
Jusson eszetekbe jótétemről nevem.

Vitéz próba helye, kiterjedt sík mező,  
S fákkal, kősziklával bővös hegy, völgy, erdő,  
Kit a sok csata jár, s jószerencse-leső,  
Legyen Isten hozzád, sok vitézt legelő.

Igaz atyámfia, s meghitt jóbarátim,  
Kiknél nyilván vadnak keserves bánatim.  
Ti jutván eszembe hullnak sok könnyeim,  
Már Isten hozzátok jó vitéz rokonim!

Ti is, angyalképet mutató szép szüzek  
És szemmel öldöklő örvendetes menyek,  
Kik hol vesztettetek, s hol élesztettetek,  
Isten s jó Szerelmem maradjon veletek.

Sőt te is, ó, én szerelmes ellenségem,  
Hozzám háládatlan, kegyetlen szerelmem,  
[...]\*

Ti pedig szerettem átkozott sok versek,  
Búmnál, kik egyebet nekem nem nyertetek.  
Tűzben mind fejenként égjete, vesszete,  
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.

\* „A szerelemről szóló két versszak csak a Balassa-kódexben maradt meg, a 35–36. sor – laphiány miatt – onnét is hiányzik.” = *Balassi Bálint összes verse. Hálózati kritikai kiadás, Gépeskönyv, 1993–1998, szerk. HORVÁTH Iván–TÓTH Tünde* = <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/itart.htm> [2011. 02. 16.]



**Kovács András Ferenc**

**Embléma ennen magáról**

*Az Balassi Bálint és Rimay János énekinek nótáji*

**KO**mor kén, mély örvény, mennyei fény, törvény!

Miféle vád, pokoltűz,

**VÁ**gyak ferge langja – mily hit renyhe hangja

Harangoz bennem, hajt, űz

**CS**okrozni verseket, csókdosni vert sebet

Létemben, kit fűz frajbűz?

**AN**teros forgása, véneknek morgása

Nékem hűlt, elröppent füst!

**D**olgozik lélek s test, rest elmém rímet fest –

Fejem fortyogván szent üst.

**RÁ**Spolyom peng az szón, mely holt réz, szürke ón,

Penig hétszer szűrt ezüst.

**FE**lgyűlt mézes méreg fúr, mint kérget féreg:

Vers örlet, mint mást Venus!

**RE**Ngeteg kép széttép, megcsal sok ékes lép,

Fáraszt könyvektől bús hús –

**C**éda játékba vont formám magamra font

Tört csipkébűl tekert gűzs.



Az utolsó Balassi-versszak utolsó sorában a „csipkébűl tekert gűzs” Rimay János *Venus, fajtalan hús* kezdetű költeményéből való. (A szerző jegyzete)



Albrecht Dürer (1471–1528): Az apokaliptiszis lovasai





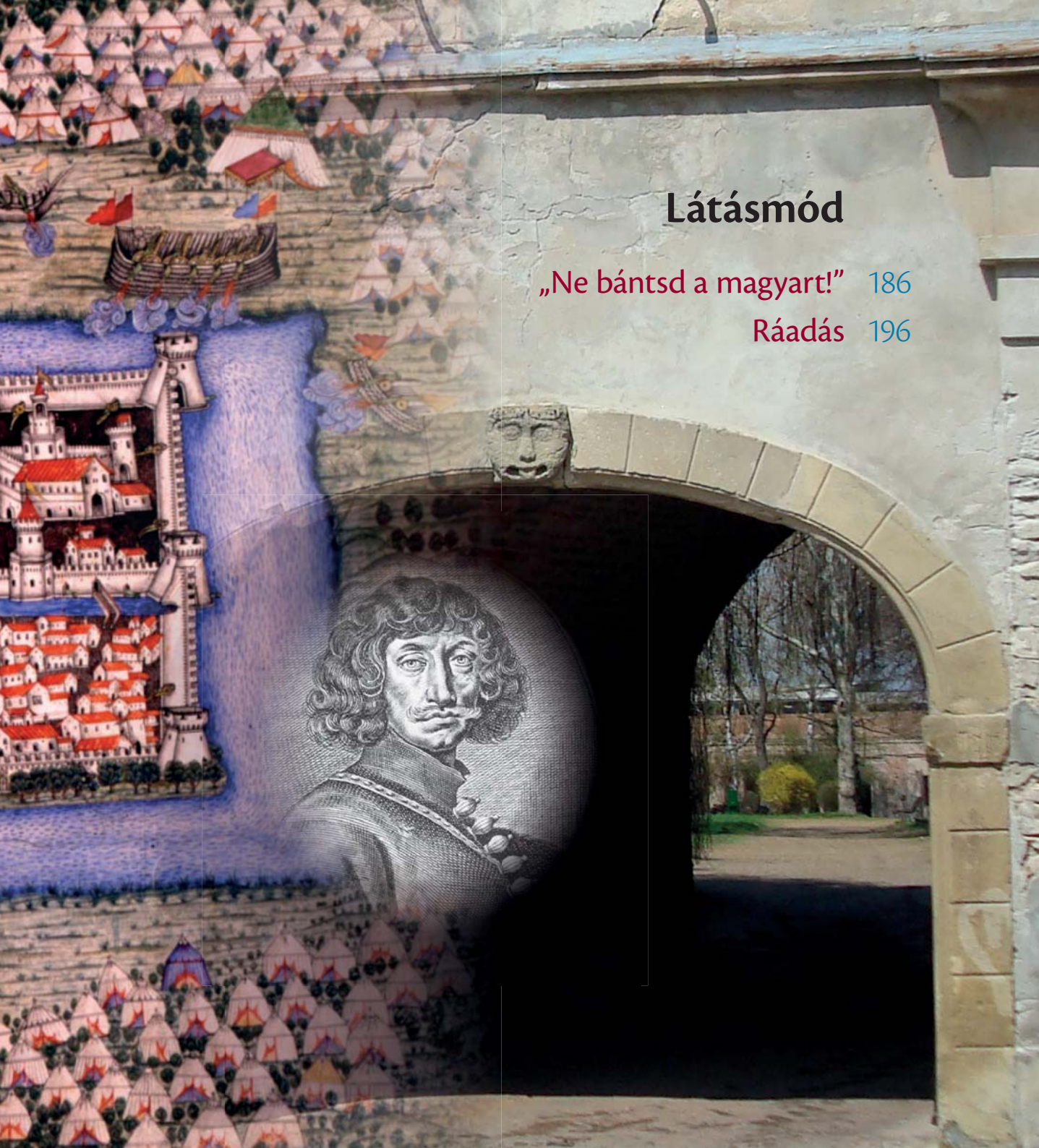




## Látásmód

„Ne bántsd a magyart!” 186

Ráadás 196





A költő és hadvezér (1620–1664)

„A Zrínyiászt olyasvalaki írta, aki maga is benne van az eposzban, aki maga is epikus hős. Képzeld el, hogy az *Iliászt* Akhilleusz írja meg, vagy az *Aeneis* a gyermek Ascanius, akit kézen fogva vezet ki atyja az égő Trójából – vagy hogy Nagy Sándor maga megéneklí indiai hadmenetét. Ilyesvalami történik a *Zrínyiászb*an.”

SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, Bp., Magvető, 1978, 166–167.

## „Ne bánts d a magyart!”

Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposza gyönyörű példája a költészet erejének. Ilyen értelemben is az első irodalmunkban. A szépirodalmi mű „legyőzi” benne, általa a valóságot. A töröktől elszenvedett valóságbeli vereség pusztán szavak által győzelemmé formálódik át. Még Szulimán nagyvezér is Zrínyi keze által esik el. Történelmileg tehát nem hiteles események találhatók az eposzban, ám esztétikai értelemben mégiscsak érvényes lesz a mű. Mások ugyanis a mércéi e két megközelítésmódnak.

A mintát elsősorban Homérosz és Vergilius eposzai jelentették Zrínyi számára. Ám úgy alkalmazta azok szabályrendszerét, hogy teljesen eredeti alkotást hozott létre. Használja az eposzi kellékeket, a csodát (deus ex machina), de magyaros verselésben fogalmaz. (Nyelvünknek az időmértékes verselésre való alkalmasságát majd csak a következő évszázad fedezi fel.)

A szöveg éppen 1566 sorból áll: abban az évben zajlott le a szigetvári ostrom. Valóságos személyek és kitalált alakok egyaránt szerepelnek az alkotásban. A nőalakokat finom eszközökkel ábrázolja a szerző. Delimán lesz az egyensúlyra törekvő figura, s természetesen Zrínyi a legárnyaltabban kidolgozott személyiség (‘athleta Christi’ = ‘Krisztus bajnoka’). Szulimán méltó ellenfél, de esélye sincsen a magasztos magyar hőssel szemben. Nemcsak a magyarság, hanem a kereszténység védelmezői is leszünk az eposzban, amiképpen ez később is megtörténik országunkkal.

*Itt történhetett a kirohanás (a vár kapuja 2010-ben)?*







Hollósy Simon:  
Zrínyi kirohanása (1918)

1. Keressünk még a Zrínyi kirohanása-motívumot megfestő alkotásokat!

Kovács András Ferenc

**Invocatio ennen magához**  
Az Zrínyi nótájára

Én azki azelőtt ifjú elmével  
Játszottam tudós szók rideg szerelmével,  
Küzdöttem régi fők vitézlő versével:  
Voltam vakult szabó színjátszó kelmével.

Nehéz virtust, versnek s Venusnak hatalmát,  
Fortuna<sup>1</sup> forgását, Isten vak haragját  
Kutattam kegyelmét, vagy sújtoló karját:  
Poéták sorsának elrendelt szabályát.

Músa! Koszorút sem kértem laurus-ágbul<sup>2</sup>,  
Csak májusi égbül, csillag-magasságbul,  
Holdfénybül, hajnalbul, illatozó napbul,  
Hogy hosszan hörpentsek az hulló világbul.

Ádj pennámhoz<sup>3</sup> hitet! Hívtam irgalmadat:  
Átvirrasztott éjben ismerd meg fiadat!  
Heába csihol szép, finum cirkalmakat –  
Hátha adatok közt képmására akad...

Romlik hősi hajdan, tompul az elmeél,  
Vaktörténet pörget, morzsol, töret, felél.  
Boldog azki jár-kél s vesztében sem henyél:  
Hév pilleként<sup>4</sup> szállong, szinte örökken él.

„Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,  
Vérkönnnyel ázva nyög feléd!  
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,  
És marja, rágja kebelét.  
A méreg ég, és ömlik mély sebére,  
S ő védtelen küzd egyedül,  
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,  
Vagy itt az óra, s végveszélybe dűl!”

(Kölcsey Ferenc: Zrínyi második éneke – részlet)



1 a szerencse istennője a római mitológiában  
2 babérág  
3 íróeszköz (régbben általában madártoll)  
4 kb. 'felhevült lepke'

Csontváry Kosztka Tivadar szimbolikus  
(ironikus?) kirohanás-ábrázolása  
(lásd a következő oldalt is!)

„A barokk egyik legjellegzetesebb műfaját, az eposzt Zrínyi honosította meg a magyar irodalomban. Egyik legfontosabb irodalomtörténeti érdeme éppen abban rejlik, hogy a barokk heroizmus jellegzetes műfajának átvételével az európai irodalom új törekvéseinek megfelelő művet alkotott, s ezzel mintegy felzárkóztatta a magyar epikát a kor szak irodalmi élvonalához.”

GINTLI Tibor–SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története*, Pécs, Jelenkor, 2003, 313.

*A szigeti Zrínyi Miklós (1508–1566) – mondja a szoborfelirat. Michael Stebik horvát szobrászművész alkotása (2009)*



Ám a dédunoka-Zrínyi élete legfontosabb alkotóterületének nem az irodalmat tekintette. Verseit, egyéb műveit mintegy „mellékesen” írta. Fő feladatának a török Magyarországról való kiűzését tartotta. Legfontosabb irodalmi érdeme, hogy a magyar irodalomban olyan (eposzi) hagyományt teremt, amely korábban nem létezett, s később is csak Vörösmartyval jön létre hasonló színvonalon.

**2.** Értelmezzük Csontváry Kosztka Tivadar képét (lásd [előző oldall](#)), majd olvassuk el Garaczi László kortárs író alábbi szövegét! Mi a véleményünk?

„A szigetvári hős egy parasztbarokk kúria előtt álldogál kényelmes testtartásban, csípőre tett kézzel, egymagában. Másik karja előrenyújtva, hihetnők, amerre a pogányt sejti, markában kurta pengéjű szablya, ám e szabja inkább tör, sőt még inkább papírvágó kés, annál is inkább, mert ha figyelmesen szemügyre vesszük, egy papírfecnit látunk a hegyére tűzve, ami ugyanúgy lehet a megboldogult Szulejmán utolsó ultimátuma, mint a mennyország térképe, és a kés nem is a törökre, hanem egy gondosan ápolt, egzotikus növényre mutat az udvar közepén. Külön figyelmet érdemel a bal épületszárny kísérteties fényben villódzó tetőszerkezete valamint a vár előtt kifeszített kötélén gőzölögve száradó katonai molinók és vászonlepedők sora.

Térjünk át a török ármádiára.

A legközelebbi harcos egy hétrét görnyedt, vattaszakállú aggastyán, akit éppen magával ránt a földre a kezében tartott pálcavékony füstély. Végző pillantásával döbbenet és vágyakozva búcsúzik egy hordóba állított pálmafacsemetétől, ami ezen az éghajlaton és ebben a vérzivataros században valóban meglepő és vigasztaló látvány egy ostromlott végvár kapujában. Maga Zrínyi Miklós is egy ilyes növényre mutat, mintha azt mondaná, aki a citromfához nyúl, halál fia. A török hadsereg maradéka egy hortobágyi gémeskút körül téblábol, és a hősiesség pózokat próbáló várkapitányt fűrkészi kérdőn. Egyikük a kútkávéba kapaszkodik a részegek tohonya igyekezetével, másikkal a villásrúdnak dől, a többiek a kút fedezékében rezignált mosollyal készülődnek valamire. Egy janicsár a középső ujját az ég felé dőfi, mely a sötét középkorban azt jelentette: »kalánfűlű ördög«. A többség azonban vállra vetett karabéllyal bámulja a vár előtt lebzselő tollsüveges idegent a térképpel, aki olyasmire gondolhat éppen, hogy Szigetvár immár a magyar korona legvakmerőbben csillogó ékköve marad az idők végezetéig.”

GARACZI László, *A mennyország térképe = Nincs alvás!*, Bp., Pesti Szalon, 1992, 68–69. (Idézi FÜZI Izabella–TÖRÖK Ervin, *Bevezetés az epikai szövegek és a narratív film elemzésébe* = <http://szabadbolcseszlet.elte.hu/mediatar/vir/tankonyv/intermedia/index03.html> [2011. 02. 16.]



3. Nem kevésbé különleges Metin Yurdanur török művész szoborkompozíciója Szigetvárott (1994), mint Csontváry festménye. Értelmezzétek ezt is közösen! Egyáltalán, a gesztust hogyan értékelitek, mely szerint az egykori ellenségek utódai méltó szoborral tisztelik meg azt, akivel egykor harcoltak?

4. Nézzetek utána a szoboregyüttes felállításakor fellángolt sajtóvitáknak!



„A régi magyar irodalom valamennyi műve [...] egy közös, súlyos stílushibában szenved: terjengősek. Ez a terjengősség középkori örökség, amitől a magyart nem szabadította meg a reneszánsz, mint a franciát vagy az angolt. Még a formában legjobbjaink [...] sem ismerik a tömör kifejezést. Egyedül Zrínyi az, aki nem beszél feleslegesen. Az igazi művész a kompozíció ismerszik meg, és éppen ebben a tömörségben, az érződő, célra siető akaratban, a stílus férfierényeiben Zrínyi magasan felette áll nemcsak elődeinek és kortársainak, hanem a későbbi epikusoknak is, egészen Arany Jánosig.”

Szerb Antal., *I. m.*, 169.

**A ZRÍNYI-EPOSZ FORMAI-POÉTIKAI JELLEMZŐI** A *Szigeti veszedelem* a maga nemében első, és mindjárt remekmű, még ha nem is mindenki tartja hibátlannak. (A remekműveknek egyébként általában érdekes módon – vajon miért? – nem jellemzőjük a tökéletesség.) A későbbiekben inkább paródiáink voltak sikeresek, s nem igazi eposzaink. (Előbbiekre példák: Csokonai: *Dorottya*; Petőfi: *A helység kalapácsa*; Arany János: *Az elveszett alkotmány* – utóbbira: Vörösmarty: *Zalán futása*.)

Zrínyi monumentális barokk műve tizenkét szótagos, négysoros strófákban, magyaros verselésben íródott. Az indításban Vergiliust hívja segítségül (az első szakasz szinte fordítás), aztán megleli önmaga egyéni stílusát, valamiféle ösztönös-rekedtes-férfi-as-tekintélyes hangütést. Tetten érhető a műben a barokk festészet hatása, a fény-árnyék-viszonyok jelentős szereppel való felruházása.

A mondatok gyakran nehézkesek, túlírtnak tűnnek, a mai olvasó számára szokatlanok. De aki egyszer ráérezett az ízükre, az nehezen tud megszabadulni az ösztönösség, ihletettség és a költői erő eme remekeitől. (Lásd „Az *Olvasónak*” írott bevezetőt!)

A szöveg stilisztikai és poétikai szempontból is vegyes benyomást tesz ránk. Keverednek a stílusok, hangnemek, egységessé teszi azonban a belőle sugárzó elemi erő és szenvedély, amely a szerző tollát vezeti: életének értelme, a „*Ne bántsd a magyart!*” jelszava. (1661-es művének címe ez, mely így folytatódik: „Az török áfium ellen való orvosság”. [A legvalószínűbb értelmezés szerint az 'áfium' jelentése: 'ópium'.])

*Fény és árnyék I. – avagy milyen lehet egy barokk eposz (egyetlen szakasza)? (A kalocsai ajtó egészét – mint egy eposzt – megtaláljátok a 109. oldalon.)*

*Fény és árnyék II. (Alkony)  
Ez a modern kápolna is ősi formákra emlékeztet, amiképpen az eposz idézi a Bibliát, s mindkettőre utal egy modern regény (lásd a 192. oldalon!)... Így vándorolnak a művészetekben a gondolatok és a formák időnkön és tereken keresztül az örökkévalóság felé (Sénye, Zala megye, tervezte Vadász György)*





## Szigeti veszedelem

(Részlet)

1.

En az ki az előtt iffiu elméuel  
lácottam szerelemnek edes uerséuel  
Kűszkettem Viola keg'etlenségéuel  
Mastan immar Mársnak hangassab uerséuel.

2.

Feg' uert, s. Uiteszt éneklek, Tőrök hatalmát  
Ki megh merete uarni Suliman haragját  
Ama nag' Sulimannak hatalmas kariát  
Az kinek Europa rettegte szabliát.

3.

Musa, te ki nem rothando zöld Laurusbul  
Viseled koszorudat, sem g'önge ágbul  
Hanem fen'es menn'ej szent chillagokbul  
Van kőtue koronád holdbol és szép napbul.

4.

Te, ki Szuz An'a uag', és szűlted Uradat  
Az ki örökkén uolt. s. imádod fiadat  
Vg' mint Istenedet es nag' Monárkádát  
Szentséges kiral' né hium irgalmadat.

5.

Adg' pennámnak erőt ug' irhassak mint uolt  
Arrol ki fiad szent neuéért bátran holt  
Meg uetuén uilágot, kiben sok iaua uolt  
Kiért él szent lelke ha teste megis holt.

[9v] 6.

Enged meg hog' neué melli mostis köztünk él  
Bőuáll' ön ió hire, ualahol nap iár kél  
Lássák Pogan' ebek az ki Istentül fél  
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él."

(Lásd a szöveget mai írásképpel és szómagyarázatokkal a fejezet [Ráadásában!](#))

A Szigeti veszedelem dedikációja a nemességnek – a hazának –, ajánlása az olvasóknak szól. Íme, a méltósággal, mégis esendő emberséggel fogant sorok:

„AZ OLVASONAK.

HOMERUS 100. esztendővel az Trojai veszedelem-után írta historiáját; énnékemis 100. esztendővel az után történt írnom Szigeti veszedelmet. Virgilius 10. esztendeig írta Aeneidost; énnékem pedig egy esztendőben, sőt egy télben teortent veghez vinnem munkámat. Eggyikhezis nem hasonlítom pennámat; de avál ő előttök kérkedhetem, hogy az én professiom avagy mesterségem nem az Poesis, hanem nagyobb s' jobb országunk szolgálattáira annál: az kit irtam, multságért irtam, semmi jutalmot nem varok [\*3v] érette. ő nekik más gondgyok ne[m] volt; nékem ez leg-utólso volt. irtam, az mint tuttam, noha némely helyen jobbanis tuttam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban mind az napban, kit mi eclipsisnek hívunk. Ha azt mongyák: *saepe & magnus dormitat Homerus* ['néha a nagy Homérosz is szundikál'], bizony szégyen nélkül szemlélhetem chorbáimat, igassággal mondom, hogy soha meg nem corrigaltam munkámat, mert üdöm nem volt hozzá, hanem első szülése elmémnek."

A betűhív versidézet és az ajánló sorok forrása: GRÓF ZRÍNYI Miklós, *Adriai tengernek Syrenaja*, párhuzamos forráskiadásban közléteszi ORLOVSKY Géza, Bp., *Gépeskönyv*, 1998 = <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/zrinyi/index2.htm> [2011. 02. 18.]



Egy árverési tudósításból:  
„A sztártétel a magyar irodalom egyik legritkább első kiadása lett: Zrínyi Miklós (1620–1664) lírai költeményeit tartalmazza az *Adriai tengernek Syrenaja* (Bécs, 1651). E mű olyan csekély példányszámban jelent meg, hogy egészen a 19. századig kézzel másolták. Az aukcióra bocsátott tétel négy levelét másolattal pótolták, ennek ellenére 2 millióról indulva egészen 3,8 millió forintig jutott.”





**A ZRÍNYI(EK) IRODALMI UTÓÉLETÉBŐL** Csokonai, Kazinczy, Kölcsey, Petőfi, Arany János – 19. századi költőink nagy tisztelettel adóztak a két Zrínyi emlékének. Mindannyian a magyar szabadság egyik legfontosabb letéteményesét látták bennük.

A dédapa és a költő alakja az ezredfordulón, a legmodernebb magyar irodalom alkotásaiban is megjelenik. Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében többször feltűnik a „költő és hadvezér” kifejezés, illetve az író idézi az eposz berekesztő szöveghelyét [a 'peroratio'-t]. Ez a gyönyörű motívum azt jelenti – a regényben a barátságra vonatkoztatva –, hogy az ember létezésének „nagyobbik része” nem a teste, hanem a lelke.

„De hát össze vagyunk kötözve, s még csak nem is úgy, mint a hegymászók vagy a szeretők, nem azzal a részünkkel, amelyiknek neve, honossága, lakcíme van, s tesz-vesz, szerepel, ugrál a világban, hanem igazában a nagyobbik részünkkel vagyunk összekötözve, amelyik nézi mindezt.”

OTTLIK Géza, *Iskola a határon* = <http://mek.oszk.hu/02200/02285/02285.htm> [2011. 02. 18.]

„És mikor az a' nap eljün, melyly testemen  
Csak uralkodhatik, fogjjon el éltemen  
Hatalma: magamnak ugyan nagyobb részem  
Hordoztatik széelle az magas egeken.”

ZRÍNYI Miklós, *Szigeti veszedelem* = <http://mek.niif.hu/01100/01137/01137.htm#8> [2011. 02. 18.]

*Ismeretlen rajzoló:*

*Gróf Zrínyi Miklós halála Csáktornyaán*



Darvasi László nyelvteremtő erővel és történelmi látomásossággal megírt (poszt)modern történelmi regényének, *A könnyemutatványosok legendájának* első részében az egyik leg(hang)súlyosabb alak a költő és hadvezér.

Zrínyi halálát ekként írja le drámai erővel a szerző:

„Esteledik, mikor a hintó begördül az udvarház ásitó kapuján. Zrínyi Miklós úrból kiszállt már a lélek. Testét egy másik vendég, Bethlen Miklós úr tartja, akár egy nagyra nőtt, alvó gyermeket. Az úrnő nézi a holttestemet. Halkan parancsot ad. Az úr arcát a vértől mossák meg, testét erdei füvekkel szagozsítsák. Öltöztessék fehér velencei ingjébe, kedves tükrös csizmájába, veres bársonyos dolmányba. Vár az úrnő mereven, mozdulatlanul, s csak amikor elkészülnek, akkor kezd kiáltozni. Gyászfáklyák lobognak, mint a kísértetek gondolatai. Riadtan járnak s kelnek a szolgálók, s Löbl Mária Zsófia, aki pedig nyugtató keneteket, nadályokat is kapott a kebleire, még mindig nincs ép eszénél a szomorúságtól. Tartják a szolgálók erős szorítással. Absolon Demeter úr kiáll a sötétülő ég alá, és csöndesen átkozza.”

DARVASI László, *A könnyemutatványosok legendája*, Pécs, Jelenkor, 1999, 90.



„Ő az olasz múzsát magyar lepelbe öltözteté, midőn egy, az egész nemzetet közönségesen lelkesíthető történetet énekle; nyelv, erkölcs, szokások, hazafiúság és szín őnála még mind úgy jelennek meg, mint nagyatyjának idejében voltak; magyar világot szemlélünk énekeiben megnyílni, magyar világot eltarkítva napkeletnek alakjaival, s magok ezen alakok arra szolgálnak, hogy azon időnek szellemét még jobban érezhessük; minden tett, mozdulat, lélekvonás a történet századát festi előttünk; [...] ...az egésznek tekintete hathatósan érezteti velünk, mely szerencsés a költő, ki vagy saját korának, vagy saját korához hasonlóknak tetteit zengheti! Minő kár, hogy magyarjaink ötet oly későn tanulják ismerni!”

(Kölcsey Ferenc: *Nemzeti hagyományok* – részlet)

*A Zrínyiek ma is jelentős magatartás- és személyiség-szimbólumok közgondolkodásunkban. (Emlékezünk Zrínyi Ilonára is!) Ezen a képen a költő és hadvezér szeméből a bal oldalon, a szigetvári hős a jobb oldalon látható a balatonkenesei Zrínyi Miklós Kulturális Központ kertjében. (A költőt Berek Lajos, a hős alakját Benedek György formázta meg. Mindkettő 2008-as alkotás. Az itteniek másolatok, az eredetik Budapesten találhatóak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen)*



Adriai tengernek syreñaia Gróf Zrínyi Miklós (Makrisz Agamemnon, 1996) – Szigetvár



1. Keressétek meg *Az adriai tengernek syreñaia* című kötetet az interneten! A Bölcsészettudományi Informatikai Önálló Programban megtaláljátok az idézett, filológiailag is pontos szöveget: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/zrinyi/index2.htm> [2011. 02. 28.]

2. Ugyanonnan induljatok tehát ismét, mint Balassinál, s megelilitek Zrínyit is. Aztán keressétek meg a *Villanyspenótot*! (Az 1960-as években – még a történelem előtti időkben ☺ – kiadott akadémiai irodalomtörténet beceneve volt a „spenót”. Ennek magyarázata, hogy a könyv borzasztóan vastag hat kötetű olyan színű volt, mint a sóska testvére... Vagyis nem ehető zöldségfajtáról van tehát szó, hanem irodalomtörténetről ☺ !)

3. Az wiki-alapon működő irodalomtörténet Nyerges Gábor Ádám szellemes versével kezdődik. Írjatok Ti is hasonlót mondjuk *Shift után* címmel! De a klaviatúra legutálatosabb billentyűjéről, a *Caps Lock*ról – melyet egyébként már többen meg akartak szüntetni! – is írhattok egy kedves barokk eposzrészletet, netán hozzá szóló segélykérést ☺ !

Nyerges Gábor Ádám: **Enter előtt**

„Műveljük kertjeinket”

Ki itt belépsz, ha kicsit még kétkedsz  
mielőtt entert nyomnál  
hallgass meg minket, tényleg csak két perc.

Ami most majd Eléd szökken, ugyan  
nem szezámmal, de kincset rejt  
ez ám a gond, Tisztelt Hölgym/Uram:

olyan kincs ez, ami nincs – magától  
ha nem vigyázunk, elfogy  
és nem terem már újra akárhol.

Lásd, most előttünk egy nemzetnek sor...  
satöbbi, de valóban,  
hisz mindennél többet ér egy verssor,  
ősnyomtatvány, kódex vagy töredék,  
ezért, ha most beléptek,  
s a Minden a szemnek már nem elég,

mint mi tettük most tudásunk szerint,  
gondoztátok majd Ti is  
most még zöldellő spenótkertjeink’.

4. Kitől való a „Műveljük kertjeinket!”-idézet (melyet később is fogunk majd tanulni)?



Méhes Károly: **Nínó avagy az adriai Tengernek Szirénája**  
(Részlet)

[...]

Egy tökéletes görög szobor  
Élőben terpeszben áll  
A medence partján bronz-  
Barnára sült testét simogatja  
Szereti hogy ilyenre alkotta  
A teremtő mindene oly szép  
Körbeöleli a villogó napfény  
Csak amikor megfordul látni  
Hogy egy keresztben függő  
Krisztus van a hátára tetoválva  
És most látom hogy a bal  
Lába szárára meg egy cápa

[...]

Az üdülőtelepnek megvan  
A maga alapzaja a vízcsobogás  
A sikongatás a zene a beszéd  
Összetéveszthetetlen elegye  
De mégis csönd van mintha  
Tényleg távol kerülnék  
Attól a bizonyos civilizációtól  
Bent a városban hallok először  
Szirénázó mentőt látom  
A visszapillantó tükörben  
Ahogy közelít félrehúzódom  
Majd nézek utána mélán  
Ez volt hát az adriai tengernek  
Szirénája ez a nínó nínó  
Hogy ne feledkezzek el róla  
Milyen közel is áll egymáshoz  
Az élet és a halál sőt ha jobban  
Belegondolok a kettő igazából egy

\*

Felbuksz mert úgy érzed  
Nem bírod tovább  
Mély levegőt veszel hogy  
Minden sejtetedig eljusson  
Az oxigén

Kibotorkálsz a partra  
Az egymáson guruló  
A lépted alatt is csiszolódo  
Köveken próbálsz meg  
Egyensúlyozni

Itt van a helyed itt kint  
Innen nézed a mélykék  
Vizet ahol mindig csak  
Idegen lehetsz vendég

A meredeken tűző  
Napfényben gyorsan  
Szárad rád és  
Dermeszt meg  
A só

(2008)

5. Mit gondoltok, az Adrián nyaralva sokaknak eszükbe jut ma Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér...?





## Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem (Részletek)

### Pars prima (Első ének)

*Segélykérés és téma megjelölés;  
a magyarság bűnei*

1.  
Én az ki azelőtt iffju elmével  
Játszottam szerelemnek édes versével,  
Küszködtem Viola<sup>1</sup> kegyetlenségével:  
Mastan<sup>2</sup> immár Mársnak hangassabb versével<sup>3</sup>
2.  
Fegyvert, s vitézt éneklek, török hatalmát  
Ki meg merete várni, Szulimán haragját,  
Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját,  
Az kinek Europa rettegte szabljáját.
3.  
Musa! te, ki nem rothadó zöld laurusbul  
Viseled koszorudat, sem gyöngé ágbul,  
Hanem fényes mennyei szent csillagokbul,  
Van kötve koronád holdbol és szép napbul;
4.  
Te, ki szűz Anya vagy, és szülted Uradat,  
Az ki örökkén volt, s imádod fiadat  
Ugy, mint Istenedet és nagy monárchádat:<sup>4</sup>  
Szentséges királyné! hívom irlalmadat.

- 1 Zrínyi feleségét verseiben így nevezte
- 2 most
- 3 hőskölteményével, eposzával
- 4 (egyed)uralkodódat

5.  
Adj pennámnak erőt, ugy irhassak mint volt,  
Arrol, ki fiad szent nevéjért bátran holt,  
Megvetvén világot, kibem sok java volt;  
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.
6.  
Engedd meg, hogy neve, mely mast is köztünk él,  
Bűvüljön jó hire, valahól nap jár-kél,  
Lássák pogány ebek: az ki Istentől fél,  
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.
7.  
Az nagy mindenható az földre tekinte,  
Egy szembe fordulásbol világot megnéze,  
De leginkább magyarokat eszben vette,  
Nem járnak az úton, kit Fia rendelte.
8.  
Látá az magyarnak állhatatlanságát,  
Megvetvén az Istent, hogy imádna bálvánt<sup>5</sup>;  
Csak az, eresztené szájára az zablát,  
Csak az, engedné meg, tölthetné meg torkát;
9.  
Hogy ű szent nevének nincsen tiszteleti,  
Ártatlan Fia vérenek böcsületi,  
Jószágos cselekedetnek nincs keleti<sup>6</sup>,  
Sem öreg embernek nincsen tiszteleti;
10.  
De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás,  
Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás,  
Fertelmes fajtalanság és rágalmazás,  
Lopás, ember-ölés és örök tobzódás.

- 5 bálvány
- 6 nincs keletje, nincs rá szükség



## Pars secunda

(Második ének)

### Szulejmán szultán jellemzése

44.

Igazat kell írnom, halljátok meg mastan,  
Noha ellenségünk volt szultán Szulimán,  
Csak aztot kivészem, hogy hiti volt pogán,  
Soha nem volt ily ur törökök közt talán.

45.

De talán nélkül is bátran azt mondhatom,  
Pogányok közt soha nem volt ez földhátom  
Illyen vitéz és bölcs, ki ennyi harcokon  
Lett volna győzödelmes, és sok országom.

46.

Vitézség s okosság egyaránt volt benne,  
Hadbéli szorgosság nagy szorult ü benne;  
Ha kegyetlenség szívében jelt nem tenne,  
Talán keresztyén közt is legnagyobb lenne.

48.

Szerencse úvéle nem játszott, mint mással:  
Ha ijeszteni is akarta csapással,  
Vagy had veszésével, vagy más kárvallással,  
Mindenkor állandó volt okosságával;

49.

Nem hajlott mint az ág, mint kőszikla állott  
Tenger habjai közt, mert magában szállott,  
Ha szerencse neki valami jót adott,  
Nem bízta el magát, föl nem fuvalkodott.

50.

Illyen úr s illyen had jüve országunkra,  
S ily ártalmas folyhő<sup>7</sup> szálla le kárunkra,  
Mely nemcsak magyarnak elég romlására  
Lett volna; de elég világ rontására.



A hős dédapa

### Zrínyi jellemzése

64.

Zrini egy hajnalban, az mint volt szokása,  
Valamikor hajnalnak volt hasadása,  
Az szent feszület előtt térden áll vala,  
S így kezdte könyörgeni az ű szent szája:

65.

„Végzetetlen irgalmu szentséges Isten,  
Az ki engem segítesz minden ügyemben,  
Te vagy énnékem győzhetetlen fegyverem,  
Paizsóm, kúfalom, minden reménségem.

66.

Hajts le füleidet az magas kék égből,  
Halld könyörgésemet kegyelmességéből,  
És ne csinálj törvént az én érdememből,  
Hanem végzetetlen irgalmas szüvedből,

67.

Nem-é én tetüled csináltattam földbül?  
Nem nagy bünnel jüttem-é anyám méhébül?  
De te irgalmaddal tisztultam meg ebbül,  
S minden világi jómat vettem kezedbül.



### A vértanúságra való elhivatás megvallása

71.

Atyáink vétkéről meg ne emlekezzél,  
Sőt minden bűnokről, kérlek, feletközzél:  
Mert tégedet nem holt, hanem ki mast is él,  
Dicsér, és nevedről tisztességet beszél.

72.

Uram, azt is látod, az pogány töröknek,  
Miként vásik foga az hitetlen ebnek,  
Hogy miként árthasson az keresztyéneknek,  
Csak az az szándékok, miként törhessenek.

73.

Ne engedd meg uram (noha érdemlenék),  
Hogy haragod miát földig törettenék,<sup>8</sup>  
Hogy az te szent nevedet ők megnevetnék,  
Mitülünk, te hol vagy? kevélyen kérdeznék.

74.

Mutasd meg őnékik, hogy te vagy nagy Isten,  
Hogy te kívülötted máshon Isten nincsen;  
Ki megven utánnad, nem jár setétségben,  
Hanem viszi útat az örök örömben.

75.

Nem nékünk, nem nékünk, Uram, tisztességet,  
De szent nevednek adj örök böcsületet.  
Minket azért áldj meg, hogy hijuk nevedet  
Mi segítségünkre, és bizzunk tebenned.

76.

Uram, te Felségedet arra is kérem:  
Látod, immár az vénség majd elér engem,  
Immár nem lesz oly erő az én testemben,  
Hogy ellenségidet, mint előbb, törhessem:

77.

Vedd hozzád lelkemet, mely téged alig vár,  
Miként segítséget hadtol megszállott vár;  
Vedd ki én testemből, mellyen vagon nagy zár.  
Ne sülessze<sup>9</sup> bűnökkül megnevelt víz-ár."

<sup>8</sup> haragod miatt elpusztulnánk

<sup>9</sup> süllyessze

<sup>10</sup> angyalok

78.

Igy az Isten előtt Zrini esedezett;  
Azért meghallgatá az ő könyörgését.  
Háromszor láttatott Zrininek, feszület  
Hogy hozzá le hajlott, felelvén ezeket:

79.

„Im az te könyörgésedet meghallgattam,  
Az te buzgó szüvedet mind általláttam,  
Atyai kedvemben ügyedet fogadtam,  
Ne félj, mert nem héában érted megholtam.

80.

Örülj, én jó szolgálám, mert jól kereskedtél,  
Mert öt talentomdra még ötöt nyertél,  
Világon magadnak koronát kötöttél,  
Mellyet aranyassan Atyámhoz viszed fel.

81.

Ottan az angyalok téged készen várnak,  
Rendelt seregekben cherubinok<sup>10</sup> állnak,  
Téged jobb kezére Atyámnak állatnak,  
Veled eggyütt örökkén vigadni fognak.

82.

Hozzám vészem immár az te szép lelkedet,  
Magad is kívánod, s így jobbnak esmerted;  
De hogy még fényesebb korona fejedet  
Tisztelje, ím néked adok ily kegyelmet:

83.

Martyromságot fogsz pogántul szenvedni,  
Mert az én nevemért fogsz bátran meghalni.  
Zrini, hallgasd meg most, mit fogok mondani,  
Im te jövendőidet fogom számlálni.

84.

Szulimán haddal jün az Magyarországra,  
És legelőször is fog jünni váradra,  
Lesni, mint éh farkas, fog te halálodra,  
Hatalmát, erejét vesztí Szigetvárra.

85.

De ő nem fogja te romlásodat látni,  
Mert vitéz kezeid miát fog meghalni,  
Sok ezer töröknek kell ottan meghalni,  
Akkor az te lelked fog hozzám szállani.



### Pars quinta

(Ötödik ének)

*Zrínyi várkatonáihoz intézett beszédéből*

24.

Mindenfelől ránk néz az nagy keresztyénség,  
Mi vitéz kezünkön van minden reménség,  
Soha még mireánk nem jött rut szégyenség,  
Azért rakva hírünkkel föld, tenger és ég.

25.

Mostan megnevelnünk kell az mi hirünket,  
Avagy tisztességgel végeznünk éltünket;  
El nem rontja üdő cselekedetünket,  
Valamig világ lesz, és lát ember eget.

26.

Az is minékünk nagy tisztességünkre van,  
Hogy maga ellenségünk szultán Szulimán,  
Kit mi ha meggyőzünk<sup>11</sup>, mint reménségünk van,  
Világbiró császárt meggyőztük az harcban.

27.

Harcolnunk peniglen nem akarmi okért  
Kell, hanem keresztény szerelmes hazánkért,  
Urunkért, feleségünkért, gyermekinkért,  
Magunk tisztességéért és életünkért.

28.

Előbb halva lássa pogány eb testünket,  
Hogysem elveszessük megszámlált kéncsünket,  
Hogysem ő porázon hordozzon bennünket,  
Szabadságunkkal együtt rontván hirünket.

34.

Ez a' hely s ez az vár légyen dicsőségünk,  
Avagy madár gyomra mi koporsóhelyünk.  
Mindenképpen emberek s vitézek legyünk,  
Ugy marad meg örökkén az mi szép hirünk.

35.

Fejem fennáltáig lészek én veletek,  
Esküzem seregek élő Istenének!  
Kivánom, hogy ti is így cselekedjetek,  
Éles szablyát kézben tartván esküdjetek.”

<sup>11</sup> legyőzzük

36.

Vitéz Zrini szavával megbátorodtak,  
Az egész szigetvári vitéz levették  
Előtte megrendelt seregben állottak,  
Mezételen fegyvert kezekben tartottak.

37.

Mint mikor az fölszél Késmárkbul kiszakad,  
Ama sűrű fenyős erdő közben akad,  
Támaszt zugást nagyot, nem reked s nem lankad,  
Hajol előtte lágy, és kemény ág szakad:

38.

Illyen nagy zöndülés esék ő közikbe,  
Mert fölforr az haragos vér mindenikbe,  
Kivánja mindenik: ellenség vérébe  
Hamar kezét fösthesse, és az szüvébe.

Ézsaiás István: Hódolat Zrínyinek Kassák modorában (Szigetvár)



RÁADÁS



**Pars decima quinta**

(Tizenötödik ének)

*A kirohanásra való felkészülés*

1.

Bán<sup>12</sup> végső óráját közelgetni látja,  
Az egész seregét csoportba hivatja,  
Azokat is, az kik mentek volt az harcra,  
Kik közül Deli Vid ott maradt csak maga.

2.

És így szól ónékik: „Vitézek, látjátok,  
Most mi állapotban velem együtt vagytok:  
Nem csak kárt hoznak ránk törökök, tatárok,  
De tűz, de vas, de minden elementumok<sup>13</sup>.”

3.

Mindenképpen próbál az Isten bennünket,  
Valamint az ötvös tűzben arany művet,  
És mivelhogy látja az mi hűségünket,  
Égben szép koronát nekünk készítettett.

4.

Nem haragszik már ránk, mert itt büntetését  
Mevette büneinkért, s igaz törvényét  
Beteljesítette: most hűség érdemét  
Az nagy menyben készíti, s oda visz minket.

5.

Ne irtózzunk azért mi halálra menni,  
Mely örök öröme grádicsot fog adni.  
Ma, vitézek, éltünket el kell veszteni,  
És ma minden próbánkat lepecsétölni.

6.

Mi vitézül éltünk, vitézül meghalunk,  
Egész ez világnak evvel példát hagyjunk.  
Ma mi tisztességet nevünkre szállítunk,  
Mai nap szépéti minden elmult dolgunk.

10.

Hangas zöndülés lén az vitézek között,  
Mint mikor kemény szél megfujja az erdőt;  
Mindenik csak alig várja azt az üdőt,  
Az mikor Istenhez bocsáthassa lelkét.

*Zrínyiék kirohanása*

54.

Zrini jól esmérvén életének végét,  
Ötszáz bátor vitézt számlál maga mellett;  
Mint ahogy nem tűrheti immár égő tüzet,  
Kiviszi magával azért mind ezeket.

55.

És az várbul kimegyen nagy bátor szüvel,  
Előtte törökök futnak szerte széllel;  
Az piacon megáll, és szörnyü szemével  
Nézi, hogy hon vagyon pogány sok sereggel

56.

Ily kegyetlenül jön oroslány barlangbul,  
És ily szörnyen félik cometa<sup>14</sup> magasbul:  
Ez nagy országokra kár nélkül nem fordul,  
Szörnyü jüvendőket hordoz hatalombul.

57.

Igy félnek törökök Zrini látásátul,  
Mert tudják, nagy veszélyekre rájok burul.  
Zrini piacon is nem maradhat lángtul,  
Azért lassan ballag az külső kapubul.

96.

Mert nem mér állani senki eleiben,  
Senki nem mér nézni vitéz szemében;  
Százat egymás után ő megöl egy helyben,  
Még más százra viszen halált kéméletlen<sup>15</sup>.

97.

Szulimán jó lóra ülni igen siet,  
De bán gyorsasága már régen ott termett,  
Tízet ottan levág császár segítségét,  
Igy császárnak osztán Zrini szólni kezdett:

12 horvát méltóságnév, melyet a Magyar Királyság déli határvidékeit kormányzó főtisztviselők viseltek

13 elemek

14 üstökös

15 kéméletlenül

16 arkangyal, Isten különleges követe Mihály és Rafael angyalokkal együtt



98.

„Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,  
Telhetetlenségnek eljűtt órája;  
Isten büneidet tovább nem bocsátja,  
El kell menned, vén eb, örök kárhozatra.”

99.

Igy mondván, derekában ketté szakasztá,  
Vérét és életét az földre bocsátá;  
Átkozódván lelkét császár kiinditá,  
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

100.

Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak,  
Ez az ő nagy híres hatalmasságának,  
Az Isten engedte gróf Zrini Miklósnak  
Dicséretit ennek hatalmas próbának.

101.

Mikor bán visszánéz, meglátja távulrul,  
Elmaradt serege török kard miát hull,  
Mint pásztor nyájához, ő hamar megfordul,  
És így szól hozzájok nagy hangos torkából:

102.

„Eddig éltünk vitézek, tisztességéjért  
Annak, ki körösztfán holt szabadságunkért:  
Ma meghaljunk örömet, és jó hírünkért  
Vitézül meghaljunk azért mindezekért.

103.

Ahon nyitva látom Istennek országát,  
Ahon jól esmérem nagy Eloim fiát!  
Esmérem, esmérem az Isten angyalát,  
Rothatlan ágbul tart nekünk koronát.”

107.

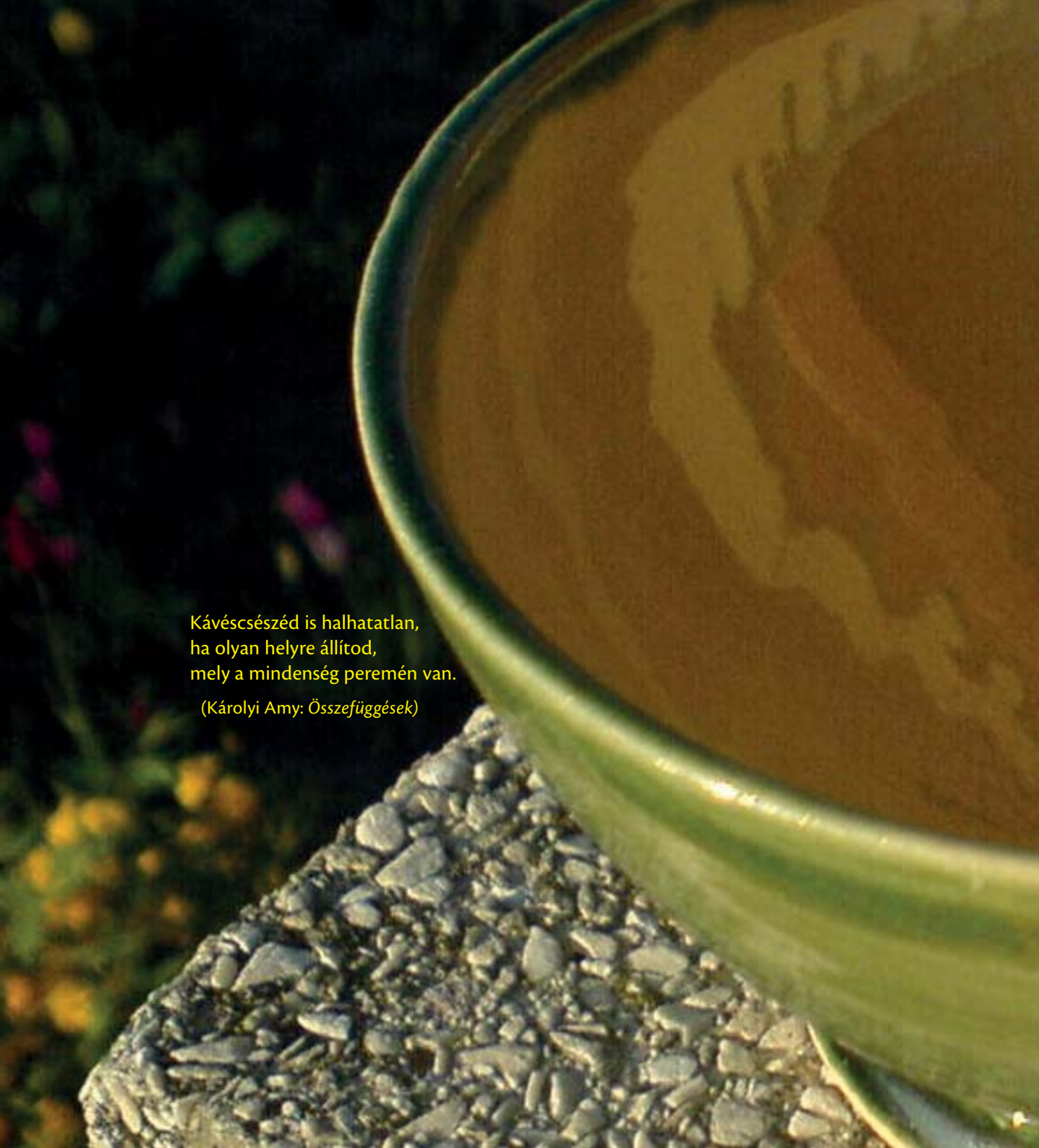
Angyali legio ott azonnal leszáll,  
Dicsérik az Istent hangos musikával.  
Gábriel<sup>16</sup> bán lelkét két tized magával,  
Földről felemeli gyönyörű szárnyával.

108.

És minden angyal visz magával egy lelket,  
Isten eleiben így viszik ezeket.  
Egész angyali kar szép musikát kezdett,  
És nekem meghagyák, szóznak tegyek véget.

*Annak a bizonyos várnak a fala és bástyája*





Kávésészéd is halhatatlan,  
ha olyan helyre állítod,  
mely a mindenség peremén van.

(Károlyi Amy: *Összefüggések*)





## Kortárs irodalom

Szerző, modell, szerep az irodalomban 204

Ráadás 210

## Szerző, modell, szerep az irodalomban

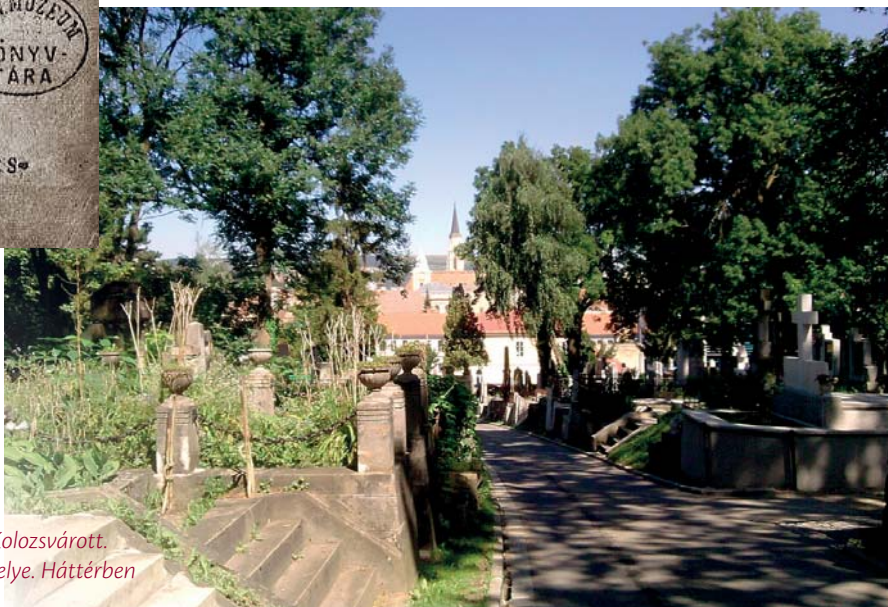
Eddigi tanulmányaitok során is megbizonyosodhattatok róla: nem ritka, hogy az irodalomban egy költő egy másik művész alakjában vagy egy másik író, költő szövegének segítségével mutatkozik meg az olvasóknak. A mi irodalmunk különösen gazdag az effajta egymásra gyakorolt hatásokban, utalásokban. (Idegen szóval „intertextualitás”-nak nevezzük a jelenséget, amelyet „szövegközöttség”-nek szoktunk fordítani.)

Ebben a fejezetben néhány olyan további párhuzamot mutatunk be, amikor a jelen vagy a közelmúlt alkotói a régmúltban találtak modelleket a maguk és olvasóik számára.

**APÁCZAI CSERE-ÁPRILY-PÁSKÁNDI** A fiatalon, tüdőbajban meghalt magyar polihisztor, Apáczai Csere János (1625–1659) szűk évtizeddel Shakespeare után született. Nem sokkal kerültek el egymást az időben a nagy angol drámaköltővel. Páskándi Géza írt róla kiváló drámát a 20. század végén *Tornyot választok* címmel. Ebben olvashatjuk e minden időben megfontolásra érdemes sorokat: „APÁCZAI: Van-e ma a szónak, a betűnek, a könyvnek hatalma? Lehet-e vele hatni a fejedelmekre? Vagy csak gyűjtősnak használják könyveink lapjait a kemencetűzhöz? [...] Tudja, mi lenne az én



*A kor ismereteinek összessége magyar nyelven – egy fiatal ember munkája!*



*A híres házsongárdi temető Kolozsvárott. Sok erdélyi magyar író nyughelye. Háttérben a Szent Mihály-templom*



## Áprily Lajos: **Tavasza a házsongárdi temetőben**

*Apáczai Csere Jánosné, Aletta van der Maet emlékének*

A tavasz jött a parttalan időben  
s megállt a házsongárdi temetőben.

Én tört kövön és porladó keresztben  
Aletta van der Maet nevét kerestem.

Tudtam, hogy itt ringatja rég az álom,  
s tudtam, elmúlt nevét már nem találom.

De a vasárnap délutáni csendben  
nagyon dalolt a név zenéje bennem.

S amíg dalolt, a századokba néztem  
s a holt professzor szellemét idéztem,

akinek egyszer meleg lett a vére  
Aletta van der Maet meleg nevére.

Ha jött a harcok lázadó sötétje,  
fényrel dalolt a név, hogy féltve védje.

S a dallamot karral kísérve halkán,  
napsugaras nyugat dalolt a dalban,

hol a sötétség tenger-árja ellen  
ragyogó gátat épített a szellem.

Aletta van der Maet nevét susogta,  
mikor a béke bús szemét lefogta.

S mikor a hálátlan világ temette,  
Aletta búja jajgatott felette,

míg dörgő fenséggel bűgött le rája  
a kálvinista templom orgonája.

Aztán a dal visszhangját vesztve, félve  
belenémult a hervadásba, télbe.

Gyámoltalan nő – szól a régi fáma –  
urát keresve, sírba ment utána...

A fényben, fenn a házsongárdi csendben  
tovább dalolt a név zenéje bennem.

S nagyon szeretném, hogyha volna könnyem,  
egyetlen könny, hogy azt a dallamot  
Aletta van der Maet-nak megköszönjem.

hatalmam? Az értés. Ha értik, amit mon-  
dok – van hatalmam, ha nem – nincs. Ha  
érezem, hogy nem értenek – minden so-  
rom, betűm önmagát pusztítja”.

Apáczai és holland felesége emlékét  
pedig Áprily Lajos verse gyászolta meg  
a legszebben. Itt is elmondhatjuk tehát,  
hogy így tartanak egymással kapcsolatot  
az irodalom segítségével évszázadok és  
emberek a végtelen időben.

*Apáczai Csere János és felesége síremléke.  
Valóban ebben a temetőben nyugszanak,  
de nem bizonyosan ezen a helyen*



## Lázáry René Sándor: \* Arany János idézése

Óh, Tisztelt Akadémia!  
 Oly csorbult s vak a lénia  
 Bennem – s ha méri, méri kajlán,  
 Mint Pisa tornyát régi talján:  
 Mi szállt meg úgy a lényeg alján?  
 Elmémben méregetve ferdén  
 Mi lappang mélyen elhevervén?

Nőnyi Múzsza se noszogat  
 Szőni duzzadt eposzokat.  
 Mire valók, mire jók –  
 Hős Orlandók, Mireiók,  
 Budák, Csabák, Csóri vajdák,  
 Nibelungok s póri fajták –  
 Regék, szittyá eposzok?...  
 Ha papucsban parádézva  
 Agg poéta a Hádészba,  
 Setét sírba lecsoszog,  
 Mint a cseléd a pincébe...

S mindhiába lassít lopva –  
 Beleborzong gerincébe  
 Már egy halom hasított fa.  
 (1917. február–március)



*Milyennek rajzoland meg Lázáry René Sándor arcképét a lenti jellemzés alapján? Fogalmazd meg karikatúrában!*



**ARANY JÁNOS–LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR–KAF** Még bonyolultabb az eset, ha a szerző – esetünkben Kovács András Ferenc, akinek nevével, alkotásaival többször találkozunk tanulmányaink során – egy kitalált személy (ál)arca mögé bújik. Ráadásul e fiktív személy nevében ír verset valamely elődje modorában... Ilyen költemény az *Arany János idézése*, melyben olyan finoman megjátszott amatőrséggel találkozhatunk, amilyennel a legprofibbak között is csak ritkán. Különösen érdekes a vers befejezése, amely Arany stílusában maradván, de egyértelműen József Attilát – vagyis egy későbbi költőt! – idézi. (Hol, mikor találkoztál már idén könyvünkben a „halom hasított fa” kifejezéssel?)

\* Lázáry René Sándor 1859. szeptember 17-én született Kolozsvárott. Latin és francia szakos tanár volt, kiváló romanista hírében állott, de ez nem bizonyított, mindenestre hosszabb ideig hivatalnokként is működött. 1890-től Marosvásárhelyen élt. A várossal szomszédos Marossárpatakon hunyt el 1929 októberében. Ötvenkilenc verse még 1992 augusztusában került elő a marosvásárhelyi Molter-hagyatékából... A hirtelen, sőt: hihetetlen fölfedezést követő filológiai kutatómunka, illetve a nehéz és szövevényes életrajzi nyomozás eredményeképpen jónéhány eredeti Lázáry-levélre és elegendő följegyzésre bukkantunk a költő élettársának, későbbi özvegyének, Vajdaréthy Júliának mindaddig lappangó hagyatékában... Ám ugyanott további százhatvan költeményre, valamint Marullo Pazzi (későbbi reneszánsz költő és zeneszerző) tizenhét versének Lázáry általi fordítására, avagy átköltésére akadunk... A Lázáry-oeuvre [‘munka’] immár teljesnek látszott, amikor is 1995 júliusában (a marosvásárhelyi Teleki Téka

és dr. Vajdaréthy Rabán fáradságtalan közreműködésének köszönhetően) a Vajdaréthy Júlia-féle kéziratköteg fájóan hiányzó, elveszettnek hitt részeire is rátalálhattunk... Egy szürke notesz és újabb százhuszonhárom vers! Zömükben fiatalkori próbálkozások, rögtönzések, úti képek, zsengek; illetőleg már kései költemények, poémák, megkeseredett tréfák, szomorú töredékek: egy életmű törmelékei... Közöttük néhány általunk eddig ismeretlen átköltés, avagy fordítás: Caius Licinius Calvus (Catullus-kori latin), Sir Andrew Blacksmith (XVIII. századi angol) és Fu An-kung (VIII. századi kínai) költőktől. Lázáry lírikusi hagyatéka így, a maga összességében 359, még pontosabban 449, de tulajdonképpen 926 verset tartalmaz. Az egésznek mutatkozó szöveggörpösz földolgozása roppant időigényes, ám folyamatban van.

A vers forrása: *Lázáry René Sándor versei* (közéletesi: Kovács András Ferenc = [www.forrasfolyoirat.hu/0201/lazary.html](http://www.forrasfolyoirat.hu/0201/lazary.html); az életrajz forrása: [www.forrasfolyoirat.hu/0007/lazary.html](http://www.forrasfolyoirat.hu/0007/lazary.html) [2011. 02. 21.]



**NAGY LÁSZLÓ–MEZEI PÉTER** Az is előfordulhat, hogy egy nagyon ismert, klasszikus vers egészen más értelmet kap az „újraírás” során... Ilyen például a *Ki viszi le a szemetet?* című szöveg, amely nem feltétlenül esztétikai értékeivel arat tetszést, hanem mert érzékenyen reagál egy korproblémára.

Mezei Péter

**Ki viszi le a szemetet?**

Az elem, ha végleg lemerült,  
Biztos, hogy a kukába került?  
Mi van a tejfőlöspohárban?  
A galacsint idedobáljam?  
A kezem nem lesz tőle tiszta,  
Vigyem le csak a harmadikra?  
S ha találok benne egeret,  
Nézzem át az egész szemetet?  
„Büdös szemét” – Ilona ásít.  
Kidobtátok tán a fetát is?  
Az elem, ha végleg kimerült,  
Szelektív gyűjtőbe került?  
S ki viszi le ujjá közt tartva  
A szemetet a hátsó udvarra?

*Ez a plakát a 2010-es ARC kiállításon szerepelt. Alkotójának nevét sajnos nem sikerült utólag kideríteni...  
© (Próbálkozatok meg Ti is a „nyomozás”-sal!)*

Nagy László

**Ki viszi át a Szerelmet**

Létem ha végleg lemerült  
ki imád tücsök-hegedűt?  
Lángot ki lehel deres ágra?  
Ki feszül föl a szívárványra?  
Lágy hantú mezővé a szikla-  
csípőket ki öleli sírva?  
Ki becéz falban megeredt  
hajakat, verőereket?  
S dült hiteknek kicsoda állít  
káromkodásból katedrális?  
Létem ha végleg lemerült,  
ki rettent a keselyűt!  
S ki viszi át fogában tartva  
a Szerelmet a túlsó partra!



Kis Miklós *Misztótfalusi Kis Miklós* MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS

1. Apáczai Csere Jánosnak kortársa volt egy híres erdélyi nyomdász, Misztótfalusi Kis Miklós. Lázár René Sándor neki is emléket állított egy kedves kis groteszk versben. Írjátok meg az epigramma ellentettjét, vagyis azt az érzést, amikor a feltaláló vagy egyszerűen csak tehetséges ember próféta lesz a saját hazájában!

Lázár René Sándor: **Misztótfalusi**

Misztótfalun át az úthajlás is sikkós:  
Itt jött a világra a nyomdász Kis Miklós,  
Ki hollandúsnaknál lelt elmét, szerentsét,  
Mert Erdélyben nintsen ellenvéleményre,  
Tehetségre mentésél!



„Tótfalusi betűalkotó tevékenysége méltán lett világhírű. Betűszerkesztésében ma is érvényes elvet, az optikai hatás lehető legnagyobb fokú egyenletességének elvét valósította meg.”\*

„A Janson egy elterjedt barokk, talpas antikva betűtípus. 1954-ig a holland Anton Janssonnak tulajdonították, innen kapta nevét. Valójában az erdélyi protestáns Misztótfalusi Kis Miklós alkotása. [...] Minden idők egyik legnépszerűbb betűkészlete, egyedül a Garamond elterjedtebb nála.”\*\*

*A 450 éves Alföldi Nyomda kedves ajándéka kizárólag ennek a könyvnek: a ma már múzeumi szárazon, a szedővinkelen kiszedték a díszes Tótfalusi-betűkészletből a nyomdász nevét. Köszönjük! ☺*

2. Ha mind összeszednénk az Erdélyből egy időre Nyugatra szakadt hazánkfiait, egy fél könyv is kitelne a listából. Sajnos gyakorta úgy érezzük, hogy az a fajta gondolkodásmód, amely a frissességre, az újdonságok elfogadására biztatta az embert, otthonosabban érezte magát a nyugati tájakon, mint idehaza. Miért lehet ez így – vagy akad ellenpélda is?

3. Írjatok verset a legnépszerűbb magyar találmányról, a bűvös kockáról!

\* BOGDÁN István, *Régi magyar mesterségek* = <http://mek.oszk.hu/04600/04683/html/rmme0006.html> [2011. 04. 06.]

\*\* Szócikk = <http://hu.wikipedia.org/wiki/Janson>





4. A költészet nagy birodalmába induló „kölyök-poéta”, Weöres Sándor dedikálta ezt a fotográfiát példaképének, Kosztolányi Dezsőnek. Verseljétek meg ezt fotót is, amely két nagy „szó-feltaláló” találkozásának állít emléket! A verssel pedig fogunk még találkozni később is, nem árt már most olvasgatni-ízelgetni!

#### Weöres Sándor: **Táncdal**

panyigai panyigai panyigai  
ü panyigai ü  
panyigai panyigai panyigai  
ü panyigai ü

kudora panyigai panyigai  
kudora ü  
panyigai kudora kudora  
panyigai ü

kotta kudora panyigai  
kudora kotta ü  
kotta panyigai kudora  
panyigai kotta ü

ház panyigai kudora  
ü kudora kotta ház  
kudora ház panyigai  
ü panyigai ház kotta



## Varró Dániel: Változatok egy gyerekdalra (Válogatás)



### A gyerekdal

Boci, boci, tarka,  
se füle, se farka,  
oda megyünk lakni,  
ahol tejet kapni.

### Alexander Puskin

Én rágok levelet meg ágat -  
Nem tarka már a barka itt,  
Lehullt a hó, felbőg a bánat,  
Siratja elhullt szarvait.  
Hideg és tejfehér ma Moszkva,  
A téli tájban trojka fut,  
Bámulom már egy óra hossza  
Magát, akár egy újkaput.  
Bámulom Önt, kacér kisasszony,  
Hogy fűvel-fával inceleg,  
S nekem, tudom, nincs semmi  
[chance-om,

Csak mert füleim nincsenek.  
De mégis eltűnődve, hosszan  
Rágódom én e levelen -  
Magamba tartanám, kisasszony,  
De fölbukik, ha lenyelem.  
Csak Önön múlik, válaszol,  
Vagy összetépi, eltiporja...  
Ég Önnel! Megyek, vár az ól.  
Fül- és feltétlen híve,  
Borja.



### François Villon

Én, François Villon boci  
Elhagyom, ím, e zöld gyepet,  
Halál, a kontómat hoci,  
Lelkem más rétre őgyeleg;  
Csókoltatom a hölgyeket,  
S mert vár a pokol – atyaég! –  
Vagy a mennybéli tőgyemeleg,  
Álljon hát itt e Hagyaték.

Pro primo: kajla balfülem  
A hűtlen üsző jussa lesz,  
Ki hogy nem élhet nélkülüm,  
A mondott fülbé súgta ezt;  
Igének hittem ezt a neszt,  
Oltárnak tőgyes alhasát,  
De errare bocinum est,  
Vagyis: tévedni marhaság.

Item, a jobb fülem pedég  
Vegyék a jó zsvány urak,  
Panírozzák be, és egyék,  
Belőle mind jóllakjanak.  
S a hentes úr, ki napra nap  
Hiába várta, hogy levág,  
Megkapja bojtos farkamat,  
Hogy arra kösse fel magát.

S mi mást tehetnék fültelen,  
Túladvá billogon s a szíjon,  
Rátok hagyom a hőlt helyem,  
Ott lumpok tejivója nyíljon –  
Mindenét szétoztotta Villon,  
Ki érte mégse pityereg,  
Azt verje süly, és ott pusziljon,  
Hol egykor farkam fityegett.





### Berzsenyi Dániel

Hol kószáltak el hajdani borjaink?  
Zengő hangjuk a múlt berkein elhagyák,  
Nem szól nélkülük itt víg Philoméla sem,  
Csak bús őszibogár zönög.

Eltűnt szép fülük, és könnyü Zephyr lehén  
Lágyan lengedező díszük is elveszett,  
Így dőltek le Bizánc tornyai egykoron,  
Így múland el a gloria!

Oh, így korcsosul el régi, nemes fajunk,  
Tündér myrtusi mind sorra lehullanak,  
Oh, a farkahagyott, foltosodó idő  
Minden dísz leleget hamar.

Nem tér meg Ganyméd, s Bacchusi hús nedű  
Szomjú szánkba talán már sosem ömledez,  
Csak nyúlós tejetek tölt poharunkba majd  
Éltünk égi pohárnoka.

### Csokonai Vitéz Mihály

Bőgicselő tarka lényke,  
Szívemet lakó tehénke,  
Ah, mért lettél ily nehéz?  
Faldogáló kicsi szádtól,  
Harmatgyöngyös orrocskádtól  
Vidor kedvem mért enyész?

Odahagytam borozásim,  
Feledém víg torozásim,  
Míg te éltetőm valál,  
Pegazomról leugortan  
Csak terajtað bocigoltam,  
Nem csaldosott a halál.

Ám miolta nyögdegélnek  
Érzeményim, már az élet  
Lillám nélkül mi nekem?  
Bibe nélkül mi a porzó,  
Szomorú kis bocitorzó,  
Fülevesztett szerelem?

### Tóth Árpád-os változat

Ó, láttatok-e már bús borjat őszi réten,  
Kí rágva kónya gazt szelíden fancsalog,  
Míg barna folt borong sápadt farán setéten,  
Mit céltalan riszál, hisz rajta nincs farkot?

Én láttam bús fejét a rét fölé hajolva,  
Ó, szája szegletén buggyant a renyhe lé,  
És föl bágyadt a légbé lelke úrhajója,  
S e könnyes, lágy sóhajt röpitettem felé:

Tehénke, lásd, egyformák vagyunk nagyon mi ketten,  
Lehúzza nékem is nagy, csüggedt fóm a bánat,  
S úgy lóg fogam közül bús fényű cigarettém,  
Mint szádból csillogón a megcsócsált fűszálak.

De lelke innét milljom mérföldekre vágyik,  
Szállnék a végtelen Tejútra, oda fel,  
Hol el nem alvó csillag-kandeláber világít,  
S ezer holdbéli borjú libegve lefetyel.



### Ady Endre

Álltam a Pusztán, álltam állván  
kérődzve, bölgve, búsan, árván,  
mikor, hahó,  
rámtörtek csülkös kis zeuszok.

Hej, szájas kis töpörtyü-borjak,  
mi kéne, hé, rátok tiporjak?  
Ahol a Tej,  
oda szaladnánk lakni mi is?

Rátok dől e rozoga pajta,  
s én ősi, szent, keleti fajta,  
én féljek, én?  
Tudjátok ti, hogy én ki vagyok?

Nem holmi senkik tarka fattya,  
a Mammon volt anyám üketyja,  
hej, piszkosok,  
nekem aranyból van a fülem.

És kacagtam, rengett a Pusztá,  
fület, farkát gyáván behuzta,  
s futott, hahó,  
futott a csülkös boci-sereg.



### Pilinszky János

Addigra nem lesz már füled,  
hiába jönne válasz.  
Csak állsz a száraz vályúnál,  
kiapadt tőggel állasz.  
Sovány leszel addigra, mint  
a bibliai hét év.  
Hátadra száll a zümmögő,  
hessenthetlen kétség.

Hogy is lehetnél valaha  
egyszer még újra boldog?  
Elgazosult a legelő.  
És bezártak a boltok.  
A bojtjahullató remény  
csóválhatatlan csonkját  
meresztí meztelen farod  
gémberedetten, tompán.

Te teheneknél tehenebb,  
te borjak között borjú,  
csak nem hitted, hogy beheged,  
mit kettényestek orvul?  
Csak nem hitted, hogy van hová?  
Te bárkinél szegényebb,  
csak állsz, és napjaid kihűlt,  
szaguk vesztett lepények.

### Kosztolányi Dezső

Ti csak nevettek rajtam, kis bolondon.

Röhögve durván és kuncogva halkan,  
gonosz mosollyal gúnyolódva rajtam,  
hogy zümmögő neszekre semmi gondom,  
mert nincs fülem se farkam,  
s úgy állok itt e harmateste dombon,  
mint régi hősök vérező porondon.  
De gőgöm rég a semmiségbe varrtam,  
s arany-szelíden, mint egy árva pálca,  
dac nélkül én a képetekbe mondom,  
hogy messze Párizs, s jaj, oly messze London,  
s hogy minden játszi tarkaság csak álca.

Bármerre tartunk, úgyis ugyanarra.  
Oda hol kancsal éltem elfelejtem,  
s búját mindenki elbocsájítja helyben,  
hol ép farokkal bögg a méla marha,  
s csak fürdözünk az édes, égi tejben.





### Szilágyi Ákos-os változat

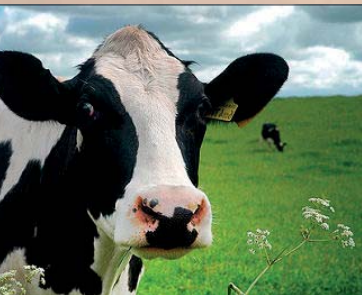
ott hol perceg bibic ének  
spicces cárok kibicének  
kupicányi kibucában  
puccos vackok kupacában  
lécből fércelt vicik-vacak  
ketrec előtt két szép bocik  
egyik boci picit biceg

míg ő biceg míg ő bocog  
szalad cickány szalad pocok  
szalad fácán szalad réce  
cak neki nincs abban réce  
szegény boci bicebóca

hát a füle hát a farka?  
háta foltos háta tarka  
(szép a tarka már ha marha)  
tarka-barka birka Lorca  
megfázott a Terka torka

boci biceg alig mozog  
hogy is futna mikor rozog'  
nincs gyors lába ama célból  
(csülke mint a malacénak)  
meglátják a szaracénok  
nézve nézik s látva látszik  
farka füle mind hibádzik  
„ez a boci vacak-vicik!”  
megragadják aztán vicik

hej te boci hej te hej te  
nem fürdesz több vajba-tejbe  
dehogy hoznak ezek helyre  
nincs szükségük te tejedre  
boltot nyitnak a helyedre  
ej hejre kis helyre hoznak  
tetejére Tajgetosznak  
Tajgetoszról haj letosznak  
haj-haj sej-haj receruca  
nem maradsz csak bocipaca



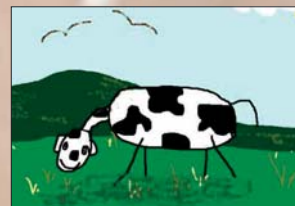
### Varró Dániel-es változat

Hol vagy fületlen ifjuságom, ó?  
Ti tarka-barka búk, ti büszke lázak?  
És hol vagy bölcsi, merre vagy dedó,  
ahol nyuszit pusztítottam uszkve százat?

Hol vagy szerelmem, kis bocivirág,  
kit óvtalak, ne bántsanak bacik,  
kit hívtalak macik becenevén,  
ha hapticztál, varrtam neked natic.

S most túl puszin, nyuszin, és túl focin,  
itt állok partedlim levette, pőrén,  
s ha kérditek, hány bőr van egy bocin,  
azt mondom: hány kis folt van még a bőrén...

Az egész világ egy nagy tehenészet –  
én meg csak állok itt, és heherészek



Varró Zsuzsi és Varró Dani kb. 20 éve







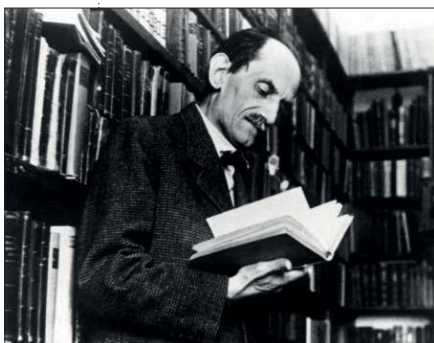
## Színház és dráma

Szophoklész: Antigoné 216

Shakespeare: Romeo és Júlia 220

Molière: Tartuffe 230

Ráadás 236



*A talán éppen Szophoklész  
olvasó Babits Mihály*

„[...] Mily modern dilemma: a hazafias kötelesség s az emberies érzés közt! A költő, ahogy mondani szokták, egy nő szívét teszi a dilemma harcterévé. Nem Szophoklész küzd itt, hanem Antigoné. Szophoklész csak rajzolja a küzdelmet, egyszerűen tényként fogadja el a dilemmát, a nyomában járó végzettel együtt. Rajza páratlanul gyengéd, meleg, s emellett igaz és objektív. Az *Antigoné* párbeszédeiben, vitáiban mély emberismeret és bölcsesség szól. De csak azért, hogy a jellemeket megvilágítsák, melyek egy óramű pontosságával gördítik le a sorsot. Síma, megolajozott kezekeken, logikusan, takarékosan. Akár egy modern francia dráma jelenetei. [...]

Mert ez a művészet első és egyetlen az egész világirodalomban. Minden művészet tudatos, már Homéroszé is az volt. De Homéroszt a témája vitte, a részletek elragadták; művészete e részletek rendezésére és előadására

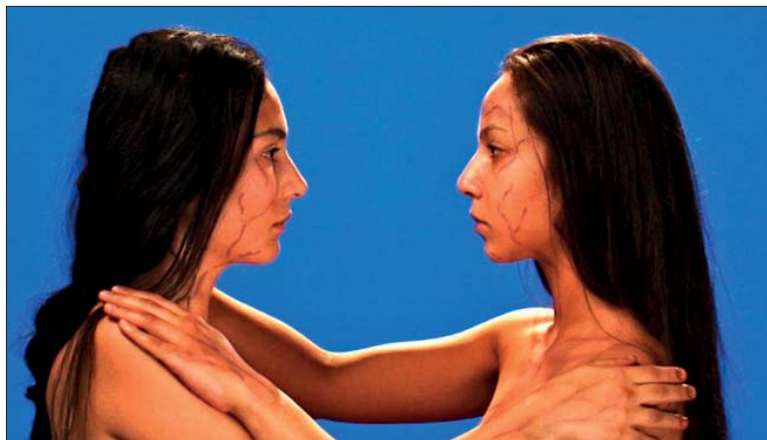
## Szophoklész: Antigoné

**A LÉTEZÉS ALAPTÖRVÉNYEI** Szophoklész (Kr. e. 496–406) 130 drámája közül mindössze hét maradt ránk. Ez a hét azonban alapjaiban harározta meg a művészet s főképpen az irodalom fejlődését, történetét. A lapszálon Babits Mihály írásának részlete olvasható, melyben – mint korábban is említettük – a „tökéletesség” jelzővel illeti ezeket a műveket.

Tény, hogy kiszámíthatóság és ihlet soha nem látott harmóniájú keveréke jön létre, amikor Szophoklész veszi kezébe az íróvesszőt. Sorstragédiái két és fél évezrede kísértik hideggleléssel a színházlátogató közönséget. Oidipusz valószínűtlen története apja megöléséről és saját anyja feleségül vételéről dermesztő példázata a sorsnak kiszolgáltatott esendő lélekről. Arról az emberről, aki ennek ellenére vállalja borzalmas tette következményeit. Ebből a házasságból született Antigoné és három másik testvére, Iszméne, Eteoklész és Polüneikész.

*Fátyol Kamilla és Fátyol Hermina (Antigoné és Iszméné)*

*Dettre Gábor 2011 áprilisában bemutatott nagyon modern filmjében. (A háttér azért ilyen kék, mert az ún. bluebox felvételek mögött fotókat vetítettek játék közben.)*



*A rendező nyilatkozatából: „Az Antigoné a hatalomról és a manipulációról, ugyanakkor az örök isteni rendről és az elfogadról szól. Engem ez a kettősség izgatott, amit nem láttam még szebben és nagyobb lélektani erővel kifejezni Szophoklész drámájánál. A modernizálást teljesen fölöslegesnek tartom egy örök érvényű mű esetében, arról nem beszélve, hogy ha az antik irodalomhoz nyúlok, akkor respektálok a művet. [...] Úgy gondolom, a tragédia végén a megváltozott karakterek – a hitét veszített Antigoné és Kreón felismerése – is bizonyítják, hogy kettejük tulajdonságai mindannyiunkban benne vannak.”\**



*Alexandriából származó  
hellenizmus kori Antigoné-szobor  
a Wikipédián*

A művet általában az emberi és az isteni törvények összecsapásaként szoktuk értelmezni. Ez igaz is, ám az *Antigoné* több ennél.

A fő konfliktus Antigoné és Kreón király között feszül. Előbbi a testvéri kötelességnek tesz eleget, amikor nem enged az isteni törvényből, mely szerint a halottakat el kell temetni minden körülmények között. (Kreón megtiltotta a szerinte „hazaáruló” Polüneikész eltemetését.) Antigonéval egyetért



lánytestvére, Iszméné, de nem tart vele. Az idősebb nővér egyedül is eltemeti – jelképesen – Polüneikészt, ezért a király sziklabörtönbe zárhatja. Antigoné öngyilkos lesz, s amint ezt meglátja szerelme – Haimón, aki egyébként Kreón fia –, ő is halálra sebzi magát. Mindezeket hallva a király felesége is önkézével vet véget életének. Kreón összeomlása törvényszerű, egész családja elpusztult a végzetes bosszúharcban. Megérti, hogy minden sorscsapásnak lehet emberi oka; ennek a mostaninak ő maga a fő kiváltója.

szorított. Szophoklész kívül áll témáján, és az *egészet* látja. Amit csak bizonyos távlatból lehet látni. Ez a titka tökéletes nagyvonalúságának és kemény egységének. Ő nem sziklával dobálózik, hanem sziklából farag. Arisztotelész belőle vonja le a „hármasság” (hely, idő és cselekmény egységének) törvényeit. Szophoklésznel sohasem uralkodnak a részletek. De épp ezért minden részlet fontos és tökéletes. Az utolsó szereplő kész jellem- és sorsatumnulmány, az utolsó mondat is kiszámított műremek. Minden szó, minden verssor az *egészek* hatását szolgálja.

Tökéletesség, első és egyetlen, soha meg nem ismétlődő pillanata a fejlődésnek. Lehet-e a jég forró? Lehet, egy másodpercre, egyszer, egyetlenszer, a legelőször, mikor váratlan hozzáérsz. Ehhez hasonlítom a Szophoklész tökéletességét. A tökéletes művész fölötté áll anyagának. De ez mindig valami hidegséget jelent: csak egyszer, legelőször lehet forró szenzáció. A világirodalomnak voltak más nagyjai, egyenrangúak Szophoklészsel, talán gazdagabbak... De a tökéletesség egyedül az övé. [...]\*\*\*



*James Peniston szobra: Hádész [az alvilág istene] és Antigoné (2003)*

\* SZILLÉRY Éva, *Új Antigoné, régi kérdések, eredeti szöveg* = [www.magyarhirlap.hu/kultura/uj\\_antigone\\_regi\\_kerdesek\\_eredeti\\_szoveg.html](http://www.magyarhirlap.hu/kultura/uj_antigone_regi_kerdesek_eredeti_szoveg.html) [2011. 02. 24.]

\*\* BABITS Mihály, *Az európai irodalom története* = <http://mek.oszk.hu/06300/06304/06304.htm#14> [2011. 02. 24.]

**KÉSLELTETÉS** Epikus és drámai művek jellegzetes fogása: az események sorrendjébe a feszültség fokozása céljából mellékszálakat, epizódokat illeszt be a szerző.

**KARDAL** Főleg a színjátszás korai szakaszában alkalmazták. A szereplők is a karból váltak ki, majd párbeszédet folytattak a karral, később egymással.

1. Keressétek meg az itthon futó *Antigoné*-előadásokat!

2. Gyűjtsétek össze a világon éppen játszott *Antigoné*-kat!

3. Hasonlítsátok össze egymással a figurákat, a díszleteket, rendezői koncepciókat!

4. Mit gondoltok, vajon miért olyan népszerűek ma is Szophoklész drámái? Bizonyára minden színésznő szeretné egyszer eljátszani *Antigonét*, és valószínűleg sok férfiszínész szívesen kipróbálná magát egyszer *Oidipusz király* szerepében.

5. Te melyik szerepe(ke)t játszánád el a legszívesebben?

6. Írjátok újra a „Sok van, mi csodálatos...” kezdetű szövegrészt – többféle hangnemben!

\* A műből vett részletek Trencsényi-Waldapfel Imre fordításai

**A KAR A DRÁMÁBAN** Az *Antigoné* elfogása előtt részben a kar dramaturgiai szerepe a ▶ késleltetés. Akkor elhangzó ▶ kardaluk a világirodalom egyik leggyakrabban idézett himnusza az ember nagyságáról:

„Sok van, mi csodálatos,  
De az embernél nincs semmi csodálatosabb.  
Ő az: ki a szürke  
Tengeren átkel,  
A téli viharban  
Örvénylő habokon,  
S Gaiát, a magasztos istennőt,  
Zaklatja a meg-megújulót  
Évről évre az imbolygó ekevassal,  
Fölszántva lovával a földet.

Szárnyas madarak könnyűszivű  
Népére, az erdő vadjaira  
Készítik a hurkot,  
A sós vizű tengerben lakozó  
Halakat hálóval fogja meg  
A férfi, ki ésszel él.  
Szolgáivá tette okos leleménnyel  
A hegyek meg a rétek állatait,  
A lobogóhajú paripának és a bikának  
Nyakába vetette igáját.

És a beszédet és a széllel  
Versenyző gondolatot meg a törvényt  
Tanulja, a városrendező,  
Lakhatatlan szirteken  
Tűző nap forró sugarát s a fagyot  
Kikerülni ügyes, mindenben ügyes,  
Ha akármilyen, ám a haláltól  
Nem tud menekülni,  
De gyógyírt a nehéz nyavalyákra kigondol.

Ha tud valamit valaki,  
Mesteri bölcslet, újszerűt,  
Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.  
Ki a földnek törvényeket ad,  
Jogot, mit az isteni eskü véd,  
Az a városban az első; de hazátlan,  
Akinek jó, ami nem szép.  
Tűzhelyemnél nincs helye.  
Ne ossza meg tervét sem az velem, ki így cselekszik.”\*



*A Kar a Tércszínház különleges, maszkos előadásában – Bucz Hunor rendezésében Nagy Zsolt, Daniss András, Szamosvári Gyöngyvér, Balázi István és Kovács J. István*



*Zanotta Vera mint Antigoné. Kivételes pillanatokban lekerül a maszk a színészekről...*



**VESZTESEK ÉS GYŐZTESEK** Maga a darab azonban mintha éppen az ellenkezőjét mondaná... Mintha az ember kicsinységéről és butaságáról szólna. Arról, hogy az emberek képtelenek egymás megértésére, képtelenek arra, hogy bármennyit is engedjenek rögeszméikből. A megértésre törekvésnek legtöbbször még a szándéka sincsen meg bennük, ezért is fut sorsuk oly gyakran tévútra.

A klasszikus görög sorstragédiák talán éppen azért olyan félelmetesek, mert figyelmeztetni szeretnék a nézőt-olvasót. Figyelmeztetni arra, hogy vigyázzanak magukra és a környezetükben élőkre, mert ha nem így tesznek, akkor sorsuk csakis a pusztulás lehet. Figyelmeztetni arra, hogy az emberi élet általában a Kreónoknak kedvez, de az ő életükből mindig hiányozni fog a boldogság. Ezért soha nem lehetnek nyugodtak, soha nem lehetnek elégedettek sem önmagukkal, sem másokkal.

Velük szemben az Antigonéhez hasonló hősök a maguk kérlelhetetlenségével a legszebb emberi tulajdonságokat példázzák. A feltétel nélküli odaadás, a megértés és a szeretet örökérvényű mintázaikat hordják a lelkükben. Látszólag ők a vesztesek, ám mégis ők azok, akik a legmélyebb emberi érzések átélésére képesek. A Kreón-típusú ember csak hidegen tud élni a világban, az Antigoné-típusú pedig benne létezik a másik ember szemvillanásában és kézmelegében.



A komáromi Jókai Színház előadása a Merlin Színházban – rendezte Czajlik József. Antigoné szerepében Rab Henrietta (2009)

7. Szerintetek kik a vesztesek, és kik a győztesek az Antigonében?

8. Miként lehetséges, hogy egy ilyen nagy tragédia végén katarzisiról beszélünk, holott szinte minden főszereplő meghal?

9. Állítsátok bíróság elé Antigonét – mégpedig különböző történelmi korokban!

10. Játsszátok el Kreón bírósági tárgyalását is!

#### „KARVEZETŐ

Majd erre is kerül sor, ámde rád ma még  
Más munka vár: a többit istenekre bízod.

#### KREÓN

Kimondtam, és tőlük se kérek semmi mást.

#### KARVEZETŐ

Ne kérj te semmit, mert mi elvégeztetett,  
Halandó ember azt el nem kerülheti.

#### KREÓN

Vigyétek a céltalan életűt,  
Akaratlan öltek meg fiam,  
És tégedet, ó te szegény asszony.  
Jaj, merre tekintsek? Az én kezemen  
Minden, minden balul üt ki,  
Énrám iszonyú sors méretett.

#### KAR

Bölcs belátás többet ér  
Minden más adománynál.  
Az isteneket tisztelni kell,  
Göggel teli ajkon a nagy szavak  
Nagy romlásra vezetnek  
S józanná nem tesz, csak a vénség.”

(Az Antigoné zárolata)

## William Shakespeare: Romeo és Júlia



**A VALÓSZÍNŰTLENSÉG TRAGÉDIÁJA** Ebben a drámában talán az a legszebb és a leginkább lebilincselő, hogy maga a történet olyannyira valószínűtlen, hogy akár meg is történhetne... Ne feledjük: a darab elején Júliát éppen férjhez akarják adni egy másik férfihoz, Romeo pedig aktuális szerelméről, Rozáliáról álmodozik. S talán túl sokszor is elhangzik az első jelenetekben Júlia számára a feddés, hogy mások ennyi idős korukban már anyák... (Ezt egyébként nehéz elhinnünk. Még akkor is, ha elfogadjuk, hogy abban a korban, amikor a darabot színpadon játsszák, másképpen bántak az emberi létezés alapritmusaival. De valószínűtlenül fiatal lehet Júlia anyja is, ha ő is olyan korán szült, mint ahogyan most lányától „elvárhoja” e szerepet a család.)

Ami azonban legvalószínűtlenebb, az maga a lényeg, vagyis a szerelem története. S talán éppen azért is, mert a mű elején még mindketten, Júlia és Romeo, mással, másokkal vannak elfoglalva. Ám amint meglátják egymást, azonnal tudják, miért születtek ezen a Földön. Nincs más út, nincs más lehetőség, és nem is keresnek ilyet.

*1953: a híres erkélyjelenet  
Tolnay Klárával  
és Bárdy Györggyel*

*Annie Leibovitz festményszerű divatfotója*



*Egy ma már klasszikusnak számító feldolgozás:  
Franco Zeffirelli 1968-as filmje*



A *Romeo és Júlia* ezért az érzelmi alapon megszerezhető, egymásban való bizonyosság drámája. A szavak nélküli bizalom ősi ösztöneit hozza mozgásba a nézőben. A hitet a megértés lehetőségességében. Amely „megértés”-nek nem a szó, hanem a szem és a szív az elsődleges eszköze. A látás általi azonnali, teljes befogadás, és nem ama mérhetetlen absztrakció (‘elvonatkoztatás’), amelyet a nyelv hoz létre. Shakespeare mintha éppen ennek az ellenkezőjét mondaná. Szerinte az ember inkább belebonyóódik a nyelv által (is) a saját és mások életébe. Mert a nyelv mindig körülír, utánoz, s nem maga a valóság. A látvány esélyt ad arra, hogy magát a valóságot vegyük észre – szépítés és átmítás nélkül.

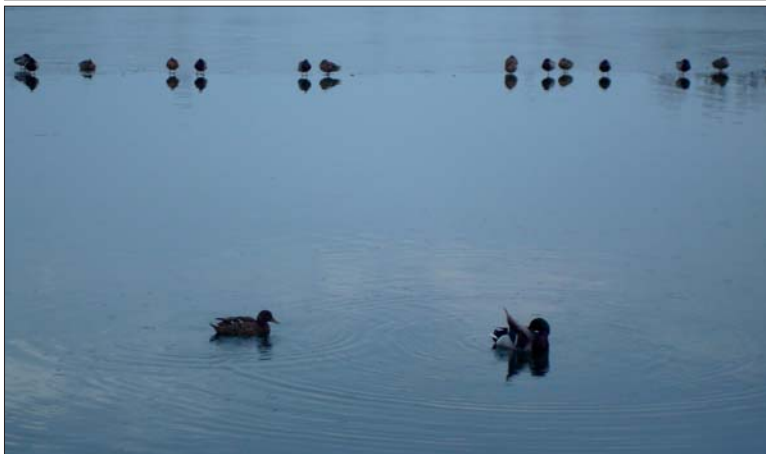
Különösen izgalmas ez a kérdés a tragédia utóélete szempontjából. A közönség ugyanis a drámák esetében fokozottan hajlamos a valósággal való összevetésre. A színpadon állandóan a maga körül látott embereket és kisvilágokat keresi. Ez lehet az oka annak is, hogy az utókor a szerelmesek történetéhez később helyszínt is talált Veronában. (Az egykori Capello családot és annak otthonát azonosították Capuletékével. Erre persze nincsen bizonyíték.) Az emberek pedig a saját életükben is szeretnék megismételni a szerelem egykori csodáját, amikor idelátogatnak (évente 1,2 millióan). – Természetesen a média is „rájátszik” a történetre, amikor például az egymást átölő csontvázak kapcsán hangsúlyozza veronai illetőségüket... (Aki persze sokkal régebben élt, mint a shakespeare-i – fiktív! – szereplők. A történet azonban tetszetős, és még tetszetősebben tálalható...)

**1.** A shakespeare-i történet egyik legszebb újragondolása Gottfried Keller nevéhez fűződik. (11. osztályban fogjuk majd tanulni ezt a hosszú-elbeszélést, de már most is érdemes beleolvasni.) A történet lényege, hogy a hősök szintén egy napot kapnak a sorstól arra, hogy mindent megéljenek, ami emberrel történhet a Földön. Ám Keller a tragédiát egy „mediális keret”-be helyezi. „Megírták az újságok” – mondja ironikusan, jelezve, hogy az újságok mennyire mást írtak meg, mint ami a lényeg volt. Ahogyan a shakespeare-i hősöket, úgy őket sem érti meg ugyanis a környezetük. Ám Keller főszereplői is tudják, hogy egymásért születtek erre a világra. Még akkor is, ha évtizedeket kell várniuk, amíg találkozhatnak. Amikor azonban ez megtörténik, ők sem kételkednek egy pillanatra sem a bizonyosságban. Tudják, hogy csakis a másik lehet az, aki bármilyen rövid időre is, de értelmet adhat az életnek.

*A Shakespeare fantáziája szülte helyszín a valóságban Veronában... Ma már házasságot is lehet kötni az erkélyen mintegy 300 ezer forintért*



### Egy szerelem története...



2. A három képen egy vadkacsa-pár „történet”-ét láthatjátok – melyet persze csak a véletlen rendezett „drámá”-vá. – Akárcsak *Romeo és Júlia* történetét?

3. Képzeljétek el a történetet állatmeseként, s írjátok meg hozzá a dikciót (akciónak a színpadi cselekvést, dikciónak a színpadon elhangzó szöveget nevezzük)!

4. Állítsátok képzetben más sorrendbe a fotókat, s adjatok nekik címeket! Miképpen változtatják meg a jelentéseket ezek a dramaturgiai (‘szerkesztői’) változtatások?

5. Keressétek meg a mű egyéb továbbírásait, kezdjétek bele egy *Romeo és Júlia*-projektbe, amelyben mindent összegyűjtötök, amit csak lehetséges a drámával kapcsolatban!

6. A mi összeállításunkból a következő oldalon egészen bizonyosan hiányzik még Ruttkai Éva és Latinovits Zoltán nagyszerű *Romeo és Júliája* (lásd a [224. oldalon!](#)), illetve a világhírű francia musical (s még sok minden más)... – Nézzetek utána ezeknek a feldolgozásoknak is! (A képeken sok közös vonás van, keressétek meg ezeket!)





*A Dortmundi Balett előadásában, Prokofjev zenéjére Xin Peng Wang koreográfiája (2007)*

*Seregi László híres balettkoreográfiája*



*Bajor Gizi és Beregi Oszkár a Nemzeti Színházban 1918-ban*

Egy érettségi-segédletből (javítsátok ki a hibákat!): „A szeretet és a gyűlölet a témája Shakespeare fiatalkori művének a Rómeó és Júliának. Valószínűleg 1594 és 1596 körül keletkezhetett. A tragédia középpontjában a szerelem áll, az új típusú reneszánsz által felfedezett és hirdetett testi-lelki viszony. Itt hitvesi szerelemről van szó ami a középkorban addig ismeretlen volt hisz a házasságkötés eddig a családok közötti megegyezéseken alapult. A fiatalok akaratlanul is szembekerülnek a régi erkölcsökkel, önkéntelenül is a reneszánsz jellegű szabadságvágy hordozói, hősei lesznek. A főszereplők itt nem átlagon felüli emberek, ábrándos, kamasz, lobbanékony fiatalember az egyik és egy 14 éves lány a másik. A kettejükben fellobbanó rendkívüli erejű szenvedély teszi őket tragikus hőssé. Már a prologus-szonett is a balsejtelmek atmoszféráját festi fel. A mű egészen végigvonul a halál és a szerelem összefonódása. Shakespeare olyan világot ábrázol amely halálra ítéli a szerelmet.” (Forrás: <http://erettsegi.com/irodalom/romeo-es-julia-elemzes-rovid-tortenet> [2011. 23.])



*És akik ketten eljátsszák az összes szerepet: Rudolf Péter és Nagy-Kálózy Eszter*



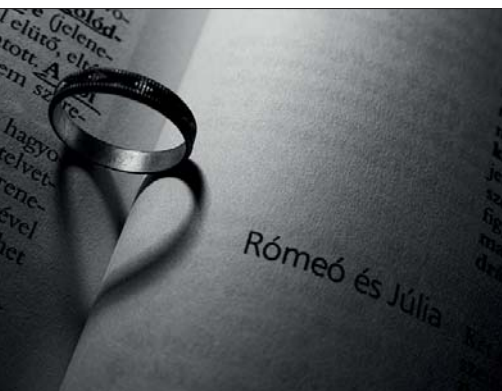
*Baz Luhrmann 1996-os, hipermodern Rómeó és Júliája Leonardo di Caprióval*



*Rómeó és Júlia-plakátterv egy honlapon*



Egy bakelitlemez-borító a híres párral...



**A ROMEO ÉS JÚLIA MINT A LÉTEZÉS METAFORÁJA** A *Romeo és Júlia* „a szerelem elvesztésének mítosza” – mondta egyszer Szikora János színházi rendező. Talán arra céltzott ezzel, hogy a hősök bármit is cselekszenek, bármennyire is bizonyosak egymásban, nem tehetnek semmit a világ ellen. A maguk feladatát elvégzik, mert úgy érzik, a világmindenség egészét kérdőjeleznék meg, ha – néhány órás ismeretség ide vagy oda – nem házasodnának össze. Ráadásul a Dajka és Lőrinc barát személyében még segítőkre is lelnek. E két utóbbi figura a feltétlen szeretet jelképe a tragédiában. Nekik soha nem jut eszükbe megkérdezni, hogy vajon mit és miért teszi valaki azt, amit éppen tesz. Vagyis nem a társadalom szokásos fejcsóválásával vagy kényszereivel – mint a szülők – válaszolnak a főhősökből elemi erővel feltörő szerelemre. A fejüket sem rázzák elégedetlen hümmögéssel – „ejnye-ejnye!” –, hanem egyszerűen segítenek. A veszélyt is vállalva, önzetlenül, örömmel. Akkor, amikor a legfontosabb egy bátorító szó vagy pillantás. És természetesen nem kérnek semmit cserébe.

E mellékalakok olykor főszereplővé válnak – mint például Lőrinc barát a tragédia végén, amikor elmeséli a szerelmesek történetét –, ám sosem ragadják magukhoz a kezdeményezést. Annak joga még esendőségében és védtelenségében is Júliát és Romeót, a végzetes szerelem hőseit illeti.

A darab befejezése még annál is valószínűlenebb, mint az eleje. Csak a véletlennel magyarázható, ami történik. Szívszagató jelenet, minden túlzó romantikája ellenére, ahogyan először Romeo, majd Júlia siratja el szerelmét egy kriptában... Mindketten tehetetlenül és végképp menthetetlenül.

A néző azonban nem szabadulhat a gondolattól, hogy a véletleneket mégiscsak az érzéketlen szülők, a gyáva rokonok, az önző emberek fonták össze számukra végzetté. S hogy ez a két szerencsétlen fiatal ember mennyire megrendítően bizonyos volt abban, hogy ennek ellenére mit kell tennie. A kételkedés árnyéka sem ért fel hozzájuk sohasem. Ezért lehet sorsuk számunkra örökkön példázat. A tisztaság és a lélekerő példázata.

1. Izgalmas Shakespeare nyelvének sokértelműsége is. A *Romeo és Júlia* első harmadában a fiatalok párbeszédeinek képletessége, állandó villódzása, sőt humora, párját ritkítja. – Keressétek ki a legszellemesebb részleteket!
2. Próbáljatok meg néhány sort újrarendezni valamelyik Shakespeare-drámából! (Közben nézzetek utána az „igazi” újabb fordításoknak, például Nádasdy Ádáméinak! Mit gondoltok, miért van rájuk szükség – még Arany János és Kosztolányi Dezső utólérhetetlen magyarításai mellett is?



**A SHAKESPEARE-I SZÍNHÁZ** más volt, mint minden korábbi színház. Nemcsak az épület, hanem a színjátszás stílusa is. A női szerepeket ugyan itt is férfiak – fiatal fiúk – játszották, de a játék már sokkal jobban hasonlított a mai színjátszásra, mint az ókorban.

Érdekes viszont, hogy nem volt függöny, s a fedetlen (!) színpad benyúlt a nézők közé. Előfordult ezért, hogy a valóságos természeti jelenségek segítettek a játék hangulati elemeinek felerősítésében.

Shakespeare sokat merített elődeinek – pl. Marlowe – műveiből, de ez a korban természetes volt. Amiképpen az is, hogy darabjainak ma sincs megbízhatóan pontos szövege, hiszen azokat leginkább utólag írták le – mint a *Hamlet* kapcsán is megemlékeztünk erről.

„Isten másodszületőjé”-nek munkái az emberiség olyan kultúrkincsét képezik, mint Szophoklész, Dante, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Bach, Beethoven, Mozart, Tolsztoj, Joyce alkotásai. A legnagyobbak között is megkülönböztető jegye azonban, hogy talán ő tudta megmutatni leginkább az ember sokféleségét. Azt a határtalan gazdagságot, amely a sorsokban és a jellemekben megmutatkozik, nála teljesebben és ösztönösebben talán senki sem ismerte ezen a Földön. Ezért páratlan csodák színművei ma is, és hódol előttük a közönség minden rendű és rangú tagja egyaránt: mert mindannyiunk életéről képesek beszélni mérnöki pontossággal és isteni ihletettséggel.



A Globe Színház 1996-ra újjáépített mása Londonban (az eredeti 1599-ben készült)

1. Aki járt már Londonban a Globe Színházban, mesélje el élményeit!

2. Játsszatok el Ti is Shakespeare-darabokat (persze meg kell húzni őket)!

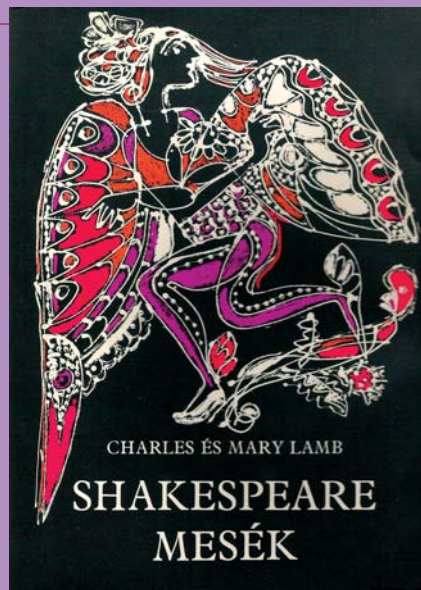
3. Nézzetek utána a S.Ö.R.-nek, vajon mit rejt e három betű?!



4. Nagy sikert aratott a maga korában s azóta is a Charles és Mary Lamb által írott *Shakespeare mesék* című kötet. Olvassatok bele! Megtaláljátok a neten is Vas István fordításában: <http://mek.niif.hu/00400/00498/html/romjul.htm> [2011. 02. 24.].

A mi történetünk ekként fejeződik be a Lamb-házaspárnál:

„A herceg ezután az öregurakhoz fordult, Montague-hoz és Capulethez, szemükre vetette heves és értelmetlen ellenségeskedésüket, s megmutatta nekik, hogyan ostorozta az ég e vétkeiket, s hogy éppen gyerekeik szerelmében büntette meg természetellenes gyűlöletüket. És ezek a régi vetélytársak most már nem voltak egymás ellenségei, hanem megegyeztek abban, hogy hosszú viszályukat eltemetik gyerekeik sírjába. Capulet úr arra kérte Montague urat, nyújtson neki kezet, fivérének nevezte, így ismerte el, hogy családjuk egyesült az ifjú Montague és az ifjú Capulet házasságával; s azt mondta, lánya özvegydíjával csak Montague úr kezét kéri a kiengesztelődés jeléül, de Montague úr azt mondta, ő többet is ad neki: szobrot emel Júliának színaranyból, és mindaddig, míg Verona áll, senkinek a képmása ne legyen gazdagabb, művészebb, mint a hű, a tiszta Júlia szobra. Viszonzásul Capulet úr is azt mondta, ő is szobrot emeltet Romeónak. Így hát ezek a szegény öregurak túl későn igyekeztek egymást felülmúlni figyelmességben és a szeretet megnyilvánulásaiban; de az elmúlt időkben olyan halálos volt haragjuk és ellenségeskedésük, hogy csak gyermekeiknek, viszályuk és haragjuk szegény áldozatainak szörnyűsége veszte tudta kitépni e nemes családok gyűlöletének és féltékenykedésének gyökereit.”



...s ekként Shakespeare-nél:

HERCEG

Hát add elő, mit tudsz te a dologban?

LŐRINC

Rövid leszek, hisz a lélegzetem  
Kurtább, semhogy hosszú mesére futná.  
Ott Romeo – halott –, Júlia férje –  
Ott Júlia – halott –, hű hitvese.  
Titokban én eskettem össze őket,  
Tybaltot aznap ölték meg s miatta  
A vőlegényt számúzták városunkból.  
Júlia érte sírt és nem Tybaltért.  
Te, hogy keservét enyhítsd, elgyűrűzted,  
Erővel is férjhez akartad adni  
Páris grófnak – Júlia fölkeres,  
Rimánkodik dúlt arccal, hogy segítsek,  
Mentsem meg őt a másik esküvőtől,  
Máskép cellámban öli meg magát.  
Hát adtam néki – mert tudok keverni –  
Álomhozó italt, s úgy is hatott ez,  
Amint kívántam, a halál színébe  
Burkolta: közben írtam Romeónak,



Hogy itt legyen e rémes éjszakára  
S kölcsön–sírjából hozza ki velem,  
Mert az ital varázsa épp ma szűnt meg.  
De a levélvivőm, János barát,  
Útjába megrekedt és tegnap este  
Levelem visszahozta. Így az órán –  
Mikor ébredni kellett Júliának –  
Magam jöttem kivinni őt a sírból.  
Azt hittem, a cellámba rejtem el majd,  
Míg Romeónak írást küldhetek: –  
De hogy megérkezem – az ébredése  
Előtt pár perccel –, két halott hevert itt,  
Nemes Páris gróf és hű Romeo.  
Júlia ébred, kértem esdve, jöjjön,  
Viselje tűrve az Ég rendelését:  
De erre zaj riasztott el a sírból,  
Ő bánatában nem akart követni,  
S – úgy rémlik – aztán végezett magával.  
Csak ezt tudom. Nászába beavattuk  
Dadáját is, s ha bármi balra fordult  
Az én hibámból, úgy vén életem  
Legyen az áldozat – pár óra van még –  
Ezt sújtsa le a törvény szigora.

HERCEG

Szent férfúnak ösmertünk mi mindig.  
Hol Romeo legénye? Mit tud ez?

BOLDIZSÁR

Hírt vittem néki, hogy Júlia meghalt,  
Ő lóhalálban indult Mantovából,  
Mindjárt a sírhoz jött, ide a sírhoz –  
Meghagyta, ezt az írást adjam át  
Az apjának korán, és benn a sírban  
Halált ígért nekem, ha nem megyek.

HERCEG

Add azt az írást – majd beléje nézek –  
A gróf apródja hol, ki őrt hívott?  
Hát mit művelt itt, fickó, az urad?

APRÓD

Az asszonya sírjához jött virággal.  
Rám szólt, hogy álljak félre, félreálltam.

Egy fáklyás ember a sírt feszegette,  
Hát akkor a gazdám kirántja kardját,  
Én meg futok s tüstént hívom az őrt.

HERCEG

Ez írás a barátot igazolja.  
Így volt szerelme s Júlia halála.  
Azt írja itt, mérget vett egy szegény  
Patikáróstól s a kriptába jött  
Meghalni és Júliához feküdni.  
Hol vagytok, ellenségek? – Capulet –  
Montague – lám gyűlölségték mily átok:  
Szerelmemmel gyilkolta meg az Ég  
Örömetek, s én, mert tűrtem viszálytok,  
Két atyafit vesztek: – így bűnhődünk mind.

CAPULET

Ó, Montague bátyám, add a kezed:  
Ez a leányom özvegydíja, többet  
Nem kérhetek.

MONTAGUE

De én többet adok:  
Szobrot emelek néki sárányból,  
És mindaddig, amíg Verona áll,  
Nevének nem szabad elmúlnia,  
Ragyogjon a hű, tiszta Júlia.

CAPULET

S én egy arany-Romeót veretek  
Arája mellé: mártír-gyermekeknek  
Így áldoz a koldusi szeretet.

HERCEG

Zord békülést hoz e mogorva reggel,  
Fejét a nap se dugja ki nekünk.  
Ezt megvitatjuk még a többiekkel,  
Aztán kegyelmezünk és büntetünk:  
Mert még regékbe sincsen arra szó,  
Mit szenvedett Júlia s Romeo.

*Mind elmennek*

*Függöny*

(Kosztolányi Dezső fordítása)



S Z E R E L E M





need  
YOU  
is all  
need



M

Э

Г

Э

Р

Э

Г

Э



Jean-Baptiste Poquelin, írói és színpadi nevével Molière (1622–1673)

## Molière: Tartuffe

„Tudom, mi az igaz,  
s tudom, hogy mi a talmi.”

(Cléante)

Vannak olyan nézetek, melyek szerint Molière (Jean-Baptiste Poquelin) [e. 'moliér', ill. 'zsan-baptiszt poklen'] nem valóságos személy volt. Eszerint Corneille [e. 'kornej'], a francia klasszicizmus másik nagy drámaírója, „szégyellvén”, hogy nemcsak tragédiákat írt, vígjátékait Molière álnéven adta ki. Az elmélet kiagyalója, egy francia irodalomtörténész állítólag ma számítógépes vizsgálattal veti össze a két szerző szókincsét, mondatait. Így szeretné megállapítani az általa feltételezett „egyezés”-t.

Az irodalom történetében nem is oly ritkán fordul elő, hogy egy-egy híres író „meggyanúsítanak” azzal, nem is élt a valóságban. Gondoljunk csak Shakespeare-re, Homéroszra, a velük kapcsolatos titokzatos találgatásokra. Olykor akár még életében azt vetik a szemére, hogy valamely művét nem ő maga írta, hanem valaki mástól illetéktelenül eltulajdonította. Efféle irodalmi „pletyka” szól Solohov *Csendes Donjáról* vagy legújabbban Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényéről.

Az irodalmi hamisítás fogalma persze éppúgy nem ismeretlen az olvasók előtt, mint más művészeti ágak még gyakrabban előforduló esetei (festészet, szobrászat). Azt is meg kell említenünk, hogy az irodalomban – főleg egyes ágazataiban, mint az újságírás vagy a krimi – nemcsak gyakori, hanem egyenesen bevett szokás álnéven vagy akár név nélkül kiadni műveket. S különösen így volt ez néhány korábbi irodalomtörténeti korszakban. E szokás azonban különbözik a szándékos hamisítás formáitól, mint a 17. században a skót–angol Macpherson [e. 'mekferzon'] vagy a múlt században a magyar Thaly Kálmán esete volt. Utóbbi például saját kuruc verseit adta ki eredetiként – szándékosan tévesztve meg így az olvasókat.

Az irodalom világától – szerencsére – nem idegen a játék. A jóízű játéknak azonban előfeltétele, hogy a felek tisztában legyenek egymás szándékaival. Vagyis mind-

nyian szívesen játszunk el, hogy elhittük a mesét, ha tudjuk, hogy a művész szórakoztatni, gyönyörködtetni szeretne vele. Így tette azt Karinthy Frigyes vagy Kosztolányi Dezső. És Molière is, amikor vígjátékaival felhőtlenül szórakoztatott. (Ugyanakkor azonban nézői-olvasói számára megadta önmaguk mélyebb megismerésének az esélyét.) Hisz minden művében önfeledten játszott! De gúnyolódott is az emberi kisszerűségen, epébe mártott tollal figurázta ki a képmutatást, a fősvénységet, a nagyravágyást, a gőgöt.

Mindezek mellett Molière személyisége különösen fontos számunkra azért is, mert jelképévé vált művész és hatalom sajátos viszonyának. Úgy kellett bírálnia kora társadalmát, hogy közben a Napkirály, XIV. Lajos kegyeltje, „udvari szerzője” volt.

A műalkotás, ha igazán jó, minden korban a szabadság szimbóluma. A művész azonban kiszolgáltatott. Őt is gyötrik néha szorongások, ő is fél az önfeladás rémétől. Ezért a művészek és a művek szabadságfoka mindig jól jellemzi egy korszak emberének általános közérzetét, boldogságlehetőségeit. A két szélsőséget egyfelől a hatalmat dicsőítő alkotók – vö. szocialista realizmus! –, másfelől a hatalommal szembe forduló jelzik. Ilyen volt Petőfi apostola, Szilveszter vagy maga Petőfi. Előbbiek osztályrésze rövid idejű talmi csillogás, utóbbiaké gyakran meghurcoltatás, mártírsors.



1. Molière élete nem volt eseménytelen. A 20. század világhírű orosz írója, Mihail Bulgakov *Őfelsége komédiása* címmel színpadi művet, *Molière úr élete* címmel regényt is írt róla. Bulgakov felismerte Molière sorsában saját kiszolgáltatottságát – Sztálin számtalanszor megalázta őt –, minden művész, minden ember sorslehetőségét. Észrevéteti velünk az igazi Molière-t, a nevetés mögötti szorongást, elkeseredettséget, a hatalommal s önmagával szemben folytatott harcot.



Érdeemes elolvasni Bulgakovtól az *Őfelsége komédiása* című színdarabot! Milyenek ismerheted meg belőle a főszereplő személyiségét? A Molière-ről szóló műben természetesen „benne van” Bulgakov is! Majd biztosan el fogod olvasni *A Mester és Margaritát*: abban is találhatsz hasonló helyzeteket, motívumokat!

A *Tartuffe* (1664) című ▶ komédia a képmutatás és a hiszékenységet természetrajzát tárja elénk – sok-sok ▶ bonyodalom segítségével. Nemcsak azt mutatja meg, hogy mindannyian kihasználhatók vagyunk, hanem azt is, hogy a képmutatót sohasem gyötéri lelkiismeret-furdalás tettei miatt. Mert ő nem ismer emberi érzéseket, s aligha hihetjük, hogy ha rajta múlna, nem csapna be bennünket újra és újra. De azt is elmondja ez a darab, hogy milyen szánalmasak a kisszerű emberek: szinte felkínálják magukat a rafinált képmutatónak. Ez már nem jószándékú naivság, ez inkább bárgyú alamusziság, a tehetetlenséggel rokon ügyefogyottság. Vagyis neveltséges, komikus tulajdonság – azzal a rossz érzéssel vegyítve, hogy mindez sajnos bárkivel, velünk is, megtörténhet.

A szélhámos ember és a hiszékeny ember típusa örökéletű. Míg az előbbit egyértelműen elítéljük, addig az utóbbinak inkább „megbocsájítunk”. Szeretnénk segíteni neki, tanácsokat adni, hogy máskor ilyen szerencsétlenség ne fordulhasson elő vele. Aztán olykor mi is belesétálunk ugyanabba a csapdába...



**KOMÉDIA** Olyan színpadi alkotás a drámai műnemben, amelynek elsődleges célja a szórakoztatás. Ez azonban nem öncél, mivel gyakran tanító céllal párosul (mint például a *Tartuffe*-ben). (Lásd még a **HELYZETKOMIKUM** és a **JELLEMKOMIKUM** fogalmát is!)

**BONYODALOM** Az epikai és a drámai műnemben használatos fogalom. Lényege, hogy a cselekmény egy váratlan esemény vagy új szereplő beléptetése által „új vágány-”ra kerül, s az eddiginél sokkal nehezebbnek és távolibbnak látszik a megoldás lehetősége.

*A Magyar Színház modern Tartuffe-előadását Csiszár Imre rendezte 2006-ban. Tartuffe szerepében Őze Áron, Elmira Benkő Nóra. (További képeink is ebből az előadásból valók)*

**HELYZETKOMIKUM** A nevenséges, komikus hatás keltője elsősorban a félreértéseken alapuló szituáció, melyet a szereplők akarva-akaratlanul teremtenek.

**JELLEMKOMIKUM** A szereplők jellemében eleve benne rejlő humorlehetőségek kiaknázása révén létrejövő komikus színpadi hatás.

**REZONŐR** A színpadi művek azon figurája, aki képviseli és ki is mondja a szerző véleményét.

A drámaíró, a költő, az elbeszélő valamilyen módon mindig kifejti véleményét művében azokról a kérdésekről, melyeket alkotása tárgyául választott. Ezt a nézetegyüttest gyakran a sorok közül vagy egy szereplő viselkedéséből, gondolataiból kell kiolvasnunk. A szerző persze vele sem azonos teljesen: az ő világról alkotott véleményét a mű egésze hivatott képviselni. Ezt a bonyolult összefüggésrendszert szoktuk világgépnek, a konkrét műben való megjelenését beszédmódnak nevezni.

**2.** Keres adatokat és képeket könyvtárban híres Molière-, illetve *Tartuffe*-előadásokról! Hasonlítsd össze a figurákat, helyzeteket!

**3.** Készíts körülbelül egy oldalnyi írásművet, melyben Orgon és Tartuffe értékvilágát jellemzed!

A ► helyzetkomikumban és ► jellemkomikumban gazdag darabban – Molière bemutatja ezeket az őstípusokat (archetípusokat). S közben nevétre ingerli és cselekvésre bosszantja, saját életének átigazítására biztatja a nézőt-olvasót. Sőt, a befejezés kimódoltságával, mesterkeltségével önmagán ironizálva figyelmeztet is bennünket. Mégpedig arra, hogy a mindennapi életben aligha várhatunk isteni-királyi-véletlenszerű igazságtételt. Életünket mindannyiunknak magunknak kell írunk, rendeznünk.

A hiszékeny Orgon szemében Tartuffe még a saját családjánál is fontosabbá válik, ígéretét megszegve akár a lányát is az álszenthez adná feleségül. Még fiát is kitagadja, amikor az figyelmeztetni merészeli őt Tartuffe hazug viselkedésére, valóságos céljaira. De sógorának, Cléante-nak sem hisz, amikor ő józanságra inti, s lerántja a leplet Tartuffe szerepjátszásáról. (Cléante az úgynevezett ► rezonőr szerepét játssza a darabban.)

Orgon sokáig még a saját feleségének sem hisz – olyannyira, hogy Tartuffe szemtelen udvarlása után ő maga játssza az álszent kezére Elmirát. Így szól az ájtatoskodóhoz:

„Nem, találkozzanak, beszélhet a világ.  
Csak örülök, ha az embereket dühítjük,  
S inkább azt akarom, mutatkozzanak együtt.  
Sőt még mással fogom őket dühíteni:  
Ön lesz örökösöm, de az egyedüli.  
Nem is halogatom, nyélbeütöm azonnal  
S megajándékozom önt egész vagyonommal.  
Egy hű és jó barát, akit vőül veszek,  
Nem kedvesebb-e, mint asszony, szülő, gyerek?”

(III. felvonás, 7. jelenet, Vas István fordítása)

Igen gyors az értékrendváltás, amely Orgon gondolkodásában bekövetkezett: szembefordul addigi énjével, csakhogy a „szent embernek” kedvezhessen. Ő persze alig várja az alkalmat, hogy lecsaphasson áldozatára, és mindenéből kiforgassa a családfőt. Ebből aztán majd csak a szerencsés véletlen s a szinte isteni magasságból érkező királyi kegyelem menti meg Orgont és családját.

Egyedül Orgon anyja, Pernelle asszony tart fiával az utolsó pillanatig Tartuffe megítélésében. Az ő hiszékenysége azonban már nem is butaság, hanem végtelen elvakultság. Orgon csak a legprimitívebb módszerekkel lesz



*A rendíthetetlen Orgon (Mihályi Győző) Marianne-nal (Szauter Dominika)*





A kép előterében Cleante és Tartuffe (Sipos Imre, Őze Áron)

4. Ha színpadra vihetnéd, kikkel játszhatnád az egyes szerepeket a *Tartuffe*-ben – elsősorban mai magyar színészekre gondoldj! Készíts teljes szereposztást!

5. Írj „ajánlólevel”-et egy létező akkori színház képzelt igazgatójának, ajánlva a darabot előadásra!

6. Fogalmazd meg ugyanezt az „ajánlás”-t egy mai magyar színház számára is!

meggyőzhető. Csak akkor, amikor a saját szemével látja, mit tenne Tartuffe Elmirával, és amikor a saját fülével hallja, milyen is valójában az álszent „erkölcs”. Ekkor végre felfogja és elhiszi, hogy majdnem tragédiába sodorta magát és szeretteit. Csak eme asztal alatti-fölötti parázsló jelenetben ébred tudatára becsapottságának.

Aztán Tartuffe egyre kevesebb embert képes maga mellé állítani. A kezdeti bizonytalankodók már idejében faképnél hagyják, csupán a legoktondibbak hisznek neki. Amikor úgy véli, nem hallja más, mint a szerepe szerint neki vonzalmat eláruló Elmira, akkor így fedi fel valós énjét:

„Igaz, hogy tiltva van egynémely élvezet,  
De alkudozni az Istennel is lehet,  
Mert fontos tudomány s a szükséglet hatása  
A lelkiismeret kellő kitágítása.  
És igazolja majd legrosszabb tetteit  
A cél szentsége és a buzgó, tiszta hit.  
Én e titkokra majd lassanként kitanítom,  
Csak bízva rám magát ezen a kényes úton.”

Valamivel később pedig ekként folytatja:

„Márpedig bűn csak az, aminek híre kel,  
A botrány, asszonyom, csak az kiált az égre.  
S ki titkon vétkezik, annak már nincs is vétke.”

(IV. felvonás, 5. jelenet, Vas István fordítása)



Valér, Dorina, Marianna (Tóth Sándor, Csomor Csilla, Szauter Dominika)

7. Írd meg Tartuffe képzelt bírósági tárgyalásának vád- és védőbeszédét! Játsszátok el a tárgyalást!



A gátlástalan szélhámos kimutatja a foga fehérjét. Ráadásul cselekedetei nemcsak a helyzetből adódó rögtönzések, hanem az előre megfontolt szándékú rossz akarat megnyilvánulásai. Sőt: öngigazoló filozófiává is gyúrta szégyentelen cselekedeteinek elméletét. S teszi mindezt lekiismeret-furdalás nélkül. Mindezek miatt lehet Tartuffe nemcsak komikus figura, nevetséges, mitugrász alak, hanem a pénzhajhász és kéjenc képmutatók és álszentek örök típusa.

E vígjáték – s talán nem is annyira vígjáték – mintapéldája a klaszicizmus drámaszerkesztési elveinek. Ám Molière közben sajátosan egyedi hatáselemeket is alkalmaz. A hármas egység követelményének megfelelően a cselekmény egy szalon fut, lényegében egy helyszínen és egy nap alatt játszódik. Ezt a zárt szerkezetet oldja, s még érdekfeszítőbbé teszi Tartuffe erősen késleltetett megjelenése (III. felvonás!). Már mindent tudunk róla – persze csak látszólag, mint később kiderül –, amikor színre lép. Ez szokatlan megoldás a pontos mértékek és a kiegyensúlyozottságra való törekvés korszakában. Talán eme apró jel is arra hivatott, hogy érzékeltesse a Molière által felismert, a kor életérzését alapvetően befolyásoló ellentmondásokat. Azt a disszonanciát, amely valamennyire minden korszaknak sajátja, de nem feltétlenül legjellemzőbb vonása. Mert minden kor megküzd kétségekkel, a világ- és az önmegismerés szándéka, illetve a megismerhetetlenség

8. Ha egy színjátszó kör tagja lennél, melyik jeleneteket ajánlanád társaidnak előadásra a *Tartuffe*-ből? Húzd – rövidítsd – meg a darabot a saját ízlésed szerint!

9. Vajon melyik jelenet lehet ez...? Adj szövegrészleteket az egyes szereplők szájába (a kerekesszékekben Moór Marianna)!





szomorú ténye közötti ellentmondásokkal. Aztán később persze arra is rájön „minden kor embere”, hogy életének értelmet épp ez az ellentmondásosság ad.

A nagy művész – így Molière is – szabálykövető és szabályszegő egyszerre. Megfelel bizonyos törvényszerűségeknek, a kor írott és íratlan művészetelméleti szabályainak, de ő maga is teremt effajta szabályokat. Ezek születésük pillanatában értetlenséget is kiválhatnak, később azonban már ezek jelenthetnek s jelentenek igazodási pontokat más alkotók számára.

Molière figurái ezért lépnek ki a sémákból, színpadi helyzetei ezért vannak telve feszültséggel. Nála a szereplők és a situációk is többletjelentést hordoznak. Nemcsak eszmék szócsövei vagy a neveltségesség forrásai, hanem Szophoklész, Shakespeare, Csehov hőseinek rokonai. Elgondolkodtató élethelyzetek megfogalmazói, szomorúságunk őrzői és vigasztaló mondatok letéteményesei – élő emberek. Ezért hát Tartuffe is, Orgon is, Elmira is, Damis is, Dorine és Cléante is: mi magunk vagyunk.

10. Ha tanultál franciául, akkor hasonlíts össze pár sort az eredeti szövegből a magyar fordítással!

11. Vizsgáljátok meg, hogy a darabban a szerző milyen eszközökkel, módszerekkel mutatja be a mellékszereplőket!

12. Mely figurák gondolkodás-módja áll Hozzád legközelebb?

13. Te milyen büntetést szabnál ki Tartuffere? Ma is találkozol hasonló figurákkal? Gyűjtsetek papírújság- és online cikkeket effajta alakokról? Mit gondolsz, miért „élnek meg” ma is effajta emberek?

+1 Nézz utána például ama szélhámos történetének, aki 54 ezer forintos bankjeggyel fizetett két birkáért...!



## Szegedi Kortárs Balett: Hattyúk tava

**Rendező-koreográfus: Juronics Tamás**

Minden idők egyik legismertebb klasszikus balettje a Hattyúk tava: a fehér tütüben táncoló hattyúlányok a klasszikus balett emblematikus jelképei. De valójában mi van a történet, a „tó” mélyén? Egy meggyötört lélek, Csajkovszkij jelképekbe oltott víziója az elvágyódásról, a magányról és a szerelemről, a halálról, álomról és valóságról. A válságba jutott személyiség kétségbeesett szabadságkeresése egy szürreális [‘valóságon túli’] mese formájában hatol le a lélek legsós bugyraiba, melyekről már csak így, szimbólumok segítségével tudunk beszélni. A hattyú a tisztánlátás és a bölcsesség jelképe, lénye a zenével és a költészettel áll kapcsolatban. Egy legenda szerint a hattyú megérzi közeledő halálát, és dalolva köszönti, ezért a boldog halál és egyben az újjászületés szimbóluma. A görög-római mitológiában a hű szerelem jelképe. Több mítoszban változnak emberek/istenek hattyúvá (Tündér Ilona, Kalevala, vagy Léda és a hattyú). Mit jelenthet ez az ősi jelkép számunkra? [...] A több szinten értelmezhető történet Juronics Tamás új interpretációjában [‘értelmezésében’] a 21. század emberének „pszicho-meséje” lesz. Ez a produkció a 20 éves Szegedi Kortárs Balett ünnepi évadjának első bemutatója. [2007]

Forrás: [www.szinhaz.szeged.hu/sznsz/szindarab/szegedi-kortars-balett-hattyuk-tava](http://www.szinhaz.szeged.hu/sznsz/szindarab/szegedi-kortars-balett-hattyuk-tava) [2011. 02. 28.]



Pintér Leo fotográfiái A hattyúk tava-előadásról





...és egy film plakátja 2011-ből – ugyanarra a témára...



RÁADÁS



A photograph of four ducks perched on a blue and white striped pole in a pond. The ducks are arranged along the pole, with one in the foreground and three further back. The water is rippled and reflects the light. The pole is made of two parallel tubes, one blue and one white, with some rust at the bottom.

Álláspontok

„A szent poézis néma hattyú,  
S hallgat örökre hideg vizekben.”  
(Berzsenyi Dániel)





## Az irodalom és a kultúra kapcsolata

Hogyan írjunk – és hogyan

ne írjunk – dolgozatot? 240

Írás, olvasás régen és ma 244

Ráadás 250





A Föld forgását bizonyító Foucault-inga a párizsi Musée des Arts et Métiers-ben

„Ekkor láttam meg az Ingát.

Hosszú huzal legvégén a szentély boltozatáról függve, méltóságteli kimértséggel rötta széles lendületű íveit a gömb.

Tudtam – de hát kit ne döbbenettek volna rá maguktól is azok a varázslatos nyugodalm-as sóhajok? –, hogy a lengést a huzal hosszának négyzetgyöke, illetve ama földi ésszel felfoghatatlan  $\pi$  közt fennálló arány határozza meg, mely isteni okból szükségszerű kapcsolatba hozza minden lehetséges körkerületét és átmérőjét...”

(Umberto Eco: *A Foucault-inga* – részlet)

„Látod-e, mely kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel  
Béfglvala setét zöldes, félrésze világos,  
S mint félérésű citrom hintálva tulajdon  
Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán.”

(Csokonai Vitéz Mihály: *Dr. Földiről egy töredék* – részlet)

## Hogyan írjunk – és hogyan ne írjunk – dolgozatot?

A Föld és a világegész az irodalomban  
(Esszé sok idézettel)

Az irodalom a kezdetektől fogva abban segítette az embert, hogy megértse létezésének szükségszerű végességét. Ehhez kézenfekvőnek látszott a Föld mint anyag és mint égitest metaforájának felhasználása. Először természet hozó „anyaföld”-ről beszéltek a munkadalok, versek, majd az eposzok, Galilei és Kopernikusz után azonban egyre inkább mint égitest is tárgyává vált a Föld az irodalomnak.

A ma világszerte egyik legismertebb író, Umberto Eco pedig egyenesen a Föld forgását bizonyító szerkezetet avatta népszerű regénye fő szimbólumává (*A Foucault-inga*, 1988).

Korábban nálunk Jókai Mór írt a dolgozatunk címéül is választott megállapítást felhasználva egy egész regényt. De ha tovább szemlélődünk íróink, költőink remekművei között, több olyan alkotást is találunk, melyek a Semmivel és a Mindennel vetnek számot. Csokonaitól József Attiláig valamennyi jelentősebb alkotónk elmondja, versbe fogalmazza a végességgel és a végtelenséggel – így gyakran a Földdel – kapcsolatos nézeteit.

Vörösmarty Mihály 1847-ben írott sorai (*Az emberek* – részlet) pedig a mindennapi viselkedésünkből még hiányzó, gyűlölködés elleni tettek és az igazi, átgondolt környezettudatosság hiánya miatt talán soha nem voltak annyira érvényesek, mint ma:

„Az ember fáj a földnek; oly sok  
Harc- s békeév után  
A testvérgyűlölési átok  
Virágzik homlokán;  
S midőn azt hinnők, hogy tanul,  
Nagyobb bünt forral álnokul.  
Az emberfaj sárkányfog-vetemény:  
Nincsen remény! nincsen remény!”





A modern ember életérzését megfogalmazó, szállóigévé vált sorokat – immár a 20. században – majd Ady Endre írja meg a végeesség–végtelenség, rész és egész kérdéseiről szólva *Kocsi-út az Éjszakában* című remekében (részlet):

„Minden Egész eltörött,  
Minden láng csak részekben lobban,  
Minden szerelem darabokban,  
Minden Egész eltörött.”

Kosztolányi Dezső pedig szinte tréfás öniróniával fogalmaz, amikor a múltba tekint, s arra az örök filozófiai kérdésre keresi a választ, hogy a világ vajon csak egyfajta belső élménye a szubjektumnak, vagy tőle függetlenül létező valóság (*Ének a semmiről* – részlet)?

„Pajtás, dalolj hát, mondd utánam:  
Mi volt a mi bajunk korábban,  
hogyan jártunk a föld porában?  
Mi fáj szivednek és szívemnek  
Caesar, Napoleon korában?”

József Attila *Eszmélete* lesz ugyanebben az évtizedben – 1930-as évek – az egyik legszebb összegzése irodalmunkban az önsorsával számot vető ember boldogságkeresésének. A költő abban is reménykedik, hogy az ember ebben a szép küzdelemben soha nincsen, mert soha nem maradhat egyedül (részlet):

„Földtől eloldja az eget  
a hajnal s tiszta, lágy szavára  
a bogarak, a gyerekek  
kipörögnek a napvilágra;  
a levegőben semmi pára,  
a csilló könnyűség lebeg!  
[...]

Akár egy halom hasított fa,  
hever egymáson a világ,  
szorítja, nyomja, összefogja  
egyik dolog a másikat...”

De más tartalmak kifejezésére is alkalmas eme szimbólumrendszer. A *Tanácsapda* együttes – Lukács László – értelmezésében és dalszövegében például Föld és Ég mozgása és végtelensége elsősorban a szerelemmel lesz kapcsolatos (*Föld és ég* – részlet):

„Se a Föld, se az Ég, se a zöld, se a kék,  
Se a Nap, se a Hold, nélküled nem olyan,  
[amilyen volt.  
Se a Tűz, se a víz, se a szag, se az íz,  
Se a jó, se a rossz, nyugalmat  
Nincs már, ami hoz, nincs már, ami hoz.”

A legszebb és legteljesebb megfogalmazást azonban valószínűleg az örökifjú költő, Petőfi Sándor adta abban az elbeszélő költeményében, amely egy olyan emberről szól, aki krisztusi sorsa vállalásával mindent feláldozott a saját életéből az emberiség boldogulása érdekében (*Az apostol* – részlet):

„A szőlőszem kicsiny gyümölcs,  
Egy nyár kell hozzá mégis, hogy megérjék.  
A föld is egy gyümölcs, egy nagy gyümölcs,  
S ha a kis szőlőszemnek egy nyár  
Kell, hány nem kell e nagy gyümölcsnek,  
Amíg megéri? ez belékerül  
Évezredek vagy tán évmiljomokba,  
De bizonyára meg fog érni egykor,  
És azután az emberek belőle\*  
Világvégeig lakomázni fognak.”

### Bárdos József: Posztmodern

(Részlet egy készülőben lévő, új, magyar, minden szempontból euro-konform általános iskolai tankönyvből – paródia)

Ideértjük a transz-avantgárdot, az új szenzibilizmust, a neoszubjektvizmust, a minimalizmust és kukutyinizmust, valamint más hasonzerű neotradicionalista irányzatokat, beleértve a multifaktoriális neofeminizmus kollapsziális szeparációit és annak végtermékeit, melyek a harmadik évezred küszöbén a poszt-indusztriális társadalmak elhúzódó szocio-liberális krízisének idején jelentek meg specifikusan azon művészeti ágak területén, amelyekben a katasztrófával fenyegető világméretű globalizáció transzmitter hatásai a legerősebb reakciókat indukálták.

Kialakulása elválaszthatatlanul összefügg egyfelől az avantgárd és a modernizmus konkordanciájának kimerülésével, amely par excellence felveti a szignifikációra épülő prekambriánus saussure-i nyelvszemlélet heideggeri kritikájának potenciális szükségszerűségét, létrehozva a paradigmatiszintűn kezelt párhuzamos kulturális konvenciók szintagmatikusan hozzárendelt szemléletének kettősen binárisan modelljét. A barthesi totális nihil, vagy másképpen a posztstrukturalista megközelítésű semmi csődje fejeződik ki Derrida difference fogalmában, megteremtve ezzel az egész illuzórikusan

neohegeliánus európai kultúra Gadamer-féle totális dekonstrukciójának immorálisan immortális feltételeit. Másfelől, negálva a metonimikus modernizmus pozitív vagy negatív utópizmusát, az ad absurdum vitt metafora absztrakció és szekréció hajlandóságát, a posztmodern pregnánsan elveti a multikulturális promiszkuitás bilaterális dialektikáját, és élesen elhatárolódik a kelet-közép-európai provinciális kozmopolitizmus neokonvencionálisától, beleértve ebbe a tisztán obskurus originalitás kombattáns neomarxista interpretációit is.

A posztmodern releváns műfaja a videó és a performance, mint technikai aktus, jellemzője általában a populáris átmeditáltság, és a mediális popularitás.

A civilizátum virtuálissá válik, az állandóan jelen lévő habermasi plurális ködtudat mindazonáltal felvillantja a terrorral szembeni lyotard-i fenséges megszületésének bizonyos attraktív arisztokratizmusát, amely jól tetten érthető például Umberto Eco prózájának eruptivitásában és epatírozó erotikájának kontrasztivitásában, netán Kertész Imre vagy Nadas Péter splendid letérésében a normatív diskurzus útjáról a szekvenciális analízis irányában. Ugyanakkor nem idegen tőle az Esterházy Péter munkáiban megmutató transzliterációs redundáns pleonazmus sem, amely lehetővé teszi a szűrés hermeneutikus kezelésének bellesztikus autodaféját.





1. Amikor dolgozatot írunk, különösen kell figyelnünk az arányos szerkesztésre. A kompozíció néha szinte többet ér, mint a mondandó maga, mert az elrendezettség minősége nagy hatást tud gyakorolni az emberre. Szerkesszük meg egy írást több-féleképpen!

2. Első fázis az anyaggyűjtés. Régebben az úgynevezett (számozott) cédulázást szoktuk alkalmazni. Alapelve, hogy minden gondolatot (idézetet) külön cédulára írunk, és mindegyiken szerepelni kell a forrás pontos adatainak. Próbáljuk ki ezt a módszert! (A cédula általában A/6-os méretű írólap.)

3. Ma már inkább a mobilunkba vagy a számítógépünkbe írjuk be az anyaggyűjtés eredményeit. Az a lényeg, hogy pontosan jegyzeteljünk, akár papíron tesszük ezt, akár digitális memóriában. De még ennél is fontosabb a források jelölése!



4. Ha pedig nagyon nem megy az írás, akkor próbáljuk meg visszafelé, mint a rák! Például ekként 😊 :

Zsiros Péter tanár úr rákmondadatai (palindromjai)

Itt Nemzeti dal: Ady-t ez menti.

Kit nem szorít RAM, sör övé. Vörösmarty rossz? Mentik!

Egy utazó szag e monszun. Mi haza, az a Himnusz, no meg a Szózat, ugye?

Csörfös legelső fröccs.

Lát, keleszt, szelektál.

Rossz tót szaga, ragasztót szór!

No, lábamon ló, rá csomó lagzi-tál, itt a sajt! Aki resignált, ehét, láng íze rikatja, s Attilát izgalom ócsárolnom a bálon!

Rá vajra kifő tepertő, ötre Petőfi karja vár.

Itt rétegzem: ihlettel szó Arany, nyara ősz lett, elhímezget, érti.

Ki gyáva? Rossz arány! Ó, Csokonai rianó kocsonyára, szóra vágyik.

1.

**Csépe Valéria: Miért csak az ember olvas?**

„Az állatok többsége, így az ember is jelzések összetett rendszerét használja arra, hogy kommunikáljon a fajtársaival. Beszélni azonban csak az ember beszél. Nem tudjuk pontosan, hogy a majmokéhoz hasonló, jelentéssel bíró hangadástól (vokalizáció) mennyi idő telhetett el a jól formált mondatok megjelenéséig. Azt viszont tudjuk, hogy a beszédre is alkalmas hangképző szervekkel csak az ember rendelkezik. Így beszélni és beszédet érteni csak az ember képes, ennek kivitelezésére teljességében csak az ő agya alkalmas.”

FORRÁS: [www.beszed.hu/csepe\\_valeria\\_miert\\_csak\\_az\\_ember\\_olvas](http://www.beszed.hu/csepe_valeria_miert_csak_az_ember_olvas) [2011. 02. 21.]

## Írás, olvasás régen és ma

1. A képeken egy 20. század eleji – ma is működőképes! – Remington írógép részlete és egésze látható. A civilizáció fejlődésének fontos állomása (volt) az írógép. A száz évvel ezelőtti ember számára éppen olyan jelentős találmány lehetett, mint nekünk a számítógép. Felgyorsította az írás sebességét, olvashatóvá tette a kézírást. Sokkal gazdaságosabbá vált segítségével a sokszorosítás, tartósabb lett az előállított szöveg. Ugyanakkor – akárcsak annak idején a könyvnyomtatás által – értékelenebbé is vált egy-egy teléirt papírlap (valamilyen kézzel rótt oldalhoz képest). Hisz kevesebb lett az egy példányba fektetett emberi munka, illetve nem lehetett olyan egyedien szép az íráskép. Ma azonban már a korai gépiratokra is „kézirat”-ként tekintünk. Mit gondolsz, miért van ez így?

2. Van-e Nálatok otthon valamilyen írással kapcsolatos emlék? Régi kézirat, írógép, egy évtizeddel ezelőtti vincseszter...☺? Hozzatok ilyen tárgyakat az iskolába!

3. Készítsetek kiállítást az osztályban ezekből a tárgyakból!



Vajon mi lehet ez a csodabogár...? „Hánylábú?”



Ez meg egy csodaceruza-doboz, úgy ám!



4. A másik képen floppylemezek láthatók, melyek mindössze néhány évig „uralkodtak” mint adattároló eszközök. Sebezhetőségük és kis kapacitásuk miatt gyorsan leváltották őket a változatos formájú és „teljesítményű” pendrive-ok, amelyekből már divatosak is készülnek, s a komolyabbak könyvtárnyi szöveget, zenét, mozgóképet is „elbírnak”. – Írjatok disztichont a pendrive-ok történetéről!



*Mágneslemez  
digitális adathor-  
dozók a 2000 körüli  
évekből...*



*Bő tíz év múlva: sok százszoros kapaci-  
tású, különböző formájú – a fejlesztők  
fantáziája korlátlan – pendrive-ok  
a 21. század első évtizedéből*

„Vitathatatlan, hogy az elektro-  
nikus sajtó és az egyéb média  
lassú, de biztos halálra ítélte a  
nyomatott hírlapot. Akik mel-  
lette nőttek fel, bizonyára még  
éltetik majd egy ideig, de az új  
generációk a reggeli kávét már  
az interneten szőrfözve fog-  
ják elfogyasztani. Így van ez jól,  
hiszen a régi után illik is vágya-  
kozva sóhajtozni, de visszasírni  
értelmetlen. S a régi és az új vala-  
hol található, ha másképp nem,  
úgy az ilyen bibliográfiák lapjain,  
amelyek majd szintén rákerülnek  
az internetre, s rekordidő alatt  
közkinccsé válnak.”

PEJIN Attila, *A zentai hírlapok tör-  
téneti bibliográfiája (1879–1962)*,  
Zenta, Thurzó Lajos Művelődési  
Központ, 2004.

5. Hogyan vélekedtek a lapszéli Pejín Attila-megállapításról? Egyetértetek vele részben vagy egészben? Rendeztetek vitát a kérdésről az osztályban? Tényleg meghal a nyomtatott sajtó belátható időn belül...?

6. Készítsetek egy gyűjteményt az internetfolklor alkotásaiból! Építsétek föl Ti magatok a rendszert, amelyben elképzelték egy ilyen bemutatót!

**(zárószakasz)**

Nyugodtan hagyd ki ezt a zárószakaszt mert különben majd még jól kiakaszt engem is meggyötört most már tudom csak gyüttek csőtül átal a mondaton mindenféle rímek kínos-untalan lett ezért hiszem kibírhatalan mint egy begyújtva hagyott régi katlan mely *in aeternum* puffogással ott van vagy Mári néni sparhertje ahogy kopottan régi helyén kattog beszorult a tűz a fába ottan no elég ebből nem bírok kiszállni mint a féreg fába szorult azért dalol bárgyú kínnal nézd meg közlelről úgy nyüszít e pár sor mintha fába szorult a szerző volna nincs menekvés mára (az olvasó meg lám csak rája van utalva receptív esztétika elvárasi horizontja halva fogy a török süti gyros-osnál ontja tovább is rímmel-ámmal kínálgatva mondja hogy *most* elég és megnyugodtál volna ha ez a záró sorom volna akkor mára de ezt nem láthatni előre tudhatni se hátra meglátjuk hogy s mint lesz és akkor majd leáll a szöveg.)

8. Terveztek Ti is könyvborítót egy effajta kötethez! Vajon milyen versek lehetnek még benne?



*A költő, aki összebékíti egymással az antik formákat és a poszt-modern kor kommunikációs eszközeit és nyelvhasználatát...*

7. Elemezték a Mezősi Miklós tanár úr alábbi kötetében megjelent két verset (Szombathely, Savaria University Press, 2009)!

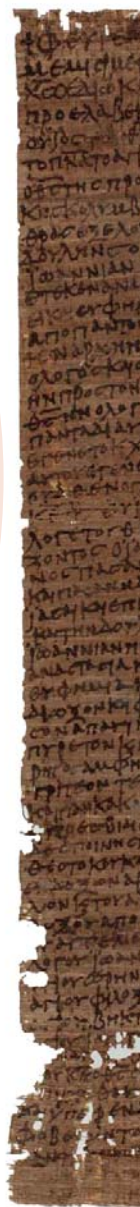


Scheffer Miklós bortóterve

**Nyári emiltőredék**

*„felcsiklandó kacagásba szöke a nedv mély utazása”  
(Weöres Sándor)*

Olvad az aszfalt, állnak a villamosok meg az elme,  
görbül a sín, az idegpályák itt-ott kilazulnak,  
és a velőkéregben mit sem sejt az a sok sejt...  
Röstelkedve írok neked én, hiszen agyvelejemenk  
tennapi túlzott felhígulása magyarázza, mi történt:  
hogy sehogyan se találtam az értelmét levelednek,  
márpedig ott volt orrom előtt, csak nem kinagyítva...  
Cortexem heveny elpuhulása az ok s a receptor-  
sejtek közti cikázások dugulása – de mentség  
erre bizony nincs, nem lehet! ez most már agyament-ség...  
Üdvözet! hűvösebb levegőért kéne esengünk.



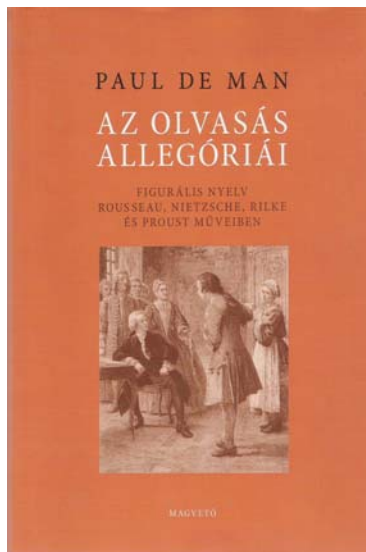


9. Értelmezték a 20. század egyik leghíresebb irodalomtudósának mondatait – mégpedig az internettel, az ott található szövegekkel kapcsolatosan: „A metaforák sokkalta szívósabbak, mint a tények...”; „Az alakzatokról feltételezzük, hogy egyéni lelemények, egy rendkívüli egyéniség termékei, a grammatika előreprogramozott mintázatát azonban senki sem tekintené a saját találmányának.”\*

„Az író könyvet ír, de a könyv még nem mű, a mű csak akkor mű, ha általa – saját kezdetének erőszakosságában – a lét jut szóhoz; ez az esemény akkor teljeseedik be, amikor a mű bensősége lesz valakinek, aki írja, és valakinek, aki olvassa.”

„Nem aszerint írunk, amik vagyunk, hanem aszerint vagyunk, amit írunk.”

„Az olvasás azzá változtatja a könyvet, amivé a tenger, a szél változtatja az emberi kéz alkotta tárgyakat: simább felületű követ, égből aláhullott meteoritot formál belőle, melynek nincs se múltja, se jövője, s amelynek láttán nem teszünk fel kérdéseket. Az olvasás ama hirtelen létezést adja meg a könyvnek, melyet a véső a szobornak »látszólag« már önmagában biztosít: az elkülönülést, mely elrejtja a fürkésző tekintetek elől, a fölényes távolságot és az árva bölcsességet, mely ugyanúgy útjára bocsátja a szobrászt, mint a tekintetet, mely még faragni szeretné. A könyvnek valamiképpen szüksége van az olvasóra ahhoz, hogy szoborrá váljék, szüksége van az olvasóra, hogy szerző nélküli s egyúttal olvasó nélküli dolognak nyilváníthassa magát. Az olvasás elsődlegesen nem valami emberibb igazságot hoz a számára; de ugyanígy nem teszi embertelenné sem, nem változtatja tárggyá, tiszta, sűrű jelenlétté, a mélység gyümölcsévé, melyet a mi Napunk nem érlelt volna meg eléggé. Csak annyit »tesz«, hogy a könyvből, a műből mű legyen – lesz –, túl az emberen, aki létrehozta, túl a tapasztalaton, mely kifejeződött benne, sőt túl minden művészi eszközön, melyet a hagyomány elérhetővé tett a számára. Az olvasás sajátossága, egyedisége világítja meg a »tenni« ige sajátos jelentését a következő fordulatban: »az olvasás teszi, hogy a műből mű lesz.« A tenni szó itt nem valami hasznos tevékenységre utal: az olvasás semmit nem tesz, semmit nem ad hozzá a műhöz; hagyja, hogy legyen, ami van; az olvasás szabadság, de nem olyan szabadság, mely a léte megteremti vagy megragadja, hanem olyan szabadság, mely befogad, elfogad, igent mond, csak igent mondhat, és az emez igen által megnyitott térben hagyja, hogy megszólaljon a mű megrendítő döntése, az igenlés, mely ő maga – és semmi több.”\*\*



10. A keretes szövegben az esszényelven, metaforákban beszélő francia szerzőtől közlünk részleteket. Mi a véleményetek megfogalmazásairól?

11. Napjainkban megszaporodtak az olvasást népszerűsítő projektek Magyarországon. Flashmobokról, Nagy Versmondásokról, könyvheti programokról olvashatunk-hallhatunk. Igazán méltó vállalkozás lenne, ha Ti is kitalálnátok valami olyasmit, amire mások is felfigyelnek! Kezdjetek el ötletelni!

\* De MAN, Paul, *Az olvasás allegóriái*, ford. FOGARASI György, Bp., Magvető, 2006, 15., illetve 27.

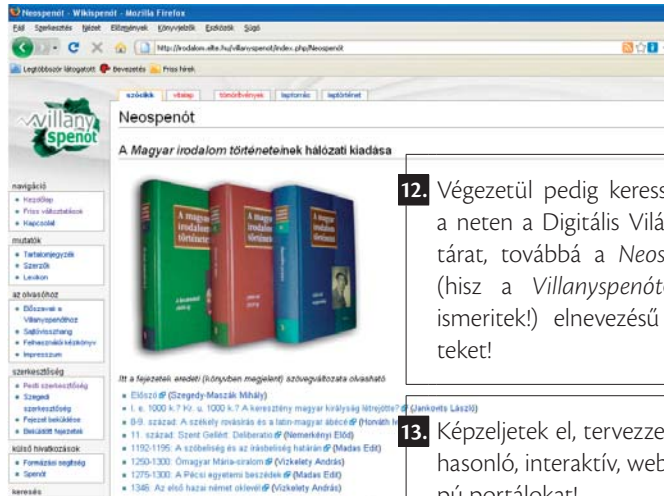
\*\* BLANCHOT, Maurice, *Az irodalmi tér*, Bp., Kijarat, 2005, 10, 67, illetve 159.



A múlt... ..és a jövő..?



\* Osvát püspök adatta ki az egyházmegye papjai számára a naponta elmondandó imákat tartalmazó breviáriumot [‘imádságos könyv’]. A pergamenre nyomott példány a reneszánsz könyvművészet jellegzetes darabja, gazdagon aranyozott iniciálékkel, festett lapszéli keretdíszekkel.



12. Végezetül pedig kerestétek fel a neten a Digitális Világkönyvtárat, továbbá a Neospenótot (hisz a Villanyспенótot már ismeritek!) elnevezésű projekteket!

13. Képzeltetek el, tervezetek Ti is hasonló, interaktív, web 2.0 alapú portálokat!

14. A lapszálon látható tudományos munka az emberi lélek viselkedését vizsgálja a kulturális sokféleségben. A szerkesztő bevezető tanulmányából idézünk, melyből látható, hogy az olvasás, a szövegértés minősége miképpen szolgálhat a lélektan kutatói számára is „alapanyag”-ként. Vagyis irodalmi művek segítségével például magatartásminták rajzolhatók ki a pszichológiában.

„...Halász László [...] amerikai egyetemisták és magyar végzős gimnazisták esetében azt hasonlította össze, hogy mennyire képesek anticipálni [‘megjósolni’] irodalmi művek esetében a várható eseményeket, a hősök viselkedését, lelkiállapotát [...]. Egy amerikai [...] és egy magyar (Sántha Ferenc: *Nácik*) elbeszélést kellett a 30 amerikai elsőéves egyetemistának és a 32 budapesti gimnazistának elolvasnia. [...] Mindkét elbeszélés a hatalomnak való kiszolgáltatottságról szólt. [...] A kevés különbség közé tartozott [ti. az értelmezésben – F. B.], hogy a magyar válaszadók inkább képesek voltak előre jelezni a hősök idegességének és félelmeinek kifejeződéseit. [...] A magyar gimnazisták [...] érzékenyebbnek bizonyultak a feketék kiszolgáltatottságára a fehérekkel szemben. Összességében a hatalomnak kiszolgáltatott hősök lelkiállapotára vonatkozó sejtéseik és várákozásaik árnyaltabbak voltak, mint az amerikai válaszadóké.”

FÜLÖP MÁRTA, *A kultúrák közti és a kulturális összehasonlító pszichológia Magyarországon = A lélek a kultúrák között. A kulturális különbségek pszichológiája*, szerk. Uő., Bp., Akadémiai, 2009, 14.



World Digital Library Home

15. Várható ugyanakkor, hogy a jövőben sok vonatkozásban tovább egységesül a világ (politika, pénzügyrendszer stb.). Ám az irodalom éppen ezért egyre fontosabb szerepet játszhat a kulturális azonosságtudat megélésében. Szerinted is így van ez? Miért?

World Digital Library Home

LANGUAGE English

BROWSE Place Time Topic Type of Item Institution

SEARCH

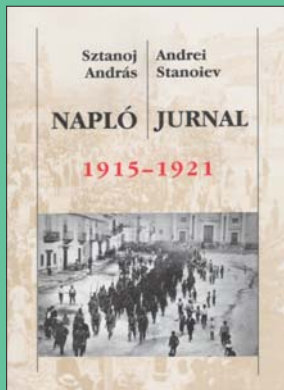
A Digitális Világkönyvtár is bizonyonyal segít majd az emberiség kulturális-irodalmi sokszínűségének megőrzésében



De ez már nem is feladat, hanem inkább az én válaszom az előbbi felvetésre: ...mert ahogyan írunk és olvasunk, az egyrészt jellemez bennünket, másrészt értelemmel és érzelmekkel telíti részvételünket a világban, a másik ember életében. Az írás és az olvasás lényege, hogy segíthetik a kölcsönös megértést. Az irodalom jövője ezért azon múlik, hogy mennyire lesz képes igazi közvetítővé, a türelemből teremtődő megértés eszközzé válni ember és ember, lélek és lélek között...

Szép példánk lehet eme könyv, mely egy nagyon nehéz korra emlékezve hirdeti két nyelven, magyarul és románul a népek és emberek közötti megértés szükségességét...

De azt se feledjük sosem, hogy nem mindenkinek jut elég betű és megértés ezen a világon. A remény azonban, mely boldoggá tehet bennünket, az irodalom által birtokba vehető. Ha pedig bizakodhat az ember, akkor minden lehetséges. Akár még csodák is valóra válhatnak... de ez már igazán Rajtad múlik!



Bukarest, Editura Anima, 2008

„Kicsi vagyok én,  
majd megnövök én,  
mint a tündő a fazékból  
kidagadok én.

Kicsi vagyok én,  
majd megnövök én,  
apámnál is, anyámnál is  
nagyobb leszek én.

[...]

Kicsi vagyok én,  
nagy hős leszek én,  
aranyzobát adok minden  
testvéremnek én.

Kicsi vagyok én,  
boldog leszek én,  
én leszek a legjobb ember  
a föld kerekén!”

(Szabó Lőrinc: *Kicsi vagyok én*)



L. Ritók Nóra fotója

## Vörösmarty\_2000\*

### Tisztelt Ünneplő Közönség!

Az ember, ha ünnepel, szeretne jobb lenni önmagánál. Az ember, ha van ünnepe, lehet jobb önmagánál. Az ember, ha megismeri a világot, ha gondolkodik, ha lázad, ha verset ír, ha gyárkéményt épít vagy fizikát tanul, ha szomorkodik vagy derül nevetve, méltó szeretne lenni önmagához.

Ám méltó-e az ember azokhoz, kik előtte szomorkodtak, gondolkodtak, nevettek, éltek és haltak ezen a tájon, ennek az országnak, ennek a nemzetnek testében-lelkében?

Méltó-e az ember azokhoz, kik már akkor sejtették, amikor sejteni ezt még nemcsak merészség volt, de életáldozat akár; kik már akkor tudták a szót: „rendületlenül”, s tudván tudták a verssort: „Lesz még egyszer ünnep a világon...”?

Méltó-e az ember Vörösmartyhoz, Petőfihez, Kölcseyhez, Berzsenyihez, Csokonaihoz? Méltó-e a nyelvész-irodalmár Révai Miklóshoz, ki ekképpen ír az őt néhány évtizeddel előző Bessenyei Györgyről, a kezdeményezőről: „Hálátlanság volna tőlünk, kik most utóbb támadtunk, ha elhallgatnók vagy talám el is nyomnók azoknak dicséretes igyekezeteket, kik előttünk törték meg a jeget. Szemtelen hebehurgya lélek az, aki magára ruhazza azokat a felséges magasztolásokat, hogy ő a magyarság feltámasztója. Megpirítják az ilyen kérkedékeny arcát azok a még most is áldásban lévő számos példák, kik jó darab idővel ezelőtt a dülő magyarság alá hajlaltak támogató vállakkal.”

A mi költőnk, Vörösmarty Mihályt a nyelv és a gondolkodás megújítása, a *Csongor és Tünde*, a *Zalán futása* és sorolhatatlan gyönyörű versei tették a magyar romantika klasszikusává. Az ő költészete a legnagyobbakéval, Shakespeare-ével, Dantéével, Szophoklészével rokon. – Mélység és magasság, ég és föld, ember és Isten, világmindenség és porzemnyi egyetemesség nyilatkozik meg ezekben a versekben. A gondolkodás örömteli kényszere, a szabadság vállalásának méltóságos csöndje.

A lét végső értelmetlenségének fölismerése mellett a mégis-hit keresése. Ember, nemzet, emberiség legnagyobb kérdéseinek egybefoglalása. – Ez az, ami addig kimondhatatlan volt a magyar költészetben. Nem voltak rá szavak, nem voltak hasonlatok és metaforák, nem voltak szimbó-

lumkezdemények sem. Akadtak már színek, előfordultak magasságok és mélységek, de nem volt dörgéssel dörgő dörgelelem, nem volt velőt rázó sikoly és nem volt semmi-látomás. Mindez egyggyé csak Vörösmarty költészetében vált. Ezek a világok az ő verseiben letek otthonukra, kéredeztek szavakba, mondathalmazokba, jelzőkbe és hasonlatokba.

„Vörösmarty Mihály született 1800. december 1-jén, délután négy órakor, Pusztanyéken, Fehér megyében; kereszteltetett a szomszéd Nadapon, mert szülei római katolikusok voltak, és Nyék máig tiszta helvét hitű község. Atyja, szintén Mihály, szegény, de nemes családból származott, valamint anyja is, Csáty Anna. Boldog házasságukat kilenc gyermekkel áldotta meg Isten: négy leánnyal és öt fiúval. A fiúk között Mihály volt a legidősb, s egyszersmind atyja és anyja képmása, nemcsak testben, hanem lélekben is: atyjától örökölte egyszerűen nemes jellemét, anyjától az élénk képzelődést és költői kedélyt.”

E szavakkal kezdi Vörösmarty-életraját a 19. század társzelleme, a magyar irodalomkritika atyja, Gyulai Pál. E szavakkal, s aztán folytatja-folytatja oldalak tucatjain keresztül, stílusában, szóhasználatában, gondolkodásában méltón a nagy kortárshoz. Emléket állítván a múlt időben a múlhatatlan érdemű férfúnak.

Sándorunk pedig, a mi Petőfi Sándorunk, ekképp emlékezik atyai barátjára: „Debrecenből utaztam Pestre 1844-ben, februárban, kopott ruhában egypár húszszallal s egy kötet verssel... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorsággal szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez oly érzéssel, mint a kártyás, ki utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. E férfiú, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza,





ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfiú: Vörösmarty.”

Hősök voltak mindketten. S hősök voltak mindannyian.

A 19. század második negyede a magyar nemzet azonosságtudatának meghatározó harmadfél évtizede. Ott leljük benne legfontosabb szavainkat, ott leljük benne legfontosabb mondatainkat. „Hányszor zengett ajkain, / Ozman vad népének / Vert hadunk csonthalmain / Győzedelmi ének!” Kell-e mondanom, honnan idéztem? Vagy kell mondanom, honnan való ez a felszólítás: „Hazádnak rendületlenül / Légy hive, oh magyar;...” Kell-e mondanom, ki írta ezeket a sorokat: „Romlásnak indult, hajdan erős magyar! / Nem látod, Árpád vére miként fajul?”

„A többség számára a nyelv és a tudományok kivételes jelentősége a nemzet életében oly mély és alapvető felismerés volt, hogy nem riadtak vissza érte az áldozatoktól sem. Az így felfogott nemzet érdeke gyakran fordította őket szembe közvetlen személyes érdekeikkel, olyannyira, hogy a kor néhány írójának halála – nagy szó, de igaz lehet – lényegében hősi halál volt.”\*\* Bíró Ferenc irodalomtörténész ismeri föl ekként a Vörösmarty-jelenség lényegét. – És a jövő a végső igazságokat kutató elme esendő kíváncsiságát éppúgy megbocsátja, mint az olykori csöndet, a nem-lázadást vagy a búskomorságot.

De tudunk-e válaszolni ma Vörösmarty kérdéseire? Tudunk-e válaszolni a legnagyobb kérdésekre? „Mi dús a föld, s emberkezek még / Dúsabbá teszik azt, / És mégis szerte dúl az inség / S rút szolgaság nyomaszt. / Így kell-e lenni? vagy ha nem, / Mért oly idős e gyöttelelem? / Mi a kevés? erő vagy az erény? / Nincsen remény!” (Az emberek) – „Majd eljön a hajfodrász, a tavasz, / S az agg föld tán vendégahat veszen, / Virágok bársonyába öltözik. / Üvegszemén a fagy fölengedend, / S illattal elkendőzött arcain/ Jókedvet és ifjuságot hazud: / Kérdjétek akkor ezt a vén kacért, / Hová tevő boldogtalan fiai?” (Előszó)

„Ment-e / A könyvek által a világ elébb?” (Gondolatok a könyvtárban) – Méltóbb lett-e, önmagához, az emberiség? Vagy talán ebben az új évezredben lesz végre méltó? És lesz-e még erkölcsé? Lesz-e még embernyi felelőssége? Vagy elpusztítja önmagát?

Madách, Vörösmarty és Kölcsey látomása, az idősdő Arany didergése, Ady féltése, Babits sikolya, József Attila szelíd kérlelhetlensége és Kosztolányi, az örök Kosztolányi

mosolya velünk maradhat-e még? „Pajtás, dalolj hát, mondd utánam: / Mi volt a mi bajunk korábban, / hogy nem jártunk a föld porában? / Mi fájit szivednek és szívemnek / Caesar, Napoleon korában?” (Ének a Semmiről)

Lesz-e még ember, ki meghallgat, lesz-e még szó, melyet meg kell hallgatni, lesznek-e még mondataink, metaforáink, jelzőink? És lesz-e még hangunk, megbocsátható tévedésünk, lesznek-e még igazságaink, csöndjeink és méltó tébolyaink, ember az embernek farkasa lesz-e, ember az embernek barátja lesz-e, szerelme lesz-e? Lesz-e még Himnuszunk, lesz-e még Szózatunk, lesz-e még mosolyunk, lesz-e még vigaszunk, lesz-e még csöndünk? Világosságunk, lesz-e?

Ünnep a világon, még egyszer, lesz-e?

Mert Vörösmarty ma ezt kérdezi tőlünk. Mert Vörösmarty örökké kérdező tőlünk. Mert Vörösmarty örökké nyugtalanít bennünket.

De válaszol is. És élni segít. Beszélni segít, szeretni segít, kíváncsinak lenni, szabadnak lenni segít.

És a kor szavával szólva ekként biztat bennünket, ekként biztat Benneteket: Frissen légy! Készen légy! Ember légy!

És azt, hogy „Mi dolgunk a világon?”, tőle egészen pontosan megtudhatjuk.

És azt, hogy „Ment-e / A könyvek által a világ elébb”, a legpontosabban tőle tudhatjuk meg.

Mert ha ezen a nyelven gondolkodunk, akkor az ő gondolatait is gondoljuk, ha ezen a nyelven verset írunk, akkor ezt az ő szavaival is tesszük. Ha lázadunk, akkor az az ő lázadása is bennünk. Ha gyárkéményt építünk vagy fizikát tanulunk, ha szomorkodunk vagy éppen nevetünk, akkor az ő lázadását és lázas türelmetlenségét szelidítjük kérlelhetlenségévé és barátságávé. Szeretetté és álommá. Szabadságávé és valóságávé.

Valóságávé és megint valóságávé.

Hogy két évszázad minden súlyával és méltóságával gondolhassunk ma, Őreá.

Hogy e jövődő században végre, mint egykoron Ő, mi is, látva láthassunk.

\* Elhangzott a szerzõtől 2000. december 1-jén, a szentgotthárdi Vörösmarty Mihály Gimnázium ünnepségén.

\*\* Bíró Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., 1994, 153.

Székelyhidi Attila

### A betűvetés dicsérete

Elég csak susogni szellőn,  
írni némán, csendeket írni.  
Mindig többet ér az, mint  
durva zajt a fejekbe verni.

Csermely szavakkal itatni  
kompúttert, talán a papírt,  
könnyeket itat fel, puhít  
megannyi lelket, hős fakírt.

Miközben szód szánkázik  
képernyő vagy papír haván,  
nem gátol senki, harcok  
nem bénítnak addig bután.

Eszméid csapra verheted,  
nincs, ki poharad ellökje.  
Az első korty téged illet,  
a többi csordul a jövőre.

Horváth István: Napraforgók









## Fogalommutató

### „Használati utasítás”

A ~ az érettségiről szóló OM-rendeletben és a *kerettanterv*ben előírt valamennyi ismerendő fogalmat tartalmazza. A könnyebb tájékozódás és a jobb használhatóság kedvéért azonban *csak* azokat.

Az emelt szintű érettségihez szükséges szavakat, kifejezéseket **bordó betűvel** szedtük. A tankönyvben a főszövegben vagy a lapszélén definícióként is megjelenő előfordulások oldalszáimat **zöld színnel** jelöltük.

A ☹ jelentése: az adott fogalom tantervi okok miatt ebben a tankönyvben nem szerepel. A jelzett szakszóval és annak magyarázatával a 10., 11., 12. évfolyamos tankönyv valamelyikében találkozhatunk majd.



Unitárius templom, Csókfalva (Erdély, Románia)

### A

- ábrázolásmód
  - allegorikus ~ 109
  - groteszk 26
  - ironikus ~ 187
  - szimbolikus ~ 187
- abszurd dráma ☹
- aktivizmus ☹
- alakzat 19, 24, 38, 40, 72, 247
  - gondolat~ 108
  - térbeli ~ 51, 70
- alkalmi költészet / vers ☹
- alkotás
  - művészi ~ 11, 15, 32, 38, 62, 70, 74, 86, 87, 90–91, 95, 108, 109, 127, 128, 129, 150, 162, 163, 187, 188, 189, 193, 247
  - (szép)irodalmi ~ 6, 7, 10, 11, 16, 20, 29, 36, 37, 38, 44, 50, 55, 58, 60, 65, 89, 100, 104, 106, 130, 149, 152, 154, 186, 192, 225, 230, 231, 232, 240, 247
- allegória 109
  - allegorikus beszédmód 72, 152
- alliteráció 19
- alteritás kora ☹
- analitikus dráma ☹
- anekdota 17
- anapsztus 66
- antikvitás 67, 72, 76, 84, 93, 104, 106, 123, 140, 216
- apokalipszis 183
- archetípus ('östípus') 232
- ars poetica ☹
- aszimmetria 108, 109
- asszociáció 6, 24, 25, 34, 77, 78, 129, 154
- áthajlás 66
- átmeneti műfajok ☹
- avantgárd 67, 68

### B

- ballada
  - Villon~ 156–158
- Balassi-strófa 170
- barokk 67, 70, 93, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 115, 188, 190, 194, 208
  - paraszt~ 109, 110
- beat-irodalom ☹
- befogadás 6, 11, 16, 50, 58, 74, 247, 249
  - információ~ 40
- belső érzékelés 54, 102, 247
- belső monológ ☹
- bestseller 50
- Biblia 7, 124, 130, 140, 162, 190
  - ~fordítás 88, 89, 92, 124, 132
  - Balassi~ 179
  - nyomatott ~ 88, 89, 92, 124, 125, 132
  - online ~ 125, 126
- bibliai műfajok 73, 84, 88, 91, 126
- bibliai utalás 130
- bonyodalom 231
- bukolika ☹

### C, CS

- ciklus 170
  - vers~ 105, 170, 177
- cím, címadás 8, 10, 18, 20, 22, 23, 25, 27, 32, 44, 49, 50, 54, 76, 77, 84, 93, 112, 152, 173, 180, 190, 194, 222, 240
- címzett 115, 150
- civilizáció 93, 244
- commedia dell'arte ☹
- családragény ☹
- cselekmény
  - ~vezetés 72
  - egy szálon futó ~ 147, 148, 217, 234
  - fő~ 26



## D

- daktilus 66, 143
- dal 66, 170
  - ~szöveg 174, 176, 241
  - anakreoni ~ 146
  - bor~ 146
  - Cseh Tamás~ 174
  - gyermek~ 105, 210
  - munka~ 135, 240
  - trubadúr~ 87
- dallamra írott vers 84, 170, 173, 177, 180
- dialógus (párbeszéd) 7, 32, 104, 147, 216, 218, 224
- deus ex machina 186
- digitális
  - ~ (hálózati) kritikai kiadás 172, 181, 191
  - ~hipertextes feldolgozás 6, 106
  - ~ irodalom 8, 58
  - ~ könyvtár 6, 10, 22, 52, 92, 112, 113, 114, 117, 133, 144, 172, 181, 191, 192, 194, 248, 249
  - ~ közeg 6, 7, 10, 21, 33, 78, 96, 97, 98, 109, 127, 131, 142, 143, 159
  - ~ közvetítés 6, 10, 11, 92, 150, 127, 236, 245
  - ~ kultúra 10, 18, 36, 57, 127, 139, 150, 245, 247
  - ~ nyelv 36
  - ~ olvasás 6, 245, 247
  - ~ szövegtár 13, 21, 22, 33, 66, 83, 87, 90, 92, 93, 94, 125, 126, 132, 136, 139, 188, 243
  - ~ újság, folyóirat stb. 13, 24, 32, 36, 75, 92, 96, 98, 104, 138, 206, 217
- dikció 222
- diszharmónia ☹
- disztichon 149, 245
- dráma 10, 65, 104, 130, 131, 139, 204, 231
  - ~elmélet 104

- ~eszmény 104
- ~szerkesztési elv 232
- ~szöveg 72, 147, 148, 160, 218
- ~történet 104
- ~i cselekmény 147, 148, 218, 231
- ~i feszültség 147, 148, 218
- ~i monológ 160
- ~i nyelv 148, 224
- ~i szituáció 104
- egyszemélyes ~ 160
- görög ~ 141, 147, 148, 216–219
- kétszintes ~ 104
- klasszicista ~ 230–235
- konfliktusos ~ 104
- középpontos ~ 104
- mini~ 72
- Shakespeare~ 104, 159, 160, 204, 220–227
- drámai költemény ☹
- drámai műfajok 65, 104, 147, 148, 231

## E

- egzisztencializmus ☹
- egyenes beszéd 32
- egysoros ☹
- ekloga (ecloga) 49
- elbeszélés 49, 72, 73, 248
  - hosszú~ 221
- elbeszélésmód
  - allegorikus ~ 109
- elbeszélő 232
  - szerző és ~ viszonya 232
- elbeszélő költemény 241
- elbeszélői nézőpont 65, 142
- elégia 65, 99, 100, 180
- elégiko-óda ☹
- életkép (zsánerkép) ☹
- életrajzi regény ☹
- ellenutópia ☹
- élménylíra, -költészet 177
- emlékirat ☹
- enciklopédia 66, 152, 162, 194, 217
- epigramma 65, 96, 98, 100, 208
- epikai műfajok 65, 135, 137, 141, 188
- epikus (dráma és) színház ☹
- epikus közlés ☹
- epilógus ☹
- episztola 65
- epizód 122, 218
- eposz 141
  - ~paródia 190
  - barokk ~ 188, 190, 194
  - teremtés~ 134, 149
  - víg-/komikus ~ 141, 190
  - Zrínyi~ 186–201
- eposzi kellék(ek) 143, 186, 194
- erkölcs, erkölcsi 89, 104, 156, 159, 223, 233
- erkölcsi döntés, választás 12, 130, 189
- erkölcsi érték 7, 59, 104, 130, 230, 236, 247
- érték
  - ~eszmény 181
  - ~hagyomány 72, 150
  - ~hordozó 78, 181
  - ~jelző 99
  - ~örzés 100
  - ~szerkezet 16
  - ~vállalás 100, 180
  - ~világ 150, 232
  - ál~ 108
  - művészi ~ 95, 108
  - stílus~ 7
  - szellemi ~ 72, 95, 181
- értékelés 189
- értelmezés 10, 11, 12, 58
  - ~történet 159
  - ~i horizont 40, 58, 62, 128–129

- ~i sík 37, 58, 236
- ~i szempont 29, 34, 49, 53, 74
- ~i tartomány 35, 152
- át~ 97, 163
- bölcseleti ~ 217
- kép~ 26, 27, 58, 60, 74, 128–129, 188, 189
- lét~ 160, 241
- mű~ 11, 14, 18, 34, 35, 38, 60, 62, 153, 160, 188
- összehasonlító ~ 26, 37, 58, 60, 62, 174, 248
- szöveg~ 58, 80, 83, 113, 150, 190, 247
- érzelmi hatás 55, 59, 60, 78, 94, 177, 221, 231
- érzésvilág 41, 59, 60, 99, 100, 149, 177, 180, 208, 216, 219, 231, 234
- esszé 5, 30, 68, 170, 240, 247
- **esszéregény** ☹
- **esztétika** 5, 16, 17, 186
- **esztétikai érték** 16–17, 29, 34, 50, 124, 156, 207
- **esztétikai minőség** 16–17
- etika ☹
- evangélium 83, 130, 177
- **expresszionizmus** 67

## F

- **fabula** 88
- felvilágosodás ☹
- fejlődésregény ☹
- feszültség 235
  - ~képzés 109, 147, 218
- feszültségoldás 147
- fikció, fiktív 50, 92, 186, 206
- **fiktív levél** 115, 117
- filozófia 54
  - görög ~ 144

- folklór 21
  - internet~ 245
- **forma**
  - ~gazdag 170
  - ~játék 54
  - ~művész 170
  - ~világ 70, 108, 109
  - digitalizált ~ 78, 98, 106–107, 110, 127, 159, 248, 249
  - dráma~ 147
  - epikus ~ 190
  - irodalmi ~ 63, 65, 135, 190
  - ízlés~ 109, 146, 246
  - jel~ 24, 72
  - klasszikus ~ 145
  - kultúra~ 6, 73, 92, 93, 100, 248, 249
  - multimédiás ~ 6, 18, 33, 66, 85, 127, 159
  - mű~ 102, 190
  - nyelvi ~ 16, 21, 40, 63, 181, 243
  - online ~ 18, 21, 24, 36, 58, 78, 92, 109, 127, 110, 194, 245, 248
  - szöveg~ 66
  - tartalom és ~ 170
  - vers~ 9, 66, 102, 104, 170
- **futurizmus** 67
- függő beszéd ☹

## G

- **gesta** 136
- groteszk 16, 27, 54, 60, 208
  - ~ábrázolás 26
  - ~cselekményvezetés 72
  - ~jelentés 25
  - ~hatás 26
- gúny, gúnyos ☹

## H

- **haláltánc** ☹
- hangnem 146, 218
  - ~keveredés 190

- (ütem)hangsúlyos/ magyaros verselés 66, 181, 186, 190
- hangulatlíra 35, 100
- hármas egység 104, 147
- harmónia 70, 170, 216
  - ~eszmény 93
- helyzetkomikum 231, 232
- hexameter 66, 143
- himnusz 84, 86, 132
- **históriás ének** 86, 87
- hosszúvers ☹
- hőstípus
  - csehovi ~ 235
  - Don Quijote-i ~ 162
  - eposzi ~ 141, 186
  - hamleti ~ 159
  - odüsszeusi ~ 142, 143
  - oidipuszi ~ 148
  - shakespeare-i ~ 235
  - tragikus ~ 219, 221, 223, 224
- humanizmus 93
- humor 16–17, 18, 20, 57, 96, 111, 115, 154, 170, 171, 224, 232

## I, Í

- idill ☹
- idő
  - ~élmény 23, 50, 51, 52, 53, 77
  - ~- és térkörnyezet 20, 50, 51, 52, 137, 190, 217
  - ~- és térvizony 50, 51, 52, 53, 104
  - ~érzékел(tet)és 34, 50, 51, 52, 53, 94
  - ~poétika 35
  - ~pont 124, 156
  - ~rend 177
  - ~szembesítés 100
  - ~tartam 66, 104, 217
  - ~viszony(ok) 147, 159
  - ~ viszonylagossága 23, 52, 53, 134, 137, 140



élet~ 23, 94, 97, 99, 159, 204, 220  
 irodalomtörténeti ~ 204  
 mérhető ~ 106  
 múltó ~ 23, 50, 51, 52, 53  
 örök ~ 34, 53, 204  
 tér~ felfogás/-viszonyok/-kötöttségei 104, 147

- idő- és értékszembesítő költemény ☹
- időszemlélet 23
- idősíkok 64  
 ~ egymásra reflektálása 35, 51, 100
- időmértékes verselés 66, 186
- impresszionizmus 67
- interkulturalitás 248, 249
- **intertextualitás** 204, 205–208, 210–213
- írásbeliség 17, 73, 110, 115, 135, 138, 172, 178, 240, 243, 244, 249
- irodalmi hagyomány 86, 87, 111, 179, 188
- irodalmiság (változó fogalma) 6, 16, 38, 50, 54, 63, 186, 188, 204–208, 210–213
- **irodalomtörténet** 5  
 ~írás 186, 194, 195  
 ~i jelenség 6, 152  
 ~i korszak 5, 67, 70, 72, 106–107, 108–109, 152, 188, 230  
 -határ 72  
 ~i szemlélet 5
- irónia, ironikus, ironizál 16, 22, 111, 176, 221
- ön~ 96, 171, 174, 176, 187, 232, 241
- ítéletalkotás 130, 131, 150, 171

## J

- jambus 66
- jelentés, jelentéses(ség) 11, 22, 74, 133

~alkotás 24, 25, 36, 54  
 ~csere 73  
 ~együttes 16, 137  
 ~(ek) átvihetősége 12, 53  
 ~gazdag 137  
 ~hordozó 24, 74  
 ~képző elem, eszköz 17, 53, 54, 222  
 ~sík 25, 133  
 ~szerkezet 133  
 ~szint 137, 138  
 ~teremtés 6, 22  
 ~tartalom 24, 36  
 elsődleges (denotatív) ~ 20, 138  
 hasonló ~ 92  
 szó~(e) 124, 137, 138, 190, 243, 247  
 szöveg~ 58, 83, 100  
 többlet~ 22, 25, 35, 58, 100, 235  
 vers~ 35, 100

- **jelentésrtegek** 44, 133, 137
- jellem 102, 206, 232
- jellemábrázolás 65, 148, 216, 217, 225
- jellemkomikum 231, 232
- jellemrajz ☹
- jeremiád 91

## K

- karcolat ☹
- kardal 218
- katarzis 60, 219  
 katartikus 74
- képző 44, 45
- képzelet 46, 50, 59, 92, 109, 115, 117, 138, 222, 233, 234, 245, 248
- képzettársítás (l. asszociáció!)
- késleltetés 218, 234
- klasszicizmus 67, 230, 234
- komédia/vígjáték 65, 148, 149, 230, 231, 234  
 tragi~ 65

- komikum 232
- komplex kép ☹
- **kompozíció** 74, 104, 190, 243  
 szobor~ 189
- korstílus, stílusirányzat 67, 78, 80, 93, 106, 108
- költői magatartás, szerep 171, 204–213
- könyvnyomtatás 88, 89, 92, 208, 244  
 ki nem nyomtatható irodalmi alkotás 11, 139, 245  
 nyomtatott könyv 88, 89, 92, 114, 115, 125, 161, 191, 204, 248
- körmondat 108, 111
- középkor 67, 70, 76, 88, 92, 96, 106, 122, 152, 156, 190, 223  
 a ~ templomépítészete 78  
 a ~i zene 84
- krimi 230
- krónika 136
- kultusz ☹

## L

- látomás, látomásosság 192
- látvány 58, 108, 221
- **legenda** 97, 100, 135
- leírás ☹
- leíró költemény ☹
- lélektani regény ☹
- létösszegző (vers) ☹
- levél 13, 18, 105, 115, 206, 233  
 misszilis ~ 115
- líra 9, 14, 65, 102, 170  
 ~i elem 104  
 ~i mű 38, 191  
 ~i posztmodernség 18, 54–55, 63, 160, 210  
 görög ~ 145–146

kortárs magyar ~ 18, 53, 54, 55, 58,  
63, 182, 187, 206, 207, 210, 246

lovagi ~ 84, 177

szerelmi ~ 145, 149, 176, 177

- líraiság 38, 54, 55, 87, 104
- lírai én 145, 176
- lírai műfajok 65

## M

- megalkotottság ☹
- megformáltság 170
- megszólított, megszólítás ☹
- mese 57, 62, 135, 137  
~elem 135, 137  
a ~ műfajai 137  
~remix 18  
~szerű(ség) 137  
állat~ 137, 222  
csali~ 138  
legenda~ 137  
lánc~ 138  
nép~ 137–138  
novella~ 137  
modern ~ 138, 139  
„pszicho”- ~ 236  
sms~ 139  
szürreális ~ 236  
tündér~ 137
- metafora, metaforizálódás 12, 34,  
35, 224, 240, 247  
grammatikai ~ 63
- metaforikus jelentésalkotás ☹
- metaforikus történetképzés ☹
- metaforikus szövegképzés ☹
- metonímia 12, 53, 54
- metonimikus szövegképzés 35, 54
- metonimikus történetképzés ☹
- mitológia 140  
görög ~ 74, 140, 141, 142, 148, 151  
görög-római ~ 236

modern ~ 73

római ~ 151, 187

- mítosz 73, 74, 100, 137, 139, 140  
ember~ 236  
napjaink ~a 73, 139  
Phelps~ 75  
teremtés~ 134, 135, 140, 149
- modernség, modernizmus 70, 95,  
106, 138, 173, 190, 216, 231, 241  
késő ~ 67, 128  
klasszikus (elő-)~ 67  
kora-(pre)~ 5, 67  
poszt~ 67, 70, 129, 160, 192, 216
- monda 135  
thébai ~kör 141, 142  
trójai ~kör 141, 148
- moralitás 89
- motívum  
~használat 34, 35, 170  
ablak~ 154, 155  
antik ~ 72, 142  
azonos ~(ok) 142  
Dante-/, „ki itt belépsz”-/kapu- ~ 76,  
77, 153, 154  
a Föld ~a 240–241  
hasonló ~ 231  
ismétlődő ~(ok) 104  
keletkezés~ 36  
a keresztre feszítés ~a 130  
kulcs~ 36  
„peroratio”- ~ 192  
Petarca~ 77  
szimbólumértékű ~ 36, 192  
utolsó vacsora~ 128–129  
víz~ 181  
(Zrínyi) kirohanásának ~a 186, 187
- műfaj 57, 65, 67, 160  
~csoport 65, 104  
~elmélet 65  
~i követelmény 5  
~teremtő 188  
divatos ~ 37  
egyházi (liturgikus) ~ 79, 83, 84, 91  
elbeszélő ~ok 65, 135, 137, 141

elektronikus ~ 13, 18, 36, 58, 139

kisepikai ~ 135

prózai ~ 136

reneszánsz ~ 94

szórakoztató ~ 21, 50, 131

tudományos ~ 30

újságírói ~ 65

vegyes ~ 131

verses ~ 65, 99, 146, 180, 188

- műfajkeveredés ☹
- műköltészet 9, 18, 21, 170
- műnem 65, 231
- művelődéstörténeti korszak 93,  
104

## N, NY

- napló ☹
- narráció ☹
- narrátor ☹
- naturalizmus 67
- négy soros 37
- népiesség ☹
- népköltészet 21, 122, 135, 141
- novella (rövidtörténet) 5, 12, 38,  
61, 65, 77, 94, 127, 130, 170  
Boccaccio~ 164–167  
Borges~ 163  
García Marquez~ 46–49, 50  
Karinthy~ 130  
Kosztolányi~ 28–32, 57  
Örkény~ 20
- nyelvújítás ☹
- nyitott mű ☹

## O, Ó, Ö

- objektív idő ☹
- óda 65
- ókori irodalom 67, 72, 75, 84, 93,  
140–151, 219



- olvasat 80, 83, 159, 247
- önmegszólítás ☹
- önmegszólító vers(típus) ☹

## P

- parabola ☹
- parafrázis 54
- paródia 112, 180, 190, 242
- passió 85
- pátosz ☹
- példázat, példázatos történet 73, 126, 148, 177, 216, 224  
példázatos (művészi/próza)  
beszéd(mód) 111
- pentameter 149
- poétizáció 63, 177, 190  
de~ 55, 63
- polifónia ☹
- polifón regény ☹
- ponyvairódalom ☹
- posztmodern 67, 70, 160, 192, 216  
~ világ 246  
~ nézőpont 129
- pozitívizmus ☹
- próbatételes kalandregény ☹
- prófécia 132
- prólógus 223

## R

- rapszódia 65
- realizmus 67
- reflexió ☹
- reformáció 88, 90, 132
- regény 10, 12, 17, 65, 240  
~komponálás 163  
~szöveg 163  
~téma 23, 130

- európai ~ 162
- modern ~ 6, 26, 49, 142, 190, 192, 230, 231
- nagy~ 142
- nézőpontok megtöbbszörözése a  
~ben 142
- (ön)életrajzi ~ 23, 231
- pikareksz ~ 162, 163
- populáris ~ 50
- posztmodern ~ 192, 240
- termelési~ 6
- történelmi ~ 192
- regénytípusok ☹
- regényváltozatok ☹
- reneszánsz 67, 92, 93, 94, 106, 156, 190, 223, 248  
~ dráma 104  
~ ember 170, 177, 180, 181
- itáliai ~ 94, 95, 152, 153
- magyar ~ 96, 103, 170
- német ~ 102
- retorizáltság ☹
- rím 13, 66, 102, 170, 181  
~kényszer 63
- rímfajták 66, 87, 181
- ritmus 13, 66, 143, 146, 170  
~ és rímtechnika 170
- gondolat~ 108, 135
- szöveg~ 34
- rokokó 67
- románc ☹
- romantika 67, 93, 250
- romantika és realizmus együtt-  
élése 67

## S, SZ

- science-fiction (l. tudományos-fan-  
tasztikus irodalom!) ☹
- síkváltás ☹
- sorfajták 66, 145, 149

- spondeus 66, 145
- stilizált(ság) ☹
- strófaszervezetek 66, 145, 170, 190
- (szabad) függő beszéd ☹
- szabad vers ☹
- szecesszió 33, 67
- szentimentalizmus 67
- széphistoria 86, 87
- szerep  
~helyzet 18, 204–207  
~játék 29, 148, 219  
értelmezői ~ 11, 58  
jelentésalkotó ~ 36  
költő~ 171, 204–207  
versformáló ~ 77, 190
- szerepvers ☹
- szerkezet  
~i egység 29  
arányos ~ 241  
a dráma ~-e 104, 234  
érték~ 16  
körkörös ~ 5  
kötött ~ 102  
zárt ~ 170, 234
- szimbolikus, szimbolikusan /  
jelképes(en)  
~ ábrázolás 187  
~ figura 142, 162, 224  
~ helyszín 138, 139  
~ jelentés 20, 56, 160  
~ kép 54  
~ megfelelés 75, 88  
~ történet 100, 236
- szimbolizmus 67
- szimbólum  
alap~ 142, 230, 236  
központi ~ 54, 160  
ősi ~ 236
- szimmetria ☹
- szimultanizmus ☹
- szimultán verselés 66

- színház 89, 130, 131, 138, 148, 163, 219, 220, 231, 232, 233, 235  
~történet 159, 160, 222, 223, 234
- színházi hatás összetevői 232, 233, 234, 235
- színházi konvenciók 232  
klasszicista ~ 230  
ókori görög ~ 147, 148, 216  
shakespeare-i ~ 104, 160, 161, 225
- szituáció 117  
drámai ~ 104, 232, 235
- szóbeliség 21, 73, 135, 240
- szociográfia ☹
- szonett 102
- szonettciklus ☹
- szöveg hagyomány 21, 137, 138, 188, 247
- szövegszerűség 6
- szubjektív idő ☹
- szürrealizmus 67

## T

- tárgyias költészet ☹
- téma 5, 13, 44, 66, 151, 170, 180, 216, 217, 237  
~kör 65  
aktuális ~ 100  
alap ~ 177, 223  
bibliai ~ 126, 127, 130  
fő ~ 86, 146, 149  
jellemző ~ 23, 173  
Jézus ~ 131, 133  
Rembrandt ~ 93, 94  
színházi ~ 104, 131
- témakölcsönzés 131
- tér  
~ábrázolás 109  
~élmény 77  
~ és idő a szövegben 50  
~ és idő dimenziói 20, 137, 138, 190  
~ és időelemek 51

- ~ és időélmény 50
- ~ és időpoétika 100
- ~ és/vagy időviszony(ok) 50, 51, 52, 53, 104
- ~idő-kötöttség 147
- adott ~ 33, 139, 149
- nyitott ~ 247
- szakrális ~ 51, 52, 78, 80, 109, 110, 179, 204
- virtuális ~ 6, 10, 13, 18, 24, 32, 36, 58, 66, 85, 94, 96, 97, 98, 109, 112, 113, 114, 117, 125, 126, 136, 139, 143, 144, 150, 159, 172, 181, 188, 191, 192, 194, 208, 223, 226, 245, 247, 248, 249

- testamentum 157
- tetőpont ☹
- típus  
Antigoné-~ú (ember) 219  
betű ~ 92, 218  
dráma ~ 104  
főnök ~-a 29  
hiszékeny (ember) ~-a 231  
hivatalnok ~-a 29  
Kreón-~ú (ember) 219  
mű ~ 54  
(nép)mese ~ 137, 138  
ős ~ I. archetípus  
szélhámos (ember) ~-a 231  
Tartuffe ~ 234  
történet ~ 89
- toposz ☹
- tömegkultúra  
~jelenség 50, 73, 174, 222  
~ műfajai 65  
~termék 50, 95, 245
- történelmi regény  
posztmodern ~ 192
- történeti érték 87, 135, 136, 186, 208  
(művészet) ~-ű 93, 94, 95, 128–129, 144, 225
- történetmesélési mód 57, 58, 72, 77, 109, 140, 148, 221

- tragédia ('színmű') 65, 148, 160, 216, 217, 220, 221, 223, 224, 230  
sors ~ 148, 216, 219
- tragikum ☹
- trubadúrköltészet 84, 87
- tudományos-fantasztikus irodalom (sci-fi, fanti) 73

## U, Ú

- újklasszicizmus ☹
- utópia ☹

## V

- választás 41, 49, 59, 151, 232
- vallomás 19, 133, 156
- vallomásos költészet ☹
- vándormotívum ☹
- verselés 66, 98, 149, 181, 186, 190
- verses regény ☹
- vershelyzet ☹
- verslábak 66
- versszervező elv 36, 100, 180, 181
- verstípus(ok) ☹
- világszerűség 22, 32, 40, 42, 54, 57, 58, 59, 72, 92, 93, 100, 102, 136, 139, 142, 150, 207, 208, 219, 221, 232, 234, 240, 241, 249
- virtuális, virtualitás 6, 10, 13, 18, 21, 36, 58, 194, 245, 247
- vicc 17, 21

## Z, ZS

- zeneiség 84, 87, 146
- zsoldár 84, 90





Szent István király és Gizella királyné szobra  
Veszprémben (Ispánky József alkotása, 1938)

# Tartalom

Kedves Tanárok és Diákok!..... 5

## 0. rész

### „Gondoltam fenét!” (Arany János)

Miért szép? .....	10
Nyelv, szépség, humor .....	16
Jelek, jelrendszerek – mindenütt .....	22
Kosztolányi Dezső: A kulcs .....	28
NAGY VERS – „kis” vers? .....	34
Költészet a reklámokban? .....	40
Valóság és képzelet .....	46
Tér, idő, irodalom .....	50
Rész és egész, ok és okozat .....	54
Szerző–mű–befogadó .....	58
Önmegismerés az irodalomban .....	59
Frissítés_0.1 – Egy kis műfajtan .....	65
Frissítés_0.2 – Egy kis verstan .....	66
Frissítés_0.3 – Egy kis korszak- és stílustörténet .....	67
<b>Ráadás</b> Nemes Nagy Ágnes: „Tünékeny alma” (Esszé) ..	68

## I. rész

### Irodalom a kezdetektől az 1700-as évekig

Az antikvitás gondolkodása és jelformái – ma .....	72
A középkor jelrendszereiről mai szemmel – egy Dante-motívum segítségével .....	76
Halotti beszéd és könyörgés .....	79
Ómagyar Mária-siralom (1300 körül) .....	82
Reneszánsz gondolatok és jelek .....	93
A barokk (korszak) gondolatai és jelei .....	108
<b>Ráadás</b> Tömörkény István: Csata a katonával .....	118

*A romániai Brassó (Braşov, Kronstadt) főterének középkori házai, háttérben a szász evangélikus Fekete-templom gótikus falaival. A városban három nemzet fiai éltek együtt évszázadokon keresztül*





## II. rész

### Alkotók és művek az irodalom kezdeteitől máig

<b>Világirodalom</b> .....	123	<b>Látásmód</b> .....	185
<b>Az irodalom kezdetei</b> .....	124	„Ne bántsd a magyart!” .....	186
A Biblia és hatása az irodalomra, művészetekre .....	124	<b>Ráadás</b> Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem (Részletek) ...	196
Más teremtéstörténetekről .....	134	<b>Kortárs irodalom</b> .....	203
Mesék és legendák .....	135	<b>Szerző, modell, szerep az irodalomban</b> .....	204
<b>Az antikvitás irodalmából</b> .....	140	<b>Ráadás</b> Varró Dániel: Változatok egy gyerekdalra (Válogatás) .....	210
<b>A középkor és a reneszánsz világirodalmából</b> .....	152	<b>Színház és dráma</b> .....	215
<b>Ráadás</b> Boccaccio: Dekameron – Kilencedik novella ...	164	<b>Szophoklész: Antigoné</b> .....	216
<b>Portré</b> .....	169	<b>William Shakespeare: Romeo és Júlia</b> .....	220
<b>Balassi Bálint</b> (1554–1594) .....	170	<b>Molière: Tartuffe</b> .....	230
<b>Ráadás</b> Kovács András Ferenc: Embléma ennen magáról .....	182	<b>Ráadás</b> Szegedi Kortárs Balett: Hattyúk tava .....	236
		<b>Az irodalom és a kultúra kapcsolata</b> .....	239
		<b>Hogyan írjunk – és hogyan ne írjunk – dolgozatot?</b> ...	240
		<b>Írás, olvasás régen és ma</b> .....	244
		<b>Ráadás</b> Vörösmarty_2000 .....	250
		<b>Fogalommutató</b> .....	254







Zsámboky János Magyarország-térképe (1571) Abraham Ortelius szerkesztésében és kiadásában (1595)  
 Kincsek a nemzet könyvtárából, Magyar Könyvklub, Budapest, 2002



Sóhajnak beillő szózat egy ismeretlen rendeltetésű vasdarabhoz, mely a történelem viharain keresztül szép csöndben meglapult egy limlommal tele ládikóban, mert se nagyapámnak, se apámnak, se nekem nem volt merzünk szemétre dobni, és az utánam jövőnek se lesz

– Túlélsz, pöcök.

(Örkény István: Egyperces novellák)



KN 4009

**KRÓNICA NOVA KIADÓ**

1085 Budapest, Stáhlly utca 2/a

Telefon: 06-1/365-4797

Fax: 06-1/385-1941

E-mail: [kronikanova@kronikanova.hu](mailto:kronikanova@kronikanova.hu)

Honlap: [www.kronikanova.hu](http://www.kronikanova.hu)

